



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบ การค้าบริการทางเพศ
และระบอบความผิดของนักทุนนิยม : "ความร่วมมือ" ที่ไม่ปรากฏ

งานวิจัยภายใต้โครงการ แนวคิดสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน
ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

โดย

อ. ศิริจินดา ทองจินดา

มกราคม 2553

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบ การค้าบริการทางเพศ
และระบอบความผิดของนักทุนนิยม : "ความร่วมมือ" ที่ไม่ปรากฏ

งานวิจัยภายใต้โครงการ แนวคิดสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน
ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

โดย

อ. ศิริจินดา ทองจินดา

สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ และมานุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยพายัพ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบ การค้าบริการทางเพศและระบบความผิด
ของนักทุนนิยม: "ความร่วมมือ" ที่ไม่ปรากฏ

ศิริจินดา ทองจินดา

สารบัญ

1. “ความร่วมมือ” ภายใต้โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ: ปฐมบทแห่งการเผชิญหน้าระหว่างความไม่เท่าเทียมของความแตกต่างหลากหลาย
 2. “ความร่วมมือ” ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน: การสร้างสรรค์ผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่
 3. การเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรมในสถานะความเป็นชุมชนข้ามชาติ: ความตึงเครียดของการพัฒนา
 4. ความอิทธิพลเหลือของความทันสมัย: พื้นที่เชิงอารมณ์และการเมืองของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน
 5. บทสรุป ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบ การค้าบริการทางเพศ และระบบความผิดของนักทุนนิยม: “ความร่วมมือ” ที่ไม่ปรากฏ
- บรรณานุกรม

บทที่ 1

บทนำ

“ความร่วมมือ” ภายใต้โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ: ปฐมบทแห่งการเผชิญหน้าระหว่าง ความไม่เท่าเทียมของความแตกต่างหลากหลาย

“ความสะดวกในการไปมาหาสู่กันเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง
มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน และนำความอยู่ดีกินดีมาสู่ประชาชน”
ธารสายไมตรี, กระทรวงการต่างประเทศแห่งประเทศไทย
สารคดี แม่น้ำโขงมหานทีแห่งชีวิต ตอนที่ 3 ชีวิตบนสายน้ำ
ออกอากาศวันที่ 19 พฤษภาคม 2551

“ผู้สาวพวกนี้ ใช้เงินหลาย มักเที่ยว มักสบาย เราก็ไม่รู้ใจเขาอะ แล้วแต่เขา”
แอ เด็กหนุ่มที่ดูแลเกสเฮาส์และจัดหาสาวให้แขกที่มาพักในแขวงหลวงน้ำทา, มี.ค. 2550

“อย่างเจ้านี้ (ผู้เขียน) ถึงตายไปก็คุ้ม ได้มาโลเลเล่นแล้ว”
พิม หญิงสาวชาวมุขในเมืองน้ำปาก สปป.ลาว อายุ 23 ปี, ต.ค. 2552

ประโยชน์สนทนาทั้งสามนี้ แม้จะเกิดขึ้นต่างกรรมต่างวาระต่างสถานภาพของผู้สนทนา
หากแต่ให้บังเอิญที่เมื่อนำมาวางไว้ด้วยกัน ประโยคทั้งหมดนี้กลับนั่งสนทนาโต้ตอบกันได้อย่างลง
ตัวภายใต้หัวข้อสนทนาว่าด้วยความเจริญก้าวหน้า การพัฒนา การกินดีอยู่ดี และความทันสมัย
มากไปกว่านั้น หัวข้อสนทนาดังกล่าวกลับช่วยให้เราเห็นภาพของสิ่งที่เรียกว่า ความร่วมมือใน
ระดับอนุภูมิภาค (Sub-region collaboration) ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ประโยคแรกหากมองผิวเผินก็อาจเป็นเพียงแค่วลีสวยหูที่เราต่างก็คุ้นชินกันดี แต่หากเมื่อ
พินิจถึงการปรากฏตัวของวลีดังกล่าว ที่เกิดขึ้นคั่นเวลาระหว่างรายการสารคดี แม่น้ำโขงมหานที
แห่งชีวิต รายการซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยมีจีนเป็นหัวเรือ
ใหญ่ในการจัดทำรายการดังกล่าวภายใต้ความร่วมมือของประเทศสมาชิกต่างๆ ในอนุภูมิภาคลุ่ม
น้ำโขง เพื่อนำเสนอต่อทุกชีวิตที่อาศัยอยู่ในดินแดนดังกล่าวเผยแพร่ไปทั่วอนุภาคนี้นี้ วลีนี้จึงไม่
เป็นเพียงแค่ความ “สวยหู” และเป็นเรื่องของประเทศใดประเทศหนึ่งอีกต่อไป หากแต่เป็น “สาร”
สำคัญที่ทั้งนักทุนนิยมการเมือง (political capitalist) และนักทุนนิยมการเมืองข้ามชาติ
(transnational political capitalist) ต้องการ “สื่อ” ถึงผู้คนที่ถูกทำให้กลายเป็น “พลเมืองร่วมกัน”

ในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงทั้งหมด ที่ถูกผูกโยงร่วมกันไว้ภายใต้หัวข้อใหญ่ว่าด้วยเรื่อง “ความอยู่ดีกินดี”

ในที่นี้ “สาร” ดังกล่าวจึงเป็นทั้งวาทกรรมยอดนิยม (popular discourse) และเป็นการตัดสินใจทางการเมือง (political decision – making) (Ho, 2004) ซึ่งทำหน้าที่ไม่ต่างจากคำทำนายที่เปี่ยมไปด้วยความมั่นใจถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น

ในขณะที่ ถ้อยสนทนาสองประโยคหลังนี้ช่วยส่องสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตผู้คนสามัญธรรมดาอันเป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ “สาร” ดังกล่าวข้างต้น แม้จะเป็นเพียงเสียงเล็กๆ ที่ไม่น่าจะได้รับการใส่ใจจากทิศทางไหนเลยก็ตาม และมากกว่านั้นยังเป็นประโยคบอกเล่าที่ดูขัดกันกับประโยคบอกเล่าที่หนึ่ง ซึ่งเป็นเสียงที่ดังกระหึ่มไปพร้อมกันทั่วภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หากแต่ในอีกด้านหนึ่ง เสียงเล็กๆ ของคนธรรมดาสามัญสองคนนี้ก็กลับสอดคล้องกับผลการวิจัยหลายชิ้นเกี่ยวกับการพัฒนาและการเพิ่มขึ้นของทั้งการเดินทางเคลื่อนย้าย ธุรกิจการค้าบริการทางเพศ และปัญหาโรคเอดส์ในกรรมและวาระต่างๆ

งานศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งสนใจ “สภาวะ” ที่เรียกว่า “ความร่วมมือ” (collaboration) ที่เกิดขึ้นในโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน ผ่านปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในร้านกินดื่ม ณ สปป.ลาว ซึ่งมักถูกจัดวางไว้ในฐานะของสิ่งที่อยู่ “นอกเหนือ” ไปจาก “ความร่วมมือ” ภายใต้วาทกรรมการพัฒนา¹ ตามความเข้าใจของคนทั่วไป “ความร่วมมือ” อันเกิดขึ้นในอาณาบริเวณของการพัฒนามักจะถูกนำเสนอภายใต้อารมณ์ของการ “ร่วมกัน” ไปสู่จุด “ที่ดีขึ้น” ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่การพัฒนาระแ่งหลักนำเสนอและรณรงค์อยู่ตลอดเวลา เพื่อลดทอนความแตกต่างและความหลากหลายลงให้เข้าสู่ความเหมือนกัน² ซึ่งนี่คือกระบวนการอ้างอิง “ความเป็นหนึ่งเดียว”³ อันมีผลต่อการทำให้ “เหมือนกัน” ในแง่ของมุมมองหรือทรรศนะ (homogenize perspectives) ในการทำความเข้าใจสภาวะแห่ง “ความร่วมมือ” ไปในท้ายที่สุด

คำถามที่น่าสนใจเพื่อใช้ในการขยายภาพความเข้าใจสภาวะแห่ง “ความร่วมมือ” ก็คือ ี่มีความเป็นไปได้แค่ไหน อย่างไรในการใช้ทรรศนะ/มุมมองแห่งความหลากหลายเพื่อทำความเข้าใจ

¹ การพัฒนามักจะนำเสนอตัวเองภายใต้ป้ายหรือฉลากอันสวยงามมากกว่าที่จะนำเสนอตัวเองผ่านปรากฏการณ์ อันถูกตราหน้าว่า “ล้าหลัง” “ด้อยพัฒนา” หรือเป็น “ปัญหา” ฉลากอันสวยงามในที่นี้ก็คือ การวางแผน ครอบคลุม การรณรงค์ป้องกันโรคเอดส์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ฯลฯ โดยทำให้ภาพลักษณ์เหล่านี้ดูขรึมและสมจริงผ่านสถาบันความรู้และองค์กรความช่วยเหลือต่างๆ (อ่านเพิ่มเติมได้ใน ชัยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์ (2542), “การพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรม”, วาทกรรมการพัฒนา, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา หน้า 42-62)

² ไชยรัตน์ (อ้างแล้ว)

³ อาทิ วิถีคิดเกี่ยวกับ “หมู่บ้านโลก” (global village) หรือวิถีคิดในการรวมอาเซียนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ฯลฯ

สภาวะ “ความร่วมมือ” ?” ในกรณีที่เราต้องการข้ามพ้นกรงขังทางความคิดว่าด้วย “ความร่วมมือ” คือ “ความเป็นหนึ่งเดียว” และในกรณีที่เราเชื่อในความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรืออื่นๆ ไม่ได้ถูกผลักไสไปจาก “สภาวะแห่งความร่วมมือ” และการเชื่อมโยงระหว่างกัน (interconnection) ตรงกันข้าม ความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรืออื่นๆ กลับนำมาซึ่งการสร้างสรรค์แรงเสียดทาน (friction) ในการเชื่อมโยงโลก (global connections)⁴ ในระดับต่างๆ

ด้วยเหตุนี้ ปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วจากผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบ⁵ จึงเปรียบเสมือน “ปีศาจ” ที่การพัฒนาจะต้องปราบปรามให้ราบคาบไป (ในสำนวนของชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร) ในฐานะที่เป็นสภาวะหนึ่งแห่งความ “ด้อยพัฒนา”⁶ ภายใต้ความหมายของการพัฒนาที่หมายมุ่งจะ “ปลดปล่อยประชาชนและสังคมของประเทศ “ด้อยพัฒนา” ให้มีความอยู่ดีกินดีขึ้น”⁷ ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นความน่าสนใจในการพิจารณา “ความร่วมมือ” ผ่านปรากฏการณ์ “นอกเหนือ” ชุดนี้ และในทางกลับกัน ก็เป็นความน่าสนใจในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศผ่านมิติแห่ง “ความร่วมมือ” จากที่ก่อนหน้านี้งานวิชาการส่วนใหญ่ได้ตั้งปรากฏการณ์นี้ออกมาศึกษาในแง่มุมต่างๆ ซึ่งต่างก็อยู่นอกเหนือมิติแห่ง “ความร่วมมือ” ทั้งสิ้น

เพื่อที่จะตระหนักถึงความหลากหลายและแรงเสียดทานที่ทำงานอยู่ใน “สภาวะแห่งความร่วมมือ” งานศึกษาครั้งนี้จึงไม่ได้มุ่งมอง “ความร่วมมือ” ในฐานะของความกลมกลืนที่สามารถทักท้วงได้ว่าผู้คนที่เข้ามาอยู่ใน “ความร่วมมือ” เดียวกันจะหมายถึงการมีเป้าหมายร่วมกัน (share common goals) ในทางตรงกัน การเข้ามามีส่วนร่วมใน “ความร่วมมือ” นั้นมันทำให้การพูดคุยแลกเปลี่ยน (discussion) มันไปพ้นจากจุดยืนของกลุ่มผลประโยชน์แต่ละกลุ่มที่อยู่ตรงกันข้ามกัน (เช่น คนรวยกับคนจน, สิ่งที่ถูกกฎหมายกับสิ่งที่ผิดกฎหมาย, รัฐบาลกับเจ้าของร้านกินดื่ม, เจ้าของร้านกินดื่มกับผู้หญิงขายบริการในร้าน ฯลฯ) แต่แน่นอนว่านั่นก็ไม่ได้ทำให้ “ความร่วมมือ” หมายถึงการประนีประนอมกันในระหว่างกลุ่มผลประโยชน์

⁴ Tsing, Anna (2005), ‘Preface’, Friction: An Ethnography of Global Connection. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

⁵ มีงานศึกษาหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นสัมพันธ์ภาพระหว่างการพัฒนากับการตั้งถิ่นฐานใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชายขอบในลาว อันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของกลุ่มคนเหล่านี้ อาทิ Cohen (2000), Evrard and Goudineau (2004), Romagny and Daviau (2003) ในขณะที่งานบางชิ้นขยายมิติให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนา การตั้งถิ่นฐานใหม่และการเข้าสู่การค้าบริการทางเพศของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบ อาทิ Lyttleton (2008)

⁶ ความ “ด้อยพัฒนา” ในที่นี้ หมายรวมถึง ความด้อยพัฒนาในระดับพื้นที่/ปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศ และในระดับบุคคล อันได้แก่ ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบ

⁷ ไชยรัตน์ (อ้างแล้ว)

งานศึกษาครั้งนี้มุ่งพิจารณา “ความร่วมมือ” (collaboration) ในฐานะที่เป็นการสร้างสรรค์ผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ ที่ไม่ใช่ผลประโยชน์สำหรับทุกคน ซึ่งบังเกิดจากการหมุนเวียนชุดความรู้และ/หรือความเข้าใจในระดับอนุภูมิภาคอันนำมาซึ่งการสรรค์สร้างช่องว่างใหม่ทางสังคม⁸ ภายใต้แรงเสียดทานของการเผชิญหน้า (the frictions of encounter)⁹ ระหว่างกัน

ในที่นี้ “ความร่วมมือ” (collaboration) จึงเปรียบเสมือนประตู/สะพาน/ถนนที่เปิดให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างสิ่งต่างๆ (the encounter of difference) ภายใต้ท่าทีของ “ความประจวบเหมาะ¹⁰” แห่งการพบพาน ซึ่งคราคร่ำไปทั้งการปะทะประสาน ชัดแย้ง ต่อรอง ประนีประนอม อ่อนข้อ และ/หรือ ไหลลู่ตามกันไปในระหว่างสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอาณาบริเวณพื้นที่โครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน ซึ่งแน่นอนว่าทั้งหมดแห่งการพบพานเหล่านี้เป็นไปในลักษณะการที่ “ไม่ปรากฏ” อย่างตรงไปตรงมา ในกรณีที่จะคิดจะความหาจากวาทะโวหารสำนวนต่างๆ ที่ถูกผลิตสร้างและส่งออกมาในระดับนโยบาย ซึ่งทำหน้าที่ราวกับคัมภีร์ที่มีอำนาจในการกำหนด กะเกณฑ์ จัดแจง และรวมถึงการควบคุมความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นผ่านการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดต่อนโยบายดังกล่าว

ในกรณีดังกล่าว ผู้เขียนสนใจว่าเพื่อให้ “ความร่วมมือ” มีความเป็นไปได้หรือสามารถทำงานได้ จำเป็นต้องอาศัยสิ่งใดบ้างเพื่อให้ “ความเป็นไปได้” นั้นบังเกิดขึ้น หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าเดิมทีโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนถูกรับรู้ในฐานะที่เป็น “เครื่องมือ” ในการแผ้วถางทางเพื่อเปิดหน้าดินใหม่ อันจะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิตที่ดีขึ้น” แก่ผู้คนในอนุภูมิภาคแห่งนี้ ในที่นี้ “ชีวิตที่ดีขึ้น” จึงกลายเป็น “เป้าหมาย” ที่ต้องไปให้ถึงภายใต้การใช้ “เครื่องมือ” ดังกล่าว

⁸ ปฏิเสธไม่ได้ว่าการพัฒนาซึ่งถูกยกระดับฐานะให้กลายเป็น “ความรู้” ชุดใหม่ของสังคมผ่านการสร้างวาทกรรมนั้นได้สร้างสรรค์ “บุคคลชนิดใหม่” ขึ้นมามากมาย ตั้งแต่ระดับ “ผู้เชี่ยวชาญ” ในแขนงต่างๆ ไปจนถึง “คนเกียจคร้าน” “แรงงานไร้ทักษะ” และ “แรงงานไร้ค่า” (the disposable worker) – ผู้หญิงในธุรกิจการค้าบริการทางเพศถูกจัดให้อยู่หมวดหมู่นี้ตามการอธิบายของ David Harvey. ด้วยเหตุนี้ การกำเนิดขึ้นของ “บุคคลชนิดใหม่” เหล่านี้จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นการสร้างสรรค์ทั้งผลประโยชน์ใหม่ อัตลักษณ์ใหม่และช่องว่างใหม่ทางสังคมไปด้วยในคราวเดียวกัน (เพื่อทำความเข้าใจ “บุคคลชนิดใหม่” อ่าน ไชยรัตน์ (อ้างแล้ว) และ “แรงงานไร้ค่า” เป็นการจดจำแนกของ Harvey, David (2005), ‘Neoliberalism on Trail’ in A Brief History of Neoliberalism, United State: Oxford University Press, p.152 -182.)

⁹ ‘collaborations create new interests and identities, but not to everyone’s benefit’ (Tsing, 2005) p.13

¹⁰ “ความประจวบเหมาะ” ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึง การให้คุณค่าในเชิงความดีงาม หากแต่หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่จำต้องมาพบพาน ปะทะประสาน ชัดแย้ง ต่อรอง ประนีประนอม อ่อนข้อ และ/หรือ ไหลลู่ตามกันไป ภายใต้อัตราเร่งที่เชื้อง้ำ หรือค่อยเป็นค่อยไป (awkward engagement)

ความเคลือบแคลงสำหรับผู้เขียนซึ่งมีต่อสิ่งที่เรียกว่า “เครื่องมือ” และ “เป้าหมาย” คือเพื่อให้ “เครื่องมือ” ดังกล่าวทำงานได้จำเป็นต้องผูกโยงสิ่งใดเข้ามาบ้าง และแน่นอน การผูกโยงกัน (engagement) ระหว่างสิ่งต่างๆ มันได้กลายเป็นโอกาสและความเป็นไปได้ในการเกิดขึ้นของสิ่งอื่นๆ ซึ่งอยู่นอกเหนือ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ในฐานะที่เป็น “เป้าหมายหลัก” ในตัวของมันเองตั้งแต่แรก มากน้อยแค่ไหน เพียงใด

หากเราลบล้างการพิจารณาโครงการความร่วมมือฯ ครั้งนี้เสียใหม่จากฐานะที่เป็น “เครื่องมือ” ไปสู่ฐานะของการเป็นทั้ง “เป้าหมาย” ของการพัฒนาและการศึกษาวิจัย เราจะเห็นอะไร? และสิ่งที่เห็นนั้นจะสอดคล้องต้องกัน เชียดใกล้ ขัดแย้งหรือแม้กระทั่ง ตรงกันข้ามกับการกรุยทางเพื่อไปสู่ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ในฐานะที่เป็น “เป้าหมายหลัก” ตั้งแต่แรกเริ่มหรือไม่ อย่างไร เราจะยังคงฝากความหวังและจินตนาการถึง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ไว้กับ “เครื่องมือ” ลักษณะนี้ได้มากน้อยแค่ไหน เพียงใด นี่คือการพยายามพิจารณา “สถานะแห่งความร่วมมือ” ภายใต้โครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนในดินแดนแถบนี้ ผ่าน “ความประจวบเหมาะ” แห่งการพบพานในลักษณะการต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยจงใจเพิกเฉยต่อวาทะโวหารสำนวนต่างๆ ที่ถูกส่งออกมาเพื่อทำหน้าที่ “วาด” ความหวังถึงสิ่งที่โครงการความร่วมมือครั้งนี้ “อยากจะเป็น” และ “ต้องการจะไปให้ถึง” ลงชั่วคราว แต่ยังคงไว้ซึ่งการพิจารณาวาทะโวหารเหล่านี้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการเผชิญหน้าระหว่างความไม่เท่าเทียมชุดต่างๆ อันนำมาซึ่งแรงเสียดทานแห่งการขับเคลื่อนทั้งการพัฒนาและวิถีชีวิตของผู้คนให้เป็นไปได้ในนานาทิศทางและรูปแบบ

พูดง่าย ๆ ว่าแทนที่เราจะคิดว่าเรา “รู้แล้ว” ว่าโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนคืออะไร อย่างที่ถูกแสดงผ่านประโยคสนทนาแรกข้างต้น ตรงกันข้าม เรากลับต้องเริ่มต้นจากความไม่รู้ และจำเป็นต้องรู้ ค้นหา รวมถึงทำความเข้าใจว่าทุนนิยมในระดับอนุภูมิภาค (Sub-regional capitalism) ที่กำลังเกิดขึ้นนี้ทำงานอย่างไรภายใต้แรงเสียดทานต่างๆ อันเกิดขึ้นจากสถานะที่เรียกว่า “ความร่วมมือ” (collaboration) และในทางกลับกัน ภายใต้สถานะแห่ง “ความร่วมมือ” (collaboration) มันได้ก่อให้เกิดแรงเสียดทานในการขับเคลื่อนชีวิตของผู้คนในดินแดนแถบนี้ให้แตกกระสานซ่านเซ็นไปในลักษณะการต่างๆ อย่างไร โดยให้สิ่งที่ไม่เข้าพวกกับ “สถานะแห่งความร่วมมือ” เจกเช่นปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านี้

ปฏิเสธไม่ได้ว่าเพียงแค่ระหว่างการพัฒนา “ความร่วมมือ” หรือการพัฒนาข้อตกลงต่างๆ ร่วมกัน รวมถึงการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานอื่นๆ เช่น ไฟฟ้า ถนน สะพาน สนามบิน ฯลฯ เพื่อให้การเชื่อมต่อในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเสร็จสมบูรณ์นั้น ธุรกิจการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กก็เติบโตควบคู่ไปกับพัฒนาการด้านอื่นๆ ของโครงการ

ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาในอนุภูมิภาคนี้เสียแล้ว อาทิเช่น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ณ เส้นทางหมายเลข 9 ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงประเทศต่าง ๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเพื่อประโยชน์ทางการค้า การขนส่งและการท่องเที่ยว โดยมีเส้นทางจากมุกดาหารข้ามไปยังสะพานนะเขต ผ่านเมืองต่าง ๆ 5 เมือง ประกอบด้วย เมืองเซโน หรืออุทุมพอน, เมืองอาดสะพังทอง, เมืองพะลานไซ, เมืองพิน และเมืองเซโปน ซึ่งเป็นเขตนิคมอุตสาหกรรมในลาว ต่อเชื่อมกับเส้นทางหมายเลข 1 ในเวียดนามบริเวณด่านลาวบาว ชายแดนลาว-เวียดนาม ซึ่งพบว่าเส้นทางหมายเลข 9 ในแขวงสะหวันนะเขตมีร้านอาหารกินดื่มที่เป็นจุดพักของผู้ขับรถบรรทุกสินค้าแอบแฝงให้บริการทางเพศด้วย โดยเริ่มมีมาประมาณ 2 ปีแล้ว (นงนวล 2548)

สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนเส้นทางสาย R3 ที่เชื่อมโยงระหว่างอำเภอเชียงของ ประเทศไทย แขวงบ่อแก้วและแขวงหลวงน้ำทา สปป.ลาว ไปจนถึงชายแดนจีนเมืองโมหาน (Mohan) ในระหว่างการก่อสร้างเส้นทางสายนี้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2548 – 2551 นั้น สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายได้แก่ร้านค้าและบาร์ริมถนน โดยส่วนใหญ่หรือแทบทั้งหมดของสาวเสิร์ฟในบาร์ขนาดเล็กตามแนวเส้นทาง R3 นี้คือผู้หญิงชาติพันธุ์ขมุ สาวเสิร์ฟเหล่านี้ได้กลายเป็นยุทธวิธีหนึ่งของบาร์ต่างๆ ในการที่จะดึงดูดค้าให้ดื่มเบียร์หรือเหล้าให้มากที่สุดและนานที่สุดเพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจ ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง การเป็นเพื่อนสนทนาในระหว่างการดื่มของสาวเสิร์ฟในบาร์เหล่านี้บางครั้งได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการให้บริการทางเพศ (sexual service) ทั้งนอกสถานที่ (off-site) และเพิ่มขึ้นเป็นในสถานที่ (on-site) ด้วยเช่นกัน¹¹

ในขณะที่ รายงานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ¹² ได้ประเมินสถานการณ์ไว้ว่าในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา มีแรงงานเพศหญิงและเด็กจำนวนไม่น้อยกว่า 3 แสนคนใน 6 ประเทศในเขตลุ่มแม่น้ำโขงที่ต้องตกเป็นเหยื่อของขบวนการค้ามนุษย์ข้ามชาติในแต่ละปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 70% ของกำลังแรงงานเพศหญิงและเด็กที่ตกเป็นเหยื่อเหล่านี้จะถูกบีบบังคับให้ต้องขายบริการทางเพศ ส่วนที่เหลืออีก 30% นั้นจะต้องเป็นแรงงานทาสในโรงงานเถื่อนหรือโรงงานนรก

การประเมินสถานการณ์ของทาง ILO ดังกล่าวนับได้ว่าสอดคล้องอย่างมากกับการสำรวจล่าสุดเกี่ยวกับสภาพการณ์ของกำลังแรงงานในลาวที่เคยตกเป็นเหยื่อของขบวนการค้ามนุษย์ข้ามชาติที่ดำเนินการสำรวจโดย UNICEF และทางการลาว ซึ่งพบว่า 70% ของแรงงานลาวที่เคยตกเป็นเหยื่อของขบวนการค้ามนุษย์ข้ามชาตินั้นจะเป็นเพศหญิงที่มีอายุระหว่าง 12-18 ปี

¹¹ Lyttleton, Chris (2008), "Roadside Shops and Bars", Build It and They Will Come: The construction of Lao Route3: Lessons for mitigating exploitation, HIV and other diseases. Funded by Asian Development Bank. P. x – xi

¹² ทรงฤทธิ์ โพนเงิน , "การค้ามนุษย์ข้ามชาติในลุ่มน้ำโขง", Mekong Corridor. <http://www.oknation.net>.

และจะถูกบีบบังคับให้ขายบริการทางเพศในเขตประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย

สำหรับประเทศพม่า นั้น แม้จะมีตัวเลขที่ไม่ตรงกันระหว่างรัฐบาลทหารพม่ากับฝ่ายองค์การป้องกันโรคเอดส์แห่งสหประชาชาติหรือ UNAIDS ที่รายงานถึงยอดผู้ติดเชื้อ HIV และเป็นโรคเอดส์ โดยรัฐบาลทหารพม่ารายงานว่ามียาจำนวน 3 แสนกว่าคน โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตที่ติดชายแดนกับประเทศไทยและจีน ในขณะที่ตัวเลขจากทางฝ่ายองค์การป้องกันโรคเอดส์แห่งสหประชาชาติหรือ UNAIDS นั้นเชื่อว่ามีชาวพม่า 7 แสนคนเป็นอย่างน้อยที่ติดเชื้อ HIV และเป็นโรคเอดส์ในทุกวันนี้ ซึ่งการประเมินสถานการณ์ของ UNAIDS ดังกล่าวนี้นั้น เป็นไปอย่างสอดคล้องกับการประเมินจำนวนเด็กสาวชาวพม่าและชนเผ่ากลุ่มน้อยจากพม่าหลายแสนคนที่อยู่ในธุรกิจบริการทางเพศทั้งในไทยและตามแนวชายแดนระหว่างพม่ากับไทยและจีน

ปรากฏการณ์เหล่านี้ ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ในการชี้ให้เห็นถึงการมีอยู่ของผู้หญิงในธุรกิจบริการทางเพศเท่านั้น หากแต่ในอีกด้านหนึ่ง การนำเสนอภาพภายใต้การอธิบายในท่วงทำนองของการ “ถูกบีบบังคับ” การตกเป็น “เหยื่อ” ของขบวนการค้ามนุษย์ การถูกขายต่อมาโดยพ่อแม่ของพวกเธอ การอ้างถึงช่องว่างของความยากจนในฐานะโอกาสเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากมนุษย์ด้วยกัน อันเนื่องมาจากระดับของการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มีความแตกต่างกันระหว่างประเทศในเขตลุ่มแม่น้ำโขง (จนกลายเป็นความชอบธรรมที่ต้องเร่งพัฒนาทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับเดียวกัน) และถึงที่สุดแล้วของการอธิบาย ผู้หญิงจำนวนหนึ่งก็ “สมัครใจ” ขายบริการทางเพศด้วยตัวเธอเอง ฯลฯ

ท่วงทำนองของคำอธิบายเหล่านี้ ในด้านหนึ่งคือการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงในธุรกิจการค้าบริการทางเพศกับการพัฒนาไปแล้วในฐานะของ “ปัญหา” และ “ปัจเจกบุคคลอันเป็นปัญหา” ซึ่งควรได้รับ “ความช่วยเหลือ” จากการพัฒนา แต่มากกว่านั้น ภายใต้คำอธิบายเหล่านี้ได้กลายเป็นการ “กลบเกลื่อน” ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับการพัฒนาในมิติแห่ง “ความร่วมมือ” ออกไป อาทิ การพัฒนากระแสหลักได้รับการค้ำยันให้คงอยู่ได้ด้วยการตอกย้ำความไม่มีศักยภาพของเหล่าผู้หญิงในธุรกิจการค้าบริการทางเพศ จนจำเป็นต้องเข้ารับ “การพัฒนา” ผ่านเทคนิควิธีการต่างๆ ที่มาในรูปของโครงการความช่วยเหลืออันหลากหลาย อาทิ การรณรงค์ความรู้เรื่องโรคเอดส์ การจัดอบรมการใช้ถุงยางอนามัยและการมีเพศสัมพันธ์ที่ปลอดภัยให้แก่เจ้าของร้านกินดื่มและสาว ๆ ในร้าน เป็นต้น ยังไม่นับรวมว่าธุรกิจประเภทนี้และผู้หญิงในอาชีพเหล่านี้ทำหน้าที่ค้ำยันระบบตลาดอย่างไรเพื่อพลิกฟื้นเศรษฐกิจตามแผนการพัฒนา

มากไปกว่าการกลบเกลื่อนความสัมพันธ์ว่าใครกำลังรับความช่วยเหลือจากใคร (กันแน่!) แล้ว ท่วงทำนองของคำอธิบายเหล่านี้ซึ่งมีนัยยะของการบอกปิดการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนต่อสัมพันธ์ภาพระหว่างปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศกับสภาวะ “ความร่วมมือ” ภายใต้การพัฒนา

ได้ส่งผลให้สถานภาพและบทบาทของนายทุนรัฐ (state capitalists) นักทุนนิยมการเมือง (political capitalists) และนักทุนนิยมการเมืองข้ามชาติ (transnational political capitalists) และเหล่านักพัฒนาทั้งหลายภายใต้ความสัมพันธ์กับธุรกิจการค้าบริการทางเพศ ถูกจำกัดการรับรู้และความเข้าใจจากผู้คนและสังคมอยู่ในบางมิติและบางมุมมองเท่านั้น

ท่วงทำนองของคำอธิบายเหล่านี้ซึ่งวางอยู่บนตรรกะของเสรีนิยมใหม่ว่าด้วยเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคล (individual freedom) ได้กลายเป็นการกลบมิดระบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้สภาวะ “ความร่วมมือ” ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการเชื่อมโยงในระดับอนุภูมิภาค (sub – region connection) แล้วทำให้กลายเป็นเรื่องส่วนบุคคล เป็นที่น่าประหลาดใจว่าความสัมพันธ์เชื่อมโยงชุดใหญ่ในระดับอนุภูมิภาคถูกลดทอนลงเหลือเพียงคำอธิบายว่าด้วยเสรีภาพส่วนบุคคลไปได้อย่างไร ความยิ่งใหญ่ของแนวคิดที่ว่าด้วยเสรีภาพส่วนบุคคลที่กลายเป็น “คัมภีร์” หลักของการอธิบายในยุคสมัยของการพัฒนา สุดท้ายแล้วนำพาเราไปสู่ความเข้าใจและ/หรือความไม่เข้าใจทั้งต่อปรากฏการณ์การเข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศของเหล่าผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบและตัวกระบวนการพัฒนาเองอย่างไร

ด้วยเหตุนี้ โครงการความร่วมมือที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงจึงเป็นความน่าสนใจในการทำความเข้าใจถึง “สภาวะความร่วมมือ” ภายใต้การข้ามพรมมอง/ทรรคนะแห่งความเหมือนและความเป็นหนึ่งเดียว ไปสู่การมองเห็นความหลากหลายและความแตกต่างที่ถูกผูกโยงอยู่ด้วยกันอย่างแนบแน่นและกลายเป็นแรงเสียดทานที่ผลักดันให้สภาวะแห่ง “ความร่วมมือ” พุ่งทะยานไปภายใต้กระบวนการพัฒนา ซึ่งปรากฏออกมาในรูปลักษณะของความร่วมมือข้ามชาติ (transnational collaboration) ซึ่งเป็นสหสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ รัฐต่อรัฐ ทุน ผู้คน วัฒนธรรมและอุดมการณ์ ที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนในลักษณะต่างๆ ที่ซึ่งเรียบง่ายเกินกว่าจะมีจินตนาการว่าด้วยความเป็นหนึ่งเดียวกัน หรือการมีเป้าหมายเดียวกัน ได้เพียงมิติเดียวอีกต่อไป หากจำเป็นต้องพิจารณา “สภาวะแห่งความร่วมมือ” ภายใต้การพัฒนาในฐานะที่เป็น “ความประจวบเหมาะ” แห่งการพบพานระหว่างความไม่เท่าเทียมของความแตกต่างหลากหลายชุดต่างๆ ที่ซึ่งความสัมพันธ์ต้องประกอบไปด้วยทั้งด้านที่ขัดแย้งและด้านที่ร่วมมือ ในฐานะที่เป็นแรงเสียดทานซึ่งกันและกันในการผลักดันไปสู่วิถีชีวิตภายใต้ปฏิบัติการข้ามชาติ (transnational everyday life practice) ที่ไม่ได้จำกัดมุมมองของสภาวะข้ามชาติไว้เพียงแค่การ “ก้าว – ข้าม” เส้นพรมแดนรัฐชาติ หากแต่ผู้คนที่ “อยู่กับที่” ภายใต้สภาวะข้ามชาติเองก็กำลังเผชิญหน้ากับการเคลื่อนย้ายและการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นเดียวกัน¹³

¹³ ในแง่ของประสบการณ์และวิถีชีวิต ดูรายละเอียดงานแบบนี้ได้ใน Levitt, Peggy (2001) “Introduction” in *The Transnational Villagers*. University of California Press: Berkeley & Los Angeles & London:1- 28

ผ่านรูปแบบใหม่ของวัฒนธรรมและอำนาจที่เกิดขึ้นท่ามกลางการแปลงพื้นที่สามัญธรรมดาทั้งในเชิงกายภาพและในเชิงนามธรรมให้กลายเป็นพื้นที่ “ด้อยพัฒนา” เพื่อดึงเข้าสู่กระบวนการพัฒนาในท้ายที่สุด

การทำความเข้าใจชุดความสัมพันธ์ดังกล่าวก็เพื่อนำไปสู่การขยายมิติความเข้าใจที่มีต่อสิ่งที่เรียกว่า “สภาวะแห่งความร่วมมือ” ที่มาในนามของการพัฒนา ต่อการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของร้านกินดื่ม ต่อวิถีชีวิตของกลุ่มผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในธุรกิจดังกล่าว โดยเป็นการพยายามทำความเข้าใจสถานการณ์ที่ผู้หญิงเหล่านี้ต้องเผชิญหน้าอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตภายใต้การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนข้ามชาติ (transnational communities) ของพวกเขา

ทั้งหมดทั้งสิ้นของการศึกษานี้ครั้งนี้จึงหวังเพียงแค่การทำความรู้จักกับสิ่งที่เรียกว่า “วิถีการพัฒนา” ที่นักพัฒนาทั้งหลาย (ทั้งที่เป็นตัวแทนรัฐชาติและอื่นๆ) ระดมสร้างและเทใส่ลงไปในพื้นที่ “ด้อยพัฒนา” และบรรจจรวดรด “ความหวังดี” นั้นสู่ชีวิตของผู้คนในแดนดินอันถูกตราหน้าว่า “ด้อยล้ำ” เหล่านั้น โดยมีเรื่องราวและวิถีชีวิตของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบที่อยู่ในธุรกิจการค้าบริการทางเพศเป็นผู้ถ่ายทอดให้เห็นลักษณะการต่างๆ ของ “ความร่วมมือ” ที่ถูกคัดสรรเพื่อนำไปสู่ “การพัฒนา” และ “ชีวิตที่ดีกว่า” ตามนโยบายหรือสโลแกนที่ไหลบ่าออกมาจากผู้วางนโยบายทั้งหลายในอนุภูมิภาคแห่งนี้

คำถามการวิจัย

- “สภาวะความร่วมมือ” ในฐานะที่เป็นการเผชิญหน้าระหว่างความไม่เท่าเทียมของความแตกต่างหลากหลาย ที่เกิดขึ้นในโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นอย่างไร และได้นำไปสู่การสร้างสรรค์ผลประโยชน์และอัตลักษณ์ใหม่ (new interests and identities) ในฐานะที่เป็นการจัดรูปแบบใหม่ของวัฒนธรรมและอำนาจอย่างไร
- ภายใต้การจัดรูปแบบใหม่ของวัฒนธรรมและอำนาจที่เกิดขึ้นในโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจจะช่วยให้เราทำความเข้าใจ ธุรกิจการค้าบริการทางเพศที่ถูกผูกโยงเข้าไปใน “ความร่วมมือ” ในลักษณะต่างๆ ทั้งที่เป็นการบีบบังคับ การประนีประนอม ความร่วมมือ การต่อรองและความขัดแย้งไปพร้อมๆ กันได้อย่างไร
- ภายใต้ปฏิบัติการ “ความร่วมมือ” ดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความสุขและความทุกข์ของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบที่อยู่ในธุรกิจการค้าบริการทางเพศอย่างไร

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษา “สภาวะความร่วมมือ” ในฐานะที่เป็นการสร้างสรรค์ผลประโยชน์และอัตลักษณ์ใหม่ (new interests and identities) ภายใต้การพัฒนาที่เกิดขึ้นในโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจผ่านการผูกโยงธุรกิจการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบความสัมพันธ์ที่มีทั้งความขัดกันและ/หรือมีจุดร่วมทางการเมืองเดียวกัน (political alliance)

2. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจวิถีชีวิตของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในธุรกิจการค้าบริการทางเพศในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ผลประโยชน์และอัตลักษณ์ใหม่ (new interests and identities) ที่เกิดขึ้นท่ามกลาง “ความร่วมมือ” ภายใต้การพัฒนาอันเนื่องมาจากโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน

พื้นที่ศึกษา

แขวงหลวงน้ำทา ใน สปป. ลาว ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “เส้นทางสายไหมเส้นใหม่”¹⁴ อันเนื่องมาจากข้อตกลงที่ลาวได้ทำร่วมกับจีน ด้วยการเปิดให้ภาคธุรกิจของจีนสามารถเข้ามาลงทุนใน 8 แขวงของลาว ตั้งแต่ตอนเหนือลงมาโดยได้รับเงื่อนไขพิเศษ เพื่อเป็นการตอบแทนความช่วยเหลือของรัฐบาลจีน ที่มีให้กับรัฐบาลลาวในหลายรูปแบบในช่วงก่อนหน้านี้ พร้อมทั้งศักยภาพของแขวงหลวงน้ำทาในการเชื่อมต่อกับแขวงอื่นๆ และประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ไทย เวียดนาม พม่าและจีน ทำให้แขวงหลวงน้ำทาถือได้ว่าเป็น Gate Way ของแขวงตอนเหนือของลาวที่ตั้งตระหง่านอยู่บนทำเลทองที่ในด้านหนึ่งถือได้ว่าเป็นแขวงชายแดนที่มีพื้นที่ติดกับรัฐจีน และในอีกด้านหนึ่ง แขวงหลวงน้ำทาก็คือเมืองศูนย์กลางการเดินทางเชื่อมต่อค้าขายบนเส้นทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่มีชื่อว่า เส้นทาง R3 ซึ่งไม่เพียงแต่แขวงหลวงน้ำทาโดยตัวของมันเท่านั้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลง หากแต่พื้นที่แห่งนี้ยังได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางของผู้คนอีกหลายชีวิตในลาวที่ก็อยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงจากโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในครั้งนี้ด้วย เช่นเดียวกัน ภาพผู้คนต่างก็มุ่งหน้าเดินทางเคลื่อนย้ายเข้ามาโลดแล่น พบปะ ต่อรอง ปะทะ ประสานระหว่างกัน ณ แขวงหลวงน้ำทาแห่งนี้ พร้อมกับความหวังและจินตนาการของการมีชีวิต

¹⁴ ในอดีตก่อนหน้านี้ เมืองน้ำ ในแขวงหลวงน้ำทาเองก็ถูกรับรู้ในนามของชุมทางการค้าโบราณของพ่อค้าจีนฮ่อ (ใน “เส้นทางไทยเชื่อมต่อประเทศเพื่อนบ้าน: เชียงของ – หลวงน้ำทา – เมืองสิง – เชียงรุ่ง” โครงการศึกษาค้นคว้าเพื่อจัดทำหนังสือสารคดีและวีดิทัศน์ โดยปารวี ไพบูลย์ยิ่งและคณะ, 2545) ที่มีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน

อยู่ในโลกที่ถูกทำให้หวังร่วมกันไปว่าจะ “ดีขึ้น” ภายใต้เงื้อมมือของ “ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ” จึงเกิดขึ้นให้อยู่อย่างดาดิน

นอกจากนี้ แขวงหลวงน้ำทา ยังไม่เพียงแต่จะเป็นดินแดนที่เชื่อมต่อกับชายแดนจีน หากแต่พื้นที่แขวงหลวงน้ำทายังประกอบด้วยเมืองที่น่าสนใจอันเป็นจุดดึงดูดทั้งนักลงทุนชาวจีนและนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศเข้ามา เช่น เมืองน้ำทา เป็นศูนย์กลางของการค้าและการลงทุนของพ่อค้าชาวจีน และเป็นศูนย์กลางการคมนาคมระหว่างลาวและจีนเส้นทางหนึ่งที่นักท่องเที่ยวและนักเดินทางต้องแวะพักเพื่อต่อรถไปสู่อินหรือเวียดนาม รวมถึงแขวงนี้ยังมีเมืองท่องเที่ยวที่มีโอกาสพัฒนาต่อไปในอนาคตไม่ว่าจะเป็นเมืองสิงห์หรือเมืองเวียงคุก

ในขณะที่เมื่อหันไปพิจารณาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ รวมถึงพัฒนาการและศักยภาพของแต่ละประเทศนั้นก็มีลำดับขั้นที่ไม่เท่ากัน ซึ่งอาจจะมีจุดแข็งและจุดอ่อนต่างกันไป (<http://e-fpo.fpo.go.th>) ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับประเทศต่างๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศลาวและพม่า

ลาวจัดได้ว่าเป็นประเทศที่มีการพัฒนาน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับเขตเศรษฐกิจอื่นๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เนื่องด้วยเหตุผลทางสภาพภูมิประเทศที่กั้นดงแห่งดั่งและไม่มีทางออกสู่ทะเล (land-locked) รวมไปถึงระดับคุณภาพของประชากรที่ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้และการศึกษาที่ดี ซึ่งต้องได้รับการพัฒนาอีกมาก โดยเฉพาะประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งมีฐานะยากจนของประเทศลาวมีการกระจุกตัวอยู่ทางภาคเหนือของประเทศ (<http://e-fpo.fpo.go.th/e-inter>) ซึ่งเป็นด้านที่ต้องปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในครั้งนี้

ขณะที่อีกด้านหนึ่งซึ่งไม่ได้ถูกพูดถึงโดยตรงไปตรงมาก็คือการที่ประเทศลาวมีความพร้อมในการเป็นฐานการผลิตของอุตสาหกรรม รวมไปถึงการมีแหล่งวัตถุดิบ แหล่งพลังงานและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ (สมยศ 2537) สำหรับทุกประเทศที่แสวงหาวัตถุดิบต้นทุนต่ำไว้รองรับระบบการค้าของตนเอง

ในขณะที่เมื่อมองไปทางฝั่งประเทศจีน คงปฏิเสธไม่ได้ถึงศักยภาพของจีนในการทำการค้าในเวทีโลกซึ่งไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นในทศวรรษนี้ หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมายาวนาน เฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมากกว่าสองพันปี (บัณฑิต, 2548) ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว ภาพการทะลักเข้ามาของทั้งพ่อค้า สินค้าและวัฒนธรรมจากจีนตอนใต้เข้าสู่ลาวตอนเหนือจึงไม่ใช่สิ่งที่อยู่เหนือจินตนาการ ด้วยเหตุนี้ แขวงหลวงน้ำทา ในสปป.ลาวจึงเป็นความน่าสนใจในการศึกษาถึงสภาวะ “ความร่วมมือ” ที่กำลังจะเกิดขึ้นในนามของการพัฒนา

การค้าบริการทางเพศและการพัฒนา: ประดิษฐกรรมทางประวัติศาสตร์แห่งความร่วมมือ

ปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กดูจะเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กับสังคมมนุษย์มาช้านานแล้ว อาจนับย้อนความทรงจำไปได้ไกลหลายหมื่นปีก่อนมีอารยธรรม และอาจไม่ได้ปรากฏตัวอยู่เฉพาะภายใต้ป้ายชื่อของ “การค้า” อย่างเดียวเสมอไป เมื่อมองย้อนเข้าไปดูรูปแบบความสัมพันธ์ทางเพศในระบบพหุภรรยา (polygamy) และการแต่งงานเมื่ออายุยังน้อย โดยมีการจ่ายค่าจ้างอย่างเป็นที่เปิดเผย (ม.ล. ต้อย, ไม่ระบุปีที่พิมพ์) สถานการณ์แบบนี้สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการปรากฏตัวขึ้นของการค้าบริการทางเพศ เมื่อสังคมเปลี่ยนเข้าไปสู่ระบบผิวเดียวเมียวเดียว¹⁵ อย่างไรก็ตาม การที่ความสัมพันธ์ทางเพศในครอบครัวถูกกันออกจากความเข้าใจในฐานะที่เป็น “การค้า” ทางเพศรูปแบบหนึ่ง เนื่องจากเราไม่ได้พิจารณาเรื่องเหล่านี้ในฐานะที่เป็นปฏิบัติการ แต่พิจารณามันจากสถานภาพของคนที่มีสัมพันธ์กับเรื่องดังกล่าว¹⁶ ซึ่งอาจไม่เพียงพอ ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ทางเพศภายใต้ระบบครอบครัวจึงไม่เคยถูกพิจารณาในฐานะของ “การค้า” อย่างจริงจัง แต่นั่นก็สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการค้าบริการทางเพศกับบริบทอื่นๆ ทางสังคมที่ “ไม่ถูกพูดถึง” อย่างตรงไปตรงมาได้เป็นอย่างดีในเบื้องต้น

การค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กนอกจากจะไม่ใช่ว่าเพียงแค่สิ่งที่มีมานานแสนนานแล้วเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบริบทอื่นๆ ทางสังคมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กเป็นส่วนหนึ่งของระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ทางสังคมด้วยเช่นเดียวกัน หากใช้ความเป็นอื่นทางสังคมในฐานะที่เรียกว่า “ปัญหา” เพียงมิติเดียว เพียงแต่ว่ามิติของ “ปัญหา” เป็นตัวกลบเกลื่อนความสัมพันธ์ระหว่างการค้าบริการทางเพศกับบริบทอื่นๆ ของสังคมได้เป็นอย่างดี และมากไปกว่านั้น ดูเหมือนว่าอายุอานามของการค้าบริการทางเพศในฐานะ “ของต้องห้าม” ทางสังคมดูจะเพิ่งเกิดขึ้นไม่นานมานี้ เมื่อโลกกำลังเดินเข้าสู่ยุคสมัยของการพัฒนาและความทันสมัย ซึ่งก็เพียงแค่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองมานี่เอง

เมื่อย้อนหลังไปดูการดำรงคงอยู่ของการค้าบริการทางเพศในยุคก่อนหน้านี้ที่เรื่องนี้จะถูกทำให้กลายเป็น “ปัญหา” นั้น ก็พบความเชื่อมโยงบางอย่างที่ทำให้เราต้องหันมาพิจารณาการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กในยุคปัจจุบันให้ถี่ถ้วนมากขึ้น ตัวอย่างเช่น กรุงบาบิโลน ในเกาะไซปรัสสมัยโบราณและดินแดนหลายแห่งในแถบตะวันตกสุดของทวีปเอเชีย กิจกรรมทางโสเภณีถือเป็นบริการทางศาสนาอย่างหนึ่ง และอาจจะกล่าวได้ว่าเทวาลัยเป็นสถานที่แรกในโลกที่เราพบความสัมพันธ์ทางเพศในฐานะที่เป็นธุรกิจ ในสมัยกรีกโบราณ โรงโสเภณีที่ใหญ่ที่สุดก็คือ

¹⁵ สอดคล้องกับรายงานของสันนิบาตชาติ ในปี ค.ศ. 1933 หน้า 322 ที่ระบุว่า “เจ้าหน้าที่ผู้หนึ่งอธิบายว่า....

“จำนวนโสเภณีนี้น้อยมากในหมู่ชาวสยาม....เนื่องจากว่าการมีเมียหลายคนไม่ผิดกฎหมาย” (ธนวดิและเพญศิริ, 2527, หน้า 17)

¹⁶ ถ้าก่อนหน้านี้สังคมไม่คิดเรื่องการข่มขืนในความสัมพันธ์ฉันท์สามี-ภรรยา ภายใต้ตรรกะเดียวกัน นี้ความสัมพันธ์ฉันท์สามี-ภรณาก็ย่อมไม่ถูกระแวงสงสัยในบริบทการค้าเช่นกัน

เทวาลัยแห่งจำวแม่ Aphrodite ที่เมือง Corinth ซึ่งเป็นเมืองท่าที่มีเรือและกลาสีเรือขึ้นจากเรือมาจอดเทียบท่ามาก และดูว่าสถานการณ์ทั้งสองอย่างจะเจริญรุ่งเรืองควบคู่กันไป จนในสมัยการปกครองของโซลอน (Solon) ซึ่งเป็นเผด็จการคนหนึ่งในรัฐ Athens ของกรีกโบราณ ได้ผูกขาดการค้าบริการทางเพศไว้เป็นรัฐวิสาหกิจ ราษฎรทั่วไปไม่สามารถทำได้ และสร้างรายได้เข้าสู่รัฐมากมาย (ม.ล.ดุษฎี, อ้างแล้ว)

นี่คือสัมพันธภาพแห่งความร่วมมือที่เกิดขึ้นโดยตรงไปตรงมาระหว่างการค้าบริการทางเพศกับความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ และความเข้มแข็งของ (เจ้าผู้ปกครอง) รัฐ ในยุคก่อนที่การค้าบริการทางเพศจะถูกแปลงสภาพให้กลายเป็น “ของต้องห้าม” จากศาสนาและรัฐ และกลายเป็นความไม่พึงประสงค์ของผู้คนทั่วไปตามการรับรู้ร่วมกันในปัจจุบัน ครั้งหนึ่งความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาก็เป็นไปควบคู่กับความเจริญรุ่งเรืองของการค้าบริการทางเพศ หรือความมั่งคั่งของรัฐก็เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการผูกขาดการค้าบริการทางเพศ

ขณะที่สถานการณ์ปัจจุบัน การค้าบริการทางเพศได้ถูกกันออกไปจากการรับรู้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของ “ความร่วมมือ” ภายใต้กระบวนการพัฒนา ซึ่งหมายความว่า ในบริบทของทั้งศาสนาและรัฐ เราไม่ได้พูดถึงการค้าบริการทางเพศในฐานะที่เป็นส่วนค้ำยันความมั่งคั่งและเฟื่องฟูของสองสถาบันเหล่านี้อีกต่อไป และในทางตรงกันข้าม การมีอยู่หรือปรากฏตัวขึ้นของการค้าบริการทางเพศยังถูกมองว่าเป็นปัญหาต่อสังคมส่วนรวม ที่ทั้งศาสนาและรัฐจำเป็นต้องเข้ามาช่วยเหลือเยียวยาให้ปัญหาเหล่านี้หมดไป

ในส่วนบริบทของการพัฒนาสมัยใหม่ การค้าบริการทางเพศยังถูกกันออกจากระบบความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นคู่ตรงข้ามกับการพัฒนา ประหนึ่งว่าเมื่อการพัฒนาเดินหน้าไปถึงที่สุดแล้วและความมั่งคั่งได้เข้ามาแทนที่ ธุรกิจการค้าบริการทางเพศย่อมจะหมดไป (ผาสุก, 2543) ผู้หญิงและเด็กจะปลอดภัยภายใต้ระดับการพัฒนาความมั่งคั่งที่สูงขึ้น หรือพูดง่าย ๆ คือ การค้าบริการทางเพศถูกทำให้กลายเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏ (the absence) ในฐานะของ “ความร่วมมือ” ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาสมัยใหม่ กระบวนการพัฒนาสมัยใหม่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กในฐานะของ “เรื่องเดียวกัน” และด้วยเงื่อนไขของความไม่เกี่ยวข้องกันดังกล่าว ประเด็นการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กจึงไม่เคยถูกพูดถึงใน “ระหว่างกระบวนการพัฒนา” หากแต่ย้ายการปรากฏตัวไปอยู่ “หลังกระบวนการพัฒนา” ในฐานะของ “ผลพวง” หรือ “ผลกระทบ” จากการพัฒนา ซึ่งส่วนหนึ่งถูกอธิบายในฐานะที่เป็นปัญหาส่วนบุคคลของเหล่าหญิงสาวเหล่านั้นเอง ทั้งหมดนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่เกี่ยวข้องอย่างสัมพัทธ์ระหว่างการพัฒนากับการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กในยุคปัจจุบัน ซึ่งก็เป็นการทำความเข้าใจสัมพันธภาพระหว่างการค้าบริการทางเพศกับการพัฒนาในรูปแบบหนึ่ง

หากเราเปลี่ยนมุมมองในการมองปรากฏการณ์ทั้งสองชุดนี้ใหม่ ความเข้าใจต่อสัมพันธภาพระหว่างสองสิ่งนี้จะเปลี่ยนไปหรือไม่ มากน้อยเพียงใด เพื่อตอบคำถามนี้ ผู้เขียนเลือกที่จะพิจารณาปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ซึ่งถือเป็นประเทศแรกๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่กระโดดเข้าร่วมในโครงการการพัฒนาก่อนประเทศอื่นๆ หากแต่ในขณะเดียวกัน ประเทศไทยก็ได้ชื่อว่า Hub หรือศูนย์กลางการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กทั้งในระดับอนุภูมิภาค ภูมิภาคและรวมถึงระดับโลกด้วยเช่นกัน

การมาเยือนของทหารอเมริกันในช่วงสงครามเวียดนาม พ.ศ. 2505 -2512¹⁷ กับการมีชีวิตชีวาขึ้นมาของเมืองพัทยาและจังหวัดใหญ่ๆ ในประเทศไทยที่มีทหารอเมริกันประจำการอยู่ (จิราลักษณ์, 2539) ทั้งๆ ที่ไทยเพิ่งออกกฎหมายปรามการค้าประเวณี พ.ศ. 2503 ซึ่งเท่ากับเป็นการบอกว่าการค้าประเวณีสำหรับประเทศไทยนั้นถือเป็นสิ่งผิดกฎหมาย (มูลนิธิผู้หญิง, 2540) และเป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ได้ระหว่างการพยายามจะ “ทันสมัย” ในสายตาประชาคมโลกด้วยการออกกฎหมายปรามการค้าประเวณี¹⁸ ควบคู่ไปกับการขยายตัวของธุรกิจการค้าประเวณีในปึกแผ่น

และชัดเจนมากขึ้น เมื่อการจากไปของทหารอเมริกันไม่ได้ทำให้ธุรกิจการค้าบริการทางเพศซบเซาลง ในทางตรงกันข้าม รัฐบาลกลับส่งเสริมนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อหวังดึงดูดเงินตราต่างประเทศจากลูกค้านักท่องเที่ยวจากประเทศตะวันตก (ธนวดีและเพ็ญศิริ, 2527) เนื่องจากในช่วงปี 2516 ประเทศไทยประสบกับปัญหาเศรษฐกิจ หนึ่งในวิธีแก้ปัญหาคือเศรษฐกิจของประเทศไทยในครั้งนั้นคือการประกาศให้ปี พ.ศ. 2523 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวเพื่อนำรายได้เข้าประเทศ สิ่งที่เกิดขึ้นจากปีแห่งการท่องเที่ยวคือ จำนวนโสเภณีที่เพิ่มมากขึ้นตามธุรกิจเช็กส์ทัวร์ (จิราลักษณ์, อ้างแล้ว) และคำปราศรัยของรองนายกรัฐมนตรี บุญชู โรจนเสถียร ต่อผู้ว่าราชการจังหวัดทั่วประเทศในปีเดียวกันว่าให้ทะนุบำรุงส่งเสริมแหล่งบันเทิงใจทางเพศ (มติชน, 18 ต.ค. 2523 อ้างในธนวดีและเพ็ญศิริ, อ้างแล้ว) คงจะช่วยคลี่คลายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจการค้าบริการทางเพศกับกฎหมายปรามการค้าประเวณีและการพยายามจะ “ทันสมัย” ภายใต้การพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดีว่าบางทีอาจจะไม่มีอะไรเปลี่ยนไปจากยุคก่อนหน้านี้ที่สังคมยังไม่ได้พูดถึงเรื่องกฎหมายปรามการค้าประเวณี และนี่อาจจะเป็นเพียงกระบวนการกลบเกลื่อนความสัมพันธ์ระหว่างกันอันเนื่องมาจากเงื่อนไขเพื่อความศิวิไลซ์ภายใต้มาตรฐานโลกก็เป็นได้

¹⁷ มีความไม่ตรงกันเกี่ยวกับปีพ.ศ. ที่ทหารอเมริกันเข้ามาอยู่ในประเทศไทย บ้างก็ระบุว่าอยู่ถึงปี 2512 (จิราลักษณ์, 2539) บ้างก็ระบุว่าอยู่ถึงปีพ.ศ. 2519 (ธนวดีและเพ็ญศิริ, 2527)

¹⁸ ในมุมมองกลับกัน กฎหมายปรามการค้าประเวณีได้ถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของ “ความทันสมัย” ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาสมัยใหม่ และการค้าประเวณีก็ได้กลายเป็น “ความล้าหลัง” ที่สร้างภาพลบของการมาเยือนของอุดมการณ์การพัฒนาด้วยเช่นกัน

แม้แต่ในสังคมด้านการจัดประภคณางงามซึ่งเกิดมีขึ้นก่อนการประภคณางงามสาวสยาม ก็มีส่วสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงบทบาทและความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงเหนือที่ควบคู่ไปกับ พัฒนาการความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างล้านนากับกรุงเทพฯ เมื่อความงามของผู้หญิง ล้านนาถูกนำมาใช้ในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ (จิราลักษณ์, อ้างแล้ว) จากที่แต่เดิมผู้หญิงล้านนาถูกมองอย่างต่ำต้อย แต่พัฒนาการความหมายเหล่านี้ก็ เปลี่ยนไปตามการพัฒนาของประเทศภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างล้านนากับรัฐไทย และรัฐไทยกับประชาคมโลก

นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการค้าบริการทางเพศกับการพัฒนาในบริบทของประเทศไทยเพียงประเทศเดียว หากแต่นั่นก็เพียงพอที่จะทำให้เราหันมา ตั้งคำถามกับการพัฒนาที่กำลังเกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนหรือที่เรียกว่าโครงการ สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจซึ่งเป็นอีกหนึ่งโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตอนบนระหว่าง ไทย พม่า จีนและลาว ที่ประกาศเจตนารมณ์ทางการเมืองที่จะร่วมมือกันทาง เศรษฐกิจ เพื่อความกินดีอยู่ดีและกำจัดการยากจนของประชาชน โดยมีหัวข้อการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์เป็นหนึ่งในแปดกรอบความร่วมมือที่วางไว้ร่วมกัน(www.defence.thaigov.net) ซึ่งกรอบความร่วมมือดังกล่าวอาจจะกำลังรับบทบาทที่ไม่ต่างจากที่กฎหมายปรามการค้าประเวณี พ.ศ.2503 ได้รับมาแล้วก็เป็นได้

โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนจึงเป็นความน่ากังวล ว่าผู้หญิงและเด็กของอนุภาคนี้อาจจะถูกเกณฑ์แรงงานมาร่วมกันเป็นหนึ่งในโครงการพัฒนาโดย รับผิดชอบหน้าที่ในส่วนที่ “ไม่ถูกพูดถึง” ซึ่งได้แก่ การค้าบริการทางเพศ เพราะหน้าที่ดังกล่าวได้ ถูกกลบความสัมพันธ์ไว้ภายใต้หัวข้อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เคลื่อนไปด้วยกรอบความ ร่วมมืออื่นๆ ที่เหลือไม่ว่าจะเป็นกรอบความร่วมมือในเรื่องการท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมการลงทุนและ พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ หรือการคมนาคมที่มีการพัฒนาพื้นที่โครงการ เช่น North-South Economic Corridor เชื่อมโยง ไทย ลาว จีน เชียงของ-หลวงน้ำทา-บ่อเต็น ประกอบกับ ข้อตกลงความร่วมมือที่เห็นชอบร่วมกันในการสร้างกลไกความร่วมมือ ในการส่งเสริมการลงทุน การอำนวยความสะดวกด้านการลงทุน พัฒนากฎระเบียบที่จูงใจการลงทุนจากต่างประเทศ โดย ต้องลดขั้นตอนการลงทุนในแต่ละประเทศสมาชิกเพื่อให้สะดวกมากขึ้น พร้อมข้อเสนอให้มีการเปิด พรมแดนระหว่างกันมากขึ้น และการปรับขั้นตอนด้านภาษีศุลกากรและการตรวจสอบสินค้าข้าม แดนให้เป็นไปในทางเดียวกัน (<http://www.defence.thaigov.net>)

การ “กลบ” ประเด็นการค้าบริการทางเพศ ท่ามกลางการ “เคลื่อน” ไปด้วยการส่งเสริม การท่องเที่ยว การลงทุนและการพัฒนาระบบคมนาคม ทำให้เราจำเป็นต้องหันมาใส่ใจผู้หญิงและ เด็กในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอย่างจริงจังในฐานะ “ภาพปรากฏที่ไม่ถูกพูดถึงอย่างรับผิดชอบ”

โดยเฉพาะภายใต้บริบทของความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างพลเมืองกับรัฐ ระหว่างผู้หญิงกับรัฐ ระหว่างชาติพันธุ์กับรัฐ และระหว่างรัฐกับรัฐ โดยเฉพาะกับรัฐชาติจีนที่มีประวัติศาสตร์ร่วมระหว่างการค้าและการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กที่ดำเนินควบคู่กันมาอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ตลอดประวัติศาสตร์การเดินทางเคลื่อนย้ายในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนแห่งนี้

กรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนกำลังจะดึงดูดทั้งผู้คน ทุน สินค้าและวัฒนธรรมให้มีอัตราการไหลเข้าหากันเพิ่มสูงขึ้นจากอัตราการไหลปกติ (ก่อนที่จะเข้าสู่ความร่วมมือทางการค้าอย่างเป็นทางการเช่นในปัจจุบัน) ในฐานะที่เป็นปฏิบัติการข้ามชาติอย่างหนึ่งและเมื่อพิจารณาจากอดีตของปฏิบัติการข้ามชาติต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นในจดหมายเหตุลาลูแบร์ พุทธฝรั่งเศสสมัยพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 – 2231) ที่กล่าวถึงโรงโสเภณีในสมัยอยุธยาที่ระบุว่า มีช่องโสเภณีอยู่ถึง 4 แห่งในย่านชุมชนชาวจีนซึ่งอยู่ใกล้กับตลาดและท่าเรือ พร้อมทั้งมีหญิงบริการที่เป็นทั้งหญิงไทยและหญิงจีน ซึ่งรวมถึงเด็กผู้หญิงจีนที่อายุต่ำกว่า 14 ปี (ธนวดีและเพ็ญศิริ, อ้างแล้ว) ด้วยเช่นเดียวกัน โดยมีคำอธิบายถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวว่าเป็นเพราะการเคลื่อนย้ายของผู้ชายจีนที่ไม่ได้นำภรรยาไปด้วย แต่นั่นจะไม่ใช่ว่าเหตุผลเพียงพอต่อการทำความเข้าใจการการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กที่เพิ่มมากขึ้นในสมัยอยุธยา หากแต่จำเป็นต้องทำความเข้าใจการดำรงอยู่นี้ควบคู่ไปกับรายได้ในรูปของภาษีที่พระมหากษัตริย์จะได้รับจากสำนักโสเภณี (ธนวดีและเพ็ญศิริ, อ้างแล้ว) และความต้องการแรงงานฝีมือชาวจีนของราชสำนักไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพื่อช่วยในเรื่องการเดินเรือพาณิชย์ ในเรื่องเกี่ยวกับกิจการค้าของราชสำนัก โดยเฉพาะวิธีติดสินบนขุนนางจีนที่จำเป็นต้องใช้ในการค้าระหว่างรัฐต่อรัฐที่เป็นรูปแบบระบบบรรณาการ รวมถึงคนที่มีความรู้ทั้งภาษาจีนและภาษาไทยเพื่อการเจรจาการค้าระหว่างกัน และนี่จึงเป็นความสำคัญของแรงงานจีนต่อการพัฒนาการค้าของราชสำนักไทยสมัยอยุธยาที่สัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กอย่างแนบแน่น

ปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศดูจะมีความซับซ้อนมากขึ้นภายใต้การเปิดเสรีทางการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษในสนธิสัญญาเบาว์ริงควบคู่ไปกับการพ่ายแพ้ในสงครามฝิ่นของจีน ผลที่ตามมาคือการล่มสลายของการผูกขาดทางการค้าของราชสำนักไทยพร้อมไปกับการเสียเปรียบทางการค้าระหว่างประเทศกับประเทศตะวันตกภายหลังการเซ็นสนธิสัญญาต่างๆ สิ่งเหล่านี้ได้นำไปสู่ทางออกในการหารายได้ใหม่ของราชสำนักไทยเพื่อทดแทนรายได้เดิมที่สูญเสียไป ซึ่งก็ออกมาในรูปของระบบเจ้าภาษี และภาษีบำรุงถนนหรืออีกนัยหนึ่งคือภาษีที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจน้ำกามก็กลายเป็นหนึ่งในรายได้หลักของราชสำนักไทย (ภูวดล, 2545) ที่ถูกนำมาชดเชยรายได้หลักจากการผูกขาดการค้าที่เคยมีมาแต่เดิม

จากตัวอย่างที่ยกมาสะท้อนถึงการผูกโยงกันระหว่างการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงและเด็กที่ยังคงเฟื่องฟูเพื่อค้าเงินความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ในขณะที่การออกกฎหมายปราม

การค้าประเวณี พ.ศ. 2503 ก็เป็นไปเพื่อเป้าหมายแห่งความทันสมัยในสายตาประชาคมโลก หรือ การหันไปพูดเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยว การส่งเสริมการคมนาคมขนส่งในระดับอนุภูมิภาค ก็ เพื่อยกระดับการมีชีวิตที่ดีขึ้นของผู้คนในดินแดนแถบนี้หลังผ่านสงครามมาอย่างยาวนาน ปรากฏการณ์ทั้งหลายเหล่านี้ที่ดูเหมือนตรงข้ามกัน มีเป้าหมายเฉพาะตัวแตกต่างกัน หากแต่ก็ สันทนาและทำงานร่วมกันไปได้อย่างสอดคล้องประสานกันในนามของการพัฒนา เพื่อที่จะได้ถูกนับรวม ในฐานะประเทศที่มีความศิวิไลซ์ ซึ่งหมายความว่าต้องทั้ง “ทันสมัย” และ “ไม่จน” และเพื่อที่จะ ทำให้เกิดสองสิ่งนี้ เราจึงเข้าใจได้ว่าทำไมการค้าบริการทางเพศจึงถูกทำให้เฟื่องฟูขึ้นภายใต้ กฎหมายปรามการค้าประเวณี การส่งเสริมการท่องเที่ยว การสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานต่างๆ และนี่คือ “สถานะแห่งความร่วมมือ” เพื่อผลักดันไปสู่ “การพัฒนา” ที่เราจำเป็นต้องตั้งคำถามที่มุ่งมัน ต่อการได้รับคำตอบอย่างจริงจังต่อไป

เนื้อหาโดยสังเขป

ประกอบไปด้วยเนื้อหา 5 บท ดังนี้

บทที่หนึ่ง กล่าวถึงความสำคัญของประเด็นปัญหา วัตถุประสงค์ ขอบเขตของวิธีการ ศึกษา ทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

บทที่สอง นำเสนอให้เห็นถึงสถานะ “ความร่วมมือ” เพื่อ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนา ว่าไม่ได้วางอยู่บนผลประโยชน์ร่วมกันของผู้คนหลากหลายกลุ่ม ตรงกันข้าม สถานะ “ความร่วมมือ” กลับคลี่คลายให้การช่วงชิงและแข่งขันกันของผู้คนแต่ละกลุ่มภายใต้ความร่วมมือเดียวกัน ในแง่ นี้ “ความร่วมมือ” จึงไม่ใช่ผลประโยชน์ร่วมกันของคนทุกกลุ่ม แต่เป็นเรื่องผลประโยชน์ของคนบาง กลุ่มเท่านั้น ผ่านการสร้างสรรค์ผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ของผู้นภายใต้โครงการ สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ โดยมุ่งพิจารณาในระดับนโยบายที่เชื่อมโยงให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างความ ไม่เท่าเทียมของความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในดินแดนแถบนี้ที่ต้องมาเผชิญหน้ากัน จน นำไปสู่อัตลักษณ์ใหม่ต่างๆ อาทิ การกลายเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม การกลายเป็น แรงงานต่างด้าวและแม้กระทั่งการเข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศ สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นภายใต้ การทำงานตั้งแต่ระดับนโยบายลงมาอันมีผลต่อคลี่คลายให้เห็นรูปร่างหน้าตาของสถานะ “ความ ร่วมมือ” ที่เกิดท่ามกลางแรงเสียดทานของการเผชิญหน้าระหว่างคนกลุ่มต่างๆ พร้อมไปกับ คลี่คลายให้เห็นการผูกโยงธุรกิจการค้าบริการทางเพศในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของ “ความร่วมมือ” ตั้งแต่ในระดับนโยบาย

บทที่สาม นำเสนอให้เห็นถึงความตึงเครียดอันเกิดขึ้นเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาที่ ระดมสร้าง “ความร่วมมือ” ที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่ซึ่งถูกแปลงให้กลายเป็นชุมชนข้ามชาติ ที่ซึ่งถูก

โยงให้ผู้คนหลากหลายกลุ่มเกิดการเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรม โดยมี “ความหวัง” ร่วมกันในระดับอนุภูมิภาคเป็นดังแรงเสียดทานในการขับเคลื่อนทิศทาง “ความร่วมมือ” ภายใต้การพัฒนา และภายใต้สภาวะ “ความหวัง” นี้เองที่คลี่คลายให้เห็นทั้งการผูกโยงธุรกิจการค้าบริการทางเพศและผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบให้เข้ามาอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของ “ความร่วมมือ” การพัฒนาในระดับอนุภูมิภาคและในอีกด้านหนึ่ง การพยายามดิ้นรนเพื่อเบียดแทรกตนเองเข้าไปสู่อาณาบริเวณแห่งความหวังก็เป็นภาพสะท้อนของสภาวะตึงเครียดที่เกิดขึ้นกับผู้คนในอาณาบริเวณดังกล่าว

บทที่สี่ นำเสนอให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบทั้งที่อยู่ในธุรกิจการค้าบริการทางเพศและไม่ได้อยู่ เพื่อแสดงให้เห็นและทำความเข้าใจถึงแรงเสียดทานที่เกิดขึ้นกับชีวิตของพวกเขาอันนำมาสู่เส้นทางชีวิตในธุรกิจการค้าบริการทางเพศซึ่งไม่ได้เรียบง่าย หากแต่เต็มไปด้วยสภาวะตึงเครียดและความไม่ลงตัวของอารมณ์นานาประการ หากแต่ความไม่ลงตัวเหล่านี้กลับทำงานสอดประสานไปได้ดีกับการพัฒนา

บทที่ห้า บทสรุปที่นำเสนอให้เห็นว่าการค้าบริการทางเพศเป็นสภาวะซึ่งทำงานร่วมกับอุดมการณ์หลายชุด และเงื่อนไขหลายอย่าง ในฐานะของ “ความร่วมมือ” ที่มองไม่เห็น และด้วยเงื่อนไขเช่นนี้เองที่เราไม่สามารถจะเข้าใจทั้งชีวิตผู้หญิงในธุรกิจการค้าทางเพศและความทันสมัยในลักษณะเรียบแบนได้อีกต่อไป ตรงกันข้าม ยิ่งความทันสมัยมีความซับซ้อนมากเท่าไร ผู้หญิงในธุรกิจการค้าบริการทางเพศยิ่งดิ้นรนและต่อสู้มากเท่านั้น

“ความร่วมมือ” ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน: การสร้างสรรค์ผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่

“แนวคิดหลักของความร่วมมือ โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ คือ การเชื่อมโยงระบบคมนาคมของพื้นที่บริเวณดังกล่าวเพื่อให้การเคลื่อนย้ายสินค้า บริการและประชาชนเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็วและประหยัด อันเป็นพื้นฐานที่จะช่วยให้เกิดความเติบโตทางเศรษฐกิจและความกินดีอยู่ดีของประชาชนในเขตพื้นที่ภายใต้-ความร่วมมือ-“(เน้น โดยผู้เขียนบทความ)
ความเป็นมาโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ¹

“Rubbing two sticks together produces heat and light; one stick alone is just a stick.”

Anna Lowenhaupt Tsing, 2005

ถ้าหากภารกิจของวาทกรรมการพัฒนา คือ ความพยายามที่จะนิยามหน้าตาการพัฒนาออกมาให้ผู้คนเกิดความตระหนักถึงสถานภาพของการพัฒนาในฐานะที่เป็นเพียงทฤษฎี/ความรู้ชุดหนึ่งในท่ามกลางทฤษฎี/ความรู้ทั้งหลาย ชุดเท่านั้น หากใช้ความศักดิ์สิทธิ์แห่งยุคสมัยแต่อย่างใด และเมื่อประจักษ์แจ้งดังนี้แล้ว “ความรู้” อันเกิดขึ้นภายใต้การพัฒนาจึงพลอยหาใช่ “ความจริงหนึ่งเดียว” หรือ “ความจริงสูงสุด” แต่อย่างใดไม่ไปด้วยเช่นเดียวกัน หากแต่มีสถานภาพเป็นเพียง “ทฤษฎีหนึ่ง” เท่านั้นเอง คำถามที่ว่าวาทกรรมพัฒนาใช้เพื่อไล่จีทฤษฎีชุดนี้ที่หาญกล้ามาประกาศตนเองว่าเป็น “ความรู้ของยุคสมัย” ก็คือคำถามที่ว่า “ทำไมทฤษฎีแบบนี้จึงกลายสภาพมาเป็น “ความรู้หนึ่งเดียว” ได้?”²

นั่นเป็นความสนใจและภารกิจของการถอดรื้อวาทกรรมการพัฒนา หากแต่ในงานศึกษาชิ้นนี้ กลับพุ่งความสนใจไปที่การทำงานของ “ความรู้/ความเข้าใจ” ที่การพัฒนาผลิตสร้างขึ้นมา ด้วยคำถามว่าเพื่อที่จะให้ “ความรู้/ความเข้าใจ” ซึ่งการพัฒนาประดิษฐ์สร้างและอ้างอิงขึ้นมานั้นทำงานได้ จำต้องอาศัยสิ่งใดบ้างเข้ามาช่วยประทับประกอบเพื่อให้เกิดการทำงาน หรือโดยตัวของมันเอง (ความรู้ชุดนั้น) มันเรียกร้องสิ่งใดบ้างเพื่อให้ตัวมันเกิดการทำงานขึ้นมาได้

ในที่นี้ “ความรู้/ความเข้าใจ” ของการพัฒนาที่เรากำลังจะมาพิจารณาร่วมกันคือ “ความร่วมมือ” เพื่อให้ความร่วมมือนั้นสามารถทำงานได้ จำต้องอาศัยสิ่งใดบ้าง โดยในส่วนนี้จะมุ่งพิจารณาความร่วมมือผ่านสิ่งที่เกิดขึ้นและ/หรือมีอยู่ในระดับนโยบาย หรือในระดับโครงสร้างใหญ่ โดยแสดงให้เห็นถึงการ

¹ใน <http://www.pantown.com>

²อ่านเพิ่มเติมใน ไชยรัตน์ (อ้างแล้ว)

เผชิญหน้าระหว่างความไม่เท่าเทียมของความแตกต่างหลากหลายที่เกิดภายใต้การผูกโยงกันผ่านนโยบาย และสิ่งต่างๆ เหล่านั้นสัมพันธ์กัน ถูกผนวกหรือมีพันธะต่อกันอย่างไร โดยพิจารณาการผูกโยงเหล่านั้นผ่าน รูปร่างหน้าตาของผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น รวมทั้งภายใต้การเผชิญหน้า (encounter) และการผูกโยงกันนั้น ผู้คนสามัญธรรมดาและการค้าบริการทางเพศจากผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะ“ความร่วมมือ” ครั้งนี้ตั้งแต่ในระดับนโยบายอย่างไร ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อขยายความ เข้าใจต่อทั้งโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจและการค้าบริการทางเพศ รวมถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างสองสิ่งนี้ ผ่าน การเข้าใจถึงชุดความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการเผชิญหน้าระหว่างสิ่งต่างๆ ในฐานะที่เป็นกระบวนการ ซึ่งนำไปสู่การจัดแจงใหม่ในแง่วัฒนธรรมและอำนาจ (Tsing, 2005) ดังนั้น“สภาวะความร่วมมือ” ของการพัฒนาจึงไม่ได้มีสถานะภาพเป็นเพียงสำนวนโวหารอันสวยหรูที่มีไว้เพื่อรองรับความฝันอันแสนหวาน เท่านั้นตรงกันข้าม “สภาวะความร่วมมือ”เป็นสภาวะทางการเมืองที่ต้องเข้าไปทำความเข้าใจถึง “ขณะ” ของ การเผชิญหน้าระหว่างสิ่งต่างๆ ภายใต้สภาวะดังกล่าว ว่าถูกผูกเข้าไว้ด้วยกันอย่างไร และนำไปสู่การจัดแจง ใหม่ในชุดความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนอย่างไรด้วยเช่นเดียวกัน

ในบทนี้จะเริ่มต้นด้วยการฉายภาพแนวคิดการพัฒนาดังแต่ในยุคการพัฒนาซึ่งมีสายสัมพันธ์ เชื่อมโยงมาจนถึงแนวคิดการพัฒนาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนผ่านตัวกลางอย่างเช่น ธนาคารเพื่อการ พัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) เพื่อแสดงให้เห็นถึงตัวละครและสัมพันธ์ภาพชุดต่างๆ ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในโย ยและกลายเป็นแรงเสียดทานให้เกิดการขับเคลื่อนไปในทิศทางที่เป็นอยู่ ความเข้าใจในสัมพันธ์ภาพระดับ นโยบายอาจให้ภาพของกระบวนการพัฒนาที่แตกต่างไปจากภาพซึ่งถูกวาดจากวาทะโวหารสำนวนต่างๆ ของการพัฒนา และในอีกทางหนึ่ง ก็เป็นการคลี่คลายให้เห็นภาพของชีวิตผู้คนภายใต้สำนวนโวหารของการ พัฒนาด้วยเช่นกัน

ผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ของการช่วงชิงทรัพยากรในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน: นักล่าอาณานิคม นักบุญแห่งการพัฒนาและฟ้าใหญ่ใจดี

ถ้าครั้งหนึ่ง การเกิดขึ้นของระบบทุนนิยมเองก็เปี่ยมไปด้วยความซับซ้อนนานาประการแห่งการพบพานระหว่างสังคมแบบเสรีนิยม การเมืองแบบประชาธิปไตย การเกิดขึ้นของรัฐชาติรูปแบบใหม่ การปฏิวัติอุตสาหกรรมและการจัดการตามหลักวิชา รวมไปถึงปัจจัยแรกเริ่มที่ดูเหมือนเรียบง่าย อย่างเช่น การสำรวจทางทะเลเพื่อเปิดเส้นทางการค้าใหม่ๆ ของชาวยุโรป³ ทั้งหมดทั้งปวงเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลต่อรูปร่างหน้าตาของทุนนิยมที่บางมุมก็ละม้ายคล้ายนโยบายที่วาดไว้ คือ เกิดการเฟื่องฟูทางการค้า เกิดชนชั้น กระฎุมพี ฯลฯ หากแต่ในอีกบางมุม ก็กลับมูดๆ เบี้ยวๆ ไม่เป็นไปตามที่นโยบายวาดไว้ครั้งแรกแต่อย่างใด เพราะการเปิดเส้นทางการค้าทางทะเลเองก็ได้กลายเป็นการเปิดให้เกิดการพบพานกันระหว่างคนกลุ่มต่างๆ

³ นพพร ประชากุล (2552)“ทุนนิยมปริทัศน์” ใน ขอกอักษร ข้อนความคิด เล่ม 2 ว่าด้วยสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ หน้า 523 - 534

เช่น คนผิวขาวกับชนพื้นเมืองในละตินอเมริกา การค้าทาสชาวแอฟริกันของพ่อค้าชาวอังกฤษ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนอยู่นอกเหนือวาทะโวหารของระบบทุนนิยม แต่ไม่อยู่นอกเหนือความมั่งหวังของระบบอาณานิคมที่มีไว้เพื่อรองรับการเติบโตของระบบทุนนิยม ด้วยเหตุนี้ ระบบทุนนิยมที่พำพิดเรื่องความมั่งคั่งและความร่ำรวย จึงเป็นไปได้อย่างได้กำไรแห่งความอดอยาก ขากจนและการสูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้คนในดินแดนอันไกลโพ้นซึ่งอยู่ในรัศมีการเชื่อมต่อเส้นทางในรูปแบบต่างๆ พุดง่ายๆ เพื่อที่จะทำให้เกิดความมั่งคั่งและร่ำรวยขึ้นมาได้ในระบบทุนนิยมจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมืออย่างมหาศาลจากความอดอยาก ขากจนของเหล่าผู้คนที่ถูกลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ลงภายใต้ระบบอาณานิคมด้วยเช่นเดียวกัน

เฉกเช่นเดียวกับกระบวนการพัฒนาที่แผ่แผ่เวลาตกฟาก ณ ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1940s ช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ก็ยังมีนัยยะของความสัมพันธ์อันซับซ้อนมากกว่าเพียงแค่เจตจำนงแห่งการพัฒนาดังที่ลั่นวาจาออกไป ตรงกันข้าม ช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สองในฉากหนึ่งก็ไม่ต่างไปจากการช่วงชิงพื้นที่ในการแสวงหาผลประโยชน์ผ่านการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อเปลี่ยนยุทธวิธีในการแสวงหาผลประโยชน์และเปลี่ยนตัวผู้แสวงหาผลประโยชน์จากประเทศเจ้าอาณานิคมเก่าอย่างยุโรปตะวันตกมาสู่ประเทศจักรวรรดินิยมอย่างเช่นสหรัฐอเมริกา

การกำเนิดขึ้นของวาทกรรมว่าด้วย “การพัฒนา” และ “การด้อยพัฒนา” ได้นำไปสู่แนวคิดที่ว่าด้วย “การให้ความช่วยเหลือ” ประเทศ “ด้อยพัฒนา” ซึ่งได้กลายเป็นการ “การรุกราน” ที่ “ชอบธรรมกว่า” และดูมี “รสนิยม” กว่า การเข้ายึดครองด้วยระบบอาณานิคมของเจ้าอาณานิคมเก่าดังที่ผ่านมา ผ่านวิธีคิดที่ว่าด้วยเรื่องการพัฒนา ซึ่งสหรัฐอเมริกาได้ริเริ่มขึ้นมาผ่านโครงการให้ “ความช่วยเหลือ” ทางเศรษฐกิจแก่ประเทศ “ด้อยพัฒนา” วิธีคิดที่ว่าด้วยการพัฒนาจึงกลายเป็นวิธีคิดชุดหนึ่งในการเข้ามาจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างประเทศที่ “พัฒนาแล้ว” และประเทศ “ด้อยพัฒนา” ในหลายพื้นที่ที่เกิดขึ้น (จามะรี เชียงทอง (2549), หน้า 29) และมากไปกว่านั้น ยังกลายเป็นแนวคิดที่เข้ามาจัดความสัมพันธ์ใหม่ให้กับประเทศเจ้าอาณานิคมเดิมกับประเทศจักรวรรดินิยมเช่นสหรัฐอเมริกาในการช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรของประเทศที่ถูกเรียกชื่อใหม่ว่า “ด้อยพัฒนา” ทั้งหลายด้วยเช่นเดียวกัน พุดอีกอย่างหนึ่งว่า แนวคิดว่าการพัฒนาเป็นพื้นที่ทางการเมืองระหว่างประเทศเจ้าอาณานิคมเก่ากับประเทศจักรวรรดินิยมอย่างสหรัฐอเมริกาในการช่วงชิงการดูดซับทรัพยากรของประเทศต่างๆ

ไม่เพียงแต่แนวคิดเรื่องการพัฒนาจะคดอุดมไปด้วยความเข้มนและการช่วงชิงทางการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจในการเข้ายึดครองผลประโยชน์ในประเทศอื่นๆ มากกว่าจะเป็นการมุ่งไปสู่การพัฒนาในตัวของมันเองแล้ว มากไปกว่านั้น ด้วยตัวของการพัฒนาเอง ก็ไม่สามารถพุดง่ายๆ ได้โดยลำพังโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งอื่นเข้ามาช่วยประคับประคองเพื่อให้มันเกิดการท้งาน พุดง่ายๆ คือ เพื่อให้การพัฒนาสามารถท้งานได้ ประเทศต่างๆ ที่ถูกกล่าวอ้างว่าจำเป็นต้องได้รับการพัฒนานั้น ต้องหันมาช่วยกันพุดง่อุดมการณ์ชุดนี้ให้สามารถใช้งานได้อย่างจริงก่อนในเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้ ประเทศ “ด้อยพัฒนา” ทั้งหลาย จึงไม่เพียงแต่ต้องยอมรับอัตลักษณ์ที่เรียกว่า “ล้าหลัง” และ “ด้อยพัฒนา” มาไว้กับตัวเท่านั้น หากแต่จำต้อง

สร้างตัวตนของ “รัฐ-ชาติ”⁴ ที่สอดคล้องกับวิถีการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามแบบวิถีคิดของประเทศ “พัฒนาแล้ว” ด้วยเช่นกันซึ่งภายใต้กระบวนการดังกล่าว ได้ทำให้หลายๆ ประเทศซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ต้องตกอยู่ในวังวนของความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ภายใต้วิถีคิดแบบรัฐชาติสมัยใหม่ที่เน้นความเป็นหนึ่งเดียวภายในชาติ/ความเป็นเอกภาพ ภาพการพยายามปลดปล่อยตัวเองเพื่อออกไปตั้งรัฐชาติใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อย (อาจหมายถึงในแง่อำนาจหรือปริมาณ) จึงมิให้เห็นอยู่ค้ำคั่นในเหล่าประเทศที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาทั้งหลาย แน่แน่นอนว่าปรากฏการณ์ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ภายในประเทศ ยิ่งผลักดันให้ประเทศต่างๆ เหล่านี้เข้าใกล้คำว่า “ด้อยพัฒนา” และห่างไกลจากสถานะแห่ง “การพัฒนา” มากยิ่งขึ้นไปอีก และในทางตรงกันข้าม สถานะขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นก็ประจวบเหมาะพอดีกับความต้องการแรงงานราคาถูกเพื่อป้อนให้กับการเติบโตของอุตสาหกรรมโลกและชนชั้นนำเพียงบางกลุ่ม⁵

ภาพทั้งหมดนี้ช่วยสะท้อนสถานะ “ความร่วมมือ” ภายใต้การพัฒนาที่เกิดขึ้นกับหลายๆ ประเทศในดินแดนต่างๆ ทั่วโลก ที่จำต้องถูกรับรู้ใหม่ภายใต้อัตลักษณ์ต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ ประเทศที่ “ล้มหลัง” และ “ด้อยพัฒนา” ประเทศที่มีการปกครองแบบ “รัฐ-ชาติสมัยใหม่” และประเทศผู้ส่งออกหรือเป็นแหล่ง “แรงงานราคาถูก” เพื่อป้อนตลาดแรงงานโลก และแน่นอน อัตลักษณ์ใหม่ทั้งหลายเหล่านี้มีผลต่อรูปร่างหน้าตาของผลประโยชน์ทั้งของประเทศที่ “พัฒนาแล้ว” และประเทศที่ “ด้อยพัฒนา” จะได้รับหรือสูญเสีย อย่างน้อยในขณะที่ประเทศ “ด้อยพัฒนา” มัวสละวนกับปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ภายในประเทศตนเอง ก็เป็นขณะเดียวกันกับที่ประเทศ “พัฒนาแล้ว” ได้มีโอกาสพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศของตนเองผ่านแรงงานราคาถูกภายใต้สถานะขัดแย้งทางชาติพันธุ์ของประเทศ “ด้อยพัฒนา” ซึ่งนั่นหมายความว่า “ความร่วมมือ” ที่มาในนามการพัฒนานั้น สามารถทำงานได้ดีภายใต้แรงเสียดทาน การขับเคลื่อนหรือการผลักดันจากสถานะความขัดแย้ง (ระหว่างชาติพันธุ์) ด้วยเช่นเดียวกัน

นอกเหนือไปจากนั้น การพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมยังคร่ำคร่าไปด้วยระเบียบวินัยมากมายให้ประเทศที่เข้ารับการพัฒนาดังกล่าวต้องประพฤติปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัดโดยมีธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งกลายมาเป็นองค์กรสำคัญในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่ประเทศ “ด้อยพัฒนา” ซึ่งไม่เพียงการพิจารณาให้ความช่วยเหลือทางการเงินเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเข้าไปแทรกแซงการปรับโครงสร้างทางการเมืองของประเทศ “ด้อยพัฒนา” ด้วย เช่น กรณีทวีปอาฟริกาถูกเรียกร้องให้ปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองเพื่อการสนับสนุนการพัฒนา (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร (2545), หน้า 86) เป็นต้น ดังนั้นความ

⁴อ่านกระบวนการสร้าง “รัฐ-ชาติ” ตามแบบประเทศพัฒนาแล้วและปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาได้ใน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร (2545), “การพัฒนาการเมืองกับการสร้างชาติ” ใน วาทกรรมการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: วิทยา.

⁵ปรากฏการณ์ “แรงงานต่างด้าว” อย่างเช่นที่เกิดขึ้นกับคนไทยใหญ่และคนมอญตามตะเข็บชายแดนไทย และคนลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย อย่างเช่น กรณีคนโรฮิงญา เหล่านี้สะท้อนภาพการเก็บกดปิดกั้นทางชาติพันธุ์ในกระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ของรัฐบาลทหารมาได้เป็นอย่างดี และท้ายที่สุดแล้ว คนเหล่านี้ก็ถูกทำให้กลายเป็นแรงงานราคาถูกไปอย่างไร้รอยต่อหรือขงวิถีคิดว่าการสร้างรัฐ-ชาติเพื่อพยุหวิธิดว่าด้วยการพัฒนาให้ดำรงอยู่ต่อไป

ร่วมมือในการพัฒนาทางเศรษฐกิจจึงดูเหมือนจะทำให้ประเทศ“ด้อยพัฒนา”ต้องเข้าไปสัมพันธ์กับทิศทางทางการเมืองที่ถูกควบคุมจากประเทศ“พัฒนาแล้ว”มากขึ้น โดยเฉพาะการพยายามจะเปลี่ยนให้ประเทศ“ด้อยพัฒนา”และประเทศ“โลกที่สาม” ไปสู่ระบบทุนนิยมภายใต้การเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีนิยมแบบตะวันตก (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร (2545), หน้า 93)

ในขณะที่ก็มีการตั้งข้อสังเกตกันว่าประเทศแม่แบบแห่งการเรียกร้องไปสู่ระบบทุนนิยมภายใต้การเมืองแบบประชาธิปไตยเสรีนิยมแบบตะวันตกอย่างเช่นสหรัฐอเมริกา เมื่อถึงคราวต้องเผชิญหน้ากับวิกฤติเศรษฐกิจที่เรียกว่าวิกฤติแฮมเบอร์เกอร์หรือการล้มละลายของกลุ่มทุนยักษ์ใหญ่ในสหรัฐฯ สิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจดังกล่าวกลับไม่ใช่การปล่อยให้เศรษฐกิจเป็นไปตามกลไกตลาดดังเช่นที่เคยใช้ระเบียบวินัยชุดนี้กับบรรดาประเทศลูกหนี้ทั้งหลายอย่างเคร่งครัด ตรงกันข้าม การเข้ามาบีบหนทางของรัฐบาลสหรัฐฯ ในการอุ้มกลุ่มทุนเหล่านี้ไม่ให้ล้มละลายกลับเป็นวิธีการที่ถูกเลือกมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในครั้งนี้ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่านี่คือวิธีการที่อยู่นอกเหนือแนวคิดเรื่องทุนนิยมเสรีแบบตะวันตกและอยู่นอกเหนือระเบียบวินัยของระบบเศรษฐกิจที่เน้นเพื่อการพัฒนา

การอยู่นอกเหนือแนวคิดเรื่องทุนนิยมเสรีแบบตะวันตกของประเทศแม่แบบ เถกเช่นสหรัฐฯ จะเป็นสิ่งที่เข้าใจได้เมื่อหันไปฟังเสียงขู่คำรามจากประเทศจีนด้วยความตกอกตกใจต่อสถานะวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสหรัฐฯ ด้วยเพราะจีนเองถือได้ว่าเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ที่สุดของสหรัฐฯ จากการถือครองพันธบัตรสหรัฐฯ มากถึง 585,000 ล้านดอลลาร์ และมีอิทธิพลมากพอที่จะทำให้เศรษฐกิจสหรัฐฯ ล้มละลายได้เพียงแคขายพันธบัตรเหล่านั้นทั้งหมด⁶

หรือแม้แต่อดีตเจ้าอาณานิคมอย่างประเทศอังกฤษซึ่งประกาศไม่เห็นด้วยการกระทำของรัฐบาลทหารพม่าในการไม่ยอมรับผลการเลือกตั้งที่พรรค NLD ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดในปี 1990 อังกฤษไม่เพียงแต่ประณามการกระทำของรัฐบาลทหารเรื่อยมา หากแต่ยังเห็นด้วยกับการแทรกแซงทางเศรษฐกิจในประเทศพม่า แต่ในขณะเดียวกัน ท่ามกลางลักษณะแห่งเสรีนิยมประชาธิปไตยดังกล่าว อังกฤษเองก็กลับเป็นคู่ค้ารายใหญ่เป็นอันดับสองของประเทศพม่ารองจากประเทศไทย โดยอาศัยเทคโนโลยีทางการเงินและทางธุรกิจที่จะทำให้เกิดการลงทุนอย่างไม่ตรงไปตรงมา⁷

ปรากฏการณ์ขู่คำรามของจีนและการปฏิบัติตามอย่างเชื่อเชื่อของสหรัฐฯ ในครั้งนี้ รวมไปถึงการประกาศไม่เห็นด้วยของรัฐบาลอังกฤษต่อการกระทำของรัฐบาลทหารพม่า พร้อมทั้งสนับสนุนการแทรกแซงทางเศรษฐกิจในพม่า โทษฐานที่มีพฤติกรรมนอกกรอบเสรีนิยมประชาธิปไตย หากแต่อังกฤษก็ยังคงเป็นคู่ค้ารายใหญ่ของพม่าไปด้วยในขณะเดียวกัน ปรากฏการณ์เหล่านี้ ในทางหนึ่งสะท้อนให้เห็น

⁶ “จีนขึ้นเป็นเจ้าหนี้เบอร์หนึ่งของสหรัฐฯ” ข้อมูลจาก

<http://www.bsnnews.com/ContentDetail.asp?ContentID=3042>

⁷ “อังกฤษกับพม่า: เมื่อโอกาสทางเศรษฐกิจเป็นเรื่องยากที่จะปฏิเสธ” โดย อนรรฆ พิทักษ์ธานิน ข้อมูลจาก

<http://www.prachatai.com/journal/2009/11/26619> วันที่ 15 พฤศจิกายน 52

รูปแบบความสัมพันธ์ที่ข้ามพรมแดนตลาดเสรีในแง่ที่รัฐเข้าไปมีบทบาทในตลาดที่มากไปกว่าแค่การเอื้ออำนวยให้ตลาดสามารถทำงานได้อย่างคล่องตัวผ่านการอุดหนุนสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ โดยรัฐ ตรงกันข้าม กรณีดังกล่าวสะท้อนการควบคุม จัดการระบบตลาดโดยรัฐ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ รัฐเข้าแทรกแซงการทำงานของระบบตลาด และสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับนายทุนทั้งที่เป็นนายทุนข้ามชาติและนายทุนรัฐชาติ ซึ่งในด้านหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นถึงการผูกขาดทุนโดยคนเพียงส่วนน้อย และนี่คือการสนทนากันระหว่างเสียงอันแตกต่างที่ว่าด้วยการผูกขาดทุนในระบบตลาดเสรี ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นขั้นตอนสูงสุดของระบบทุนนิยม⁸

กล่าวอีกนัยหนึ่ง แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่นครคร่ำไปด้วยชุดความรู้ต่างๆ มากมายที่มาทำงานร่วมกัน โดยที่ชุดความรู้เหล่านี้ไม่จำเป็นต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งความรู้เรื่องรัฐชาติสมัยใหม่กับการสาละวนวุ่นวายอยู่กับความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ภายในประเทศ “ด้อยพัฒนา” เหล่านี้สอดคล้องกับสถานะด้อยพัฒนาและความต้องการแรงงานราคาถูกในฐานะที่เป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งที่ประเทศตะวันตกต้องการเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเผชิญหน้าระหว่างทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยกับการพยายามผูกขาดระบบเศรษฐกิจ และการใช้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่ครั้งหนึ่งถูกตราหน้าว่าล้าหลังและจำต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับสถานะแห่งการพัฒนา รวมไปถึง แนวความคิดเรื่องการให้ “ความช่วยเหลือ” ก็เป็นไปได้ภายใต้การเผชิญหน้ากับการช่วงชิงทางการเมืองระหว่างประเทศเจ้าอาณานิคมเก่ากับประเทศจักรวรรดินิยมอย่างเช่นสหรัฐอเมริกา

ความซับซ้อนของการเผชิญหน้าในระดับแนวความคิดเรื่องการพัฒนา ที่ทำให้ภาพของการพัฒนาดูห่างไกลออกไปจากอุดมการณ์การพัฒนา และปฏิเสธไม่ได้ว่าความร่วมมือในโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงตอนบนนั้น ก็เป็นหนึ่งในความซับซ้อนของการพัฒนาด้วยเช่นเดียวกัน ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub-region Economic Cooperation หรือ GMS) ซึ่งเกิดภายหลังยุคสงครามเย็น⁹ ตั้งแต่ทศวรรษ 1990(พ.ศ.2533) โดยที่ประเทศสมาชิก 6 ประเทศ (ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม พม่าและจีน (มณฑลยูนนาน)) นั้น ได้ร่วมมือกันทางเศรษฐกิจเพื่อต้องการทลายข้อกีดขวางทางเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศเหล่านี้ลง ภายใต้แนวคิดการค้าเสรีนิยมใหม่ โดยมีธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank หรือ ADB)¹⁰ เป็นกลไกสำคัญต่อการสนับสนุน

⁸อ่านเพิ่มเติมใน จามะรี เชียงทอง, 2549 “การแบ่งงานกันทำภายใต้ทุนนิยมโลก: มุมมองแบบมาร์กซิสต์ ทุนนิยมตอนกลางและปลาย (1800 – 1970)” ใน สังคมวิทยาการพัฒนา หน้า 17 – 18.

⁹ภายหลังยุคหลังสงครามเย็นจีนเป็นประเทศแรกในกลุ่มประเทศสังคมนิยมที่เปิดรับระบบเศรษฐกิจเสรี โดยเริ่มทำการค้าและรับการลงทุนจากต่างประเทศในทศวรรษ 1970 ตอนปลาย หลังจากนั้นยุโรปตะวันออกและโซเวียต รัสเซียก็เริ่มยอมรับการเปิดประเทศและระบบการค้าเสรี และตามมาด้วยประเทศสังคมนิยมที่ขนาดเล็กกว่าอื่นๆ เช่น เวียดนาม ลาว กัมพูชา (จามะรี เชียงทอง, 2549. หน้า 68)

¹⁰ ADB ประกอบด้วยผู้ถือหุ้นจากประเทศสมาชิก 64 ประเทศ โดยมีประเทศญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาเป็นสมาชิกรายใหญ่ที่สุด อีกทั้งผู้ถือหุ้นรายใหญ่ที่สุดของADB ก็คือ ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกาและจีนด้วยเช่นกัน (องค์กรศูนย์ข้อมูลธนาคาร

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแถบนี้ ผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ โดยเฉพาะการจัดหาเงินทุนสาธารณะ (public funds) ให้แก่โครงการด้านโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น การสร้างเขื่อน การคมนาคมขนส่ง โครงการน้ำมันและก๊าซ เป็นต้น ซึ่งการให้ความช่วยเหลือลักษณะดังกล่าวก็หาได้มีความแตกต่างจากสิ่งที่อังกฤษ ฝรั่งเศสและจีนได้ลงทุนสร้างเส้นทางเชื่อมต่อในดินแดนแถบนี้มาก่อนเมื่อครั้งยุคล่าอาณานิคม ต่างกันเพียงแต่ว่าภายใต้ลักษณะเดียวกันนี้ ครั้งนี้เราเปลี่ยนการเรียกขานมันจาก “การรุกราน” ไปสู่ชื่อใหม่ว่า “ความช่วยเหลือ”

เมื่อหันมาพิจารณาบทบาทของ ADB ในฐานะผู้อุดหนุนด้านการเงินรายใหญ่เป็นอันดับที่สามของภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (รองจากรัฐบาลญี่ปุ่นและธนาคารโลก) พบว่าการจัดสรรโครงสร้างอำนาจภายในนั้นวางอยู่บนฐานคิดเรื่องเงินทุนเป็นหลัก ซึ่งหมายความว่าประเทศที่ให้เงินสนับสนุนแก่ ADB มากก็จะมีอิทธิพลในการตัดสินใจมากตามไปด้วย เนื่องจากสิทธิในการออกเสียงของแต่ละประเทศขึ้นอยู่กับความมั่งคั่งและการให้เงินสนับสนุนแก่ ADB นั้นเองและในขณะเดียวกันผู้รายใหญ่ เช่น ประเทศจีน และอินเดียก็ถือว่ามีอิทธิพลมากด้วยเช่นกัน เพราะผู้เหล่านี้ทำให้องค์กร ADB สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยในทางหนึ่ง¹¹

ด้วยเหตุนี้เมื่อเราลองหลับตานึกภาพถึงเจตจำนงของ ADB ในการก้าวเข้ามาให้ความสนับสนุนการพัฒนาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงด้วยเล็งเห็นว่าจะระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของผู้คนหลังยุคสงครามเย็นนั้นลำบากยากแค้นแสนเข็ญและจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุง หากแต่เงื่อนไขของการปรับปรุงและวิธีการให้ความช่วยเหลือนั้นวางอยู่บนตรรกะของเงินทุนอันมาจากอิทธิพลของประเทศผู้บริจาครายใหญ่/ผู้รายใหญ่เป็นหลัก มากกว่าที่จะวางอยู่บนตรรกะแห่งความเดือดร้อนของประเทศ “ผู้รับความช่วยเหลือ” เป็นหลัก และนำไปสู่ความเข้าใจได้ว่าเหตุใดรูปแบบ “ความช่วยเหลือ” ภายใต้ตรรกะของเงินทุนจึงจำกัดแคบเพียงแค่การส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ อาทิ ถนน เขื่อน ไฟฟ้า สนามบิน ฯลฯ และเพิกเฉยยื่นชาต่อปัญหาที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจาก “ความช่วยเหลือ” นั้น เช่น กรณีที่ ADB ให้รัฐบาลทหารพม่ากู้เงิน เพื่อสร้างเขื่อนสาละวินบริเวณเส้นพรมแดนไทย-พม่า ซึ่งเป็นพื้นที่ของความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ภายในระหว่างรัฐบาลทหารพม่ากับชนกลุ่มน้อยภายในประเทศพม่า เป็นต้น

ปรากฏการณ์ “ความช่วยเหลือ” บนตรรกะของเงินทุนและการเพิกเฉยยื่นชาต่อปัญหาอันเกิดขึ้นภายใต้ “ความช่วยเหลือ” นั้น นำเราไปสู่ความเข้าใจสองชุดซึ่งสัมพันธ์กันดังนี้ คือ การให้ “ความช่วยเหลือ” ของ ADB ได้กลายเป็นช่องทางของเหล่าประเทศมหาอำนาจในการปรับภาพลักษณ์ใหม่ของตนเองต่อผู้คนในอนุภูมิภาคนี้จากอดีตผู้รุกรานทางเศรษฐกิจและการเมืองที่พยายามยึดเบียดวิถีคิดแบบประชาธิปไตยมาสู่

(BankInformationCenter) และเอ็นจีโอเพื่อการวิพากษ์เอดีบี (NGO Forum on ADB) (2549), เกาะเตาะเปลือกคอดีบี: คู่มือเพื่อทำความเข้าใจธนาคารพัฒนาเอเชีย, กรุงเทพฯ:องค์กรศูนย์ข้อมูลธนาคาร (BankInformationCenter) และเอ็นจีโอเพื่อการวิพากษ์เอดีบี (NGO Forum on ADB)

¹¹ องค์กรศูนย์ข้อมูลธนาคาร (BankInformationCenter) และเอ็นจีโอเพื่อการวิพากษ์เอดีบี (NGO Forum on ADB) (2549), หน้า 21

“ผู้ให้ความช่วยเหลือ” รายใหญ่ และภาพลักษณ์ใหม่นี้เกี่ยวพันกับการเข้าถึงผลประโยชน์ในอนุภูมิภาคนี้ด้วย อย่างมีนัยยะสำคัญ ผ่านการเน้นให้ความช่วยเหลือด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตของตลาดและการค้าในระดับอนุภูมิภาคและโลกเป็นหลัก

ในขณะที่ลักษณะ “ความช่วยเหลือ” โดยเพิกเฉยยื่นชาต่อความทุกข์ทนระลอกใหม่ของเหล่ากลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ซึ่งต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์อันเนื่องมาจากปัญหาทางการเมืองภายในประเทศภายใต้วิธีคิดแบบ “รัฐ-ชาติสมัยใหม่” ที่อ้างว่าจำต้องมีและเป็นไปในวิถีดังกล่าวเพื่อให้ได้ชื่อว่า “พัฒนา” จนนำไปสู่การสวมทับอัตลักษณ์ใหม่ให้แก่กลุ่มคนเหล่านี้ภายใต้บริบทของการพัฒนาในนาม “แรงงานราคาถูก” มาจนถึง “แรงงานต่างด้าว” และหลายๆ ครั้งตัดทอนคำเรียกขานลงมาเหลือเพียง “ต่างด้าว”¹² ในที่นี้ สภาวะ “ต่างด้าว” ถือได้ว่าเป็นสภาวะที่ถูกทำให้อยู่นอกเหนือความเป็นคนไปแล้วอย่างสิ้นเชิงในแง่ของการพิจารณา¹³ และจากการอยู่นอกเหนือความเป็นคนไปแล้วอย่างสิ้นเชิงนี้ ในที่เรอาจเรียกชีวิตของกลุ่มคนเหล่านี้ได้ว่า “ชีวิตที่เปลี่ยนแปล” ตามทฤษฎีของอาคัมเบน¹⁴ และจากจุดนี้เองที่เราสามารถทำ

¹² รวมถึงสภาวะเรียกขานอื่นๆ อาทิเช่น โสเภณี ด้วยเช่นกัน และอ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับ “แรงงานต่างด้าว” และ “ต่างด้าว” ได้ใน สุนทรีย์ เรือนมูล(2550) ประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงไทใหญ่: แรงงานข้ามชาติ

¹³ เพื่อที่จะขยายความเข้าใจต่อคำเรียกขานว่า “ต่างด้าว” ในฐานะที่เป็นสภาวะที่ถูกทำให้อยู่นอกเหนือความเป็นคนไปแล้วอย่างสิ้นเชิงในแง่ของการพิจารณา ขออธิบายผ่านเรื่องเล่าของครูบ้านมอญ ชายวัยกลางคน ชาวมอญ ซึ่งเคยบวชเรียนมาแล้วเมื่อครั้งยังอยู่ในประเทศพม่า หากแต่เมื่อต้องเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในเมืองไทย กลับต้องไปขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว และภายใต้การเป็นแรงงานต่างด้าวนั้น รัฐไทยระบุประเภทงานไว้แล้วที่คนกลุ่มนี้จะสามารถทำได้ ด้วยเหตุนี้ งานที่ชายผู้นี้ได้รับในตอนแรกคือการไปเป็นกรรมกรบนเรือหาปลาที่ต้องออกไปอยู่ในทะเลทุกๆ 15 วัน การเป็นกรรมกรบนเรือประมงเป็นที่รับรู้กันดีถึงความหนักหนาสาหัสและอันตรายนานาประการ ชายผู้นี้เมื่อกลับขึ้นมาฝั่งแล้วก็ไม่กลับไปทำงานเป็นกรรมกรบนเรือประมงนั้นอีกเลย ด้วยเหตุผลว่ามันเป็นงานที่หนักมาก ทำไม่ไหว และไม่ใช่งานที่ปรารถนาจะทำ สุดท้ายเขาได้มาเป็นครูสอนหนังสือตามความรู้ที่ได้บวชเรียนมา แม้จะได้เงินน้อยกว่าก็ตาม หากแต่สิ่งที่เขาปรารถนาจะทำ และเป็นสิ่งที่เขาสามารถทำได้ (ตัวอย่างเรื่องเล่าจาก สุนทรีย์ สิริอินตะมูล ขณะลงพื้นที่).

สมุทรสาคร ในช่วงเดือนตุลาคม 2552) นี่ก็ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าสภาวะ “แรงงานต่างด้าว” หรือ “ต่างด้าว” ได้ถูกทำให้เข้าใจไปว่าสามารถทำงาน “อะไรก็ได้” ในขณะที่ สภาวะที่เรียกว่า “อะไรก็ได้” ไม่เคยดำรงอยู่ในความเป็นคน เพราะคนไม่ใช่สิ่งมีชีวิตซึ่งสามารถจะ “อะไรก็ได้” หากแต่ชีวิตความเป็นคนกลับเข้มข้นไปด้วยเงื่อนไขนานาประการ และการทำงานหนักบางประเภทไม่ได้ของคนบางคน จนต้องนำไปสู่การกำหนดให้เป็นงานของ “แรงงานต่างด้าว” ก็สะท้อนสองด้านของเหรียญที่ว่าด้วยความไม่เป็นคนซึ่งไม่สามารถจะทำ “อะไรก็ได้” อย่างไรขอบเขตและอีกด้านหนึ่งเหตุการณ์นี้ก็เป็นการลดทอนความเป็นคนไปจนถึงลบอาณัติริเวณความเป็นคนของกลุ่มคนที่ถูกเรียกว่า “ต่างด้าว” ให้กลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่จะกำหนดให้ทำ “อะไรก็ได้” ภายใต้เงื่อนไขที่ “คน” ทั่วไปเขาไม่ทำกัน

¹⁴ “ชีวิตที่เปลี่ยนแปล” หรือ “สิ่งที่อาจถูกสังหารแต่ไม่สามารถถูกบูชาชัญ”เพราะเป็นชีวิตที่เปลี่ยนแปลจึงไร้ค่าที่จะถูกบูชาชัญ ในแง่นี้ ชีวิตที่เปลี่ยนแปลเป็นคนตายที่มีชีวิต กล่าวคือ โดยจำเพาะเจาะจงนั้นก็เพราะคนเหล่านั้นขาดสิทธิและขาดสิ่งที่ถูกคาดหวังว่าจำเป็นต้องมีชีวิตมนุษย์ อย่างไรก็ดี คนเหล่านี้ที่ยังมีชีวิตอยู่ในทางชีวภาพจึงถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่จำกัดระหว่างชีวิตและความตาย ภายในและภายนอก อันเป็นพื้นที่ที่พวกเขาไม่ได้เป็นสิ่งอื่นใด นอกจากการเป็นเพียงชีวิตที่

ความเข้าใจได้ถึงความเพิกเฉยเห็นชาอันเนื่องมาจาก “ความช่วยเหลือ” ภายใต้อำนาจของเงินทุน และในที่นี้ ร่างกายซึ่งครอบครอง “ชีวิตที่เปลี่ยนแปลง” จึงรองรับการสร้างสรรค์ผลประโยชน์ใหม่ให้กับการนักทุนนิยม การเมืองข้ามชาติในนามของ “ผู้ช่วยเหลือ” ในการทะลวงลึกพื้นที่บนเส้นพรมแดนของความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์¹⁵

นี่เป็นเพียงบางส่วนของอัตลักษณ์และผลประโยชน์ใหม่ที่ถูกผลิตสร้างขึ้นในท่ามกลางการเผชิญหน้าระหว่างไม่เท่าเทียมของความแตกต่างหลากหลายในระดับนโยบายการพัฒนาที่ผลักดันให้เห็น ลักษณะการ “ความร่วมมือ” ที่เกิดขึ้นภายใต้แรงเสียดทานจากการเผชิญหน้าระหว่างอัตลักษณ์ต่างๆ และ ผลประโยชน์ต่างๆ อันนำไปสู่การช่วงชิงทางการเมืองได้มาตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคมจนมาถึงการให้ “ความช่วยเหลือ” ผ่านการประมูลและการบริจาคที่มากกว่าของเหล่าสมาชิกใน ADB ที่กลายเป็นประตูดึง ประเทศ “พัฒนาแล้ว” ทั้งหมดได้ผงาดขึ้นเพื่อคัดกรองผลประโยชน์ในดินแดนแถบนี้อีกครั้ง

หากแต่ความซับซ้อนของการเผชิญหน้ายังไม่จบเพียงเท่านี้ การมีอยู่ของเงินในฐานะของประเทศที่กำลังพยายามจะพุ่งทะยานทางเศรษฐกิจในระดับโลกสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการเข้ามามีบทบาทในฐานะ “พี่ใหญ่ใจดี” ให้กับประเทศต่างๆ ในดินแดนแถบนี้และนี่จึงทำให้ภาพการเผชิญหน้าในดินแดนแถบนี้ยิ่ง ซับซ้อนมากขึ้นไปอีก การพัฒนาไม่เพียงแต่เป็นพื้นที่แห่งการพยายามช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรในประเทศ “ด้อยพัฒนา” ระหว่างเจ้าอาณานิคมเก่ากับประเทศจักรวรรดินิยมเช่นสหรัฐอเมริกาเท่านั้น หากแต่รวมถึง ประเทศยักษ์ใหญ่อย่างจีนด้วยเช่นกัน

การพัฒนาทางเศรษฐกิจในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ดูเหมือนจะทำให้ประเทศจีนเข้ามามีอิทธิพลในเขต อนุภูมิภาคนี้มากขึ้น หลังจากประเทศจีนปรับนโยบายทางเศรษฐกิจที่เรียกว่า “สี่ทันสมัย” ประเทศจีนก็เริ่ม

เปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากสิ่งซึ่งไม่อาจเป็นที่ประจักษ์ได้ อย่างเช่น ผู้อพยพเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายและผู้ลี้ภัย ซึ่งไม่ได้ อยู่ทั้งภายในและภายนอกในการเผชิญหน้ากับอริปไตย” (อาทัมเบน, 1998 อ้างใน สรวิศ ชัยนาม, 2552. “อาทัมเบน และการเมืองของคนตายที่มีชีวิต: จาก เอาชีวิตขึ้น ถึง กวันตานาโม” ใน จักรวรรดินิยมอเมริกา: ประวัติศาสตร์แบบทวน กระแสอัตลักษณ์ ชีวอำนาจ, โครงการหนังสือชุด ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศศึกษา ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยการสนับสนุนของกองทุนสอศแสง วัฒนานันท์)

¹⁵อย่างไรก็ตาม การอธิบายถึงสถานะที่เรียกว่า “ชีวิตที่เปลี่ยนแปลง” ตามที่กล่าวมาในบทสนทนาของอาทัมเบน ไม่ได้ถือว่าเป็นจุดจบของอัตลักษณ์ของผู้คนบนสถานะความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ในฐานะของ “ความเปล่าเปลี่ยว” อย่างแท้จริง หรือในอีกนัยยะหนึ่ง ผู้เขียนไม่ได้มองปรากฏการณ์ “เปล่าเปลี่ยว” ว่าเป็นความพ่ายแพ้อันราบคาบของกลุ่มคนชาติพันธุ์ต่อการมาเยือนของนักทุนนิยมการเมืองข้ามชาติในนามของการพัฒนาแต่อย่างใด เพราะในท้ายที่สุดแล้ว สถานะแห่งชีวิตที่เปลี่ยวเปลี่ยวจะกลายเป็นแรงเสียดทานที่ปัจเจกจะนำพาตัวเองไปสู่การตีความอัตลักษณ์ใหม่ได้อีก แม้ภายใต้ความระทมทุกข์ก็สามารถพลิกกลับไปสู่อัตลักษณ์อื่นๆ ต่อไปได้ อันมีผลต่อการต่อสู้ทางการเมืองได้อีกครั้ง (อ่านคำอธิบายเพิ่มเติมได้ใน Judith Butler, 2004, Undoing Gender อ้างใน สรวิศ ชัยนาม, อ้างแล้ว)

เปิดประตูการค้าในเมืองใหญ่ เช่น ปักกิ่ง เซี่ยงไฮ้ เทียนจินและกวางตุ้ง กับต่างประเทศอย่างมากขึ้น อีกทั้งประเทศจีนยังได้ให้อำนาจรัฐบาลท้องถิ่นในการเจรจาข้อตกลงธุรกิจ รวมทั้งให้อำนาจในการใช้จ่ายเงินภายใต้จากการค้าและอุตสาหกรรมในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือ SEZs (Special Economic Zones) ซึ่งในปี 1984 ประเทศจีนเปิดเมืองใหญ่เพิ่มจาก 4 เมือง เป็น 14 เมืองในบริเวณชายฝั่ง ส่งผลให้ต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศจีนมากขึ้น (จามะรี เชียงทอง (2549), หน้า 69)

การปรับทิศทางเศรษฐกิจไปสู่การค้าเสรีของจีน ส่งผลทำให้ประเทศจีนเข้ามาปรับท่าทีในการสร้างสัมพันธทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงใหม่ เพื่อหวังว่าพื้นที่บริเวณแถบนี้จะเป็นเมืองหน้าด่านในการกระจายสินค้าให้กับจีนมากขึ้น ซึ่งวิธีหนึ่งที่ประเทศจีนได้ใช้ในการสร้างสัมพันธกับประเทศเหล่านี้คือ การใช้อำนาจแบบอ่อน(Soft power position) โดยการเข้าพบผู้นำระดับสูงในแต่ละประเทศ และตามมาด้วยการเจรจาผ่านการใช้โครงการความช่วยเหลือในด้านต่างๆ¹⁶ อันมีผลต่อการตัดสินใจของประเทศต่างๆ ในการให้จีนได้เข้าไปลงทุนหรือดึงดูดผลประโยชน์จากประเทศเหล่านั้นผ่านความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นการจับคู่มากกว่าเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มจริงๆ ซึ่งนั่นหมายความว่า จีนได้เข้าไปเกาะประตูบ้านของแต่ละประเทศและสร้างความสัมพันธ์เฉพาะแต่ละบ้านขึ้นมา ซึ่งบางครั้งและ/หรือหลายๆ ครั้งอยู่นอกเหนือข้อตกลงในระดับนโยบายหรืออยู่นอกเหนือกฎกติการะหว่างการค้าและการทูตอื่นๆ ได้เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น การที่พม่าตัดสินใจขายก๊าซธรรมชาติให้แก่จีน ทั้งๆ ที่อินเดียและเกาหลีได้เป็นผู้ลงทุนสำรวจและเสนอราคาซื้อที่สูงกว่าจีน สะท้อนให้เห็นรัฐในฐานะที่เป็นนักทุนนิยมการเมือง เพราะภายใต้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจดังกล่าว ก็เป็นเรื่องทางการเมืองทั้งระหว่างรัฐและภายในรัฐด้วยเช่นกัน การประกาศไม่แทรกแซงกิจการภายในพม่าของจีน โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์จะฉายภาพการสมประโยชน์ระหว่างทั้งสองฝ่ายได้ในระดับหนึ่ง เพราะการตกลงขายก๊าซให้กับจีน ก็ตามติดมาด้วยโครงการสร้างท่อก๊าซความยาวข้ามประเทศที่ต้องเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ได้ถูกละเลยไปภายใต้สัมพันธภาพอันดีระหว่างนายทุนรัฐชาติของทั้งสองประเทศ¹⁷

หรือกรณีประเทศลาวภายใต้ความสัมพันธ์กับจีน ความช่วยเหลืออันท่วมท้นจากจีนจนยากแก่การปฏิเสธจากลาวจะมีให้เห็นอย่างหนาตา ไม่ว่าจะเป็นการยกเลิกหนี้บางส่วนให้แก่ลาว การเป็นนายทุนในการสร้างอาคารสถานที่อันสำคัญๆ ในนครเวียงจันทน์ การสร้างถนนเส้น R3 บางส่วน¹⁸ ฯลฯ เหล่านี้ทั้งหมดสะท้อนให้เห็นการเลือกใช้อำนาจอ่อนของจีนในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงรวมถึงอาเซียนด้วย

¹⁶ Milton Osborne (2006), the Paramount power: China and the countries of Southeast Asia, Australia: Lowy Institute for International Policy.

¹⁷ อ่านรายละเอียดการกดดันโยกย้ายผู้คนออกจากพื้นที่วางแนวท่อก๊าซโดยรัฐบาลทหารพม่าได้ใน “จีน-พม่า เตรียมสำรวจแนววางท่อก๊าซในรัฐฉาน” ใน <http://www.prachatai.com/journal/2009/12/26927>

¹⁸ Milton Osborne (2006) the paramount power: china and the countries of southeast asia. Lowy Institute for International Policy. P 34 – 35.

การถกนักรวมในฐานะของความเป็นกลุ่มเดียวกันมีผลต่อท่าทีการพัฒนาในแต่ละประเทศทั้งลาวและพม่าอย่างมีนัยยะสำคัญ เมื่อเทียบกับยุคล่าอาณานิคมที่การเข้ามาของตะวันตกถูกรับรู้ในฐานะของคนนอกที่รุกรานและถูกล้า หากแต่จีนกลับผนวกตัวเองเข้าไปในตำแหน่งของผู้ช่วยเหลือที่ยากแก่การปฏิเสธ และด้วยความสัมพันธ์แบบนี้เองจึงทำให้เข้าใจได้ถึงภาพการพลิกฟื้นป่าธรรมชาติในลาวให้กลายเป็นสวนป่าทางพาราจากจีน ขณะที่อีกด้านหนึ่ง สปป.ลาวเองก็มีนโยบายให้เจ้าแขวงแต่ละแขวงต้องเลี้ยงตัวเองให้ได้ โดยอาศัยการลงทุนจากจีนเช่นกัน แม้ว่าในระดับนโยบายของ สปป.ลาวแล้วการจะทำให้ยางพาราถูกปลูกขึ้นมาในดินแดนแห่งนี้ได้จำเป็นต้องได้รับอนุมัติจาก DDFI (department of domestic and foreign investment) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับที่ดินและการสัมปทานต่างๆ ในลาวเสียก่อน แต่ว่าขั้นตอนต่างๆ ในการยื่นขออนุมัติสามารถกระทำได้ผ่านแขวงต่างๆ ได้¹⁹

ทั้งหมดทั้งสิ้นเหล่านี้คือการเปิดให้เกิดการเผชิญหน้าในระดับนโยบายที่มีผลต่อการเกิดขึ้นของผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ของประเทศมหาอำนาจที่ดัดแปลงตัวเองเพื่อการเข้าถึงผลประโยชน์ในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงตอนบนที่จำเป็นต้องพิจารณาภาพตัดขวางทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่างๆ ที่เข้ามาเยือนดินแดนแถบนี้ด้วยเช่นกัน ในที่นี้ โครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในมณฑลหนึ่งจึงเป็นเวทีแห่งการเผชิญหน้ากันระหว่างยักษ์ใหญ่จากอดีตที่เคยครอบครองผลประโยชน์ในภูมิภาคนี้มาก่อนกับผู้มาเยือนหน้าใหม่ที่พยายามเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับตนเองได้ก้าวเข้ามาแชร์ส่วนแบ่งด้วยเช่นกัน นี่คือนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในระดับนโยบายและการพบปะกันระหว่างประเทศมหาอำนาจต่างๆ บนเวทีแห่งการพัฒนา สิ่งที่น่าสนใจต่อไปคือ ภายใต้นโยบายการพัฒนาดังกล่าวที่คลาคล่ำไปด้วยการช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์ผ่านการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของประเทศมหาอำนาจต่างๆ ภาพชีวิตของคนตัวเล็กในพื้นที่แห่งนี้ดำเนินไปเช่นไรภายใต้การให้ความร่วมมือกับการพัฒนาในทิศทางกล่าว

นายทุนข้ามชาติ นายทุนรัฐชาติ นายทุนท้องถิ่นและหญิงสาว: การพบปะบนเวทีแห่งการพัฒนา

ช่วงบ่ายของวันนี้ผู้เขียนไปนั่งเล่นอยู่กับแดงและแอทีโรงด้านล่างของเรือนพักหลังใหม่ ระหว่างนั่งคุยกันอยู่นั้น ผู้เขียนก็เห็นเด็กผู้หญิงแต่งตัวคล้ายเด็กผู้ชาย ใส่เสื้อเชิ้ต กางเกงขายาวตัวโคร่งและสวมหมวก โดยเก็บผมขึ้นไปไว้ได้หมวก เธอก้มหน้าโดยยกมือมาปิดใบหน้าของเธอและวิ่งลงบันไดผ่านหน้าพวกเรา ซึ่งกำลังนั่งคุยกันไปอย่างรวดเร็ว ในอีกไม่กี่นาทีต่อมา ก็มีชายสูงวัยร่างท้วมเดินลงบันไดมาอย่างสง่าผ่าเผย

¹⁹ “ช่องทางปลูกยางพาราในเมืองลาว” โดย ช่อแก้ว ประสงค์สม <http://www.boi.go.th>

การแต่งกายและกิริยาท่าทางบ่งบอกได้ว่าไม่ใช่เพียงแค่พ่อค้าหรือชายผู้ร่ำรวยแน่นอน ทุกคนที่อยู่ตรงนั้น
เจียบหมด จนกระทั่งชายผู้นั้นเดินผ่านไป ผู้เขียนหันไปมองแต่งกับแ

“เจ้าแขวง.....วันนี้มาพักที่นี่” แดงบอกเสียงเรียบๆ

“วันนี้มีเจ้าแขวงมาพัก แล้วเราไม่ต้องเตรียมต้อนรับเขาหรือ”

“ไม่ต้องหรอก เขามาส่วนตัว ไม่ได้มาราชการ” แดงตอบข้อสงสัย

“เด็กผู้หญิงคนนั้น!!!” ผู้เขียนอยากถามต่อ

“อ้อ เขาคงอายุ เห็นเรานั่งกันอยู่หลายคน” แดงรู้ความสนใจของผู้เขียนดี แต่เธอไม่ค่อยอยากพูดมาก
นัก

การพูดคุยในเรื่องหญิงขายบริการเป็นความลำบากใจอย่างหนึ่งของแดง เพราะในด้านหนึ่ง เธอก็รับ
ไม่ได้กับอาชีพดังกล่าว แต่ในอีกด้านหนึ่ง อาชีพดังกล่าวก็เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นในสถานที่ทำงานของเธอ
ซึ่งเธอมีหน้าที่ดูแลจัดการให้การเข้าพักของลูกค้าเป็นไปด้วยความประทับใจ และผู้หญิงขายบริการเหล่านี้ก็
เป็นเงื่อนไขหนึ่งในความประทับใจของลูกค้าที่เข้ามาพักที่เรือนพักแห่งนี้ นี่คือการในความรับผิดชอบของ
เธอนั่นเอง เธอจึงเลียงโยนหน้าที่นี้ไปให้แ เด็กหนุ่มซึ่งเป็นผู้ช่วยของเธอเป็นผู้จัดการเรื่องนี้

“ยังเด็กอยู่เลยนะ” ผู้เขียนเปรยขึ้น

“บางคนเขาก็ชอบเด็กๆ” แดงตอบมาพร้อมกลั้วหัวเราะนิดๆ

“แเป็นคนไปหามาหรือ” ผู้เขียนหันไปถาม เมื่อสบจังหวะที่แดงเดินไปที่อื่น

“เปล่า เขาหามาเองไม่รู้เอามาจากไหน ไม่คุ้มด้วย” แดงกระซิบตอบกลับมา

ปรากฏการณ์เดียวกัน แต่อีกคนหนึ่งวิ่งแทบมุดแผ่นดินหนี ในขณะที่อีกคนหนึ่งเดินลงมาอย่างสง่า
ผ่าเผย

ตกเย็นที่เรือนพัก แดงซึ่งเป็นผู้จัดการของที่นี่ไม่อยู่ เธอออกไปงานเลี้ยงข้างนอก จะมีคนอยู่ก็เพียง
แ เด็กหนุ่มที่ดูแลจัดการทุกอย่างได้แทนผู้จัดการ วอนและสามีของเธอ ซึ่งมาทำหน้าที่แม่ครัว ทั้งหมดนี้
เป็นเหมือนพี่น้องห่างๆ ที่มาช่วยทำงานอยู่ที่นี่

ผู้เขียนเห็นพวกเขาเ็นจับกลุ่มอยู่ที่ใต้ถุนเรือนพักหลังใหม่ ซึ่งเปิดโล่งไว้เป็นส่วนจัดเลี้ยงรับรอง
แขก เมื่อเดินเข้าไปใกล้จึงเห็นว่า วันนี้พวกเขามีแขกมาทานอาหาร แยกกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนจีน ผู้ชายสองคน
ผู้หญิงสองคน พูดภาษาลาวยังไม่ค่อยได้ และมีผู้ชายลาวอีกหนึ่งคนนั่งอยู่ พวกเขาดื่มน้ำชากัน ผู้หญิงจีนคน
หนึ่งเดินเข้ามาถามถึงอาหาร แดงบอกไปว่าวันนี้ไม่มี เธอเปลี่ยนไปถามถึงขนม ก็ได้รับคำตอบเดิมจากแ ซึ่ง
ดูไม่กระตือรือร้นที่จะหาอะไรมาบริการลูกค้าสักเท่าไร ผู้หญิงจีนเดินกลับไปทีไ้ะอย่างไม่ค่อยพอใจนัก

ผู้เขียนเองก็ไม่ค่อยเข้าใจความไม่กระตือรือร้นที่จะหาอะไรมาบริการลูกค้าของแสักเท่าไร และ
นี่ไม่ใช่ครั้งแรก แต่เป็นทุกๆ ครั้งสำหรับแ

“ผู้ชายคนลาวที่นั่งหัวโต๊ะนะเป็นเจ้าแขวง.....” แดงกระซิบบอกผู้เขียน

“คนเมื่อตอนบ่ายใช่ไหม แล้วเขามาทำไมที่นี่ล่ะ”

“เขาก็มาตกลงกันนะสิ พวกคนจีนนี้จะมาปลูกยาง”

“อ้าว...แล้วทำไมต้องมาคุยกันไกลขนาดนี้ละ ทำไมไม่คุยกันที่แขวงนั้นเลย”

ยังไม่ทันที่แอะจะตอบอะไรผู้หญิงจีนคนเดิมก็เดินกลับมาพร้อมกับกระตักน้ำร้อน เธอต้องการน้ำร้อนเพิ่ม และเธอต้องการให้เตรียมกระตักน้ำร้อนอย่างนี้อีกหลายๆ อันให้เธอ แต่ดูเหมือนเธอจะบรรลुวัตถุประสงค์เพียงข้อเดียว คือ ได้เติมน้ำร้อน แต่ไม่มีใครคิดจะเตรียมกระตักน้ำร้อนไปให้เธอเพิ่มขึ้นตามที่เธอต้องการ ทุกคนยังยืนสังเกตการณ์อยู่ที่เดิม หลังจากที่เธอเดินมาขอ น้ำร้อนรอบที่สอง ด้วยความหงุดหงิดที่ไม่ได้รับการบริการอย่างเต็มที่ สักพักเธอจึงขับรถออกไป

“เรื่องแบบนี้ ต้องมาคุยไกลๆ” แอะยังไม่ลืมคำถามของผู้เขียน พร้อมทำท่าทางประกอบให้ดูมีลัษณคมใน

“เขามีได้โตะกันว่าอย่างนั้นเออะ” ผู้เขียนให้ความร่วมมือในการเดา

“ใช่ ไม่อย่างนั้นก็ได้” แอะกระซิบเบาขึ้น จนผู้เขียนแทบไม่ได้ยิน

“เขาจะไปปลูกยางที่.....ไช่มี๊” แอะพยักหน้ารับแทนการตอบคำถามนี้ของผู้เขียน

มิน่าละ ผู้หญิงจีนคนนั้นถึงกระวนกระวายใจไม่พอใจกับการบริการของที่นี่ เธอขับรถเข้ามาแล้วพร้อมกระตักน้ำร้อนในมืออีกสองอัน และเลิกยุ่งกับพวกเราไปในที่สุด

“เจ้าแขวงมาพักที่นี่ ใครจ่าย” ผู้เขียนซักต่อ

“ทางนั้นเขาออกให้หมดแหละ”

“ลงทุนเหมือนกันนะ ที่นี้ไม่ใช่ถูกๆ”

เรือนพักแห่งนี้ถือได้ว่าเป็นเรือนพักที่หรูที่สุดแห่งหนึ่งในแขวงหลวงน้ำทา และได้กลายเป็นจุดในการเผชิญหน้าของความไม่เท่าเทียมในครั้งนีระหว่าง นายทุนข้ามชาติ ชุนนาง นายทุนท้องถิ่นและหญิงขายบริการ การพบกันอันนับเนื่องมาจากบทสนทนาข้ามชาติที่บรรจุความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างกัน

สถานการณ์ทั้งหมดนี้ ช่วยสะท้อนให้เห็นการทำงานของทั้งตลาดและการพัฒนา ที่มาในนามของการค้าระหว่างประเทศ ภายใต้ความเชื่อว่าตลาดจะเป็นจุดเปลี่ยนสำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง หากแต่เมื่อพิจารณาผ่านเรื่องเล่าจะพบว่าท่ามกลางโตะเจรจาที่ดูเหมือนจะเริ่มด้วยแนวคิดแบบทุนนิยมและเสรีนิยมใหม่บนฐานความเชื่อในศักยภาพของระบบตลาด ที่เน้นเรื่องกรรมสิทธิ์เอกชน (privatization) สิทธิของปัจเจกบุคคล (individual right) เสรีภาพ (liberties) และความเสมอภาค (democracy) เพื่อความคล่องตัวในการค้าและการลงทุนในระบบตลาด

หากแต่เมื่อพิจารณาการเจรจาบนโตะนำชาในคำค้น ณ เรือนพักหรูกลางแขวงหลวงน้ำทา ที่ซึ่งนายทุนข้ามชาติจากจีนและนายทุนรัฐชาติของลาวมาพบกัน ภายใต้การเอื้ออำนวยการของนายทุนท้องถิ่นเจ้าของเกสเฮ้าด์ ท่ามกลางการให้บริการทางเพศของหญิงสาวที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของการเจรจาธุรกิจข้ามชาติในครั้งนี้ไปด้วย กลับสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือกันทำงานระหว่างอุดมการณ์การพัฒนา อุดมการณ์

สังคมนิยมในระบบตลาดทุนนิยม ที่ซึ่งนายทุนรัฐชาติ (state capitalist) เป็นผู้ที่มีอำนาจในการต่อรองและตัดสินใจในการลงทุนต่างๆ

พูดอีกอย่างหนึ่งคือ ทั้งระบบตลาดทุนนิยมและการพัฒนาจะสามารถดำเนินการได้ดีก็ภายใต้การรับประกันถึงความมั่นคงทางการเมือง และการได้มาซึ่งความมั่นคงทางการเมืองก็เป็นสิ่งที่ผูกติดอยู่กับประเด็นทางชนชั้นด้วย ด้วยเหตุนี้ ลักษณะของสังคมนิยมที่มีการผูกขาดอำนาจไว้กับคนบางกลุ่มบางชนชั้นเอาเข้าจริงๆ แล้วจึงไม่ได้ขัดแย้งกับแนวคิดสังคมนิยม ในทางตรงกันข้าม สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสปป.ลาวและจีนรวมถึงประเทศอื่นๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศสังคมนิยม กำลังชี้ให้เห็นถึงภาพความร่วมมือกันระหว่างอุดมการณ์เหล่านี้ที่เมื่อมาเผชิญหน้ากันกลับเป็นสิ่งที่สามารถทำงานร่วมกันได้ดีในแง่ของระบบตลาด การค้าและการลงทุน

แต่ในอีกทางหนึ่ง การไปกันได้ดีระหว่างอุดมการณ์เหล่านี้ ก็ถูกตีกรอบผลประโยชน์ไว้กับคนบางกลุ่ม บางชนชั้น ซึ่งนำไปสู่การตั้งคำถามถึงเรื่อง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาที่มาพร้อมกับตลาดที่มักจะหยิบยกเรื่องนี้มาอ้างอิงเสมอๆ และจากสถานการณ์การเจรจาบนโต๊ะน้ำชา การจัดให้บริการของหญิงสาว การจัดห้องพักรูไว้รับรอง และรวมถึงเรื่องเงินใต้โต๊ะ ที่เกิดขึ้นในท่ามกลางการเจรจาระหว่างกันของนายทุนข้ามชาติกับนายทุนรัฐชาติได้แสดงให้เห็นว่าลัทธิระบบตลาดอย่างเดียวมีผลต่อการปฏิรูปเศรษฐกิจได้เพียงเล็กน้อย ในทางตรงกันข้าม ระบบตลาดจำเป็นต้องเกิดควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นด้วยที่จะเป็นฐานในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของนักทุนนิยม²⁰ ในภาษาของ Tsing (2005) ตลาดถูกสร้างขึ้นในท่ามกลางแรงเสียดทานทางวัฒนธรรมและการเมือง และแน่นอน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบชีวิตของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบบางคนเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศภายใต้การส่งเสริมการเติบโตของระบบตลาด ก็เป็นภาพสะท้อนการปะทะกันระหว่างเนื้อหาทางวัฒนธรรมกับการเมืองในครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี การแสดงออกอย่างตรงไปตรงมาของแดงผู้จัดการเกสเฮ้าส์และพนักงานคนอื่นถึงความรังเกียจที่มีต่อหญิงสาวผู้ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศเป็นไปควบคู่กับการปิดปากเงียบเพื่อให้ธุรกิจดังกล่าวซึ่งดำเนินไปภายใต้ผลประโยชน์ของเกสเฮ้าส์ด้วยเช่นกัน สามารถสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

ความเป็นไปได้ของความสำเร็จทั้งของโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน นักลงทุนจากจีนในการที่จะได้พื้นที่ปลูกยางพารา เจ้าแขวงจากลาวกับการได้การลงทุนเพิ่มในแขวงของตนเองพร้อมกับเงินใต้โต๊ะ นายทุนท้องถิ่นเจ้าของเกสเฮ้าส์กับการบริการลูกค้าและการขายเครือข่ายความสัมพันธ์กับเจ้าแขวงในฐานะนายทุนรัฐชาติ ได้ถูกค้ำยันไว้ด้วยร่างกายของหญิงสาวในธุรกิจการค้าบริการทางเพศ นอกจากนี้แล้ว ร่างกายนี้ยังทำหน้าที่เป็นโซ่ข้อกลางในผูกโยงอุดมการณ์ชุดต่างๆ ทั้งการพัฒนาและระบบตลาดทุนนิยมให้ทำงานในประเทศสังคมนิยมได้สะดวกราบรื่น

²⁰ “Neoliberalism ‘with Chinese Characteristics’”, A Brief History of Neoliberalism, Harvey, David (2005), New York : OxfordUniversity Press, P. 120 - 151

จากสถานการณ์ดังกล่าว การปรากฏตัวขึ้นของผู้หญิงขายบริการในวงสนทนาข้ามชาติว่าด้วยการค้าการลงทุนได้กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับนักลงทุนข้ามชาติจากจีนผ่านการสร้างความพึงพอใจให้กับนักทุนนิยมการเมืองจากประเทศสังคมนิยมเช่นลาว และแน่นอน นายทุนท้องถิ่นได้ประโยชน์จากความพึงพอใจของลูกค้าจากการให้บริการที่อยู่นอกเหนือการลงทุนของตนเอง และในทางกลับกัน นโยบายการค้าและการลงทุนดังกล่าวได้มีส่วนอย่างสำคัญในการแปลงหญิงสาวธรรมดาสามัญให้เข้าสู่การกลายเป็นหญิงขายบริการทางเพศในฐานะหลักประกันความมั่นคงในการค้าการลงทุนภายใต้การอ้างเรื่องการพัฒนาและ “ชีวิตที่ดีขึ้น”

บทที่ 3

การเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรมในสถานะความเป็นชุมชนข้ามชาติ: ความตึงเครียดของการพัฒนา

The Encounter of Cross Culture in Transnational Community.: The Tension of Development

ในบทนี้จะเป็นการมุ่งพิจารณาสถานะ “ความร่วมมือ” ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ซึ่งถูกทำให้กลายเป็นชุมชนข้ามชาติ (transnational community) อย่างเช่นแขวงหลวงน้ำทา อันเกิดขึ้นภายใต้การสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่อื่นๆ ในลาวที่มาในนามของการพัฒนา เช่น การโยกย้ายและตั้งถิ่นฐานใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงลงสู่พื้นราบ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ดังกล่าว มีผลต่อรูปร่างหน้าตาของวิถีชีวิตผู้คนอย่างไร และภายใต้รูปร่างของวิถีชีวิตและการเผชิญหน้าแบบนั้น นำไปสู่ภาพขยายของสิ่งที่เรียกว่า “ความร่วมมือ” ที่เกิดขึ้นในโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจนี้ได้อย่างไร

การทำความเข้าใจการแปลงพื้นที่ที่สามัญธรรมดาอย่างแขวงหลวงน้ำทาให้กลายเป็นชุมชนข้ามชาติกับการเปลี่ยนแปลงภูมิศาสตร์ชีวิตของเหล่ากลุ่มคนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง จะทำความเข้าใจผ่านกรรมวิธีการสลายเส้นแบ่งและการลากเส้นแบ่งใหม่ (deterritorialization and reterritorialization) ที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนผ่านการแปลงพื้นที่ที่สามัญธรรมดาให้กลายเป็นชุมชนข้ามชาติด้วยการเปิดรับการมาเยือนของทุน ผู้คน สินค้าและวัฒนธรรม พร้อมไปกับการเกิดขึ้นของการเคลื่อนย้ายภายใน ผ่านรูปแบบการตั้งถิ่นฐานใหม่ (resettlement) ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่ในท้ายที่สุด ผู้คนทั้งจากการเคลื่อนย้ายข้ามชาติ (transnational migration) และการย้ายถิ่นฐานภายใน (internal resettlement) ต่างก็มาเผชิญหน้ากันบนพื้นที่ซึ่งถูกสลายเส้นแบ่งและลากเส้นแบ่งขึ้นมาใหม่แห่งนี้

อย่างไรก็ตาม การสลายเส้นแบ่ง (deterritorialization) ในที่นี้ไม่เพียงแต่หมายความว่า การหายไปของเส้นที่บ่งบอกอาณาบริเวณในเชิงกายภาพ หากแต่หมายรวมถึงอาณาบริเวณทั้งหมดของวิถีชีวิต (ทั้งในแง่แนวคิดวิทยา, วัฒนธรรม, เทคนิควิธี) ที่เคยมีมาก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย และทำนองเดียวกัน การลากเส้นแบ่งขึ้นมาใหม่ (reterritorialization) ก็ไม่ได้มีนัยยะเพียงแค่การจัดตั้ง (ในเชิงกายภาพ) ขึ้นมาในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมใหม่ หากแต่หมายรวมถึงการต้องยอมรับ (accepting) และการผสมรวม (integrating) ตัวเองเข้าไปในวัฒนธรรมแม่แบบ (the cultural references) ซึ่งเป็นตัวผูกทุกสิ่งเข้าไว้ด้วยกัน (Goudineau, 2000 อ้างใน Evrard and Goudineau, 2004) ในขณะที่คำถามสำคัญคือ วัฒนธรรมแม่แบบนั้นเป็นของใคร? วัฒนธรรมเฉพาะ (specific cultural) หนึ่งๆ สามารถกลายมาเป็นวัฒนธรรมร่วมหรือความเป็นสากลร่วมของ

ผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้อย่างไร และภายใต้วัฒนธรรมแม่แบบนั้นเชื้ออำนาจ/จัดขัดขวาง การเข้าถึง “ผลประโยชน์” ของคนแต่ละกลุ่มมากนักอย่างไร และภายใต้การเข้าถึง ผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน นำมาซึ่งความรู้สึกตึงเครียดของผู้คนอย่างไร

ส่วนที่สองจะพูดถึงการเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรมของผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในฐานะ ที่เป็นชุมชนข้ามชาติ ที่ซึ่งผู้คนที่มีความแตกต่างทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ได้มาพบปะกัน และสร้างชุดความสัมพันธ์ระหว่างกันขึ้นมา (Pratt, 1992 อ้างใน Clifford, 1997) อย่างไรก็ตาม ชุดความสัมพันธ์ที่จะพิจารณาในที่นี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่พื้นที่ของการเผชิญหน้าทาง อาณานิคม ที่ซึ่งความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะการบีบบังคับ ความไม่เท่าเทียมอย่างสุดโต่งและ ความขัดแย้งที่ยากจะเยียวยา ซึ่งเป็นการสะท้อนความไม่สมดุลของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ¹ แน่นนอน ผู้เขียนเห็นว่ามันเป็นลักษณะหนึ่งของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ท่ามกลางความไม่เท่าเทียม ของความแตกต่างหลากหลายที่ต้องมาเผชิญหน้ากัน แต่นั่นก็ไม่ใช่ลักษณะชุดความสัมพันธ์เดียว ที่จะเกิดขึ้นท่ามกลางการเผชิญหน้าระหว่างความไม่เท่าเทียมของผู้คนกลุ่มต่างๆ

ในส่วนนี้ ผู้เขียนจะพิจารณาการเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรมผ่านมโนทัศน์ว่าด้วยความหวัง และช่องทางในการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความหวังที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงของผู้คนแต่ละกลุ่มผ่านการแปลงพื้นที่ที่สามัญธรรมดาให้กลายเป็นพื้นที่แห่งความหวัง โดยเข้าไปดูว่าผู้คนแต่ละกลุ่มในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงซึ่งมีความไม่เท่าเทียมกันต่างๆ นานา มีวิธีเข้าถึงความหวังที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคนี้ได้อย่างไร การทำความเข้าใจถึงความหวังและช่องทางในการเข้าถึงความหวังของผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนี้ก็เพื่อพิจารณาชุดความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ ที่มากกว่าแค่นัยยะ ของความสัมพันธ์ภายใต้การเผชิญหน้าทางอาณานิคม การพิจารณาการเผชิญหน้าข้าม วัฒนธรรมผ่านมโนทัศน์ความหวังนั้นจะช่วยเปิดให้เห็นชุดความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นการบีบบังคับ (coercion) การต่อรอง (negotiation) การประนีประนอม (compromises) ความร่วมมือ (collaborations) และความขัดแย้ง (conflicts) ที่เกิดขึ้นภายใต้การเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรม

ในที่นี้ ความหวังจึงเปรียบเสมือนสะพาน ถนน เวทีหรือตัวเชื่อมโยให้ผู้คนและวัฒนธรรม ต่างๆ มาเผชิญหน้ากัน โดยที่คนแต่ละกลุ่ม แต่ละชนชั้น แต่ละวัฒนธรรมต่างมีและ/หรือหา ช่องทางในการเข้าถึงความหวังในอนุภูมิภาคนี้ต่างกันออกไปภายใต้บรรยากาศที่ถูกระบุว่า “ความร่วมมือ”

อย่างไรก็ตาม ด้านกลับของความหวังซึ่งเป็นเสมือนตัวกลางในการเชื่อมร้อยคนหลากหลาย กลุ่มให้มาอยู่เผชิญหน้ากันนั้น ได้แก่ความรู้สึกตึงเครียดภายใต้ความไม่เท่าเทียมของการ

¹ Clifford, James, 1997. “Museums as Contact Zones”, in Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century. London: Harvard University Press.

เผชิญหน้าซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ชีวิตของตนเอง ผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน กำลังเผชิญหน้ากับทั้งความหวังและความตึงเครียดภายใต้ความหวังนั้นอย่างไร?

หลวงน้ำทา: จากชุมทางความหลากหลายทางชาติพันธุ์สู่บทบาท Land Links ของลาวใน อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน

เพื่อที่จะทำความเข้าใจสภาวะความเป็นชุมชนข้ามชาติที่เกิดขึ้นในหลวงน้ำทา อันเนื่องมาจากการสลายและลากใหม่ของเส้นแบ่งต่างๆ และยังผลให้เกิดการจัดรูปแบบใหม่ของ วัฒนธรรมและอำนาจในพื้นที่ดังกล่าว จำเป็นที่เราต้องเข้าใจหลวงน้ำทาภายใต้โครงกรอบทาง ประวัติศาสตร์ของรัฐลาวด้วยเช่นกัน

สปป.ลาวเป็นประเทศหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงสภาวะความไม่ลงตัวทางความคิดที่มายุ่ ร่วมกันอย่างลงตัวเพื่อที่จะก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ อย่างน้อยเพียงแค่ว่าจะหันเหตัวเองจากระบบสังคมนิยมไปสู่ระบบการค้าเสรีหรือนั้นวิถีคิดแบบประชาธิปไตยมากขึ้น ลาวก็ ยังอยู่ในสภาวะกำกวมทางความคิด ที่สะท้อนตัวเองออกมาจากชื่อของสปป.ลาว² เราจึงปฏิเสธการ ทำความเข้าใจความเป็นมาของลาวในช่วงระหว่างสงครามเพื่อปลดปล่อยตัวเองจากการ ถูกควบคุมโดยประเทศอาณานิคมไม่ได้ว่าสภาวะของการเผชิญสงครามเพื่อปลดปล่อยประเทศมา อย่างยาวนานได้ทำให้สปป. ลาวภายหลังสงครามจึงถูกเปรียบให้เป็นเสมือนดินแดนที่ “ยากจน และด้อยพัฒนา” ซึ่งทำให้สถานะของสปป.ลาวจึงดูเหมือนจะเป็นพื้นที่หนึ่งที่ต้องการเข้าสู่ กระบวนการพัฒนาตามอย่างประเทศรอบข้างอย่างปฏิเสธไม่ได้ไปด้วย ((มัลลิกา พงศ์ปริตร (2544), หน้า 51-59)

ดูเหมือน สปป.ลาวเองก็รับรู้ถึงสถานะของตนเองจากผลพวงของการทำสงครามมาอย่าง ยาวนาน ไปพร้อมๆ กับการถูกตอกย้ำจากวาทกรรมการพัฒนาด้วยเช่นกัน เพราะเราจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ช่วงหลัง ค.ศ 1980 เป็นต้นมา รัฐบาลลาวเองก็มีท่าทีในการปรับทิศทางการพัฒนาทาง เศรษฐกิจที่ตกต่ำมาโดยตลอดภายใต้การผูกมิตรไมตรีกับประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง เช่น ประเทศ จีน ที่มาก่อนหน้านี้จะมีความสัมพันธ์ที่ตกต่ำอย่างถึงที่สุด แต่รัฐบาลลาวก็ได้มีการรื้อฟื้น ความสัมพันธ์กับประเทศจีนใหม่ในช่วงหลัง ค.ศ. 1980 จากนั้นในปี ค.ศ. 1986 รัฐบาลลาวก็ได้ ประกาศใช้นโยบาย “จินตนาการใหม่” ที่เน้นความสำคัญของระบบกลไกทางการตลาดและการ บริหารเชิงธุรกิจมากขึ้น จนกระทั่งในปีค.ศ. 1989 รัฐบาลลาวก็ได้เปิดเสรีทางเศรษฐกิจและ การเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะการออกกฎหมายคุ้มครองการลงทุนของชาวต่างชาติเป็นครั้งแรก

² ดูได้จากกรการตั้งชื่อประเทศว่า “สังคมนิยม” “ประชาธิปไตย” ประชาชนลาว

จนกระทั่งปี ค.ศ. 1994 จึงได้ทำการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายดังกล่าวและประกาศใช้ในชื่อ “กฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนของต่างประเทศ”³

การเข้ามาของนายทุนข้ามชาติ โดยเฉพาะนายทุนชาวจีนในลาวตอนเหนือจึงเห็นได้ชัดเจนมากขึ้น แม้กระทั่งบริเวณบ่อเต็น (ด้านข้ามชายแดนบริเวณลาวและจีน) ที่สามารถเดินทางจากเมืองหลวงน้ำทาไปประมาณไม่ถึงหนึ่งชั่วโมง ก็กลายเป็นพื้นที่ของการเข้ามาลงทุนของจีน ที่มีทั้งคาสีโนและชุมชนค้าขายโดยชาวพ้อคำจิ้น ในช่วงของการลงพื้นที่เพื่อทำวิจัยระหว่างปี พ.ศ. 2550-2552 บ่อเต็นได้กลายเป็นชุมชนคนจีนข้ามชาติเพื่อการค้าขนาดใหญ่ ภายใต้ข้อสงสัยของคนลาวเองว่า “เหมือนไม่ใช่ประเทศลาวเลย มันเหมือนว่าเราอยู่เมืองจีน มีแต่ภาษาจีน อ่านก็ไม่ออก” (ผู้หญิงลาว ชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลลาวและได้รับทุนการศึกษามาเรียนในประเทศไทย) การเข้ามาของนายทุนชาวจีนในลาว ภายใต้นโยบายการพัฒนาประเทศและกฎหมายที่รัฐบาลนำออกมารองรับกลุ่มนายทุนข้ามชาติ ถือว่าเป็นการค้าที่ถูกรับรองจากรัฐบาลลาวอย่างชัดเจนมากขึ้น ทั้งที่ก่อนหน้านี้ ความสัมพันธ์ทางการค้าและเศรษฐกิจระหว่างจีนกับลาว โดยเฉพาะแขวงบ่อแก้วและหลวงน้ำทาได้มีมานานแล้ว แต่การเปิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

³ ในงานของกนกวรรณ จงเจริญยิ่งยง (2549) “ทางสายใหม่ ในแดนลาว ได้เงามังกร” ใน ลาวภิวัตน์: มุมมองจากอดีตสู่ปัจจุบัน, เชียงใหม่: หลักสูตรเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 69 ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “กฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนของต่างประเทศ” หรือ Law on the Promotion and Management of Foreign Investment in the Lao People's Democratic Republic ได้ให้สิทธิประโยชน์ต่างๆ แก่นักลงทุนดังนี้

1. การรับประกันการลงทุน รัฐบาลลาวให้การรับประกันแก่นักลงทุนต่างชาติว่าทรัพย์สินการลงทุนของนักลงทุนจะได้รับการปกป้องตามกฎหมายของลาวในการจะไม่ถูกยึดริบหรือโอนไปเป็นของรัฐ เว้นแต่จะมีความจำเป็นเพื่อสาธารณประโยชน์
2. การถือครองที่ดิน นักลงทุนต่างชาติไม่มีสิทธิถือครองที่ดินตามกฎหมายที่ดิน แต่สามารถเช่าที่ดินในสปป.ลาว ได้รวมทั้งสามารถเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์และมีสิทธิโอนสิทธิสำหรับทรัพย์สินและอสังหาริมทรัพย์ที่ตนได้ปรับปรุงและสร้างขึ้นในที่ดินดังกล่าวได้ และในปีค.ศ. 1999 สปป.ลาวได้ออกกฎหมายว่าด้วยการวางผังเมือง (The Town Planning Law) โดยมีการกำหนดเขตการใช้ที่ดินเพื่อจุดประสงค์ต่างๆ ได้แก่เขตที่อยู่อาศัย (Residential Zones) เขตสำนักงาน (Office Zones) เขตการค้า (Commercial Zones) เขตอุตสาหกรรม (Industrial Zones) เขตสวนสาธารณะ (Public Park Zones) เป็นต้น นักลงทุนจึงต้องคำนึงถึงแหล่งที่ตั้งโครงการลงทุนตามเขตที่กำหนดไว้ในกฎหมายด้วย
3. การจ้างงาน นักลงทุนชาวต่างชาติต้องให้สิทธิแรงงานลาวก่อนแรงงานชาติอื่นในการรับสมัครและคัดเลือกเข้าทำงาน และในการจ้างแรงงานลาว นักลงทุนชาวต่างชาติต้องให้การฝึกอบรมแรงงานลาวให้มีคุณภาพสูงขึ้น แต่เมื่อมีความจำเป็นที่ต้องการแรงงานที่มีฝีมือและความชำนาญเฉพาะ นักลงทุนต่างชาติสามารถจ้างแรงงานต่างชาติและสามารถโอนรายได้ของตนกลับประเทศได้

หลัง ค.ศ. 1980 โดยรัฐบาลลาวเป็นผู้ดำเนินบทบาทหลักได้ทำให้ประเทศจีนเข้ามามีอิทธิพลในพื้นที่ดังกล่าวมากขึ้น และได้ทำให้พื้นที่เหล่านี้กลายมาเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญทางการค้าระหว่างจีนกับไทยมากขึ้นไปด้วย (มัลลิกา พงศ์ปริตร (2544), หน้า 58)

เมื่อเราขยับการมองเข้ามาใกล้ในพื้นที่แขวงหลวงน้ำทาเราก็จะพบว่า แขวงหลวงน้ำทา หรือ “ทุ่งเพียงน้ำทา” หรือที่ราบน้ำทา เป็นพื้นที่ปลูกข้าวที่สำคัญที่สุดของลาวตอนเหนือ แขวงหลวงน้ำทาประกอบไปด้วย 5 เมือง คือ เมืองน้ำทา เมืองสิง เมืองลอง เมืองพูคาและเมืองนาแล เมืองเหล่านี้อยู่ใกล้บริเวณเขตรอยต่อกับประเทศใกล้เคียงคือ ทิศเหนือของแขวงหลวงน้ำทา บริเวณเมืองสิงติดกับประเทศจีนที่ด้านปางทอง ทิศตะวันออกติดกับชายแดนประเทศพม่าโดยมีแม่น้ำโขงเป็นพรมแดนธรรมชาติ (สามารถเดินเรือไปมาหาสู่กันได้) ทิศใต้และตะวันออกเชื่อมกับแขวงบ่อแก้วและอุดมไซซึ่งมีพื้นที่พรมแดนติดต่อกับประเทศไทย⁴

หลวงน้ำทาจึงจะเป็นพื้นที่หนึ่งที่สามารถสร้างความได้เปรียบมากกว่าพื้นที่แขวงอื่นๆ เพราะสามารถเชื่อมประเทศลาวเข้ากับประเทศใกล้เคียงได้อย่างสะดวกและง่ายดาย โดยเฉพาะเมื่อมีการเจรจาเขตการค้าเสรีและเปิดพรมแดนทางเศรษฐกิจในโครงการที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจแล้ว แขวงหลวงน้ำทาจึงจะเป็นเขตยุทธศาสตร์สำคัญที่รัฐบาลลาวจะใช้ลักษณะทางกายภาพของแขวงหลวงน้ำทา (หรือพื้นที่ระหว่างของการมาพบปะกันของนายทุนข้ามชาติ) เพื่อเจรจาการค้ามากขึ้น

และหากย้อนหลังไปมองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของลาว ซึ่งเราพบว่าลาวต้องเผชิญอำนาจทั้งจากสยาม จีน เวียดนาม อังกฤษและฝรั่งเศส (สมัยอาณานิคม) เรื่อยมา ลาวจึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่ไม่เคยว่างเว้นการพยายามเข้ามาครอบครองและแย่งชิงผลประโยชน์จากประเทศต่างๆ ทั้งประเทศมหาอำนาจและประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง⁵ กรณีของแขวงหลวงน้ำทาเองก็เช่นกัน ประวัติศาสตร์เมืองสิงหรือเมืองเชียงแขง ซึ่งปัจจุบันเป็นเมืองหนึ่งที่ขึ้นอยู่กับแขวงหลวงน้ำทา เราก็จะพบว่าบริเวณดังกล่าวเป็น “เวที” เพื่อแย่งชิงและมีความพยายามจะกระจายอำนาจของประเทศใกล้เคียงเรื่อยมาด้วยเช่นกัน⁶ เช่น การพยายามเข้ามาครอบครองและมีอิทธิพลเหนือดินแดนเหล่านี้ของสยาม จีนและพม่า หรือเหตุการณ์ในช่วงปี ค.ศ. 1893-1896 พื้นที่ดังกล่าวถูกใช้เป็นพื้นที่เพื่อการเจรจาระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษ ที่ต้องการควบคุมลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนและ

⁴ สราวุธ รูปิน (2549), ลาวภีวณ: มุมมองจากอดีตสู่ปัจจุบัน, เชียงใหม่: หลักสูตรเอเชียศึกษา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 5

⁵ มัลลิกา พงศ์ปริตร (2544)⁵, ลาวและกัมพูชา, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลกกว้าง, หน้า 17-39.

⁶ ดูเพิ่มเติมได้ใน สราวุธ รูปิน (2549), “ประวัติ “ความพัวพัน” ในเรื่องเมืองสิง” ใน ลาวภีวณ: มุมมองจากอดีตสู่ปัจจุบัน, เชียงใหม่: หลักสูตรเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 1-22.

สร้าง “เมืองกันชน” (buffer state) เพื่อแยกเขตอาณานิคมออกจากกัน จนท้ายที่สุดเมืองเชียงแขง ก็ต้องถูกแบ่งแยกตามแนวแม่น้ำโขงโดยสองประเทศมหาอำนาจไปในที่สุด เป็นต้น

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กับการเข้ามาของประเทศที่มีอำนาจการต่อรองมากกว่าในประเทศลาว ดูเหมือนจะไม่เคยห่างหายและลดน้อยลงตามกาลเวลา ลาวในฐานะพื้นที่ของการถูกยื้อแย่งและช่วงชิงอำนาจในแต่ละยุคสมัยจึงมีการให้ความหมาย/สร้างความหมายสำหรับตนเอง ภายใต้เงื่อนไขการมาเยือนของโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจในลักษณะที่เป็นการเฉพาะเจาะจงของตนเองด้วยเช่นกัน นอกเหนือไปจากวิถีก้าวตามนโยบายที่ร่างไว้อย่างเป็นทางการเพื่อการพัฒนา หากแต่สำหรับลาวแล้วการก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนา ไม่ใช่เป้าหมายเพียงเพื่อ “พัฒนา” อย่างเดียว หากแต่ในอีกทางหนึ่ง สภาวะยากจนจากสงครามได้กลายเป็นคัมภีร์อันทรงประสิทธิภาพของ สปป.ลาว ในการกระโจนลงสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อที่จะพุ่งทะยานหลีกเลี่ยงความยากจนที่สะสมมาตั้งแต่ครั้งอดีตด้วยเช่นกัน

ดังนั้น เมื่อเราหันมามองหลวงน้ำทาในบริบทความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน ปฏิเสธไม่ได้ว่าหลวงน้ำทาได้ถูกดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะข้ามชาติ (transnational) ที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ ที่ซึ่งทุนนิยมการเมืองข้ามชาติ (transnational political capitalism) จากนานาประเทศได้มีอิทธิพลต่ออัตราการไหลเข้ามาของทั้งทุน สินค้า ผู้คน วัฒนธรรมและอุดมการณ์ที่ซบชีวิตเมืองน้ำทาและแขวงหลวงน้ำทาให้เป็นมากกว่าเมืองแห่งความหลากหลายทางชาติพันธุ์ หากแต่ได้กลายร่างตัวเองไปเป็นชุมชนข้ามชาติ (transnational communities) ซึ่งเป็นหนึ่งในโยงใยข้ามชาติ (transnational network) ที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ภาพสะท้อนของการเป็นหนึ่งในโยงใยข้ามชาติของพื้นที่แห่งนี้ คงหนีไม่พ้นภาพการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างมากมายและต่อเนื่อง ทั้งการผุดขึ้นของโรงแรมและห้องพักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและผู้ที่ต้องการไปต่ออย่างส่วนอื่นๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง การพัฒนาระบบไฟฟ้าจากที่เคยมีให้ในบางช่วงเวลาก็สามารถมีไฟฟ้าบริการตลอดทั้งวันทั้งคืน รวมถึงการเข้ามาเปิดกิจการร้านอาหารของกลุ่มพ่อค้าชาวจีน ชาวไทลื้อ และบริการอินเทอร์เน็ตคาเฟ่ ก็เกิดขึ้นจำนวนมาก

นอกจากนี้ การปรับปรุงสนามบินหลวงน้ำทาเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยได้รับเงินกู้จากธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank : ADB)⁷ โดยการขยายรันเวย์ออกไป เพื่อให้รองรับเครื่องบินขนาดใหญ่ ระดับโบอิง 747⁸ พร้อมไปกับการขยายถนนในตัวเมืองน้ำทา การสร้างตลาดเข้าขึ้นมาใหม่ในรูปแบบที่ใหญ่กว่าเดิมและเปิด

⁷ (ผู้จัดการ, 25/04/2006)

⁸ ปณิษฐ ตั้งศรีวงศ์ เอกธวัช บรรณลง, อ้างแล้ว

ขายตลอดทั้งวัน พร้อมทั้งคลาคล่ำไปด้วยนักท่องเที่ยว นักลงทุนท้องถิ่น นายช่างระดับต่างๆ พ่อค้า - แม่ค้ารายย่อย แรงงานและเกษตรกรทั้งจากจีน เวียดนาม ไทยและลาว เป็นการยืนยันภาพของการสร้างเมืองใหม่และวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ของแขวงหลวงน้ำทาภายใต้เงื่อนไขความร่วมมือทางการค้าได้เป็นอย่างดี

การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดเหล่านี้ในแขวงหลวงน้ำทา ในด้านหนึ่งเราอาจเรียกมันอย่างคุ้นปากว่า “การพัฒนา” หากแต่ในอีกด้านหนึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ได้สะท้อนภาพการจัดใหม่ของวัฒนธรรมและอำนาจในพื้นที่ดังกล่าวไว้อย่างน่าสนใจด้วยเช่นกัน และการ “จัดใหม่” ของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้ก็สะท้อนผ่านวิถีชีวิตของผู้คนในระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงภายใต้เงื่อนไขความร่วมมือและการชิงไหวชิงพริบทางเศรษฐกิจและทางการเมืองระหว่างรัฐต่อรัฐ ระหว่างผู้คนหลากหลายกลุ่มชนชั้น เชื้อชาติและชาติพันธุ์ไปด้วยในคราวเดียวกัน

ช่วงการเริ่มต้นของการทำวิจัยครั้งนี้เมื่อปี พ.ศ. 2550 ผู้เขียนเดินทางข้ามจากอำเภอเชียงของ ประเทศไทยไปยังแขวงบ่อแก้ว ประเทศลาวและนั่งรถประจำทางจากท่ารถประจำทางแขวงบ่อแก้วไปสู่แขวงหลวงน้ำทา (ในช่วงฤดูฝน) ใช้เวลาเดินทางตั้งแต่เกือบสิบโมงเช้า ผ่านเส้นทางดินแดงที่กำลังเร่งการก่อสร้างตามโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ รถโดยสารไม่สามารถขึ้นภูเขาสูงซึ่งเป็นลักษณะตามภูมิประเทศของลาวตอนเหนือและมีดินแดงเหนียวฉะฉานได้ ผู้โดยสารทั้งหมดจึงต้องลงเดินเท้าข้ามภูเขาไปรอรถประจำทางยังเส้นทางลงภูเขาข้างหน้า ผู้โดยสารซึ่งเป็นแม่ค้าที่เดินทางไปมาในเส้นทางนี้ประจำ เพื่อเอาสมุนไพรมานำไปขายที่หลวงน้ำทาบอกผู้เขียนว่า “การเดินทางจากแขวงบ่อแก้วมาหลวงน้ำทาเร็วขึ้นตั้งแต่มีการสร้างถนน (แม้จะยังสร้างไม่เสร็จก็ตาม) หากเป็นก่อนหน้านี้ ต้องใช้เวลาเดินทางถึงสองวันในช่วงฤดูฝน” ผู้เขียนไปถึงแขวงหลวงน้ำทาประมาณสามทุ่ม เส้นทางเดินเท้าไปยังที่พักซึ่งขณะนั้นยังไม่มีไฟฟ้าข้างทาง เมืองค่อนข้างเงียบ ปี พ.ศ. 2552 (ช่วงระหว่างการทำวิจัย 3 ปี) ผู้เขียนเดินทางโดยรถตู้ในราคาเดียวกับรถโดยสารประจำทาง ใช้เวลาประมาณ 4-5 ชั่วโมงเท่านั้นในการเดินทางจากแขวงบ่อแก้วไปยังแขวงหลวงน้ำทาและยังสามารถเดินทางต่อไปยังประเทศจีนได้เลยภายในวันเดียว ถนนหนทางในหลวงน้ำทาถูกทำให้สว่างไสวในยามค่ำคืนเพียงชั่วเวลาไม่กี่ปีหลังจากนั้น เพื่อต้อนรับการมาถึงของท่าอากาศยานแห่งใหม่ประจำแขวง⁹

การมีไฟฟ้าเกิดขึ้นบนถนนหนทางในเมือง มองเพียงผิวเผินเหมือนจะไม่ได้นำไปสู่อะไรหรือเปลี่ยนแปลงอะไรมากไปกว่าแค่การทำให้พื้นที่ซึ่งเคยมืดมิดกลับสว่างไสวขึ้นเท่านั้น หากแต่เมื่อพิจารณาถึงของแสงสว่างภายใต้เงื่อนไขการส่งเสริมการค้าและการพัฒนาอย่างเข้มข้นอันเนื่องมาจากความต้องการหนีสถานะความยากจนจากสงครามในอาณาบริเวณดังกล่าว วันแรกที่

⁹ สนามบินในแขวงหลวงน้ำทาเป็นสายการบินภายในประเทศที่บินระหว่างเวียงจันทน์-หลวงน้ำทา ราคาเที่ยวละ 3,000 บาท เปิดทำการเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2551 ผู้โดยสารส่วนใหญ่เป็นคนลาวมากกว่าคนต่างชาติ

แสงสว่างมาเยือนยังดินแดนแห่งนี้ ณ ถนนสายหลักประจำแขวง ความเจ็บปวดถูกแทนที่ด้วยเสียง เครื่องยนต์สัญชาติจีนที่ถูกเร่งเครื่องอย่างเมามันโดยเด็กหนุ่มวัยรุ่นผู้เป็นเจ้าของมอเตอร์ไซด์คันดังกล่าว ปรากฏการณ์วัยรุ่นเคลื่อนเมืองจึงเกิดขึ้นจนจับสังเกตได้

“เกิดอะไรขึ้นวันนี้ ทำไมวัยรุ่นออกมาขี่รถมอเตอร์ไซด์กันเต็มไปหมด เขาจะไปไหนกัน” นี่คือการถามจากผู้เขียนด้วยความแปลกใจกับความตึงเครียดที่อยู่ตรงหน้า

“ไม่ไปไหน ชีไปซื้อข้าว วัยรุ่นมันมาเล่นไฟกันมั้ง”

ผู้เขียนถามคนในบ้านพักที่ผู้เขียนไปพักเป็นประจำ เพราะนี่เป็นจุดเปลี่ยนจากความเจ็บสงบไปสู่ความอึกทึกครึกโครมอย่างเห็นเด่นชัด แม้ว่าคล้อยหลังจากนั้นวัยรุ่นพวกนี้จะเริ่มคุ้นชินกับแสงไฟและไม่ให้ร้องอีกแล้วก็ตาม ในที่นี้ การมาถึงของไฟฟ้าจึงไม่ใช่แค่แสงสว่างอีกต่อไป แต่หมายถึงการขี่รถเล่นจีบสาวตอนกลางคืนของวัยรุ่นยุคใหม่ด้วยเช่นกัน ซึ่งการจะทำอย่างนี้ได้ดี จักรยานไม่น่าจะเป็นคำตอบสำหรับยุคแสงสว่างท่ามกลางการเปิดเสรีทางการค้าเช่นนี้ รถมอเตอร์ไซด์ราคาถูกจากจีนดูจะพยายามทำให้ตัวเองกลายเป็นคำตอบสำหรับยุคสมัยและวัฒนธรรมใหม่เช่นนี้ในกลุ่มวัยรุ่นลาวสมัยใหม่

แน่นอนว่า การเกิดขึ้นของไฟฟ้าและแสงสว่างอันส่งผลต่อการก่อร่างวัฒนธรรมใหม่ในกลุ่มวัยรุ่นลาวอาจจะยังไม่ใช้ความน่าสนใจ ณ วันนี้ หากแต่การส่งเสริมและเปิดกว้างให้กับทุนเงินของแขวงหลวงน้ำทา ในด้านหนึ่งมันคือการสลายเส้นแบ่งเดิมและลากเส้นแบ่งใหม่ขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวทั้งในเชิงกายภาพและวิถีชีวิต

ชุมชนข้ามชาติกับการจัดประเภทใหม่ทางสังคม: ความตึงเครียดภายใต้คุณค่าชุดใหม่ของวิถีชีวิต

“สมัยนี้อยู่ยาก เศรษฐกิจแบบนี้ก็ดีสำหรับบางคน

สำหรับบางคนก็ปดี เป็นกรรมกรก็ยังลำบาก

แต่เฮ็ดไย เฮ็ดนาอย่างเดียวกับไหว”

อ้ายบุญตา วัย 40 ปี อาชีพขับรถโดยสารในแขวงหลวงน้ำทา

ผู้เขียนถามคำถามผู้หญิงแดนแดนว่า “ลูกๆ หายไปไหน ทำไมไม่มาช่วยทำอะไรล่ะ” หลังจากที่นั่งฟังเธอจบเรื่องการทำงานหนักขึ้นเพราะไม่มีใครไปช่วยทำงานนอกจากเธอกับสามี เธอออกกับผู้เขียนถึงเหตุผลการไร้แรงงานว่า “ลูกไปโรงเรียน” ผู้เขียนถามเธอต่อว่า “อยากให้ลูกเรียนไปเป็นอะไร” คำถามนี้ชักชวนความเจ็บมาสู่เรา เธอจึงไปราวกับต้องการใช้ความคิดสักครู่เพื่อคุย

กับตัวเองว่าจริงๆ แล้วเธอให้ลูกเรียนไปเพื่ออะไร “เขียนพอเอ็ดกรรมกรได้ก็พอ” แล้วเธอก็ยืนพร้อมกับมองหน้าผู้เขียน

“เขียนพอเอ็ดกรรมกรได้ก็พอ” ดูจะเป็นความหวังอันน้อยนิดของครอบครัวชาวแลนแตนครอบครัวนี้ ซึ่งอาจจะหมายรวมถึงอีกหลายครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต้องเจียดแรงงานในไร่ส่วนหนึ่งไปเข้าสู่ระบบการศึกษา เพื่อหวังว่าอนาคตข้างหน้าจะดีกว่านี้ แต่อนาคตข้างหน้าจะดีกว่านี้ได้อย่างไร ในเมื่อไม่มีแรงงานมาช่วยกันทำงานหาเงินเพื่อสร้าง “อนาคตข้างหน้า” ดังกล่าวขึ้นมา แล้วอนาคตข้างหน้ามันเป็นอย่างไร ดูเหมือนว่าชีวิตใหม่ภายใต้วาทกรรมการพัฒนา จะนำมาซึ่งความไม่รู้หลายอย่างในชีวิตของตนเองเพิ่มมากขึ้น และรวมกระทั่งถึงความรู้สึกตึงเครียดที่เกิดขึ้นภายใต้ “ความไม่รู้” และ “ความไม่มี” นานาประการ อันเนื่องมาจากการจัดประเภทใหม่และจัดคุณค่าชุดใหม่ให้กับชีวิตทางสังคม

ณ แขวงหลวงน้ำทา การเข้ามาของคนจีนตั้งแต่ในระดับนายทุนจนถึงเกษตรกรและชนชั้นแรงงานไม่ใช่เพียงแค่การเคลื่อนข้ามมาของผู้คน ทุน สินค้า บริการหรืออาชีพเท่านั้น หากแต่เป็นการเคลื่อนเข้ามาพร้อมกับอุดมการณ์ คุณค่าและความหวังทางสังคม ซึ่งก็ถูกจัดประเภทใหม่ภายใต้เงื่อนไขความร่วมมือทางเศรษฐกิจครั้งนี้ไปด้วย

การร่วมมือทางการค้ากับจีนอย่างเข้มข้น ไม่เพียงย่อยสลายและลากเส้นแบ่งใหม่ให้พื้นที่หลวงน้ำทากลายเป็นชุมชนข้ามชาติเท่านั้น หากแต่ยังผลถึงวิถีแห่งการมีชีวิตรอดและการมี “ชีวิตที่ดี” ที่ถูกก่อรูปขึ้นมาใหม่ด้วยเช่นเดียวกัน จากวิถีการปลูกข้าวไร่ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง การทำนาของลาลุ่มได้เปลี่ยนไปสู่การปลูกยางพารา เกิดการให้เช่าที่นาขนาดใหญ่เพื่อทำสวนยาง ซึ่งมีผลต่อวงจรชีวิตแบบเดิมที่สัมพันธ์กับฤดูกาล ที่มีช่วงเวลาของการทำงานหนัก มีช่วงเวลาของการรอคอยเพื่อการเก็บเกี่ยวซึ่งในระยะเวลาของการรอคอยดังกล่าว ผู้คนก็ยังสามารถหาอาชีพเสริมมาทำได้เช่น การปลูกผักเล็กๆ น้อยริมแม่น้ำทา หากแต่ภายใต้สภาวะข้ามชาติ รูปแบบการทำงานที่ต้องทำงานตลอดเวลา ซึ่งถูกให้ค่าว่าเป็น “ความขยัน” ในเงื่อนไขของกระบวนการพัฒนาสมัยใหม่ ได้ทำให้การรอคอย การอยู่บ้านเฉยๆ การปลูกผักเล็กๆ น้อยๆ กลายเป็นความอหิหลักอเหลือของสังคมลาว และท้ายที่สุดนำมาสู่ความตึงเครียดให้กับผู้คนที่ไม่สามารถจะมีงานทำนอกบ้านได้

การปลูกผักที่เคยถูกนับว่าเป็นอาชีพเสริมได้ถูกจัดประเภทใหม่ให้กลายเป็นอาชีพหลักสำหรับคนจีนในลาว ที่สร้างรายได้ให้เป็นกอบเป็นกำเกือบตลอดปี ในขณะที่คนลาวทิ้งและลาวสูงภายใต้การบังคับเคลื่อนย้ายโดยรัฐไม่มีพื้นที่มากพอในการปลูกผัก พร้อมกับการปลูกผักเพื่อการค้าก็ไม่ใช่วิถีการผลิตที่เคยมี การปลูกยางพาราให้กับจีนจึงกลายเป็นคำตอบของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ภายใต้สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างรัฐบาลลาวและรัฐบาลจีน พร้อมไปกับการสนองตอบกับนโยบายรัฐในเรื่องการศึกษา สมาชิกในครอบครัวซึ่งเคยเป็นแรงงานที่ต้องไปทำงานในไร่ด้วยกันจึงต้องแบ่งไปเพื่อเข้ารับการการศึกษา ในขณะที่ก็ตอบไม่ได้ว่าจะศึกษาไปเพื่อ

อะไร หากแต่ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตดังกล่าวมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนแต่ละกลุ่มต่างกันตามการเมืองและประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ด้วยเช่นกัน

ในช่วงเวลากว่า 10 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ลาวเริ่มใช้จินตนาการใหม่ในลาวในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การลงทุน เป็นช่วงเวลาที่คนจีนในระดับชนชั้นต่างๆ ก็เคลื่อนย้ายเข้ามาในลาวเพื่อประกอบธุรกิจต่างๆ

ผู้หญิงชนชั้นกลางของลาวลุ่มที่ประกอบอาชีพรับราชการในเมืองน้ำทาเริ่มออกมาค้าขายกันในระหว่างเวลาเลิกงานและช่วงพักกลางวันมากขึ้น ด้วยเหตุผลว่าเงินไม่พอใช้ เพราะต้องส่งทั้งลูกและตัวเองเรียนเพื่อเพิ่มวุฒิการศึกษาให้ทันกับประเภทงานที่เพิ่มขึ้นทั้งงานราชการและงานเอกชน การเรียนไม่ใช่เพียงเพื่อจบออกมาทำงานที่บ้าน (ทำไร่ ทำนา) อีกต่อไป

ผู้หญิงอาชากับการเร่ขายสร้อยข้อมือที่ร้อยจากเม็ดพลาสติกไปรอบตัวเมืองน้ำทา แขวงหลวงน้ำทา ในราคาเส้นละประมาณ 5 บาท และสลับสับเปลี่ยนกลุ่มกันมาขายทุกๆ 15 วันจากเมืองสิงห์ การเปลี่ยนมาปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างพาราที่จำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาในการรอคอยผลตอบแทนก่อนโต วิถีชีวิตในวันนี้ของกลุ่มผู้หญิงอาชาก็เป็นการเคลื่อนย้ายไปมาในระหว่างการทำไร่ที่บ้านในเมืองสิงห์กับการต้องมานอนริมถนนพักเหนื่อยจากการขายของในช่วงเวลากลางวัน และนอนค้างบ้านญาติในช่วงเวลากลางคืน เพื่อที่เช้าวันใหม่จะได้เร่ขายสร้อยข้อมือให้แก่นักท่องเที่ยวต่างชาติในแขวงหลวงน้ำทาต่อไป

วิถีชีวิตที่จำต้องสลับกลับไปกลับมาในทุกๆ 15 วันระหว่างการทำไร่และค้าขาย ระหว่างชีวิตในเมืองสิงห์และแขวงหลวงน้ำทา ระหว่างบทบาทแม่ เมีย แม่ค้า ชาวไร่และอื่นๆ สิ่งเหล่านี้สะท้อนภารกิจของผู้หญิงเหล่านี้ในการต้องดูแลปากท้องของครอบครัวภายใต้ความเป็นชาติพันธุ์ที่สัมพันธ์กับโอกาสแต่ละแบบในการเข้าถึงรายได้ และสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับนโยบายของลาวที่ให้แต่ละแขวงต้องดูแลตัวเอง พร้อมกับมีอำนาจในการตัดสินใจรับการลงทุน พร้อมไปกับเงื่อนไขทางการเมืองที่ลาวมีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับจีนอันเนื่องมาจากความช่วยเหลือด้านต่างๆ จากจีนที่หลังไหลเข้าสู่ลาว ยังผลให้ทั้งทุน พ่อค้าและยางพาราจากจีนจึงเดินหน้าข้ามพรมแดนมายังแขวงหลวงน้ำทาของสปป.ลาวในนามของความร่วมมือทางเศรษฐกิจ

ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง สถานการณ์ชีวิตของผู้หญิงขมุจากเมืองอุดมไชยและหลวงพระบางก็กำลังเผชิญหน้ากับบทบาทใหม่ในวิถีชีวิต นั่นคือ ในฐานะของผู้หญิงขายบริการในร้านกินดื่มที่พร้อมรับลูกค้าทั้งจากไทย ลาว เวียดนามและจีนในเมืองน้ำทา ในขณะที่ด้านหนึ่ง เจ้าของร้านบริการบางร้านก็มีการปรับตัวอย่างสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยการเปิดร้านกินดื่มที่มีสนนราคาเหมาะสมสำหรับผู้ที่ถูกเรียกว่า “กรรมกร” จะสามารถเข้ามาใช้บริการได้ หรือในขณะที่

บางร้านมีการคัดหญิงสาวที่จะเข้ามาทำงานในร้านเป็นอย่างดี เพื่อให้ตนเองเป็นทางเลือกสำหรับ "ลูกค้าชั้นดี"

การกำเนิดขึ้นของร้านกินดื่มคงไม่สามารถหาพิภพตั้งต้นอย่างแน่นอนได้ว่ามีมาเมื่อไร และนั่นคงจะไม่สำคัญเท่ากับว่าร้านกินดื่มมีมาภายใต้โยงใยความสัมพันธ์กับสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ อย่างไร คำถามนี้ถูกตอบโดยเสียงอธิบายเจื้อยแจ้วของอ้ายบุญตา ชายวัย 50 ปี ซึ่งมีอาชีพขับรถโดยสารในแขวงหลวงน้ำทา

"สมัยก่อนบ่มีร้านกินดื่มที่มีสาว ร้านเบียร์แบบนี้เพิ่งจะมีมาเมื่อปี 2000 นี่เอง ประมาณ 10 ปี สมัยก่อน เราก็นั่งกินเหล้าขาวทำเอง เบียร์ก็บ่ค่อยซื้อ บ่มีเงิน กินกันที่บ้านก็ลมสาวๆ แถวนั้น (คุยกับสาวๆ แถวนั้น) บ่มีแบบนี้ สมัยนี้เศรษฐกิจดี มีเงิน ผู้สาวลาวเท็งก็เป็นคนทุกซ์ บ่อยากเฮ็ดไ้ก็มาทำงานแบบนี้ สมัยก่อนบ่มีอะไรก็ทำไร ทำนา บ่มีเงิน บ่าวสาวก็ลมกันเอง สมัยนี้อยากเศรษฐกิจแบบนี้ก็ดีสำหรับบางคน สำหรับบางคนก็บ่ดี เป็นกรรมกรก็ยังลำบาก แต่เฮ็ดไ้ เฮ็ดนาอย่างเดียวกับไ้หว"

คำตอบที่ได้มาช่วยไขข้อข้องใจของการแพร่หลายของร้านกินดื่มในแขวงหลวงน้ำทา ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยว่ายี่สิบร้าน และทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของกระบวนการพัฒนา ที่ท้ายสุด แล้วก็ทำให้ร้านกินดื่มกลายเป็นอีกหนึ่งอาชีพใหม่ ในขณะที่ด้านของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในธุรกิจบริการเหล่านี้ การเคลื่อนย้ายออกจากบ้านที่เมืองอุดมไชยหรือแขวงหลวงพระบางไม่เพียงต้องเผชิญหน้ากับงานบริการตลอดยี่สิบสี่ชั่วโมง (ในกรณีที่ต้องออกไปกับแขกตลอดคืน) หากแต่บางคนยังคงต้องรับมือกับการกลับบ้านไปทำนา ทำไร่ ในช่วงฤดูการดังกล่าวด้วย หรือแม้แต่ไม่ใช่ช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว พวกเธอก็ยังเดินทางไปมาระหว่างบ้านและแขวงหลวงน้ำทาอย่างเป็นกิจวัตร ทำให้ในบางช่วงเวลาร้านบริการเหล่านั้นก็ขาดแคลนหญิงสาวบริการในร้าน โดยที่ผู้เป็น"แม่" หรือเจ้าของร้านไม่สามารถมาจำกัดการเดินทางเคลื่อนย้ายไป-มาของหญิงสาวเหล่านี้ได้

สถานการณ์ธุรกิจการค้าบริการทางเพศของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบเหล่านี้สัมพันธ์อย่างเชื่อมโยงกับมิติด้านอื่นในชุมชนข้ามชาติ "แม่" ซึ่งเป็นผู้หญิงเจ้าของร้านโดยส่วนใหญ่เป็นคนลาว ลุ่มเชื้อสายไทดำ ที่ยังคงมีความหวังกับการศึกษาที่สูงขึ้นของลูกๆ ตนเอง เพียงแต่การจะบรรลุความหวังดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยแรงกายของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบเหล่านี้ ในขณะที่รัฐชาติซึ่งเป็นผู้กำหนดให้การศึกษากลายเป็น "ความหวังใหม่" ของ "ชีวิตที่ดีขึ้น" ภายใต้บริบทการพัฒนาที่อาชีพการงานถูกทำให้มีความหลากหลายมากขึ้นและมีการจัดลำดับคุณค่าแต่ละประเภทให้แตกต่างกันออกไป การศึกษาในฐานะ "ความหวังใหม่" นี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและ/หรือขาดแคลนแรงงานในครัวเรือน จนมีผลต่อการรวนขึ้นหรือจลนของบางครอบครัว และสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการนำแรงงานนอกครัวเรือนมาเสริมในกรรมและวาระต่างๆ เจกเช่นที่บรรดา

แม่ๆ แห่งร้านกินดื่มทั้งหลายอ้าแขนรับบรรดาเด็กสาวชาติพันธุ์ชายขอบให้เข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศ เพื่อส่งเสริมการศึกษาให้กับลูกๆ ของตนเอง

ในขณะที่ด้านหนึ่ง รัฐบาลแม้จะกำหนดว่าการค้าบริการทางเพศเป็นเรื่องผิดกฎหมาย แต่การประกอบธุรกิจร้านกินดื่มดังกล่าวก็ต้องเสียภาษี และมากไปกว่านั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าในบรรดาร้านกินดื่มทั้งหลายเหล่านี้ เครื่องดื่มประจำร้านที่กลายเป็นหน้าที่หลักให้หญิงสาวชาติพันธุ์ชายขอบเหล่านี้ต้องมารับหน้าที่เชียร์แขกให้ดื่ม นั่นก็ไม่ใช่คนอื่นคนไกลที่ไหน “เบียร์ประจำชาติ” นั่นเอง ซึ่งเท่ากับปรากฏการณ์เหล่านี้ ทั้งการค้าบริการทางเพศ ความหวังในชีวิตที่ดีขึ้นของทั้งผู้หญิงลากลุ่มเจ้าของกิจการร้านกินดื่มกับผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในฐานะ “ลูกสาว” ในร้าน และรายได้ของรัฐ ต่างก็เป็นเรื่องที่อยู่ในโยงใยความสัมพันธ์ชุดเดียวกัน ซึ่งสามารถย้อนไปได้ถึงความจำเป็นต้องขยายพื้นที่ปลูกยางพาราในลาวให้กับจีน การหมดไปของอาหารในป่า การเพิ่มบทบาทของเงินตราในการซื้อหาอาหารหรือสิ่งอื่นๆ ในชีวิต การหลั่งไหลเข้ามาของคนจีน คนเวียดนาม คนลาวจากเมืองต่าง การเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูก การเกิดขึ้นของธุรกิจร้านกินดื่ม ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ในลาว ประวัติศาสตร์สงครามอันเจ็บปวดที่ยังผลให้สปป.ลาวยังต้องวิ่งหนีจากความยากจนในทุกวิถีทาง สิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของธุรกิจร้านกินดื่มและการเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบที่ลึกซึ้งมากกว่าเพียงแค่การพิจารณาพื้นที่และผู้คนเหล่านี้อย่างเป็นเส้นตรง โดยเพิกเฉยต่อสหสัมพันธ์ชุดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท่ามกลางการพยายามแปลงพื้นที่ดังกล่าวเสียใหม่ อย่างน้อยการเฟื่องฟูขึ้นของธุรกิจร้านกินดื่ม/ร้านบันเทิง ก็ช่วยยืนยันคำพูดของชายวัยห้าสิบถึง “การอยู่ยาก” ของผู้คนสมัยนี้ ที่ต้องพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้ตัวเองและสมาชิกในครอบครัวได้ก้าวไปสู่ “ชีวิตที่ดี” ขึ้นตามโมเดลของการพัฒนาและความทันสมัย แม้ว่าวิถีที่ก้าวหน้านั้นจะหมายถึงการต้องผันตัวเองจากชานาไปสู่การเป็นเจ้าของร้านบันเทิงและดึงแรงงานจากลูกสาวบ้านอื่นมาช่วยค้ำยันการไปต่อของครอบครัวตนเองก็ตามที่

**การตั้งถิ่นฐานใหม่ในฐานะการเปิดให้เกิดการเผชิญหน้าแบบใหม่ระหว่างชาติพันธุ์:
ความตึงเครียดในนามของรัฐบาลและการพัฒนา**

“Trade brings both humans and in and out of the mountains”

Tsing, Anna, 2005

“if development cannot be brought to them, lets bring them towards developments”

Romagny and Daviau, 2003.

การตั้งถิ่นฐานใหม่ (resettlement) จะเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในลาวภายใต้ความเข้าใจว่าด้วยการพัฒนา เพื่อที่จะพัฒนาต้องมีการเคลื่อนย้ายผู้คนให้มาอยู่รวมกันในพื้นที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา มากกว่าที่จะการพัฒนาจะสำแดงพละการของตนเองออกมาให้ประจักษ์แจ้งว่ามีศักยภาพในการทะลุทะลวงพื้นที่อัน “ด้อยพัฒนา” ให้เข้าสู่สภาวะ “พัฒนา” ในท้ายที่สุดได้อย่างไร!

ในที่นี้ การเคลื่อนย้ายผู้คนผ่านการตั้งถิ่นฐานใหม่จึงเป็นการซ้อนทับกันของอำนาจทั้งจากอำนาจรัฐในการกำหนดนโยบายการตั้งถิ่นฐานใหม่ขึ้นมามีความเข้าใจว่านี่จะเป็นภาพตัวแทนของวิถีการพัฒนาซึ่งนำเข้ามาจากวาทกรรมการพัฒนาจากโลกตะวันตก ทั้งหมดเหล่านี้กลายมาเป็นการผูกขาดอำนาจในการตัดสินใจการมีชีวิตรอยู่ของผู้คนที่ถูกบังคับเคลื่อนย้ายทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การตั้งถิ่นฐานใหม่จึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการจัดการพื้นที่ใหม่ทั้งในเชิงกายภาพและวิถีชีวิตของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ชายขอบทั้งหลายที่มาในนามการพัฒนา

จากที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ว่า แขวงหลวงน้ำทา หรือ “ทุ่งเพียงน้ำทา” หรือที่ราบน้ำทา เป็นพื้นที่ปลูกข้าวที่สำคัญที่สุดของลาวตอนเหนือ นั้น หากแต่ปัจจุบันนาปลูกข้าวกำลังถูกแปลงไปเป็นแปลงปลูกผักขนาดใหญ่ของเหล่าคนจีนข้ามชาติ หรือเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่สำหรับปลูกยางพารา เหล่านี้ทั้งหมดของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในด้านหนึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและวิถีชีวิตของผู้คนนั่นเอง และแน่นอน การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตมีผลอย่างลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์และสถานภาพของผู้คนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไม่เพียงแต่เกิดขึ้นในพื้นที่แขวงหลวงน้ำทาเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นทั่วไปในลาวภายใต้นโยบายการพัฒนา

“คนพวกนี้ย้ายมาตามแผนพัฒนาของเมือง ปี 1995 เพราะว่าอยู่บนภูห่างไกล ผลิตสินค้าแต่ส่งตลาดไม่ได้ การศึกษาจะส่งครูไปสอนก็ยุ่งยาก ก่อสร้างโรงเรียนยุ่งยาก มีคนแค่ 20 คน ไม่เหมาะสม สาธารณสุขก็ไกล” เสียงของอ้ายบุญมี รัฐกรประจำแผนกปลูกฝัง ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งเสริมและให้ “ความรู้” แก่ชาวบ้านในการปลูกพืชเศรษฐกิจตามแต่จะมีนโยบายมาจากเบื้องบนว่าช่วงนี้ควรณรงค์ให้ชาวบ้านปลูกพืชชนิดไหนจึงจะ “ดี”

“เราไม่ได้แยกคนตามชนเผ่า เอาการวมกันเลย อันไหนอยู่ใกล้กันก็เอามาไว้รวมกัน”

คำตอบของการตั้งถิ่นฐานใหม่จากปากคำของรัฐกรดูจะไปได้ดีกับคำบอกเล่าของนายบ้านแห่งหมู่บ้านทะเลสาบหินผา ซึ่งเป็นชาวขมุ

“อยู่ไกลมันพัฒนาไม่ได้ ทางรถไม่ถึง ก็เอามาโปะรวมกัน”

“พวกเราย้ายมาตั้งที่นี้ตั้งแต่ปี 1976 มากัน 50 ครอบครัว มาจากภูคูน หนึ่งสงครามมาแล้ว หลังจากนั้นก็มีอีก 3 หมู่บ้านมาอยู่รวมกัน เป็นชนเผ่าม้ง 2 หมู่บ้าน ขมุ 1 หมู่บ้าน มาเพิ่มอีก 54 ครอบครัว”

ทั้งหมดของการมาอยู่ร่วมกันนี้ หาใช่ความสมัครใจในการอยู่ร่วมกันไม่ หากแต่เป็นการจับคู่ให้โดยรัฐบาลลว่าใครต้องมาใช้ชีวิตร่วมกับใคร รักใครชอบพอหรือไปกันได้หรือไม่ ไม่สำคัญ สำคัญเพียงว่าการเอามา “โปะ” รวมกันนั้น เชื้อต่อความสะดวกง่ายได้ในการพัฒนาเป็นหลัก

“พ่อไม่รู้ภาษาม้ง ครอบครัวย้ายมาก่อนจะได้ที่ดิน 3 เฮกตา น้อยที่สุดได้หนึ่งเฮกตาครึ่ง สำหรับผู้โยกย้ายมาใหม่ รัฐมีมติให้แบ่งดินให้ข้าเจ้าด้วย เพราะรัฐไม่มีดินเตรียมไว้ให้”

นี่คือคำบอกเล่าของนายบ้านซึ่งเป็นชาวขมุเกี่ยวกับเรื่องที่ดิน ในขณะที่เมื่อหันไปคุยกับพ่อเผ่าชาวม้ง คำตอบที่ได้กลับตรงกันข้าม

“ที่ดินนี้ซื้อเองหมดเลย เมื่อก่อนอยู่บนภูตรงโน้น (ซึ่งมือประกอบให้เห็นที่ตั้งของหมู่บ้านเดิมของแก) ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ แต่เจ้านาย (รัฐบาล) บอกให้ลงมาอยู่ที่หมู่บ้านทะเลสาบหินผา ต้องมาขอซื้อดินเขาอยู่ ซื้อดินปลูกยาง 20 เฮกตา มีพี่น้องจากอเมริกาส่งเงินมาให้ ส่วนเลี้ยงสัตว์ก็ยังเลี้ยงอยู่บนภูที่เดิม เพราะที่นี่ไม่มีที่เลี้ยง ก็ต้องเดินขึ้นไปดู เอาอาหารไปให้บนนั้น เมื่อก่อนอยู่ตรงนั้น เลี้ยงตรงนั้น” แกเล่าไปเรื่อย หากแต่เราซึ่งเป็นผู้ฟังกลับรู้สึกตกใจในปริมาณที่ดินปลูกยางพาราของแก เพราะมันไม่ใช่จำนวนน้อยๆ ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์ขมุซึ่งอยู่มาก่อนและได้รับการจัดสรรที่ดินจากรัฐในจำนวน 3 เฮกตา ณ ปัจจุบันนี้บางคนอาจมีไม่เท่าเดิมอีกต่อไป

“ลาวเทิงพวกนี้มีดินหลาย แต่ชอบขายให้คนในบ้านเดียวกัน ขายให้พวกทำการผลิตเดียวกัน มีคนลาวลุ่มไปซื้อปลูกยางพารา พวกลาวสูงที่รวยกว่าก็ไปซื้อ ที่จริงที่ดินที่รัฐมอบให้ ห้ามขายนะ ขายได้เฉพาะต้นไม้ แต่เขาก็แอบขายกัน” เสียงรัฐกรคนเดิมกลับมาอีกครั้ง เมื่อยามที่เขาบ่นอย่างอดทนระอาใจกับพฤติกรรมของคนลาวเทิง

“ไปดูเองแล้วจะรู้ พวกลาวสูงนะ ถึงมีเงินก็ตั้งตุงน้อย ไม่เหมือนลาวเทิง มีเรือนใหญ่โต บางคนมีเงิน บางคนไม่มีเงิน มีแต่เรือน พวกม้งถ้าไม่ใช่ยามบุญนี้จะไม่กิน (เหล้า) แล้วถ้าซื้อดินไปแล้วก็จะไม่ขาย นี่คือจุดพิเศษ พวกนี้ทำหลายอย่างได้ ปลูกสินค้า เลี้ยงสัตว์ แต่ลาวเทิงทำได้แนวเดียว”

ไม่ว่าลาวเทิงจะทำได้กี่แนว/ไม่กี่แนวก็ตาม หากแต่สถานการณ์ปัจจุบัน ก็ได้ทำให้ลาวเทิงต้องหันมาทำอะไรหลายอย่างไปพร้อมๆ กัน สำคัญเพียงแต่ว่าเกณฑ์การมีชีวิตรูปแบบใหม่นี้เป็นเกณฑ์ที่อยู่บนความได้เปรียบของใคร? ปรากฏการณ์มอบดิน มอบป่าซึ่งมาภายใต้การรณรงค์ให้ปลูกพืชเศรษฐกิจที่ถูกสั่งการมาจากข้างบนซึ่งสัมพันธ์ทั้งกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ภายในลาวเองและกับโลกข้างนอกในนามของการพัฒนาอีกชั้นหนึ่งนั้น

การเผชิญหน้าระหว่างชาติพันธุ์ภายใต้เกณฑ์สามัญร่วมกันชุดหนึ่งที่ว่าด้วยการตั้งถิ่นฐานใหม่ นำมาสู่อารมณ์ความรู้สึกบางอย่างของพ่อเผ่าชาวมุในหมู่บ้านทะเลสาบหินผา แกไม่ได้อธิบายอะไร เพียงแต่แสดงอารมณ์ผ่านสีหน้าว่าไม่พอใจกับการอยู่ร่วมหมู่บ้านกับชนเผ่าม้ง

ในขณะที่แม่เฒ่าชาวขมุ 2 คน ซึ่งนั่งขายผลไม้อยู่ในตลาด เมืองน้ำบัก หัวเราะชอบใจกับคำถามของผู้เขียนเกี่ยวกับการค้าขายในเมืองที่ต้องขายแข่งกับคนจีน ลาวลุ่มและม้ง

“จะค้าขายสู้เขาได้หรือ” คำถามของเราเกิดขึ้นหลังจากที่เราซื้อส้มโอของแก ซึ่งขายในราคาถูกละ 5 บาท พอได้รับเงินจากเรา แม่เฒ่าก็เอาเงินไปตบที่สินค้าของแกและบอกว่า “หมาน” เราค่อนข้างตกใจกับพฤติกรรม “หมาน” ของแก เพราะนี่เป็นเวลาเกือบจะบ่ายโมงแล้ว ช่วงเวลาของการขายของได้ดีได้ผ่านไปแล้วในช่วงเช้า หากแต่แม่เฒ่าเพิ่งจะได้เงินจากเราเป็นคนแรกของวันนี้

“นั่งตั้งแต่เช้าเพิ่งขายได้นี้แหละ ไม่มีคนซื้อ” แกบอก พร้อมรอยยิ้มอารมณ์ดี

“อย่างนี้ทำไร ทำสวนไม่ดีกว่าหรือ” เราถามกลับ

“ดีกว่าสิ แต่ไม่มีดินให้ไถ ไม่มีแรงงาน”

“แล้วมาขายแบบนี้จะขายสู้ลาวลุ่ม ลาวสูง คนจีนได้หรือ” เราถามกลับอีกครั้ง คราวนี้แกยิ้มกว้างพร้อมตอบกลับมาว่า

“รู้นี้! ไม่ได้หรอก ลาวลุ่มนี้ตลาดจะตาย เราไม่ทันหรอก ก็ขายไป ถ้าจะทำไรก็โนน ต้องไปบนโนน ขยายอยู่ดีกว่า”

คำบอกเล่าของแม่เฒ่าสอดคล้องกับงานศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวขมุและผู้หญิงขมุที่แสดงให้เห็นว่ามีชาวขมุเป็นส่วนน้อยที่จะค้าขายอยู่ในตลาดโดยตรง ส่วนใหญ่มักทำการผลิตในหมู่บ้านและรอการมารับซื้อของพ่อค้าแม่ค้าคนกลาง ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ม้ง เม้ย เย้า ไทดำ ฯลฯ จะมีบทบาทในพื้นที่ตลาดมากกว่า¹⁰

การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ผ่านการตั้งถิ่นฐานใหม่ได้ให้ภาพเคลื่อนไหวของการสลายเส้นแบ่งเดิมและสร้างเส้นแบ่งใหม่ขึ้นมาทั้งในแง่พื้นที่และวิถีชีวิต ในหมู่บ้านทะเลสาบหินผา นายบ้านชาวขมุบอกผู้เขียนว่า

“ในหมู่บ้านแห่งนี้มีคนรวย 20 ครอบครัว คนจน 18 ครอบครัว ที่เหลือเป็นพวก “พอกุ้มกิน” คนจนของที่นี้มาจากทำนาได้น้อย เพราะดินที่ได้ไม่ดี แต่รัฐก็มียุ้งข้าวกองกลางไว้ให้คนจนมายืมข้าวได้นะ เสร็จแล้วก็เอามาคืน” แกพูดพร้อมชี้มือไปที่ยุ้งข้าวใหญ่หนึ่งหลัง ที่แวดล้อมไปด้วยยุ้งข้าวเล็กๆ อีกมากมายซึ่งเป็นของแต่ละครอบครัวที่มีข้าวเป็นของตัวเอง

“รายจ่ายต่อปีตก 2.4 – 2.8 ล้านกีบ ส่วนใหญ่อยู่ที่ค่าเรียนของลูกๆ คราวเรือนที่ลูกไม่ได้เรียนก็มี ก็ออกไปทำงานข้างนอก ลูกสาวจะออกไปมากกว่าลูกชาย”

10

อ่านรายละเอียดได้ใน จำปาทอง โพธิ์จันทร์ราช (2551) “ตลาด” ใน การปรับเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายชนเผ่ากิมหมุคริสต: กรณีศึกษาบ้านท่งนาฮี เมืองปากกะดิง แขวงบอลิคำไซ ส.ป.ป. ลาว วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา สาขา สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 54 - 56

ในขณะที่รัฐกรคนเดิมยอมรับกับผู้เขียนตามตรงว่าการตั้งถิ่นฐานใหม่ทำให้ลาวทิ้ง
สามารถทำได้ไม่น้อยลงเพราะที่ดินมีน้อยลง แต่ในขณะเดียวกัน รัฐก็ส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ
ชนิดอื่นขึ้นมาแทน เช่น ปลูกกล้วย ปลูกลูกเดือย ฯลฯ โดยรัฐจะเป็นผู้ส่งเสริมให้แต่ละเขตปลูกพืช
สินค้าแต่ละชนิดต่างกันออกไป

“ข้าวปลูกเฉพาะแต่กิน ส่วนพืชเศรษฐกิจและเลี้ยงสัตว์รัฐจะเป็นผู้ส่งเสริม” รัฐกรคนเดิม
พูดสรุปบทบาทของรัฐในการพัฒนาให้ผู้เขียนฟังอีกครั้ง

นอกจากนี้ ยังมีงานศึกษาวิจัยอีกหลายชิ้นที่ได้ให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์
และวิธีการผลิตที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของการเพาะปลูกและประเภทของผลผลิตไว้
อย่างน่าสนใจ

งานของ Cohen (2000) Resettlement, Opium and Labour Dependence: AKha-Tai
Relation in Northern Laos. ที่กล่าวถึงวิธีการผลิตของคนไทที่สัมพันธ์กับการเพาะปลูกข้าวใน
พื้นที่ราบกว้างใหญ่ และครอบครองวิธีการผลิตในการเพาะปลูกข้าวในพื้นที่ราบมายาวนาน
ในขณะที่คนอาข่าซึ่งสัมพันธ์กับการทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่สูงมากกว่า รวมทั้งปลูกฝิ่นและใช้ฝิ่นใน
การแลกเปลี่ยนข้าวกับคนไทพื้นราบก่อนที่รัฐบาลลาวจะมีนโยบายในการปราบการปลูกฝิ่นของ
กลุ่มคนในพื้นที่สูง ในที่นี้ วิธีการผลิตของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จึงสัมพันธ์กับองค์ความรู้ในการ
ผลิต และการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มตน

ภายหลังจากที่รัฐบาลลาวได้อพยพโยกย้ายกลุ่มคนบนพื้นที่สูง รวมทั้งคนอาข่ามาอยู่ในที่
แห่งใหม่ใกล้พื้นที่ราบ เพราะมองว่าการทำไร่หมุนเวียน (Shifting cultivation) ของคนบนพื้นที่สูง
เป็นการทำลายป่า เฉพาะในปี ค.ศ. 1997 มีการตั้งถิ่นฐานใหม่ทั้งหมด 62 แห่ง (รวมทั้งหมด
320,000 คน) และปี ค.ศ. 1999 เพิ่มขึ้นเป็น 87 แห่ง การอพยพโยกย้ายตามนโยบายของรัฐได้
ก่อให้เกิดความขัดแย้งของกลุ่มคนแต่ละชาติพันธุ์ในพื้นที่จัดตั้งใหม่มากขึ้น เช่นความขัดแย้ง
ของม้งมาใหม่กับกลุ่มชาติพันธุ์ไท และหมู่บ้านอาข่าในเรื่องที่ดินและน้ำ (Paul T. Cohen, หน้า
185)

สำหรับพื้นที่แขวงหลวงน้ำทาเอง การจัดตั้งถิ่นฐานใหม่ของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ก็
เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผลพวงทางประวัติศาสตร์การสู้รบมาอย่างยาวนานใน
ประเทศลาว และอีกส่วนหนึ่งมาจากนโยบายการพัฒนาประเทศลาวในปัจจุบัน

งานของ Evrard and Goudineau (2004), Planned Resettlement, Unexpected
Migrations and Cultural Trauma in Laos. ได้กล่าวถึงการการจัดตั้งถิ่นฐานใหม่ในประเทศลาวไว้ว่า
แต่เดิมกลุ่มคนแต่ละชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มคนบนพื้นที่สูงของลาวจะเคลื่อนย้ายอย่างสัมพันธ์
กับวิธีการผลิต โดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนที่ต้องเคลื่อนย้ายเมื่อที่ดินเดิมไม่สามารถทำการ
เพาะปลูกต่อไปได้ ดังนั้น การเคลื่อนย้ายเพื่อหาที่เพาะปลูกใหม่จึงเกิดขึ้นตลอดเวลา วิถีชีวิตของ

กลุ่มคนเหล่านี้จึงมีลักษณะกึ่งเคลื่อนย้าย (semi-nomadism) เช่น ขมุและลาเม็ดทางเหนือของลาวจะใช้เวลา 5-6 เดือนอาศัยอยู่ในไร่นา และอีกช่วงเวลาหนึ่งถึงจะย้ายกลับมาอยู่ในหมู่บ้านเป็นต้น เช่นเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า, เย้า, ลาหู่, ม้ง ซึ่งก็มีการเคลื่อนย้ายตามวิถีการผลิตด้วยเช่นกัน ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทจะครอบครองพื้นที่ราบและมีวิถีการผลิตที่ยึดติดอยู่กับที่และมีรูปแบบการผลิตที่แตกต่างออกไป ทำให้กลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์ในลาวมีความชำนาญในวิถีการผลิตตามลักษณะเฉพาะทางการผลิตของตนเอง

ในช่วงอาณานิคม เมื่อเกิดความขัดแย้งในภูมิภาคนี้ คนไทเป็นกลุ่มคนแรกที่เคลื่อนย้ายไปอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขง บางส่วนข้ามไปฝั่งประเทศไทย ในขณะที่กลุ่มคนชนเผ่าในพื้นที่สูงจะไม่เคลื่อนย้าย ซึ่งกลุ่มคนบางกลุ่มถูกพิจารณาโดยผู้นำคนไทให้เป็นผู้ดูแลพื้นดินบางส่วนให้ด้วย บทความขึ้นนี้มองว่าสงครามอินโดจีน (หรือสงครามอเมริกา) ส่งผลกระทบต่อภูมิศาสตร์มนุษย์ในลาวอย่างมาก และทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรอย่างมาก ช่วงหลังสงคราม 30 ปี หลังจากประเทศลาวได้รับเอกราชและเกิดการสร้างชาติอีกครั้ง

ในขณะที่งานเขียนเรื่อง เพศภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์) โดย ปรานี วงษ์เทศ (2549) ได้ขยายให้เห็นถึงสิ่งที่เรียกว่าการเปลี่ยนแปลงในภูมิศาสตร์ความเป็นเพศด้วยอีกประเด็นหนึ่ง เนื่องจากเหตุการณ์ในช่วงสงครามซึ่งเป็นสาเหตุทำให้คนลาวทั้งหญิงและชายต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปหนีสงครามไปอยู่ ณ ชายแดนลาว – ไทย ด้านแขวงบ่อแก้ว และเป็นช่วงเวลาแห่งการเรียนรู้การค้าชายแดน การติดต่อสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายกลุ่มทั้งพ่อค้าไทย พ่อค้าจีน ทหารอเมริกัน ฯลฯ ของผู้หญิงลาวอีกหลาย จนนำมาสู่การเข้าสู่อาชีพการค้าทางไกลของผู้หญิงลาว ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนหน้านี้ด้วยเช่นกัน หากแต่ในขณะเดียวกัน การเข้าสู่การค้าทางไกลของผู้หญิงลาวได้นำไปสู่การเปลี่ยนวิถีชีวิตและบทบาทของความเป็นเมียและแม่ด้วยเช่นกัน

ในที่นี่ หลวงน้ำทาซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งของการจัดตั้งถิ่นใหม่หลังช่วงสงครามด้วยเช่นกัน การเคลื่อนย้ายกลุ่มคนแต่ละชาติพันธุ์เพื่อจัดตั้งถิ่นฐานใหม่จึงเกิดขึ้น รัฐบาลลาวตัดสินใจย้ายหมู่บ้านที่อยู่ในบริเวณที่ไม่ปลอดภัยมาอยู่ใกล้ริมทางหลวง หมู่บ้านตั้งใหม่เหล่านี้ เช่น หมู่บ้านที่เวียงภูคา ชาวบ้านต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศที่หนาวเหน็บและการขาดแคลนข้าวในเวลาต่อมา

การจัดตั้งถิ่นฐานใหม่ในปัจจุบันเกิดเฉพาะกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเท่านั้น โดยรัฐบาลลาวอ้างเรื่องการจัดการทำไร่หมุนเวียน การปลูกฝิ่น การพัฒนาชนบทและนโยบายการรวมวัฒนธรรม โดยชาวบ้านจะถูกจัดตั้งอยู่ในพื้นที่พิเศษเพื่อการพัฒนา (priority Zone for development) แต่การจัดตั้งถิ่นฐานช่วงระยะแรกกลับพบว่ากลุ่มคนชาติพันธุ์ในพื้นที่สูงต้องเผชิญกับสถานการณ์เลวร้ายทั้ง การปรับตัวของชาวบ้านเป็นไปอย่างยากลำบาก กลุ่มคนเหล่านี้ต้องปรับตัวทั้งในสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างจากที่เดิม การทำเกษตรกรรมแบบ

ใหม่ที่ไม่คุ้นเคยตามวิถีปฏิบัติ วิธีการผลิตในพื้นที่ราบที่ไม่คุ้นเคย ทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอ อีกทั้งต้องปรับตัวในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่เน้นระบบตลาดมากขึ้น กลุ่มคนเหล่านี้ต้องเป็นหนี้สิน และต้องขายวัวควาย หรือต้องไปเป็นแรงงานรับจ้างให้กับคนไท อีกทั้งยังต้องประสบปัญหาสุขภาพ¹¹ เช่น ไข้มาเลเรีย ภายหลังการเคลื่อนย้ายกลุ่มคนเหล่านี้มาอยู่ในหมู่บ้านจัดตั้งใหม่ กลับพบว่า อัตราการตายเพิ่มสูงขึ้น เช่น คนม้ง 52 คนเสียชีวิตในช่วงระหว่าง 3 เดือน และต้องสูญเสีย วัวควายจำนวนมากจากการเป็นหนี้สิน กลุ่มคนเหล่านี้จึงตัดสินใจย้ายกลับไปหมู่บ้านเดิม เป็นต้น

นโยบายการจัดตั้งถิ่นฐานใหม่ของรัฐเพื่อลดการทำไร่หมุนเวียนและการปลูกฝิ่น กลับเป็นไปในลักษณะตรงกันข้าม เพราะการทำไร่หมุนเวียนในหลวงน้ำทา กลับมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ตรงกันข้าม การทำไร่หมุนเวียนกลับเพิ่มมากขึ้นหลังจากการจัดตั้งถิ่นฐานใหม่ ส่วนหนึ่ง อาจจะเป็นผลมาจากการมีที่ดินไม่เพียงพอ อีกทั้งวิธีการผลิตที่ไม่คุ้นเคย โดยเฉพาะการทำนาในพื้นที่ราบแบบคนไทที่ต้องใช้เวลานาน จึงส่งผลให้คนเหล่านี้ต้องเผชิญการขาดแคลนอาหาร ตามมา อีกทั้งการติดฝิ่นในกลุ่มคนเหล่านี้ไม่ได้ลดลง แต่กลับพบว่ากลุ่มคนเหล่านี้เกิดการติดยา ในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะเมตาเฟตามีน (methamphetamines)

ข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับงานของ Paul T. Cohen ที่กล่าวไว้ว่า การจัดตั้งถิ่นฐานใหม่ (resettlement) ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของคนอาข่า ซึ่งหมายถึงการปรับเปลี่ยนวิถีในการดำรงชีวิต อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนแต่ละชาติพันธุ์ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะหลังจากการจัดตั้งถิ่นฐานใหม่ (resettlement) แล้ว คนไทก็กลับได้ผลประโยชน์จากการได้คนอาข่ามาเป็นแรงงานราคาถูกมากขึ้น ซึ่งระบบการจ้างคนอาข่าทำให้การใช้แรงงานในครอบครัว เครือญาติของคนไทลื้อในภาคเกษตรกรรมลดลง ในขณะที่คนอาข่ากลับต้องประสบปัญหาที่หลากหลายในพื้นที่ใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ปริมาณข้าวที่ลดลง, การแย่งที่ดินทำกิน (ที่มีอยู่อย่างจำกัด) มีความรุนแรงมากขึ้น, การเพิ่มขึ้นของหนี้สินอย่างรวดเร็ว

ในขณะทำงานของ Laurent Romagny and Steeve Daviau (2003) มองว่ากลุ่มคนชาติพันธุ์ชายขอบของลาวที่ถูกรัฐบาลอพยพโยกย้ายเพื่อตั้งถิ่นฐานใหม่ได้กลายเป็นกลุ่มคนหลักที่จะได้รับผลกระทบนี้และจะกลายเป็นคนที่ยากจนมากขึ้น หลังจากการจัดตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งใหม่จึง

¹¹ ดูเพิ่มเติมได้ใน Laurent Romagny and Steeve Daviau (2003) Mission in Lao P.D.R.: Synthesis of Reports On Resettlement In Long District, Luang Namtha Province, Lao PRD. And Charles Alton and Houmphanh Rattavong (2004) A 2004 UNDP/ ECHO report, Service Delivery and Resettlement: Options for Development Planning.

พบว่ากลุ่มคนเหล่านี้กลายเป็นแรงงานราคาถูก หรือชนชั้นล่างใหม่ในสังคมลาว (กรรมกรชนบทกลุ่มใหม่ที่มีสถานะต่ำสุดในสังคมลาว) อีกด้วย

การตั้งถิ่นฐานใหม่ในนัยยะหนึ่งจึงเป็นการปรับขอบแนวของความแตกต่างระหว่างชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็นความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นไปอีก ในกรณีของรัฐบาลลาว เหตุการณ์ที่กลุ่มคนไทได้ละทิ้งที่ดินและอพยพพลัดภัยในช่วงสงคราม โดยบางส่วนข้ามฝั่งไปอยู่ประเทศไทยและในระยะเวลาต่อมาจึงมีผู้เข้ามาครอบครองผืนดินอันว่างเปล่านั้นแทน หากแต่หลังจากสงครามสงบและกลุ่มคนไทได้เดินทางกลับมายังพื้นที่เดิม จึงก่อให้เกิดสภาวะความขัดแย้งในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินระหว่างกัน โดยรัฐบาลได้ทำการคืนที่ดินให้กับคนไทตามเดิม ทำให้บทบาทของรัฐบาลลาวจึงดูเหมือนจะเป็นผู้ปกป้องผลประโยชน์ให้กับคนชาติพันธุ์เดียวกันเป็นหลัก ดังนั้น ผู้ที่เข้ามาครอบครองแทนที่ในที่ดินของคนไท จึงถูกรัฐเสนอให้ที่ดินใหม่เสียถนนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่แทน เป็นต้น (Evrard and Goudineau, อ้างแล้ว)

หรือกรณีที่รัฐบาลลาวมองว่าวิธีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนของกลุ่มคนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงทำลายสิ่งแวดล้อมและอพยพโยกย้ายให้กลุ่มคนเหล่านี้มาดำรงชีวิตเฉกเช่นเดียวกับคนไทพื้นราบ ไม่เพียงแต่ถือว่าการละเลยวิถีชีวิตและวิธีการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน ด้วยการยึดยึดวิธีคิดที่ตั้งอยู่บนฐานทางชาติพันธุ์ของตนเองเป็นหลักให้กับกลุ่มคนเหล่านี้ ซึ่งทั้งหมดเหล่านี้นำมาสู่การเผชิญหน้าระหว่างชาติพันธุ์และการจัดความสัมพันธ์กันใหม่ในระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ

ปรากฏการณ์แบบนี้ในด้านหนึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการจัดสรรความมั่งคั่งใหม่โดยรัฐ (state redistribution) เฉกเช่นเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นในโครงการแปรรูปการเคหะของนายกรัฐมนตรีแธต เซอร์ในอังกฤษ ด้วยการเปลี่ยนให้ผู้เช่าเดิมได้มีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สิน หากแต่เมื่อต้องมาเผชิญหน้าจากการเก็งกำไร เจ้าของทรัพย์สินซึ่งเป็นเพียงชนชั้นล่าง รายได้ต่ำก็จำต้องสูญเสียกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินให้กับชนชั้นกลางในเมือง พร้อมทั้งถูกบีบให้ออกไปอาศัยตามชนเมือง หรือบางคนอาจกลายเป็นคนไร้บ้าน ในขณะที่ทำเลดังกล่าวได้รับการปรับปรุงและแปลงโฉมให้กลายเป็นย่านศูนย์กลางสำหรับชนชั้นกลางไปในท้ายที่สุด¹²

ปรากฏการณ์การตั้งถิ่นฐานใหม่ที่เกิดขึ้นในลาวปฏิเสธไม่ได้ว่ามันได้มาเปลี่ยนแปลงปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกบังคับโยกย้ายและนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างชาติพันธุ์ซึ่งมีรัฐภายใต้योगโยของเครือข่ายข้ามชาติเป็นผู้สนับสนุนความสัมพันธ์รูปแบบใหม่นี้ หากแต่ภาพปรากฏเราจะมองเห็นรัฐเพียงในขั้นตอนของการรณรงค์การตั้งถิ่นฐานใหม่ในนามของการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต แต่เราจะมองไม่เห็นรัฐในกระบวนการปรับ

¹² David Harvey (2005) 'Neoliberalism on Trial' in A Brief History of Neoliberalism. New York: Oxford University Press. P. 163 -165.

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ใหม่ อันมีผลต่อการมีชีวิตร่วมอยู่ของพวกเขา มีผลต่อการปรับเปลี่ยนชนชั้นของผู้คนในสังคม และมีผลต่อการสร้างความชอบธรรมในความจำเป็นต้องเข้ารับการพัฒนาในหัวข้ออื่นๆ ถัดไป ที่มาในนามของ “ความร่วมมือ” เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น และมากกว่านั้น มีผลอย่างสำคัญต่อการเผชิญหน้าต่อความตึงเครียดที่มาในนามของการพัฒนา สี่หน้าแห่งความไม่พอใจของพ่อแม่ชาวขมุต่อการอยู่ร่วมชายคาหมู่บ้านเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของคนจนหมู่บ้านที่ต้องยืมข้าวจากยุ้งฉางกลางของหมู่บ้านเมื่อถึงคราวจำเป็น เสียใจเพราะชอบใจของแม่เผ่าชาวขมุที่ผันตัวเองมาเป็นแม่ค้าในตลาด ทั้งที่รู้ว่าการทำไร่ ทำสวนนั้นเป็นทางรอดที่ดีกว่า หากแต่ก็ขาดแคลนซึ่งแรงงานและดินคุณภาพดีในการเพาะปลูก การนั่งขายของต่อไปในตลาด โดยไม่สามารถกำหนดแน่ได้ว่าจะขายได้เท่าไรในวันนี้ ดูจะเป็นภาพสะท้อนของความตึงเครียดที่ชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์กำลังแบกรับกันอยู่ในนามของการให้ความร่วมมือในการพัฒนาประเทศให้เข้าสู่ความเจริญและความทันสมัยอันจะยังประโยชน์ต่อทุกคน

การเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรมบนพื้นที่ของความหวังในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงตอนบน: ความตึงเครียดในชีวิตประจำวันของผู้คนสามัญธรรมดา

ถ้าหากการสลายเส้นแบ่งและลากเส้นแบ่งใหม่ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นมีผลต่อการชักนำให้ผู้คนหลากหลายกลุ่มต้องมาร่วมวงสนทนาเดียวกันในระดับที่ใกล้ชิดมากขึ้นกว่าที่มีมาในอดีต ด้วยการแปลงพื้นที่สามัญธรรมดาให้กลายเป็นชุมชนข้ามชาติที่ซึ่งผู้คนอันแตกต่างหลากหลายได้มาเผชิญหน้ากัน ความตึงเครียดในระดับชีวิตประจำวันของผู้คนกำลังเผชิญหน้าผ่าน “ความร่วมมือ” ในระยะประชิดเช่นนี้จะมีลักษณะเป็นอย่างไร

ในที่นี้ เพื่อพิจารณาถึงความตึงเครียดอันเนื่องมาจาก “ความร่วมมือ” ในฐานะที่เป็นการสร้างสรรค์ผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ ผู้เขียนเลือกพิจารณาผ่านสิ่งที่เรียกว่า “ความหวัง” ในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงจากสำนวนต่างๆ เหล่านี้ อาทิ แถลงการณ์ร่วมคุนหมิง (Kunming Declaration) ซึ่งได้มีการพูดถึงเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความปรองดอง ความมั่งคั่งของอนุภูมิภาค และความพยายามในการลดปัญหาความยากจน¹³ หรือการผลิตรายการแม่น้ำโขง

¹³ จากการประชุม GMS Summit ครั้งที่ 2 ณ นครคุนหมิง ในระหว่างวันที่ 4-5 ก.ค. 2548 โดยจีนเป็นเจ้าภาพ, โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง Greater Mekong Subregion (GMS) โดย กองส่งเสริมเศรษฐกิจสัมพันธ์และความร่วมมือ กรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ สิงหาคม 2550 <http://www.mfa.go.th>

มหานทีแห่งชีวิตที่ทำหน้าที่ส่งผ่านวิถีแห่งชีวิต “ที่ดีขึ้น” บนฐานของตลาด โครงข่ายคมนาคมและเงินตราไปยังประเทศสมาชิกต่างๆ

ทำไมผู้คนหลากหลาย กลุ่ม หลากชาติพันธุ์ หลากวัฒนธรรมจึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความหวังชุดเดียวกันได้? และภายใต้ความหวังชุดเดียวกันนั้น สัมพันธ์กับความรู้สึกตึงเครียดของผู้คนอย่างไร ในที่นี้ ผู้เขียนเสนอให้ทำความเข้าใจถึงชุดความหวังที่เบียดแทรกตัวเองเข้ามาเป็น “ความหวังเดียวกัน” ของผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงผ่านลักษณะการต่างๆ เช่น อำนาจอรัฐ วาทกรรมการพัฒนา ระบบคุณค่าชุดใหม่ ด้วยการทำให้ตัวเองมีสถานะเป็นสากล (The universals)¹⁴ ที่สามารถร้อยโยงตัวเองเข้ากับทุกหัวข้อ ทุกกลุ่มคน ทุกวิถีวัฒนธรรมได้ ด้วยเหตุนี้เราจึงเข้าใจได้ว่าทำไมเราถึงปฏิเสธการเป็นส่วนหนึ่งของความหวังชุดนี้ไม่ได้

ความหวังในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงจึงเป็นความหวังที่มาพร้อมกับโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ที่ซึ่งสถานะที่เรียกว่า “ความอยู่ดีกินดี” ได้ย้ายฐานที่มั่นไปวางอยู่บนเงื่อนไขของระบบตลาดและเงินตรา¹⁵

อย่างไรก็ตาม อาณาบริเวณของความหวังก็ไม่ใช้พรหมแดนที่มีลักษณะหยุดนิ่ง หรือจำเพาะเจาะจงเฉพาะคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (แม้จะถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นจากคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งก็

¹⁴ สภาวะความเป็นสากล (universalism) ที่ว่านี้ หมายถึง ศักยภาพในการเดินทางหรือเคลื่อนที่ของหัวข้อใดหัวข้อหนึ่ง ไปยังหัวข้ออื่นๆ ในสังคมและมีอิทธิพลในการเปลี่ยน หรือในการสร้างสรรค์อำนาจใหม่ หรือเส้นทางใหม่ในทางประวัติศาสตร์ อ่านรายละเอียดการอธิบายแนวโน้มได้ใน “Engaging the Universal” (Tsing, 2005) ในที่นี้ ความรู้เฉพาะอย่างเช่น ความทันสมัยและการพัฒนาผ่านการพึ่งพิงระบบตลาดและเงินตราสามารถทำให้ตัวเองอยู่ในสภาวะความเป็นสากลได้ ด้วยการร้อยโยงตัวเองเข้ากับทุกอณูชีวิตของผู้คนกลุ่มต่างๆ ผ่านการสถาปนาตัวเองเป็นทั้ง “ความหวัง” ชุดใหม่และช่องทางในการเข้าสู่ความหวังของผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ชุดอีกแบบคือ ระบบตลาดและเงินตรามีศักยภาพที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตเรา และในทางกลับกัน จึงทำให้เราเข้าใจได้ว่าทำไมเราถึงดิ้นรนที่จะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของมัน (ความหวังชุดนี้) ด้วยเช่นเดียวกัน

¹⁵ ผู้เขียนพิจารณาการกล่าวอ้างนี้จากความพยายามจะ “มั่งคั่ง” และลดทอน “ความยากจน” ซึ่งเป็นเจตนารมณ์หลักของโครงการความร่วมมือในครั้งนี้ ในขณะที่ผู้เขียนมองว่าการพยายามวิ่งหนีความยากจนไม่ได้หมายความว่าต้องวิ่งไปบนเส้นทางสู่ความมั่งคั่งเสมอไป (ยังไม่แน่ว่าอะไรคือ “ความยากจน” ในระดับที่ต้องวิ่งหนีหรือปล่อยให้มีอยู่ในสังคมไม่ได้อีกต่อไป) การจงใจผูกความยากจนและความมั่งคั่งไว้ด้วยกันในตรรกะแบบนี้ ทำให้ภาพของระบบตลาดและเงินตราในฐานะที่เป็นคำตอบและทางออกที่นำไปสู่ความมั่งคั่งเพื่อลดทอนความยากจนดูโดดเด่นและเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น ผ่านการแปลงคุณค่า/ความรู้ที่เฉพาะเจาะจงชุดนี้ให้กลายเป็นคุณค่า/ความรู้สากล

ตาม) หากแต่เป็นสิ่งที่สามารถขยายออกหรือสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ได้ เพื่อเปิดให้เกิดการเข้าถึงหรือมีส่วนร่วมของคนกลุ่มอื่นๆ¹⁶ แต่อาจจะไม่ใช่ในผลลัพธ์เดียวกัน

Tsing (อ้างแล้ว) พูดถึงพรมแดนของทุนนิยมว่าเป็นที่ซึ่งกฎเกณฑ์ได้ถูกลดทอนไป เพราะลักษณะของพรมแดนก็เป็นพื้นที่ซึ่งมีช่องแคบเล็กๆ ที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างหุ้นส่วนที่ชอบธรรมและไม่ชอบธรรม ระหว่างแก๊งอาชญากรกับบริษัท สมาคมและห้างร้าน ระหว่างผู้สร้างและผู้ทำลาย ฯลฯ ความร่วมมือเหล่านี้นำมาสู่การยุ่งเหยิงปนเปกันระหว่างอาณาบริเวณของกฎหมายและขโมย ระหว่างการจัดการและความรุนแรง ระหว่างการใช้ประโยชน์กับการทำลายล้าง ความยุ่งเหยิงปนเปเหล่านี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ซึ่งช่วยเปิดพรมแดนไปสู่เศรษฐกิจแบบใหม่ของกำไรผ่านการสร้างสรรค์เส้นพรมแดนใหม่ให้กับทรัพยากร (the creation of new “resource frontiers”) ซึ่งเปิดโอกาสให้กับนักลงทุนและกองทัพสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในธรรมชาติจากนิเวศวิทยาท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชาวบ้านได้

เมื่อสภาวะยุ่งเหยิงปนเปของพื้นที่เล็กๆ บนเส้นพรมแดนที่พร้อมจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์เพื่อที่จะสามารถสร้างสรรค์เส้นพรมแดนใหม่ ซึ่งในด้านหนึ่งก็คือการขยายขยายเส้นพรมแดนเพื่อทำให้คนกลุ่มอื่นๆ สามารถเข้ามาอยู่ในอาณาบริเวณดังกล่าวได้ เมื่อนำคำอธิบายดังกล่าวที่มีต่อเส้นพรมแดนมาพิจารณาช่องทางการเข้าถึงความหวังของผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง น่าจะเป็นสิ่งที่ช่วยเปิดให้เห็นถึงการเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรมและสภาวะยุ่งเหยิงปนเปท่ามกลางการเผชิญหน้านั้นๆ ที่ซึ่งคนแต่ละกลุ่มต่างใช้เพื่อขยายเส้นพรมแดนของความหวังในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เพื่อที่ตนเองจะได้เบียดแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในอาณาบริเวณของความหวังนั้นได้

การพยายามจะเบียดแทรกตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความหวังภายใต้ความเข้าใจถึง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ได้นำพาผู้คนอันแตกต่างหลากหลายเดินเข้าสู่ความตึงเครียดอย่างไร เรื่องเล่าที่จะเล่าต่อไปนี้จะไม่เพียงพิจารณาความตึงเครียดของผู้คนผ่านการเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรม ที่ซึ่งผู้คนกลุ่มต่างๆ พยายามแทรกตัวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความหวังในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หากแต่อีกด้านหนึ่งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นการแทรกตัวเข้ามาของระบบความหวังในอนุภูมิภาคนี้ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกตึงเครียดของผู้คนด้วยเช่นเดียวกัน

¹⁶ เกษียร เตชะพีระ (2539) พูดเรื่องการขยายพื้นที่ว่างแห่งการตีความใหม่ของผู้บริโภคเพื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการบริโภควัฒนธรรมซึ่งถูกสื่อผ่านสัญญาณต่างๆ ในงานโฆษณา อ่านรายละเอียดได้ใน “บริโภคความเป็นไทย” จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศนด้านไทยศึกษา? ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บก.) กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย คำอธิบายดังกล่าวช่วยให้ภาพความเข้าใจต่อพื้นที่บริเวณเส้นพรมแดนซึ่งก็มีที่ว่างพอที่จะให้เกิดการตีความใหม่ได้เช่นเดียวกัน

การแปลงเวลาให้เป็นเงินเป็นทอง: ความขยันและการขุดรื้อแรงงาน

บ้านหาดยาว หมู่บ้านมั่งในหลวงน้ำทา ที่กลายเป็นหมู่บ้านต้นแบบในการปลูกยางพาราจากจีน¹⁷ จนนำรายได้เป็นกอบเป็นกำมาสู่ผู้ปลูกและนำไปสู่การขยายพื้นที่การปลูกครอบคลุมไปทั่วพื้นที่แขวงแห่งนี้หรือแม้แต่อาณาบริเวณอื่นๆ ในลาว ได้ดึงดูดให้ผู้เขียนแวะเวียนไปที่นั่น

บ้านชั้นเดียวสร้างติดพื้นดิน โดยใช้วัสดุธรรมชาติมาสานเป็นแผ่นและนำไปทำเป็นผนังบ้าน โดยไม่มีหน้าต่าง เป็นลักษณะบ้านที่พบส่วนใหญ่ในหมู่บ้านนี้ ควบคู่ไปกับการเกิดขึ้นของบ้านปูนสร้างใหม่ที่มาพร้อมรั้วบ้านก็เริ่มมีให้เห็นประปราย ผู้เขียนแวะไปนั่งคุยกับพ่อเฒ่าแม่เฒ่าที่บ้านหลังหนึ่งในหมู่บ้านหาดยาว แยกเปลี่ยนบ้านไปเป็นบ้านปูนเรียบร้อยแล้ว หากแต่องค์ประกอบภายในบ้านยังคงมีวิธีใช้งานเหมือนในแบบบ้านเดิม

“แม่เฒ่าไม่เปิดหน้าต่างเหวอ” ผู้เขียนถามแม่เฒ่า เพราะเห็นว่าแกเปิดหน้าต่างหมดเลย บ้านจึงมืดกว่าที่ควรจะเป็น ทั้งๆ ที่ข้างนอกสว่างจนร้อน

“ไม่เปิด ไม่เปิด” แม่เฒ่าตอบชัดเจน

ผู้เขียนเดาเอาเองว่ารูปแบบบ้านเดิมของคนที่นี่ไม่มีหน้าต่าง การเปิดหน้าต่างจึงไม่อยู่ในวิถีปฏิบัติที่พึงกระทำต่อบ้าน และแกก็คงไม่ชินกับการเปิดหน้าต่างบ้าน ตามลักษณะบ้านแบบเดิม การไม่เปิดหน้าต่าง (เพราะไม่มีหน้าต่างให้เปิดอยู่แล้ว) ก็ไม่ได้ทำให้บ้านมืดทึบหรืออากาศถ่ายเทไม่สะดวก เพราะมีรูระบายอยู่รอบตัวบ้านเนื่องจากเป็นผนังที่สานขึ้นมาเอง ในขณะที่บ้านปูนมีหน้าต่าง และจำเป็นต้องเปิดหน้าต่าง เพราะไม่มีช่องให้ลมผ่านไปทางอื่นได้อีก

แกพาผู้เขียนเข้าไปยังด้านในสุดของบ้านที่มีพ่อเฒ่านอนป่วยอยู่ ระหว่างทางเดินไปถึงห้องพ่อเฒ่า ผู้เขียนถือโอกาสเปิดดูอะไรไปเรื่อยๆ บ้านแกมีทั้งตู้เย็นและโทรทัศน์ ที่ยังไม่ได้ใช้งานทั้งคู่ พ่อเฒ่าดูใจดีและลูกขึ้นมานั่งเล่าเรื่องการปลูกยางพาราให้ผู้เขียนฟัง

“ปี 2011 จะตัดยางได้อีกรอบ ถ้าตัดได้คราวนี้ก็จะเลิกทำไร่ ทำนาแล้ว” พ่อเฒ่าบอกพร้อมรอยยิ้ม

“คนลาวทำได้หลายอย่าง แต่คนมั่งทำได้อย่างเดียว ทางการบอกว่าทำอย่างอื่นไม่พอกิน ให้ขยายพื้นที่ไปได้เรื่อยๆ เวลาขายได้ก็แบ่งให้ทางกรนิดหน่อย”

¹⁷ บ้านหาดยาวเริ่มปลูกยางพารามาตั้งแต่ปี 1993 โดยนำพื้นที่สวนเก่า และพื้นที่ที่แต่ละบ้านจัดสรรที่ดินกันมาใช้ปลูกยาง ในขณะนั้น การถางป่าเพื่อนำพื้นที่มาปลูกยางยังมีไม่มาก ข้อมูลจาก “บันทึกบางส่วนจากการเดินทางห้วยทราย หลวงน้ำทาและสิบสองปันนา (จังหวัดขี๊ และด้าลั่ว) 28 มค.- 5 กพ. 50” โดย คุณศิริพร โคตะวินท์ คุณอาพี สะใจ คุณศรากร พรสุวรรณ คุณพิรพัฒน์ โกศลศักดิ์สกุล คุณสุรพล เครือสุวรรณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น <http://www.vijai.org>.

“ตอนนี้สบายกว่าเมื่อก่อน ไม่ต้องดำข้าว¹⁸ ไม่ต้องตักน้ำ มีน้ำฟรีจากโครงการเขามาทำให้”

พ่อเฒ่าเล่าออกมาอย่างอารมณ์ดี สมนักที่เป็นหมู่บ้านต้นแบบของนักลงทุนจากจีนที่ทดลองปลูกยางพาราที่หมู่บ้านนี้เป็นแห่งแรก จนกลายเป็นที่กล่าวขวัญและทำตามกันไปทั่วทั้งแขวงหลวงน้ำทา

“ตอนนี้รัฐเขาไม่ให้ดินเหมือนเมื่อก่อนแล้ว” เอื้อยชาวไตลื้อจากหมู่บ้านน้ำทุ่ง¹⁹ ที่มาทำงานเป็นคนทำความสะอาดเรือนพักเล่าให้ผู้เขียนฟัง

“เอื้อยก็ปลูกยางพารา ที่บ้านน้ำทุ่งเมื่อก่อนปลูกข้าวแล้วก็ปลูกผัก ตอนนี้ปลูกยางพารากันทั้งนั้น ตอนแรกก็ไม่มีบ้านไหนปลูก พอปี 2004 รัฐให้ที่ดินปลูกยางพารา ครอบครวัละ 1 เฮกตา แต่เอื้อยเพิ่งมาเริ่มปลูกปี 2006 ตอนแรกไม่มั่นใจ ก็เลยยังไม่ปลูก เอื้อยเลยได้ที่ดินแค่ครึ่งเฮกตา เพราะเขาไม่แจก 1 เฮกตาแล้ว เอื้อยปลูกอยู่ 300 – 400 ต้น....เหนื่อย” แกทำหน้าประกอบความเหนื่อยที่ให้อารมณ์ตรงข้ามกับพ่อเฒ่าที่บ้านหาดยาว

“แค่เดินไปทำสวนยางก็เหนื่อยแล้ว มันไกล แล้วก็ทำทั้งวันไม่ได้ด้วยนะ เพราะว่างานมันหนัก เหนื่อย แล้วก็ร้อน” แกเน้นอารมณ์ทุกคำเพื่อยืนยันความรู้สึกของแก

“บ้านน้ำทุ่งสมัยก่อนทำ 2 อย่าง แต่ตอนนี้ทำมากขึ้น เมื่อก่อนทำนาก็เหนื่อย ทำสวนยางก็เหนื่อย เหนื่อยพอๆ กัน แต่ปีนี้เอื้อยไม่ได้ทำนา เอื้อยแรมให้มาช่วยที่เรือนพัก ปีนี้เอื้อยเอานาให้เขาเช่า แล้วแบ่งกันคนละครึ่ง”

“เอื้อย...ถ้าทำนากับทำสวนยางแล้วเหนื่อย หยุดได้มัย ทำนาอย่างเดียว” ผู้เขียนถามแกกลับไป หลังจากที่แกย้ำว่าเหนื่อยอยู่ตลอดเวลา

“หยุดไม่ได้ เห็นเขาได้ เราก็อยากได้ คนลาวสูงปลูกก่อนได้เงินมาก เราก็อยากบ้าง เหนื่อยก็ต้องทำ”

“ถ้าอย่างนั้น ทำงานที่เรือนพักก็สบายกว่านะสิ” ผู้เขียนถามกลับไป เอื้อยเงิบขึ้นจึงหะไปสักครู่ก่อนตอบเสียงเรียบโดยลดระดับอารมณ์ลงมา

“เหนื่อยคนละแบบ งานที่เรือนพักดีตรงที่ไม่ต้องตากแดดแล้ว” แกพูดแค่นี้ด้วยท่าทีที่สงบลง เหมือนไม่อยากแสดงความคิดเห็นต่อการทำงานที่นี่

ในขณะที่เอื้อยอธิบายการทำงานหลากหลายประเภทของตนเองว่า “เห็นเขาได้ ก็อยากได้” ข้าราชการในลาวเองก็กำลังเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่เรียกว่า “ยังไม่มี” จนต้องทำงานในหลายบทบาทมากขึ้นเช่นกัน

¹⁸ พ่อเฒ่าเอาพื้นที่ปลูกข้าวไว้บนดอยมาทำเป็นสวนยาง

¹⁹ แหล่งปลูกผักที่ใหญ่แห่งหนึ่งในแขวงหลวงน้ำทา ก่อนที่คนจีนจะย้ายมาเช่าที่และปลูกผักขายอย่างใหญ่โต

ที่ร้านขายเนื้อร้านหนึ่ง เจ้าของร้านเป็นสองสามีภรรยาที่อายุน้อย โดยภรรยามีอาชีพรับราชการอยู่แล้ว ส่วนสามียังไม่ถึงงานทำ กำลังรอบรรจุเข้ารับราชการ ทั้งสองคนใช้พื้นที่หน้าบ้านของตนเองเปิดเป็นร้านค้า บ้านหลังเล็กๆ ที่สร้างขึ้นมาจากหญ้าคาและไม้ไผ่โดยกันส่วนหลังเป็นที่สำหรับนอน

เมื่อผู้เขียนไปถึง ไม่เจอผู้หญิงเจ้าของร้าน เจอแต่สามีของเธอนั่งอยู่ เมื่อแน่ใจแล้วว่าร้านเปิดให้บริการ ผู้เขียนจึงเริ่มต้นสั่งเนื้อมาทาน เขาพยักหน้ารับพร้อมบอกให้รอสักครู่และคว่ำรถมอเตอร์ไซด์ชี้หายไป สักครู่หนึ่ง ภรรยาของเขาก็ขี่รถกลับมา เพื่อทำเนื้อให้กับผู้เขียน

“แฟนทำไม่เป็นหรอ” ผู้เขียนถาม เธอหันมาตอบพร้อมรอยยิ้มว่า “ไม่เป็น”

“แล้ววันนี้ไม่ทำงานหรอ” ผู้เขียนถามเธอ เพราะเห็นว่าเธออยู่ในชุดลาลองแทนที่จะเป็นชุดข้าราชการเหมือนเช่นทุกวัน และวันนี้ก็ยังไม่ใช่วันหยุดราชการ

“ทำ นี่ก็มาจากที่ทำงาน” เธอตอบคำถามผู้เขียนพร้อมกับมือที่วิ่งไปกับการทำเนื้อให้ผู้เขียน

“อ้าว...แล้วทำไมแต่งตัวอย่างนี้ล่ะ ทุกวันเห็นใส่ชุด”

“วันนี้ทำงานเก็บกวาด ทางหญ้า ไม่ได้ทำงานเอกสาร”

“ไม่มีเจ้าหน้าที่ทำความสะอาดหรอ” ผู้เขียนเริ่มงง เพราะเห็นว่าเธอเป็นข้าราชการ

“ไม่มี ต้องทำกันเอง กวาดพื้น ถูพื้นก็ทำกันเอง นี่เดี๋ยวก็ต้องกลับไปทำต่อ ยังไม่เสร็จเลย”

ผู้เขียนขอโทษเธอไปที่ทำให้เธอต้องยุ่งยากมาทำเนื้อให้ผู้เขียนกิน เธอยิ้มและบอกว่า

“ไม่เป็นไร มาแค่นี้ไม่มีใครว่าหรอ”

“จริงๆ แล้วขายเฉพาะตอนเย็นไม่ใช่หรอ ทำไมวันนี้ขายตอนกลางวันด้วยล่ะ” ผู้เขียนถามเธอต่อ เพราะเห็นว่าเธอเองก็ต้องทำงานประจำอยู่แล้ว และดูเหมือนจะไม่สะดวกในการขายช่วงกลางวัน

“เห็นว่าการกลางวันก็ไม่มีอะไร ดีกว่าอยู่เฉยๆ เปิดร้านไว้ดีกว่า ให้แฟนเฝ้าร้าน ถ้ามีลูกค้าแฟนก็ไปตาม”

“อย่างนี้ก็เหนื่อยแย่สิ เหมือนทำงานสองที่เลย แล้วตอนเย็นเลิกงานยังขายอยู่มัย”

เธอยิ้มรับ “ยังไม่มีก็ต้องทำไปก่อน”

เธอกล่าวขอโทษว่าต้องขอตัวไปทำงานต่อ และทิ้งร้านให้ผู้เขียนนั่งกินตามสบาย เดี่ยวแฟนเธอก็จะกลับมาเฝ้าร้านต่อ

“แล้วถ้ามีลูกค้าก็จะขี่รถเที่ยวไปเที่ยวมาอย่างนี้หรอ” คราวนี้เธอหัวเราะ ก่อนขี่รถออกไป

“ยังไม่มีก็ต้องทำไปก่อน” ประโยคนี้ของเธอทำให้ผู้เขียนเริ่มเหลียวมองรอบๆ แขวงหลวงน้ำทา แล้วก็พบว่าแม่ค้าที่ตลาดมืดซึ่งจะออกมานั่งขายอาหารกันในช่วงเย็นยาวไปจนถึงดึกดื่นดีห้าทุ่มนั้น ล้วนเป็นข้าราชการในแขวงนี้กันทั้งนั้น พวกเขาอาศัยเวลาในช่วงเช้าก่อนไปทำงานและ

ช่วงกลางวันในการเตรียมเครื่องครัวที่จะนำมาขายในช่วงเย็น พวกเธอรู้สึกว่า “ยังไม่มี” ด้วยหรือเปล่า ?

“ต้องส่งลูกเรียน ค่าใช้จ่ายเยอะ ไม่ทำไม่ได้” เอื้อยเพ็ญหนึ่งในข้าราชการที่มานั่งขายของบอกกับผู้เขียน

“แล้วตอนนี้ ทางกรมเขามีนโยบายให้เรียนเพิ่มวุฒิด้วยนะ ไม่ใช่แค่ส่งลูกเรียนเท่านั้น เราก็ต้องเรียนด้วย ยังไม่รู้จะเอาเงินไหนไปเรียนเลย”

ไม่ว่าจะเป็น “ความอยากได้” ของเอื้อยขาวได้อ้อหรือความรู้สึกว่า “ยังไม่มี” ของเหล่าข้าราชการผู้หญิงชาวไทดำ ต่างก็นำมาสู่ผลลัพธ์ของการทำงานหลายประเภทมากขึ้น ผู้หญิงชาวบ้านธรรมดาอย่างเอื้อยขาวได้อ้อนอกจากจะต้องทำนาและปลูกผักแล้ว การทำสวนยางพร้อมกับผันตัวเองมาเป็นลูกจ้างก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่แกเลือกใช้ ในขณะที่ข้าราชการผู้หญิงได้รับความช่วยเหลือจากรัฐให้เข้าที่ขายอาหารตอนเย็นได้อีกทางหนึ่งนอกจากทำงานประจำแล้ว พวกเธอนี้จึงเป็นทั้งข้าราชการและแม่ค้าไปในคราเดียวกัน

ทั้งหมดที่เกิดขึ้นนี้ไม่เพียงเพราะว่ามีต้นแบบที่ประสบความสำเร็จอย่างหมู่บ้านมั่งที่บ้านหาดยาวเท่านั้น ชีวิตอันหรรษาของเอื้อยแรมก็เป็นต้นแบบที่ใกล้ชิดตัวพวกเขาเสียยิ่งกว่าคนในหมู่บ้านมั่งเสียอีก อย่างไรก็ตาม การมีต้นแบบชีวิตอันหรรษาไปด้วยวัตถุนานาชนิดก็ไม่ได้หมายความว่าผู้คนที่นั่นจะต้องเลียนแบบด้วยการทำงานที่มากขึ้นเสมอไป หากแต่การเพิ่มจำนวนขึ้นของเพื่อนบ้านชาวจีนที่ชะมักเขม้นกับการทำงานและทำงานในหลากหลายประเภทก็เป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมที่เข้ามาเผชิญหน้าอยู่ตรงหน้าผู้คนในแขวงแห่งนี้ ซึ่งหมายความว่าในขณะที่เรากำลังเริ่มเรียนรู้คุณค่าชุดใหม่ของสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิตที่ดีขึ้น” ซึ่งอิงแอบตัวเองอยู่กับการครอบครองวัตถุนานาชนิดแล้วนั้น มันก็เป็นขณะเดียวกันกับที่เราเริ่มเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างเงินกับการทำงานที่เคลื่อนไหวมาแนะนำตัวเองพร้อมกับเพื่อนบ้านคนใหม่จากจีนด้วยเช่นเดียวกัน

ครอบครัวของเชียงหลี่ เด็กสาวชาวจีนที่ย้ายตามพ่อ แม่และน้องชายวัยหนึ่งขวบมาเช่าที่นาของคนลาวเพื่อปลูกผักและเลี้ยงปลา พวกเขาย้ายมาทำมาหากินที่นี่ด้วยเหตุผลว่าที่เมืองจีนผู้คนอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากนั้น งานอะไรก็มีคนทำไปหมดแล้ว พวกเขาจึงตัดสินใจเดินทางมาจากมณฑลกุ้ยโจว โดยหวังว่าจะทำงานและเก็บเงินให้ได้ภายใน 5-6 ปี และก็จะกลับเมืองจีน

“อยู่เมืองจีนถ้ามีเงินจะทำงานอะไรก็ได้ ตอนนี้อยู่ไม่มีเงินก็รู้อยู่แล้วว่ากลับไปทำอะไร ต้องหาเงินก่อน” เชียงหลี่ตอบข้อสงสัยของผู้เขียนซึ่งทำให้เข้าใจการผูกขาดบทบาทอันสำคัญของเงินมากขึ้น

“อยู่ลาวนี่ อะไรๆ คนลาวก็ยังไม่รู้จะทำ เราก็ทำ อยู่จีนมีคนทำกันหมดแล้ว อย่างปลูกผักเลี้ยงปลา เขาไม่ทำ เราก็ทำขายได้เงิน” เธอเล่าไปพร้อมกับมือก็ขูดแปลงผักไปเรื่อยๆ จากคำพูดตรงนี้ของเชียงหลี่ทำให้ผู้เขียนนึกถึงคำพูดของพ่อเผ่าชาวไทญ้อย

“คนลาวมีหนองเองก็ไม่ทำ ให้คนจีนเช่าหนองเลี้ยงปลา แล้วตัวเองก็ไปซื้อปลามากิน สมัยก่อนนี่ ปลาเราไม่ขาย อยากกินก็ไปจับ แต่ตอนนี้ไม่มีปลาให้จับ คนจีนมันมาเลี้ยงขาย”

“พ่อก็ปลูกยางพาราด้วยนะ เช้าที่คนลาวปลูก ยังไม่โตเลย” เชียงหลิวเล่าเรื่องครอบครัวของเธอต่อ

“แล้ววันนี้พ่อไปไหน ไม่เห็นพ่อเลย”

“วันนี้พ่อไปรับจ้างตัดไม้ เพราะช่วงนี้ยังไม่มีผักให้เก็บ”

“ไม่อยากจะอยู่ที่นี้หรอก อยากกลับไปอยู่จีน อีก 5 ปีก็กลับแล้ว”

“ถ้าอีก 5 ปียังไม่มีเงินล่ะ” ผู้เขียนสมมติขึ้นมา

“มี...ไม่มีก็กลับ” แม่แทรกขึ้นมาด้วยภาษาลาวที่ไม่ชัดเจนมากนัก เมื่อเทียบกับเชียงหลิว

“อยู่ที่นี่คนลาวมาขโมยผักกาดของเราหลายครั้งแล้ว ขโมยที่เป็นสิบหัว ตอนกลางคืน แต่เราก็อะไรไม่ได้” เชียงหลิวเริ่มบ่นออกมา

“เชียงหลิวรู้ได้ไงว่าเป็นคนลาว”

“นี่ก็คนจีน นี่ก็คนจีน มีผักเหมือนกัน จะเอาไปทำไม ก็คนลาวแถวนี้มันแหละ” เธอพูดพร้อมชี้มือไปรอบๆ ให้เห็นว่าแม้แต่คนจีนอยู่ทั้งนั้น

“อย่างนี้เชียงหลิวก็ไม่สนหนุ่มลาวนะสิ”

“ไม่เอา (ขึ้นเสียงสูง) คนลาวขี้เกียจ” เธอตอบกลับด้วยน้ำเสียงมีอารมณ์ ซึ่งดูไม่ต่างจากเจียงลูกชายวัย 15 ปีของหนานอิงเจ้าของร้านเค้ก ที่บอกกับผู้เขียนชัดเจนว่า “ถ้าเอาเมียเป็นคนลาวนะ พ่อจะตัดออกจากตระกูลเลย คนลาวขี้เกียจทำงาน”

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนนี้จึงไม่เพียงเป็นการเผชิญหน้ากับมาตรฐานชีวิตแบบใหม่ที่เราต้องมีของใช้บางอย่าง ต้องมีการศึกษาเพื่อจะได้มีงานทำและสุดท้ายต้องมีเงิน หากแต่ยังต้องเผชิญหน้ากับวิถีดิ้นรนกับชีวิตแบบใหม่ที่ทุกคนต้องทำงานหลายอย่างและอุดช่องว่างของเวลาให้หมดไปด้วยการทำงานให้มากที่สุดด้วย จากเดิมที่เราเคยใช้ช่องว่างระหว่างเวลาเพื่อการพักผ่อนหรือกิจกรรมอื่นๆ ทุกชีวิตดูจะมุ่งหน้าไปสู่การสะสมเงินให้มากขึ้น เพราะเงินถูกทำให้กลายเป็นช่องทางเดียวในการเข้าถึง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ของผู้คนที่นี่ คำพูดของเชียงหลิวจะอธิบายสถานการณ์ชีวิตในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้เป็นอย่างดี **“ถ้ามีเงินจะทำงานอะไรก็ได้ ตอนนี้ไม่มีเงินก็ไม่รู้ว่าจะกลับไปทำอะไร ต้องหาเงินก่อน”** เส้นทางชีวิตของผู้คนหลากหลายกลุ่มหลายวัฒนธรรมจะถูกทำให้ต้องมาบรรจบกันบนถนนสายเงินตรา รวากับว่านี่คือถนนเส้นเดียวที่จะนำพาเราไปสู่ “ชีวิตที่ดีขึ้น” หรือว่ารูปแบบ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ก็ถูกทำให้เหลืออยู่แบบเดียวเช่นกัน

“สมัยก่อนไม่ต้องใช้เงิน ทำนาแค่พอคุ้มกินก็หยุด สมัยนี้มันทำหลายอย่าง เพราะจะเอาเงิน ไม่เอาก็ได้ ต้องส่งลูกเรียน” คำพูดของพ่อเฒ่าชาวไทญ้อย แทรกมาเฉลยความกังขาที่อยู่ในหัวผู้เขียน

จากเรื่องเล่าที่ผ่านมาแสดงให้เห็นสภาวะความตึงเครียดที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนข้ามชาติแห่งนี้ ที่ซึ่งพวกเขาไม่สามารถจะอยู่นิ่งเฉยกับชีวิตได้อีกต่อไป เพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้น อาจจะหมายถึงการต้องเหนื่อยมากขึ้น การทำงานหลากหลายชนิดมากขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งเงินชีวิตที่ดีขึ้นกลับทำให้พวกเขาสบายน้อยลง เพราะต้องใช้จ่ายมากขึ้น ภายใต้การมีตัวเปรียบเทียบมากมายทั้งจากกลุ่มชาติพันธุ์ม้งและกลุ่มคนจีนที่ย้ายเข้ามาใหม่ และเปลี่ยนวิถีหลายอย่างในชุมชนให้เข้าสู่กระบวนการซื้อขายมากขึ้น เช่น ปลาและผัก จนในท้ายที่สุดนำมาสู่การเปรียบเทียบของพ่อเฒ่าชาวไทญ้อยว่าสมัยก่อนไม่ต้องซื้อปลา แต่สมัยนี้แม้แต่ปลาก็ยังต้องซื้อ เราคงจะเลยเสียรำพึงรำพันเหล่านี้ในฐานะที่เป็นเสียงแห่งความรู้สึกตึงเครียดของผู้คนในท่ามกลางความหวังของการพัฒนาไปไม่ได้ ถึงตรงนี้ ทำให้ผู้เขียนนึกถึงชีวิตผู้คนในร้านกินดื่ม พวกเขาที่กำลังดิ้นรนเพื่อการเบียดแทรกตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความหวังในอาณานิคมแห่งนี้ได้อย่างไร? และภายใต้ความพยายามเหล่านั้นสะท้อนความตึงเครียดของพวกเขาออกมาอย่างไร

เจ้าของร้านกินดื่ม: ลูกและความหวังถึงงานที่ดี ชีวิตที่สบาย

ร้านกินดื่มร้านแห่งนี้ชื่อ วังน้อย มีสามี ภรรยาคู่หนึ่งช่วยกันดูแล โดยส่วนที่เป็นตัวร้านเป็นเรือนหลังเล็กสร้างด้วยปูน ปิดประตูหน้าต่างทุกด้าน ภายในร้านมีลานเล็กๆ เอาไว้ให้แขกได้เดินกับสาว ๆ ด้านข้างของร้านส่วนที่ติดกับประตูรั้วมีห้องเล็กๆ อยู่ห้องหนึ่ง ซึ่งเป็นที่พักของสาว ๆ เอาไว้พักรวมกัน ถัดไปด้านในเป็นบ้านของเจ้าของร้าน และด้านในสุดกำลังก่อสร้างเป็นห้องพัก 4 – 5 ห้อง สร้างอย่างดีมีลักษณะคล้ายหอพักชั้นเดียว ซึ่งเดาว่าน่าจะเอาไว้ให้แขกเช่าห้องเพื่อใช้บริการจากสาว ๆ ในร้าน โดยเจ้าของร้านได้ค่าห้องพัก โดยรวมแล้วร้านนี้เป็นร้านที่ใหญ่และทุนหนาเมื่อเทียบกับร้านอื่นๆ และที่สำคัญมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับทางการ²⁰

ผู้เขียนเรียกเจ้าของร้านว่าพ่อกับแม่ตามที่เพื่อนคนลาวของผู้เขียนเรียก...น้อย ทั้งพ่อและแม่ดูยังไม่ค่อยพอใจผู้เขียนสักเท่าไร แม้ว่าผู้เขียนจะมากับน้อย ผู้หญิงชาวลาวที่สนิทสนมกับ

²⁰ ช่วงแรกๆ ของการเก็บข้อมูล ผู้เขียนพยายามที่จะตอบตามตรงว่าผู้เขียนมาทำอะไร โดยเฉพาะกับเจ้าของร้านกินดื่ม แต่หลังจากที่น้อย (เพื่อนคนลาวของผู้เขียน) พยายามช่วยพูดให้พ่อซึ่งเป็นเจ้าของร้านกินดื่มรับผู้เขียนเข้าไปช่วยทำงานด้วย แล้วพ่อตอบกลับมาพร้อมสีหน้าแสดงความวิตกกังวลว่า “ต้องขออนุญาตกระทรวงวัฒนธรรมก่อน เพราะพวกนี้ต้องมาตรวจร้านทุกเดือน เดือนละ 1-2 ครั้ง ถ้าเขาถามว่านี่เป็นใคร มาจากไหน เอามาทำงานอะไร จะตอบไม่ได้” จากเหตุการณ์นี้ ทำให้ ผู้เขียนเริ่มมองเห็นสายสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับเจ้าหน้าที่รัฐระหว่างรัฐกับนายทุนรายย่อยเช่นพ่อ และระหว่างรัฐกับการค้าบริการทางเพศ มากขึ้น

ครอบครัวนี้เป็นอย่างดี และแม้ว่าผู้เขียนจะเคยมาเป็นลูกค้าที่ร้านนี้แล้วก็ตาม (ร้านนี้เป็นอีกร้านหนึ่งที่แอมักจะพาลูกค้าคนจีนและคนไทยมาเที่ยว)

“วันนี้แม่ไม่อยู่ออกไปทางหญ้า พ่อที่กำลังจะซ่อมรถไถ” พ่อตอบคำถามเมื่อเราถามถึงแม่

“ยังทำนาอยู่ เลี้ยงปลา แล้วก็สร้างห้องแถว เอาไว้ให้เขาเช่า” แกลายายอาชีพรองแกลออกมา โดยละอาชีพร้านกินดื่มไว้ในฐานที่เข้าใจกันเอง และห้องแถวที่ว่าเอาไว้ให้เขานั้น น่าจะหมายความว่าเอาไว้ให้แขกพักเพื่อให้บริการจากสาว ๆ ในร้านของแกล

“พ่อมีลูกห้าคน ก็อยากให้ลูกได้เรียนสูงๆ ที่เมืองไทยมีทุนมีอะไรบ้างมัย” พ่อหันมาถามผู้เขียน

“มีลูกคนหนึ่งมันอยากเรียนหมอ ยัดเงินไป 50,000 แล้ว ยังไม่ได้เลย” พ่อบ่นออกมา แต่ 50,000 แกลไม่ได้พูดว่าเงินก๊ิบหรือเงินบาท

“ไม่มีคนรู้จักในนั้นหรือ” น้อยถามพ่อ

“ไม่มี” พ่อตอบกลับมาอย่างหมดหวัง

อย่างไรก็ตาม ล่าสุดที่ผู้เขียนกลับไปเยี่ยมแกลอีกครั้ง แกลเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าตอนนี้แกลส่งลูกไปเรียนที่เมืองจีนแล้วด้วยเงินตัวเอง

“แพงมากเลย จ่ายเองทุกอย่าง ไม่ได้เอาทุนจากไหน เพิ่งไปไม่กี่เดือนเอง พี่บอกว่าอยากให้เรียนหมอนั่นแหละ แต่ไม่มีเส้น ไม่รู้จะให้ใครช่วย” แกลบ่นออกมา

“แต่เดี๋ยวจบออกมาก็คงสบาย พูดภาษาจีนได้คงหางานไม่ยาก” ผู้เขียนให้กำลังใจแกล

“ก็ว่าอย่างนั้น ก็อยากให้มันงานทำสบายๆ เหมือนคนอื่นเขา” นี่ไม่ใช่ประโยคลอยๆ จากพ่อ หากแต่เจือไปด้วยแววตาแห่งความหวังและการรอคอยที่จะเห็นอนาคตที่ดีของลูกตนเองจริงๆ

ระหว่างที่เรากำลังนั่งคุยกันเรื่องความหวังในอนาคตของลูกๆ แกลที่อยากจะได้งานทำดีๆ สาวๆ ในร้านของแกลก็เดินเข้าออกบริเวณนั้นและได้ยินการสนทนาอยู่ตลอดเวลา พวกเธอจะคิดอย่างไรหรือไม่ต่อความหวังถึงอนาคตอันดีของลูกๆ เจ้าของร้านที่มีชีวิตของพวกเขาเป็นแรงเสริมอีกแรงหนึ่ง

“เมื่อก่อนก็ทำนาอย่างเดียว มันไม่พอกิน ก็เลยหันมาเปิดร้านด้วย เพิ่งเปิดมาได้ 3-4 ปีเอง” แม่เจ้าของร้านเล่าให้ผู้เขียนฟังในคืนหนึ่งที่ผู้เขียนแวะไปอุดหนุนร้านแกล ผู้เขียนไม่รู้สึกรู้สึกอย่างไรระหว่างนั่งอยู่ท่ามกลางความมืดที่มีแสงไฟวิบวับและกระหึ่มดังไปด้วยเสียงเพลง ภาพสาว ๆ ในร้าน เดินรำกับแขกอย่างถึงเนื้อถึงตัว แกลนั่งนิ่งๆ และมองภาพนั้นราวกับมันลอยไกลออกไป ผู้เขียนรู้สึกอึดอัดกับภาพตรงหน้า ไม่แน่ใจว่าแกลจะรู้สึกเหมือนผู้เขียนหรือไม่ แต่ความนิ่งเงียบของแกลที่มีต่อภาพล่อแหลมตรงหน้า ทำให้ผู้เขียนนึกถึงแสงกับอาการเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ของเธอ แม่ ซึ่งเป็นเจ้าของร้านกำลังพยายามทำสิ่งเหล่านั้นอยู่หรือไม่ เพียงแต่แม่ไม่สามารถจะเอาหูกับตาไปที่ไหนๆ ได้อย่างเช่นที่แกลทำอยู่ แกลจึงใช้วิธีเหม่อลอยออกไป ซึ่งในทางหนึ่ง มันคือ

การพยายามประนีประนอมที่จะเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมต่างชุดที่ว่าด้วยเรื่องเพศ เพราะการทำอาชีพแบบนี้ในสังคมลาวย่อมไม่เป็นที่ยอมรับทางสังคม ซึ่งแม้แต่ตัวเจ้าของร้านเองก็อาจไม่อยากจะยอมรับการกระทำของตนเอง ท่ามกลางการเดินทางที่จะทำต่อไป เพราะนี่อาจเป็นช่องทางหนึ่งสำหรับแกที่จะพาไปสู่ความสมหวังได้

ผู้เขียนแน่ใจว่าแกและครอบครัวหวังอย่างแรงกล้าถึงชีวิตที่ดีขึ้นของลูกๆ ภายใต้การได้รับโอกาสทางการศึกษา “ชั้นเยี่ยม” และท่ามกลางความหวังดังกล่าวแกก็มีร้านกินดื่มที่เปิดดำเนินกิจการควบคู่ไปด้วย ในขณะนี้ อาจกล่าวได้ว่า โอกาสทางการศึกษา “ชั้นเยี่ยม” ของลูกๆ แก มีสาว ๆ ชาวขมุมาช่วยหาเงินเพื่อส่งลูกของแกให้เรียนสูงๆ ด้วยเช่นเดียวกัน ในแง่นี้ โอกาสทางการศึกษาที่มาในนามของการพัฒนาจึงทำหน้าที่เป็นดังแรงเสียดทานให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างแม่เจ้าของร้านและหญิงสาวชาติพันธุ์ชายขอบเหล่านี้

ถ้าหากตั้งคำถามว่า มันมีอาชีพอื่นให้แม่เลือกทำได้อีกหรือไม่ นอกเหนือจากการเปิดร้านกินดื่มและมีสาว ๆ มาคอยบริการในร้าน คำตอบว่า “มีอาชีพให้เลือกทำมากมาย” ดูจะเรียบง่ายและมองข้ามความรู้สึกถึงความมั่นคงสำหรับคนๆ นั้นไป และแน่นอน “การเลือก” เป็นเรื่องทางชนชั้นด้วยเช่นกัน ผู้เขียนอยากจะลองตอบคำถามนี้ด้วยการเปรียบเทียบระหว่างชีวิตของแดงและเอื้อยแรม

แดง เป็นแม่ม่ายอายุ 34 ปี เธอมีลูกสาววัยแรกรุ่งอยู่หนึ่งคนซึ่งเธอหวังว่าจะส่งเรียนให้สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ และแน่นอน เธอน่าจะทำได้ ในฐานะที่เธอเป็นผู้จัดการเกสเจ้าตระดับหรรษาในแขวงหลวงน้ำทา ซึ่งเป็นของเอื้อยแรม ถ้าจะไม่มีเหตุการณ์พลิกผันในชีวิตขึ้นมาที่ทำให้เธอและเอื้อยแรมจำต้องผัดกันและเธอตัดสินใจลาออกจากงานที่นั่น ซึ่งเธอทำมาเกือบสิบปี เธอตัดสินใจเปิดร้านเบียร์ ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่ทำให้ผู้เขียนรู้สึกประหลาดใจมาก

“เราคิดดีที่สุดแล้ว คิดอย่างรอบคอบ และตัดสินใจทำสิ่งนี้” เธอบอกเราด้วยสายตาดันเหนื่อยล้า ต่างจากแดงที่เราเคยเห็น ซึ่งพอเข้าใจได้ว่ามันคงเป็นเรื่องที่หนักมากสำหรับผู้หญิงตัวคนเดียวอย่างเธอในการต้องตัดสินใจทำอะไรสักอย่างโดยที่ต่อง้างไกลคำว่าผิดพลาด เพราะเธอมีเงินทุนในระดับหนึ่ง และไม่ได้มีคนที่จะมาคอยช่วยเหลือมากมาย รวมทั้งมีลูกสาวที่ต้องคอยเลี้ยงดู

“แต่ร้านเบียร์ถ้าไม่มีสาว ๆ จะอยู่ได้ยังไง” เราถามเธอกลับไป เพราะเห็นว่าธุรกิจแบบนี้สำหรับที่นี่ การมีหญิงสาวในร้านกลายเป็นสิ่งดึงดูดให้ลูกค้าอยู่ในร้านได้นานขึ้นและมากขึ้น ในขณะที่ร้านของเธอมียังเธอและน้องสาว

“เปิดมาได้หนึ่งเดือนพอดี ลงทุนไปประมาณสองแสนกว่าบาท ก็เลือกทำในสิ่งที่ตัวเองมั่นใจ จะทำร้านทำผมก็รายได้ไม่ดี ตอนแรกจะสร้างเรือนแล้วไปขายเครื่องที่ตลาดก็ไม่เอาดีกว่า คงได้ไม่เท่าไร ก็เลยสร้างร้านนี้ขึ้นมา จะทำร้านอาหารก็เหนื่อยเกินไป หลายปีที่อยู่กับเอื้อยแรม

ทำมาตลอด....เหนื่อย เราอยากทำอะไรที่มันทำงานๆ ก็เลยคิดถึงร้านเบียร์ เพราะในน้ำทายังมีไม่
เยอะ ก็ลองดูก่อนว่า จะปรับไปยังไง ไม่อยากให้มีสาวๆ ในร้าน เพราะไม่อยากทำแบบนั้น และไม่
อยากดูแลเรื่องการกินอยู่หลับนอนของสาวๆ ด้วย ที่สำคัญถ้ามีสาวๆ ก็จะมีลูกค้าประเภทไม่ดีเข้า
มา แต่ที่เป็นแบบนี้ก็ดีอยู่แล้ว ถ้าลูกค้าอยากพามา ก็พามาเอง เราบริการให้ เราไม่ว่า คนกลุ่มนี้จะ
จ่ายดีกว่ากลุ่มแรก เพราะบางที่เขาไม่ยอมนั่งร้านแบบนั้น ก็มานั่งที่ร้านเรา แต่ก็ดูก่อนนะ ศึกษา
ไปเรื่อยๆ ว่าร้านอื่นเขาทำกันยังไง แต่ตอนนี้เราก็ก็นั่งแบบนี้ก่อน”

เธออธิบายยาวเหยียด ซึ่งเป็นคำอธิบายที่ไม่ใช่สำหรับเราเท่านั้น หากแต่ในด้านหนึ่งก็เป็น
การย้ำกับตัวเองด้วย คำตอบว่าด้วยการไม่รังเกียจที่จะให้ลูกค้าพาสาวๆ มาที่ร้าน ดูจะเป็นวิธี
ที่เธอคุ้นเคย คือ ยอมให้เรื่องเหล่านี้เกิดขึ้นโดยเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ เหมือนเช่นที่เธอเคยทำมา
ก่อนหน้านี้สมัยทำงานที่เกสเฮ้าส์

คำถามเกิดขึ้นในใจเราว่าทำไมผู้หญิงซึ่งปฏิเสธเรื่องการค้าบริการทางเพศจึงตัดสินใจเปิด
ร้านเบียร์ซึ่งเป็นธุรกิจที่เฉียดใกล้กับธุรกิจการค้าบริการทางเพศ เธอจะรู้สึกเช่นไรที่ต้องผันตัวเอง
จากผู้จัดการเกสเฮ้าส์อันหรูหราที่ต้องคอยจัดเลี้ยงและต้อนรับบรรดาแขกผู้ใหญ่ของบ้านเมืองมาสู่
การเป็นเจ้าของร้านเบียร์ ธุรกิจซึ่งมีความกำกวมระหว่างการขายเบียร์กับการขายบริการทางเพศ

ความรู้สึกตึงเครียดที่เธอเผชิญหน้าอยู่นี้ นักหนาสาหัสแค่ไหน แน่นอนว่าไม่ใช่แค่เรื่อง
การหาเงินเท่านั้น หากแต่เป็นความตึงเครียดในการที่จะกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับตนเองว่าจะ
เป็นใครในธุรกิจร้านเบียร์ และจะเป็นใครในบริบทสังคมลาว ในฐานะที่เธอเคยเป็นอดีตผู้จัดการ
เรือนพักขนาดใหญ่ในแขวงแห่งนี้มาก่อน และในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องตอบคำถามด้วยว่าจะ
พ่วงธุรกิจร้านเบียร์ให้สามารถแข่งขันกับร้านอื่นต่อไปได้อย่างไร

วันนี้มีลูกค้ามานั่งในร้านเธอหนึ่งโต๊ะ เป็นผู้ชายสองคน พวกเขาพยายามชวนเราไปนั่งดื่ม
เบียร์กับพวกเขาด้วย เราไม่ได้ไป หากแต่นั่งอยู่กับเตงและคุยกับเธอไปเรื่อยๆ จนกระทั่งลูกค้าสั่ง
กับแกล้มเพิ่ม เธอเดินหายเข้าไปในครัวหลังร้าน และลงมือทอดหนังควายให้ลูกค้า ผู้เขียนดูเธอ
ทำอาหารง่ายๆ ที่เธอก็ยังบรรจงแต่งมันอย่างสวยงาม ด้วยความเคยชินจากการจัดงานเลี้ยง
ต้อนรับ เสริฟกับแกล้มให้ลูกค้าแล้ว เธอลับมานั่งเงียบๆ ที่โต๊ะตามเดิม จนกระทั่งลูกค้าเรียกเก็บ
เงิน เธอเขียนใบเสร็จและนำไปยื่นให้ลูกค้าที่โต๊ะ พร้อมรับเงิน

ทุกสิ่งทุกอย่างที่เธอทำเป็นความรู้ที่เธอสะสมมาในระหว่างทำงานที่เกสเฮ้าส์ ซึ่งมันเป็น
ความรู้ที่มากพอที่เธอจะเปิดร้านอาหารไว้ต้อนรับลูกค้าระดับสูงกว่านี้ได้ ไม่ใช่แค่มาทำอาหาร
ง่ายๆ ประเภทกับแกล้มเพื่อต้อนรับลูกค้านักดื่มเหล่าเหล่านี้

“นี่เป็นสิ่งที่เราทำแล้วมันใจที่สุดที่เราทำได้” เธอตอบกลับมา ซึ่งทำให้เราเข้าใจเธอได้
ทันที ว่าความรู้สึกมันคงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก และสำหรับผู้หญิงตัวคนเดียวอย่างเธอ ร้านเบียร์
เป็นสิ่งที่เธอมั่นใจว่าเธอเอาอยู่ เพราะเธอไม่ได้มีสมัครพรรคพวกอะไรที่จะสามารถดึงลูกค้า

ระดับสูงให้มาที่ร้านเธอได้ ถ้าหากเทียบกับห้องอาหารของเอื้อยแรม และเธอก็ไม่ได้มีเงินมากพอที่จะไปจ้างแรงงานที่ไหนมาเพื่อเป็นลูกมือในการทำอาหารเช่นกัน

ในขณะที่เอื้อยแรมซึ่งเป็นลูกสาวเจ้าแขวงเก่า มีพรรคพวกและเส้นสายมากมายที่หน่วยงานราชการจะต้องมาพักและจัดเลี้ยงยังเกสเจ้าต์ของเธอ รวมถึงล่าสุด เธอเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า

“ตอนนี้ลูกชายคนกลางไปเรียนอยู่ที่เมืองจีน ได้ทุนรัฐบาลไป ไม่ต้องออกค่าเรียน ค่าที่พัก ออกแต่ค่ากิน เดือนหนึ่งก็ตกอยู่ 1,500 หยวน (7,500 บาท) แล้วตอนนี้ให้ลูกเรียนพิเศษด้วย เพราะไม่รู้ภาษาจีน กลัวเรียนไม่ทันเขา เพิ่งไปได้สองเดือน”

เงินจำนวนนี้ถือว่าไม่ได้มากเลยสำหรับเธอ ต่อให้มากกว่านี้เธอก็ยังสามารถจ่ายได้อย่างสบายๆ เมื่อถามถึงเรื่องการได้ทุนไปเรียนต่อที่เมืองจีน เธอตอบกลับมาว่า

“เพื่อนของอ้ายพงษ์เป็นทูตอยู่ที่คุนหมิง แล้วเขามีทุนให้คนไปเรียนที่นั่น ก็เลยให้ลูกชายไป”

ในขณะที่เอื้อยแรมมีทางเลือกมากมายที่จะมาค้าประกันความเสี่ยงให้กับตนเองและกับอนาคตของลูกเธอ แต่งและเจ้าของร้านกินดื่มคนอื่นๆ กลับยังต้องพยายามหาคำตอบสำหรับคำถามว่า “มีทุนให้ลูกพวกเขาได้ไปเรียนต่างประเทศบ้างไหม” หรือเพื่อจะให้ลูกๆ ของพวกเขาได้ไปเรียนต่างประเทศหรือได้เรียนสูงๆ จะต้องทำอย่างไรบ้าง

อะไรคือทางเลือกสำหรับคนตัวเล็กที่อาจจะไม่มีทั้งทุน ความรู้ ทักษะต่างๆ ที่พวกเขาจะสามารถเลือกกระทำได้ ในขณะเดียวกันก็เป็นทางเลือกที่สร้างความมั่นใจ รับประกันความมั่นคงให้กับตนเองในระหว่างกระทำการสิ่งนั้นได้ ในขณะที่คนอย่างเอื้อยแรมมีเส้นสายและช่องทางมากมายเพื่อการันตีความมั่นคงให้กับตนเอง แต่คนตัวเล็กต้องการันตีความมั่นคงให้กับตัวเองด้วยการเลือกทำในสิ่งที่แน่ใจแล้วว่าจะทำได้แน่ๆ

ด้วยเหตุนี้ เจ้าของร้านวังน้อย ที่หวังจะให้ลูกๆ ของตัวเองได้มี “อนาคตที่ดี” จึงต้องเลือกทำในสิ่งที่ตัวเองคิดว่าทำได้ ควบคุมจัดการได้ และสิ่งนั้นสำหรับคนทุนน้อยที่ถูกลากเข้าไปอยู่ในวังวนของความหวังที่มาพร้อมการพัฒนาจึงไม่ได้มีเพียงแค่อาชีพเดียว เพียงเพื่อจะพาตัวเองเข้าไปสู่ความหวังว่าด้วย “ชีวิตที่ดีขึ้น” นั้น แต่ละคนจำเป็นต้องอาศัยการทำงานที่มากกว่าหนึ่งอย่างเพื่อที่จะมีช่องทางในการเก็บเงินได้มากขึ้น

ในขณะที่แม่อิน เจ้าของร้านกินดื่มขนาดเล็กลูกค้าส่วนใหญ่เป็นแรงงานจีนและลาวนั้นพยายามจะไม่พูดถึงที่มาที่ไปของร้านอย่างตรงไปตรงมา หากแต่เหตุการณ์ในวันหนึ่งก็ทำให้ผู้เขียนเฉียดใกล้คำตอบต่อคำถามว่าทำไมแม่ถึงมาเปิดร้านกินดื่มได้

วันนั้นแม่โทรศัพท์หาลูกเขยเรื่องจะลงทุนเปิดร้านนวดแผนโบราณให้ลูกสาวคนโตของแกลูกเขยคงตอบมาว่าไปไม่รอด ทางฝั่งแม่เลยตอบกลับไ้ว่า “รอดสิ คนอื่นทำรอด เขาทำได้ เราดู

เขา เราก็ทำ ไม่ใช่อยู่ดีๆ ไปทำ จะอยู่เฉยๆ ไม่ได้ ต้องคิดถึงอนาคตด้วย เผลอไปจะทำยังงี้ ไม่ใช่อยู่ไปวันๆ ลองไปคิดดู”

แม่พูดจบแค่นี้แล้ววางสาย เราซึ่งนั่งฟังอยู่ด้วยก็เลยถามเทียบเคียงกับการเปิดร้านกินดื่มของแม่ว่า

“ถ้าอย่างนั้นที่แม่มาเปิดร้านนี้ก็เพราะเห็นว่ามีคนทำแล้วดี ได้เงินเยอะ แม่เลยทำบ้างใช่ไหม”

“ไม่ใช่” แม่ตอบทันที

“อ้าว...แล้วยังงี้” คำถามนี้ของเราทำให้แม่อ้อมแอ้มตอบกลับมาว่า

“มีลูกค้าอยู่” แม่พูดเพียงแค่นี้ แล้วเมินหน้าหนีไป ซึ่งเป็นสัญญาณว่าไม่ต้องถามอีก

การตัดสินใจของแม่ ไม่ได้ต่างไปจากที่แม่พูดทางโทรศัพท์กับลูกเขย แม่กำลังแนะนำให้ลูกสาวตัวเองทำในสิ่งที่ไม่ไกลจากประสบการณ์ของแก่มากนัก เพราะการเปิดร้านนวดแผนโบราณก็เป็นลักษณะหนึ่งของการขายบริการทางเพศ และการตัดสินใจเปิดร้านกินดื่มของแกก็เป็นไปภายใต้ประสบการณ์ความรู้ ความมั่นใจของแกเช่นเดียวกัน

การอยู่นิ่งเฉยไม่ได้ในสภาวะปัจจุบัน ดูจะกลายเป็นโจทย์ใหม่ที่ทุกคนต้องมาขบคิดกันสาว ๆ ที่ทำงานในร้านกินดื่มเองก็เช่นเดียวกัน

“เมื่อก่อนมีผู้หญิงในร้าน 10-12 คน ช่วงนี้เป็นช่วงทำนา ลาวเท็งก็ไปทำไร่” เจ้าของร้านกินดื่มดาวเงิน ซึ่งเป็นร้านขนาดใหญ่อีกหนึ่งแห่งหนึ่งที่ตั้งห่างออกไปจากแขวงหลวงน้ำทาเล่าให้ผู้เขียนฟัง ซึ่งก็สอดคล้องกับเจ้าของร้านกินดื่มอื่นๆ

“ถ้าช่วงทำไร่ ทำสวน เขาก็ไปทำไร่ ทำสวนกัน ถ้าเขาทำเสร็จอยากกลับมา ก็กลับมา ส่วนใหญ่ก็กลับมา แต่อาจจะย้ายร้าน พวกนี้มักอยู่ไม่ติดที่ อยู่ที่นี่อย่างมากที่สุด 3 เดือน แล้วก็ย้ายไป ไม่รู้ย้ายไปไหน” แม่เจ้าของร้านวังน้อยเล่าให้ฟัง

ในขณะที่สัร้อยซึ่งทำงานในร้านดาวเงินมาได้เกือบหนึ่งเดือนแล้ว และกำลังจะกลับบ้าน เอาเงินไปให้แม่ที่อุดมไชนั้น เธอตอบคำถามเรื่องการกลับมาทำงานที่ร้านของเธอว่า

“ไม่อยากรกลับมาแล้ว”

“แล้วไม่กลับมาได้มัย” ผู้เขียนถามกลับ

“ไม่รู้ ไม่กลับก็ได้” เธอตอบด้วยสีหน้าไปม่นใจนัก

ตรงกันข้ามกับลี หญิงสาวชาวขมุอายุ 18 ปี ที่อยู่ร้านกินดื่มอีกร้านหนึ่ง ซึ่งเป็นร้านขนาดเล็กในแขวงหลวงน้ำทา เธอกำลังจะกลับบ้านไปช่วยพ่อแม่ทำไร่และจะกลับมาทำงานที่ร้านเดิมอีก โดยเธอมีวิถีชีวิตไปๆมาๆระหว่างบ้านกับร้านกินดื่ม ระหว่างเมืองสิงห์กับแขวงหลวงน้ำทา อย่างนี้มารวม 1 ปีแล้ว

“ลืมือถือให้แม่ได้ด้วยนะ แล้วก็ซื้อชุดนักเรียนให้น้องด้วย” ลีเล่าด้วยความภูมิใจกับสิ่งที่เธอหามาให้กับครอบครัวได้

ในที่นี้ เราจะเห็นได้ว่าในขณะที่วาทกรรมการพัฒนากำลังสร้างความหวังเพื่อเป็นเครื่องมือในการระดม “ความร่วมมือ” จากผู้คนหลากหลายกลุ่ม ความหวังร่วมกันดังกล่าวของผู้คนในดินแดนแถบนี้ก็ได้เผยตัวตนให้เห็นอีกด้านหนึ่ง ในฐานะที่เป็นความตึงเครียดของชีวิตในการที่จะก้าวไปให้ถึงความหวังนั้น รวมถึงการต้องดำรงอยู่ในท่ามกลางความจำกัดและการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่โอกาสและทรัพยากรเพื่อใช้ในการสร้างโอกาสให้กับตนเอง ทั้งการบังคับย้ายถิ่น การจัดการที่ดินรูปแบบใหม่โดยรัฐที่อาจไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก การควบคุมการปลูกพืชพาณิชย์ การกำหนดให้การศึกษาเป็นวาระสำคัญแห่งการพัฒนาชาติ สิ่งเหล่านี้สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการขาดแคลนแรงงานในครัวเรือนที่มาเผชิญหน้ากับการขาดแคลนที่ดิน ขาดแคลนทุนของบางกลุ่ม ภายใต้การต้องมาเผชิญหน้ากับผู้คนหลากหลายที่มีทุนต่างกันออกไป การต้องผันตัวเองเข้าสู่ธุรกิจร้านกินดื่มของเหล่าเจ้าของร้านกินดื่มทั้งหลาย หรือการผันตัวเองเข้าสู่อาชีพค้าบริการทางเพศของเหล่าหญิงสาวชาติพันธุ์ ที่ในด้านหนึ่งก็ต้องการที่จะทำ หากแต่ก็ไม่ง่ายนักที่จะพาตัวเองออกไปจากสถานการณ์ตึงเครียดดังกล่าวได้ ตราบใดที่การพัฒนาในนามของรัฐชาติยังเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ว่า “ชีวิตที่ดีขึ้น” ต้องเป็นรูปแบบใด ผู้คนก็ยังคงต้องวิ่งตามความหวังนั้นไปอย่างสุดกำลังที่แต่ละคนจะสามารถทำได้

บทที่ 4

ความอิหลักอิเหลื่อของความทันสมัย: พื้นที่เชิงอารมณ์และการเมืองของผู้หญิงชาติพันธุ์
ชายขอบในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน
Dilemmas of Modernization and Development
; Emotional and Political Geographies of Minority Ethnic Women Group in the Upper
Mekong Sub-region.

“เราอยากมีอนาคตที่ดี ”

“อนาคตที่ดีของเธอหมายถึงอะไร”

“ก็ได้ออกไปท่องเที่ยว ได้มีเงิน ได้ทำงานค้าขายหรือทำงานที่นึ่งทำ ทำไร่มันเหนื่อย..... ตอนนี้
ไม่มีอนาคตแล้ว แต่งงานแล้วก็ต้องทำอะไรทำสวน”

นาง หญิงสาวชาวขมุ วัย 21 ปี

บทสนทนาข้างต้นเกิดขึ้นในระหว่างทางเดินที่มุ่งหน้าขึ้นไปสู่ยอดภูเพื่อเกี่ยวข้าวให้กับเพื่อนบ้านของ...นาง หญิงสาวชาวขมุวัย 21 ปี เธอเป็นคุณแม่ลูกหนึ่งที่เกิดจากการหย่าร้าง 1 ปี เธอมีความฝันเกี่ยวกับ “อนาคตที่ดี” ซึ่งมีรูปร่างหน้าตาแตกต่างไปจากที่คนรุ่นพ่อรุ่นแม่ของเธอเคยฝันไว้อย่างแน่นอน ถ้าเราจะหยาบคายต่ออารมณ์ความรู้สึกของเธอ เราคงอยากตราน้ำเธอว่าเธอไปตามกระแสความทันสมัย แต่ถ้าไม่....ประโยคสนทนานี้บอกอะไรกับเรา

ประโยคสนทนานี้ในทัศนะของผู้เขียนมันกำลังคลี่กระจายให้เห็นพื้นที่ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนว่าคลาคล่ำไปด้วยการเมืองภายใต้วาทกรรมการพัฒนาอันมีผลต่อการก่อรูปก่อร่างทั้งประโยคสนทนา น้ำเสียง รวมไปถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้คน และภายใต้สัมพันธภาพระหว่างการเมืองและอารมณ์นั้น ก็ไม่ได้เป็นไปในทำนองเดียวกัน แต่กลับเต็มไปด้วยแรงบีบคั้นระหว่างกันมากมาย ในขณะที่ด้านหนึ่ง สังคมก็ปลุกเร้าอารมณ์แห่งความทันสมัยที่ไม่เป็นแต่เพียงภาพลักษณ์อันฉาบฉวยแค่เสื้อผ้าหน้าผมหรือเฟอร์นิเจอร์ประดับร่างกายอื่นๆ เท่านั้น หากแต่ลุ่มลึกลงไปถึงพื้นที่และเวลาอันไกลโพ้นซึ่งเราใช้เพื่อจินตนาการและวาดหวังถึงสภาวะแห่งการมีชีวิตอยู่ทั้งหมดของเรา....“อนาคตที่ดี”

ในที่นี้ “อนาคตที่ดี” ในความหมายของหญิงสาวชาวขมุผู้นี้ได้แสดงให้เห็นถึงระเบียบวินัยสมัยใหม่ (modern discipline) ที่มาภายใต้การกำกับของอุดมการณ์การพัฒนาในฐานะที่เป็นระบอบอำนาจแบบใหม่ (the new order regime) และยังผลให้ผู้คนภายใต้ระบอบดังกล่าวถูกรังขอให้ต้องปรับตัวเองเสียใหม่ให้เป็นไปตามระเบียบวินัยสมัยใหม่ ซึ่งได้ตกปากรับคำถึงความมั่งคั่งในอนาคตไว้ให้แล้วทั้งสำหรับปัจเจกและชุมชน และในที่นี้ ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของรัฐบาลแบบ

ใหม่ (the new order state) คงไม่มีอะไรมากไปกว่าการทำให้ผู้คนในฐานะที่เป็นพลเมืองหันมาสนทนาและพูดคุยกันภายใต้ “เสียงของการพัฒนา”¹ และสุดท้าย เสียงเหล่านี้ก็ถูกตีความอย่างฉาบฉวยจนทำให้กลายเป็นเสียงตามธรรมชาติ (naturalized this voice) และราวกับเป็นความปรารถนาอันเหมาะสมยิ่งแล้วของเหล่าคนจนทั้งหลายสำหรับการปรับปรุงตัวเองต่อไป² ภายใต้ระบอบของการพัฒนา

ด้วยเหตุนี้ “อนาคตที่ดี” ภายใต้เสียงของการพัฒนาซึ่งถูกพูดผ่านหญิงสาวชาวมุ จึงไม่ใช่สิ่งซึ่งว่างเปล่า เป็นกลาง ปราศจากการเมือง หากแต่เป็นอนาคตซึ่งได้ถูกกำหนดรูปลักษณะมาแล้วว่าควรเป็นแบบใดภายใต้योगโยของการพัฒนา “อนาคตที่ดี” ภายใต้योगโยการพัฒนาถูกทำให้มีรูปลักษณะที่ทันสมัยมากขึ้น หาใช่การทำไว้อีกต่อไป แต่เป็นรูปแบบงานสมัยใหม่อย่างที่น่างุดถึง “งานนั่งโต๊ะ” และในทางกลับกัน การต้องมีชีวิตอยู่ท่ามกลางการรับรู้ว่าตนเอง “ไม่มีอนาคตแล้ว” ก็เป็นอีกหนึ่งอารมณ์ที่ถูกปลุกเร้าขึ้นมาท่ามกลางระบอบอำนาจใหม่แห่งการพัฒนา และเราจำเป็นต้องพิจารณาเสียงเหล่านี้ในฐานะที่เป็นเรื่องทางการเมืองด้วย เงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมที่มีอยู่ได้เข้ามาก่อรูปก่อร่างเรื่องเล่าและอารมณ์ของผู้คนอย่างไร ?

ถ้า “อนาคตที่ดี” คือ ประดิษฐกรรมชิ้นหนึ่งภายใต้योगโยของการพัฒนา ในที่นี้ เรื่องเล่าเสียงและอารมณ์จึงไม่ใช่เพียงกระแสจิตอันล่องลอยที่พร้อมจะเห่อฟุ้งไปกับสิ่งยั่ววนอย่างฉาบฉวย ในทางตรงกันข้าม “คนเราเรียนรู้จักอารมณ์และการแสดงอารมณ์ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม อารมณ์เหล่านั้นจะสัมพันธ์กับบรรทัดฐาน อุดมคติและค่านิยมของสังคม ระบบความหมายทางวัฒนธรรมจึงกำหนดประสบการณ์ทางอารมณ์ของปัจเจก” และในอีกด้านหนึ่ง อารมณ์เองก็มีพลังในตัวเองที่จะขับเคลื่อนอุดมการณ์หรือเนื้อหาสาระที่ต้องการถ่ายทอดสู่สังคมเพื่อทำให้นโยบายนั้น มี “ความจริงอย่างยั่งยืน” และครอบงำเหนือจิตใจปัจเจก³

อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนในยามนี้จึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าภายใต้กระบวนการพัฒนา ประโยคสนทนา น้ำเสียง และอารมณ์ของผู้คนถูกปลุกเร้าขึ้นมาในลักษณะการใดและผู้คนภายใต้วัฒนธรรมการพัฒนา “ใช้อารมณ์มาสร้าง จำกัดหรือเปิดทางใหม่ ๆ แก่

¹ ถ้าพิจารณาจากบทที่สาม การพำพิตถึงเรื่อง “ความไม่มี” เงิน ความขยัน การส่งลูกเรียนสูงๆ จนนำไปสู่ปฏิบัติการต่างๆ ของผู้คนในพื้นที่ชุมชนข้ามชาติเจกเช่นหลวงน้ำทา เหล่านี้คือสิ่งที่เรียกว่า “เสียงแห่งการพัฒนา” ที่ถูกแปลงออกมาอย่างพร้อมเพรียงกัน

² Anna Lowenhaupt Tsing, “A hair in the flour” (Voice and Freedom), in Friction: An Ethnography of Global Connection. (Princeton University Press, 2005) P.205-206.

³ อภิญา เฟื่องฟูสกุล, “มานุษยวิทยากับอารมณ์”, เอกสารประกอบการสัมมนาเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทยครั้งที่ 4 อารมณ์, อำนาจ, ความรู้สึก มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี วันที่ 31 มกราคม 2551.

พฤติกรรมทางสังคม”⁴ ให้กับชีวิตตนเองอย่างไร และสิ่งเหล่านี้ในทางหนึ่งจะช่วยคลี่คลายให้เห็นถึงสภาวะ “ความร่วมมือ” ที่เกิดขึ้นโดยเป็นการพินิจผ่านเรื่องเล่าและอารมณ์อันขัดแย้งของเหล่าหญิงสาวชาติพันธุ์ชายขอบในธุรกิจการค้าบริการทางเพศ

บทนี้จึงเป็นการพยายามจะแสดงให้เห็นกระบวนการดังกล่าวข้างต้นภายใต้วิถีชีวิตของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบที่ตัดสินใจเดินทางเคลื่อนย้ายโดยทำความเข้าใจผ่านเสียง การเล่าเรื่อง และอารมณ์ความรู้สึกของพวกเธอในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบอบอำนาจใหม่ภายใต้กระบวนการพัฒนา หาใช้เสียง เรื่องเล่า และอารมณ์ของปัจเจกเพียงโดดๆ อย่างที่มักถูกอธิบายอยู่เสมอมา ไม่ว่าจะเป็นการอธิบายจากตัวผู้หญิงเองหรือจากคนอื่นๆ ในสังคม เช่น

“อยากมาโลเลเล่น เพื่อนชวนมาก็มา”

“ที่บ้านไม่ได้เรียกร้องให้ช่วยหาเงิน ถ้ามีก็ให้ที่บ้านบ้าง”

“เดี๋ยวอยากกลับเมื่อไหร่ก็จะกลับเอง”

“พวกลาวเทิงเป็นพวกคนทุกซ์ อยู่ในป่าในภู ทำอะไรทำสวนมันทุกซ์ก็ไม่อยากทำ เลยมาอยู่ร้านกินดื่ม”

“พวกนี้ขี้เกียจ รักสบาย ไม่ขยันเหมือนพวกม้ง”

ฯลฯ

นานาทัศนะที่อธิบายการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศของเหล่าหญิงสาวชาวขมุ ไม่เคยนำไปสู่การคลี่คลายใดๆ มากไปกว่าการเพิ่มน้ำหนักการบีบรัดให้เกิดขึ้นในชีวิตของผู้หญิงเหล่านี้ และแน่นอนนี่เป็นคำตอบทางการเมืองที่ละเลยชุดความสัมพันธ์อื่นๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ “จินตนาการใหม่” นี้ด้วยเช่นกัน และเพื่อที่จะแสดงให้เห็นพื้นที่ทางอารมณ์และพื้นที่ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนผ่านวิถีชีวิตของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในธุรกิจการค้าบริการทางเพศ เพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาและทำให้เห็นถึงวิธีการที่ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบเหล่านี้ใช้พื้นที่เชิงอารมณ์เพื่อสร้าง ต่อรอง หรือประนีประนอมกับสถานการณ์ทางการเมืองที่พวกเธอเผชิญหน้าอยู่ และแน่นอนว่าทั้งหมดของสถานการณ์มันไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่น ไม่ว่าจะเป็นเลือกใช้อารมณ์เพื่อต่อรองหรือประนีประนอมก็แล้วแต่ ตรงกันข้าม ทั้งหมดของปฏิบัติการเชิงอารมณ์เหล่านี้เกิดขึ้นในลักษณะการที่คลี่คลายให้เห็นถึงสภาวะอหฺลัทธิเหลือของความทันสมัย (dilemmas of modernity) ที่พวกเธอเหล่านี้ต้องดำรงชีวิตอยู่ต่อไปด้วยเช่นเดียวกัน

⁴ อภิญา (อ้างแล้ว)

ในส่วนนี้จึงเป็นความพยายามจะทำความเข้าใจการก้าวร้าวทั้งในเชิงกายภาพและในเชิงอารมณ์ของผู้หญิงภายใต้โครงข่ายความสัมพันธ์กับระเบียบวินัยสมัยใหม่ของกระบวนการพัฒนาในฐานะที่เป็นรูปแบบใหม่ของวัฒนธรรมและอำนาจชุดหนึ่ง ผู้หญิงเหล่านี้ทำความเข้าใจโลกและชีวิตของตนเองอย่างไรภายใต้การเผชิญหน้ากับสภาวะทางสองแพร่งในเชิงคุณค่า/ศีลธรรม (moral dilemmas) ที่ปรากฏตัวขึ้นท่ามกลางสภาวะบีบคั้นของการพัฒนา ที่ซึ่งเสียงแต่ละเสียงดูเหมือนจะอธิบายเหตุการณ์ (เดียวกัน) ไปกันคนละแบบ และดูราวกับว่าเสียงเหล่านั้นกำลังโต้แย้งกันอยู่ หากแต่ก็ดูห่างไกลจากสภาวะแห่งความขัดแย้งในถ้อยสนทนาอันแตกต่างเหล่านี้ ตรงกันข้าม เสียงอันแตกต่างภายใต้สถานการณ์เดียวกันกลับทำงานร่วมกันไปได้อย่างดี และไม่เพียงแต่กลุ่มผู้หญิงขมุเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงผู้คนกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ในโยงใยความสัมพันธ์กับผู้หญิงขมุที่อยู่ในธุรกิจการค้าบริการทางเพศซึ่งถูกพิจารณาในฐานะปรากฏการณ์หนึ่งของกระบวนการพัฒนาด้วยเช่นเดียวกัน

ผู้หญิงในสังคมขมุ: จากความสูงส่งในฐานะ “เจ้าของเรือน” ถึงอันตรายแห่งเรือนร่างต่อพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์

เมื่อย้อนกลับไปมองบริบททางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างเพศในสังคมชาวขมุ ซึ่งมีปรากฏในงานศึกษาหรือเรื่องเล่าอัตชีวประวัติเกี่ยวกับขมุแล้ว ผู้เขียนกลับพบว่ามิงงานเพียงน้อยชิ้นที่พูดถึงกลุ่มชาติพันธุ์ขมุ และน้อยยิ่งไปกว่านั้นที่จะพูดถึงเรื่องบทบาทและสถานภาพหญิงชายอย่างพินิจพิจารณา และในบรรดาความน้อยยิ่งกว่าเหล่านี้ กลับพบการพูดถึงสถานภาพหญิงชายชาวขมุอย่างย่อนแย้ง ขัดกัน และไม่ลงตัวภายในประวัติศาสตร์สำนวนเดียวกัน (หากแต่เป็นเสียงเดียวกันในทุกสำนวน) อย่างไรก็ตาม ความไม่ลงตัวเหล่านี้กำลังทำงานไปด้วยกันอย่างลงตัวในการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างเพศในสังคมขมุ

ในงานของ นิพัทธเวช สืบแสง (2539)⁵ ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิถีคิดของชาติพันธุ์ขมุที่ว่าด้วยเรื่องเพศภาวะ (gender) ไว้ว่า โครงสร้างทางสังคมของชาวขมุ จะมีการสืบเชื้อสายทางฝ่ายหญิง เมื่อชายแต่งงานแล้วถือว่าเป็นสมาชิกของตระกูลฝ่ายหญิง ผู้ชายต้องเปลี่ยนการนับถือผีบรรพบุรุษของตนเองมาเป็นผีบรรพบุรุษของภรรยา บุตรที่เกิดขึ้นต้องสืบเชื้อสายทางฝ่ายมารดา

⁵ นิพัทธเวช สืบแสง (2541), รายงานการวิจัย วัฒนธรรมกับพฤติกรรมทางเพศและสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ในชุมชนชาวเขาเผ่าถิ่นและเผ่าขมุ, เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม. และ นิพัทธเวช สืบแสง (2539), สังคมและวัฒนธรรมขมุกับการพัฒนา, เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม.

ในขณะที่งานของนิพัทธเวช สืบแสง (2541) อีกชิ้นหนึ่งได้กล่าวว่า แม้สังคมของชาวขมุ จะสืบเชื้อสายทางฝ่ายหญิงและนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิง หากแต่ร่างกายผู้หญิงก็ถูก เชื่อมโยงเข้ากับความสำเร็จในการนับถือผีของชาวขมุด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอวัยวะเพศของผู้หญิงที่ ถูกมองว่าเปรียบเสมือนช่องทางของการกลายสภาพจากการเป็นผีมาสู่ความเป็นคน ทำให้อวัยวะ เพศหญิงและสิ่งที่เกี่ยวข้องเช่นประจำเดือนและน้ำคร่ำ กลายเป็นสิ่งอับมงคล สกปรกและมีมลทิน และจะเป็นอันตรายต่อความศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรม ผู้หญิงจึงถูกกีดกันจากการ ประกอบพิธีกรรม และความศักดิ์สิทธิ์ บทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงจึงอยู่ในพื้นที่ครัวเรือนเป็น หลัก เช่น หุงหาอาหาร ตำข้าว ตักน้ำ เลี้ยงสัตว์ และทำงานในไร่นา อีกทั้งผู้หญิงขมุยังมีอุดมคติ ของการเป็นผู้หญิงที่ดีว่าต้องเก่งในเรื่อง “หุงข้าวเป่าไฟ” และ “พ่อแม่ไม่ต้องหยิบต้องจับ” การเป็น ลูกสาวและภรรยาที่ดีจึงต้องกตัญญูเลี้ยงดูพ่อแม่ ขยันขันแข็งและเอาใจใส่งานบ้านงานเรือน (หน้า 40) ในเรื่องวิธีคิดเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์นั้นอยู่ในลักษณะการมีเพศสัมพันธ์เพื่อการสืบทอดลูกหลาน เท่านั้น เพศสัมพันธ์ที่อยู่นอกวิธีคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ถูกยอมรับจากคนในสังคมและชุมชน (ซึ่ง งานชิ้นนี้ได้ให้รายละเอียดถึงเพศสัมพันธ์ในสังคมและชุมชนขมุไว้ในหลายกรณี รวมถึงการ ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของคนในชุมชนด้วย)

ในขณะที่หนังสือของดำรง ทายานิน (2548) เรื่อง เกิดเป็นกำมู: ชีวิตและหมู่บ้าน ซึ่งดำรง เขียนโดยใช้ประสบการณ์และความทรงจำสมัยที่ตนเองเกิดและเติบโตอยู่ในหมู่บ้านขมูก่อนที่ จะลี้ภัยสงครามไปอาศัยอยู่ในสวีเดน งานของดำรงได้ให้รายละเอียดไม่แตกต่างจากงาน ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับคนขมุในข้างต้น โดยเฉพาะในเรื่องสถานภาพทางสังคมของผู้หญิงขมุที่สูง กว่าผู้ชายขมุ ที่ว่า “ผู้หญิงมีสถานะเป็นถึงเจ้าของเรือน” อีกทั้งรายละเอียดความทรงจำและ ประสบการณ์ของดำรงยังคงแสดงให้เห็นว่า แม้สถานภาพของผู้หญิงขมุจะสูงกว่าผู้ชายขมุ แต่ ผู้หญิงขมุก็ต้องทำงานหนักเช่นเดียวกับผู้ชาย หรืออาจจะหนักกว่าด้วยซ้ำ โดยเฉพาะงานในไร่นา รวมทั้งงานบ้านที่ไม่มีจุดสิ้นสุด ในสังคมของชาวขมามีคำกล่าวที่ว่า “มีเด็กหญิง ได้ข้าว มีเด็กชาย ได้เงิน” ผู้หญิงขมุจึงทำงานในไร่นามากกว่าผู้ชาย อีกทั้งผู้หญิงยังเป็นกลุ่มคนที่ครอบครองและ สะสมความรู้ในเรื่องเมล็ดพันธุ์ ซึ่งรวมถึงวิธีการผลิตในการทำไร่นามีมากกว่าผู้ชาย ทำให้ผู้หญิง ขมุที่มีอายุจะเป็นผู้นำในการเลือกพันธุ์ข้าวต่างๆ ที่จะปลูกอีกด้วย ในขณะที่ผู้ชายขมุต้องออกล่า สัตว์และทำมาค้าขายหาเงินข้างนอกหมู่บ้าน และเมื่อแบ่งบทบาทผู้หญิงตามช่วงอายุหรือวัย ก็ จะพบว่า “แม่เฒ่าจะทำให้บ้านเป็นระเบียบเรียบร้อย ในขณะที่เด็กสาวจะทำให้ได้ทุนบ้านเต็มไปด้วย กองฟืน ตุ่มที่มีน้ำเต็ม และก็มีข้าวอยู่เต็มทุกระบุง” คำกล่าวเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นสถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงขมุที่สัมพันธ์อยู่กับการเป็นแรงงานหลักของครัวเรือนได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่เมื่อหันมาพิจารณาแนวคิดว่าด้วยการเป็นผู้หญิงที่ดี การมีเพศสัมพันธ์เพื่อการสืบทอดลูกหลานก็กลับแสดงให้เห็นถึงนัยยะการควบคุมเรื่องเพศสัมพันธ์ของผู้หญิงให้อยู่ในอาณาบริเวณของการแต่งงานและสร้างครอบครัวเท่านั้น

ทั้งหมดของปฏิบัติการที่พูดมา ทั้งการทำงานบ้านที่ไม่มีจุดสิ้นสุด พ่อแม่ไม่ต้องหยิบจับอะไร การเป็นผู้หญิงที่ดี และมีเพศสัมพันธ์ภายใต้เงื่อนไขการสืบทอดลูกหลาน เหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขของการควบคุมทั้งพฤติกรรมทางเพศและควบคุมแรงงานของผู้หญิงทั้งสิ้น ซึ่งในด้านหนึ่งก็สะท้อนสถานภาพของผู้หญิงจมูไปด้วยในคราวเดียวกัน ซึ่งขัดแย้งกับเสียงที่เปล่งออกมาถึงสถานภาพอันสูงส่งของผู้หญิงเหล่านี้ภายใต้ร่มของการสืบเชื้อสายทางฝ่ายแม่ การนับถือผีบรรพบุรุษของผู้หญิง การที่ฝ่ายชายแต่งงานแล้วต้องย้ายมานับถือผีบรรพบุรุษของผู้หญิง หากแต่ทั้งหมดทั้งหมดเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้ร่างกายของผู้หญิงดูสูงส่งขึ้นมาหรือมีอำนาจมากพอที่จะทำให้ผู้หญิงมีอิสระในเนื้อตัวร่างกายตัวเอง เมื่อนึกเปรียบเทียบกับสังคมอื่นๆ ที่อ้างถึงการสืบเชื้อสายทางฝ่ายแม่เช่นเดียวกัน

สังคมหมอลัวในดินแดนอันห่างไกลของประเทศจีน เป็นอีกสังคมหนึ่งที่กล่าวอ้างเรื่องการสืบเชื้อสายทางฝ่ายแม่ และผู้หญิงจะเป็นผู้จัดการทุกสิ่งทุกอย่างในครอบครัว เมื่อเด็กผู้หญิงถึงช่วงอายุที่ก้าวข้ามไปสู่การเป็นหญิงสาว พวกเธอจะต้องผ่านพิธีกรรมเพื่อก้าวข้ามสถานภาพดังกล่าว หญิงสาวคนใดที่ไม่มีลูกสาว มักจะไปขอลูกสาวของน้องสาวหรือพี่สาวมาเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรม ในขณะที่หญิงสาวเมื่อเติบโตขึ้นและเริ่มมีความรัก เธอจะสามารถพาชายหนุ่มที่เธอหมายปองมายังห้องนอนของเธอได้ และถ้าความสัมพันธ์ดำเนินไปด้วยดี เธอก็อาจอยู่กินกับผู้ชายคนนั้น แต่ในขณะเดียวกัน สังคมหมอลัวก็อนุญาตให้ผู้หญิงสามารถมีผู้ชายได้มากกว่าหนึ่งคน และถ้าเกิดการใช้ชีวิตคู่ไม่สามารถไปด้วยกันได้ต่อไป ฝ่ายหญิงก็มีสิทธิที่จะบอกเลิกและให้ผู้ชายออกไปจากบ้านของเธอ พร้อมกันนั้น เธอก็สามารถเริ่มต้นกับความรักครั้งใหม่ได้เรื่อยๆ การมีชีวิตคู่ของสังคมหมอลัวจึงไม่ได้ถูกจำกัดอยู่ภายใต้กรอบของการแต่งงานและการเป็นครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว⁶

ความน่าสนใจของอิสรภาพทางเพศและอำนาจในการดูแลสมาชิกในครอบครัวซึ่งอยู่ที่ฝ่ายหญิง ไม่สามารถอธิบายได้ผ่านการนับถือเชื้อสายทางฝ่ายแม่แต่เพียงใด ๆ หากแต่มีสิ่งซึ่งทำให้การนับถือเชื้อสายทางฝ่ายแม่หรือการให้คุณค่าและอำนาจแก่ผู้หญิงเป็นจริงในทางปฏิบัติ จำเป็นต้องพิจารณาร่วมกับระบบความเชื่อความศรัทธาของสังคมด้วยเช่นเดียวกัน ในสังคมของชาวหมอลัวทุกคนให้ความเคารพนับถือเทพธิดากายหม้อ ซึ่งเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมแห่งนี้ ใครอยากได้อะไรก็ไปอธิษฐานขอพรจากเทพธิดา และทุกปี

⁶ สารคดีขุนนาง ตอน ชาวหม้อลัว โดยบริษัท เอ พี เอส อินเตอร์มีเดีย หมายเลขรหัส กท. 8451/45

จะต้องมีพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพต่อเทพธิดาด้วยเช่นกัน และในงานพิธีกรรมก็เป็นช่วงเวลา
ที่ชายหนุ่มหญิงสาวจะได้มีโอกาสใกล้ชิดกันไปจนกระทั่งมีความสัมพันธ์ทางเพศต่อกัน

ภายใต้การเป็นสังคมที่สืบเชื้อสายฝ่ายแม่ของสังคมหมอถั่วกับสังคมชาวขมุ และภายใต้
โครงเรื่องของการพูดถึงผู้หญิงในฐานะความสูงส่งเฉกเช่นเดียวกัน สังคมทั้งสองกลับมีเงื่อนไขและ
วิถีปฏิบัติต่อความเป็นหญิงในฐานะที่เป็นความสูงส่งแตกต่างกัน อย่างน้อยการให้ความหมายต่อ
ร่างกายของผู้หญิงในทั้งสองสังคมนี้ก็แตกต่างกัน สังคมขมุได้ทำให้เราเห็นว่าเพียงแค่การสืบเชื้อ
สายทางฝ่ายแม่แต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการ “ส่ง” ผู้หญิงให้มีสถานภาพ “สูง” ขึ้นกว่าใน
สังคมที่สืบเชื้อสายทางฝ่ายพ่อแต่อย่างใด ในขณะที่สังคมหมอถั่วก็ให้ภาพของผู้หญิงอันสูงส่งเฉก
เช่นเดียวกัน ซึ่งความสูงส่งนั้นไม่ได้วัดจากสิ่งใด นอกเหนือไปจากเสรีภาพในการกระทำเฉก
เช่นเดียวกันในระหว่างหญิงและชาย โดยมีความเชื่อและพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์เป็นฐานรองรับ
ความมั่นคงของสถานภาพดังกล่าว

จะเกิดอะไรขึ้นถ้าวลีที่ว่า “มีเด็กหญิงได้ข้าว มีเด็กชายได้เงิน” ภายใต้การสืบเชื้อสายทาง
ฝ่ายแม่ และควบคุมร่างกายของผู้หญิงทั้งในแง่พิธีกรรมและการมีเพศสัมพันธ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ
การจัดการแรงงานภายในครัวเรือนได้ถูกผูกโยงเข้าไปไว้ในชุดความสัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนา
อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานภาพของ “ข้าว” และ “เงิน” ภายใต้บริบทการพัฒนาจะเป็นเช่นไร มี
อะไรที่ถูกทำให้เปลี่ยนไป และมีอะไรที่ยังคงอยู่ในสังคมชาวขมุภายใต้ความสัมพันธ์กับ
กระบวนการพัฒนา และทั้งการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของสิ่งต่างๆ เหล่านี้ภายใต้เงื่อนไขการ
พัฒนาส่งผลอย่างไรต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงขมุเพื่อทำความเข้าใจการเคลื่อนย้าย
เข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศ

สะกั และการเป็นแรงงานที่ไม่มีจุดสิ้นสุด: การระดมแรงงานภายใต้เงื่อนไขของการ
พัฒนา

“อยากเป็นพ่อเฒ่าแม่เฒ่า จะได้ไม่ต้องเห็ดหยัง”

นาง หญิงสาวชาวขมุ วัย 21 ปี

ฟ้ามืดแล้ว แต่เวลานี้ก็ยังไม่ใช่เวลาหัวค่ำ นี่อาจจะเป็นแค่เวลาเย็นย่ำสำหรับฤดูกาลอื่นๆ
ที่ไม่ใช่ฤดูหนาว เพียงแต่ว่าวันนี้เป็นวันหนึ่งในฤดูหนาว ทุกอย่างจึงปิดตัวลงอย่างรวดเร็ว พ่อเฒ่า
ชาวขมุนั่งจุ่มหลานตัวน้อยอยู่ในเรือนสองชั้น อันที่จริงแล้วพ่อเฒ่ายังดูหนุ่มและแข็งแรงเกินกว่าที่
จะถูกเรียกขานว่า พ่อเฒ่า เนื่องด้วยมีวัยเพียง 49 ปี หากแต่การมาเยือนของสมาชิกตัวน้อยวัย
หนึ่งขวบได้ส่งให้ชายวัย 49 ปี เข้าสู่สถานภาพ “พ่อเฒ่า” ไปโดยปริยาย การวางมือจากหน้าที่การ

งานต่างๆ ทั้งในไร่ นาและการเลี้ยงสัตว์ พร้อมทั้งหันมาอยู่บ้านเลี้ยงหลานได้กลายเป็นบทบาทใหม่ของเธอไป ในขณะที่ หน้าอื่นๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด ได้ถูกโอนไปให้กับลูกชายและลูกสะใภ้

“พ่อเธอยังดูแข็งแรงอยู่เลย ทำไมถึงรีบวางมือเสียล่ะ”

“.....ยืม.....หัวเราะ.....”

แน่นอนว่า นั่นอาจจะไม่ใช่การวางมืออย่างตายตัว แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นการรับผิดชอบอย่างเต็มตัวเช่นที่เคยรับมาเมื่อครั้งยังเป็นวัยหนุ่มเช่นกัน เพราะยังติดปัญหาเรื่องแรงงานในครัวเรือนที่มีกันอยู่เพียง 6 ชีวิต ซึ่งผิวนั้นแล้วอาจมองดูว่ามากโข หากแต่เมื่อพิจารณาเป็นรายหัวแล้วกลับพบว่า มีหนึ่งชีวิตที่เพ็งลืมหาได้เพียง 1 ปีและจำเป็นต้องมีผู้ดูแล ซึ่งส่วนใหญ่พ่อเธอจะเป็นผู้รับผิดชอบหน้าที่ดังกล่าว ในขณะที่อีกหนึ่งชีวิตคือลูกสาวคนเล็กวัย 16 ปีของครอบครัวที่เข้าไปเรียนหนังสืออยู่ในตัวเมือง (เทียบได้กับตัวอำเภอ ไม่ใช่ตัวแขวงหลวงพระบาง) เพื่อเดินตามความฝันใหม่ของนโยบายการพัฒนาที่มีการศึกษาเป็นหนึ่งในมาตรฐานการชี้วัดระดับการพัฒนา เราจึงพบเด็กหนุ่มใหม่ที่ครอบครัวพอมีฐานะส่งเสียให้เข้าโรงเรียนได้ ไปเข้าบ้านพักรวมกันกับเพื่อนในหมู่บ้านคนอื่น ๆ ที่ออกไปเรียนหนังสือด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ แรงงานหลักในครัวเรือนนี้จึงเหลืออยู่เพียง 3 คน คือ ลูกชาย ลูกสะใภ้ และแม่เธอ และโดยปริยายแรงงานหลักจึงหนีไม่พ้นลูกชายและลูกสะใภ้

พวกเขากลับมาแล้ว....แรงงานหลักทั้ง 3 คน แม่เธอตรงมาทักทายแขกประจำบ้านเช่นเรา พร้อมทั้งหันไปอุ้มหลานตัวน้อยของเธอ เธอไม่ไปไหนแล้ว เจ้าหลานตัวน้อยส่งยิ้มหวานทักทายและรอการหยอกล้อกลับจากเธออยู่ ในขณะที่ลูกชายของเธอหย่อนกายลงนั่งฟังผนังบ้านราวกับจะปลดเปลื้องความเหนื่อยล้าจากแผ่นหลังของตนเองให้ซึมผ่านเข้าสู่ผนังบ้าน สายตาทอดมองไปที่ทีวี และบางครั้งก็หันมาสนใจการสนทนาระหว่างเราและแม่เธอ

“ทำไมยังไม่ไปอาบน้ำอีกล่ะ มันทานนะ ไปอาบน้ำ แล้วจะได้มากินข้าว เดี่ยวกับข้าวก็เสร็จพอดี”

ทั้งหมดนี้เป็นเสียงของแม่เธอที่พูดกับเรา “เดี่ยวกับข้าวก็เสร็จพอดี” ประโยคนี้ช่วยย้ำเน้นการมีอยู่ของหญิงสาวอีกคนหนึ่งในบ้านหลังนี้ขึ้นมาทันที “นาง” หญิงสาววัย 21 ปี สะใภ้ของบ้านหลังนี้ เธอเป็นคนเดียวที่ตั้งแต่วัยเด็กและเข้าบ้านมา....ยังไม่ได้นั่งพักผ่อนเลย เธอขลุกตัวอยู่คนเดียว หุงข้าวเหนียวและทำกับข้าวอย่างคล่องแคล่ว ไม่มีเสียงพูดเล็ดลอดมาจากปากเธอ มีเพียงสีหน้าเรียบเฉยที่นิ่งราวกับจะซาเย็นไปพร้อมกับอากาศแห่งต้นฤดูหนาว ตั้งแต่เราเข้ามาพัก

ในบ้านหลังนี้ เราไม่เคยเห็นสีหน้าอื่นของเธอนอกจากความเรียบเฉย และการก้มหน้าทำงานอย่างต่อเนื่อง หากแต่เราเชื่อว่าเธอยังคงมีความรู้สึกอยู่ เธอรู้สึกอะไรอยู่ภายใต้ใบหน้าเรียบเฉยในครอบครัวของสามี

เรากลับเข้าบ้านมาอีกครั้งหลังจากเดินไปอาบน้ำยังที่อาบน้ำรวมของหมู่บ้าน นางกำลังนั่งให้นมลูกน้อยของเธอ และเธอเริ่มยกสำรับอาหารมาไว้กลางโถงบ้านชั้นล่าง อาหารวันนี้มีแกงหน่อไม้ที่เก็บมาเองจากป่า หน่อไม้ต้ม น้ำพริกถั่วและไข่เจียว เราทั้งหมด พ่อเฒ่า แม่เฒ่า ลูกชาย ลูกสะใภ้ หลานตัวน้อยที่นางอุ้มไว้ และแขกผู้มาเยือนเช่นเรา เมื่อเริ่มล้อมวงกินข้าว บทสนทนาที่เริ่มต้นขึ้น โดยมีนางนั่งฟังอยู่เงียบๆ พร้อมสีหน้าเรียบเฉยดังเดิม เรากับพ่อเฒ่าสนทนากันไปเกี่ยวกับชีวิตในหมู่บ้าน บ้านไหนมีทีวี บ้านไหนมีห้องน้ำ บ้านไหนมีที่ดิน ลูกบ้านไหนได้เรียน... ไม่ได้เรียน คุณไปคุยมาจึงได้รู้ว่าบ้านที่เรามาอาศัยหลบซ่อนหลังนี้จัดได้ว่าเข้าชั้นเศรษฐีของหมู่บ้าน เมื่อเราพูดออกไป พ่อเฒ่าหัวเราะชอบใจกับประโยคดังกล่าว หากแต่จินตนาการความฝันเกี่ยวกับ “ชีวิตที่ดี” ของเศรษฐีชาวขมุผู้นี้ก็ยังไปได้ไกลไม่พ้นรอบรั้วอาณาจักรลาว พ่อเฒ่าส่งลูกสาวคนเล็กเข้าเรียนหนังสือในตัวอำเภอก็ด้วยหวังว่าเธอจะกลับมาทำงานเป็นรัฐกรหรือไม่ก็เป็นครู ในขณะที่คนลาวกลุ่มส่วนใหญ่ที่เราเคยพบเจอมาก่อนหน้านี้ เมื่อรู้ว่าเรามาจากเมืองไทย คำถามหลักที่มักจะต้องตอบเป็นประจำคือ มีทุนให้ไปเรียนที่ประเทศไทยบ้างหรือเปล่า อยากให้ลูกได้เรียนสูงๆ ได้ไปเรียนต่างประเทศ ฯลฯ แนนอน พวกเขาไม่ได้แค่พร่ำรำพัน พวกเขาหลงมือสะสมทุนบางอย่างเพื่อทำให้การเดินทางตามความฝันนั้นเป็นจริงขึ้นมาด้วย

นางยังคงเงียบอยู่เช่นเดิม...แต่เธอฟังอย่างตั้งใจ

“พຽ່ງນີ້ທ້າວະໄຮ” ເຮາຍ່ອນຄຳຖາມລົງໄປກາງວົງຂ້າວ

“พຽ່ງນີ້ໄມ່ທ້າ ທ້າເສຣີຈ໋ແລ້ວ” ແມ່ເຜົ່າຕອບກັບມາ

“ถ้าอย่างนั้นพຽ່ງນີ້ก็ได้พักนะสิ” ເຮາມອງໄປທີ່ສາມີຂອງນາງແລະຕົວເຮົາ

“พຽ່ງນີ້ໄປເຖິງຂ້າວໃຫ້ເພື່ອນບ້ານ ເອາແຮງກັນ” ສາມີເຮົາຕອບກັບມາພ້ອມຮອຍຍິ້ມ

“แม่เฒ่าໄມ່ໄປເຮຣາ” ເຮາຫັນໄປຫາແມ່ເຜົ່າ

“ໄມ່ໄປ ພຽ່ງນີ້ອຸ່ຍບ້ານ”

“พ่อเฒ่าລະ” ເຮາຫັນໄປຫາພໍ່ເຜົ່າ

“ໄມ່ໄປ ເລີ່ຍງຮາລານ”

อาหารค่ำผ่านไป แม่เฒ่าไม่ได้ให้เราทำอะไร เมื่อเราเสนอตัวล้างจาน เธอยังไม่ล้างวันนี้ พຽ່ງນີ້เข้าถึงจะล้าง นางนั่งอยู่ข้างล่างสักพักก่อนที่จะไปอาบน้ำและเดินขึ้นชั้นบนไปนอนพร้อมลูกน้อยของเธอ

ดีห้าครึ่งทุกชีวิตในบ้านหลังนี้เริ่มเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการ นางตื่นขึ้นมาล้างจาน ตักน้ำมาไว้ใช้ในบ้าน เพราะที่นี้ยังไม่มีระบบประปา เธอไปแบกข้าวมาจากทุ่งฉาง ทุ่งข้าว เราถามเธอว่าวันนี้จะทำอะไรกิน เธอตอบสั้นๆ เพียงว่า “ยังไม่รู้เลย ไม่ได้คิด” สามีของเธอเดินออกจากบ้านไปตั้งแต่ก่อนแสงสว่างจะมาเยือน เขาออกไปให้อาหารหมูซึ่งถูกเลี้ยงไว้ยังที่ซึ่งไกลออกไปจากหมู่บ้าน ไม่ใช่เพียงแค่ให้อาหารหมูเท่านั้น หากแต่ยังต้องต้มข้าวโพดเพื่อเตรียมไว้เป็นอาหารสำหรับพวกมันในครั้งต่อไปด้วย กว่าเขาจะเดินกลับมาก็สายมากแล้ว และพบว่าพวกเราได้นั่งล้อมวงกินอาหารเช้าหน้าเขาไปเกือบชวงตัว เขานี้มียาไก่และน้ำซूपไก่ต้ม ฝีมือการทำอาหารของพ่อเฒ่า การสนทนาเริ่มต้นขึ้นอีกครั้ง

“ไปตลาดบ่อยมัย” เราตั้งใจฟังคำถามไปยังลูกชายเจ้าของบ้าน ด้วยสังเกตว่าเมียของเขาใส่เสื้อผ้าที่ค่อนข้างเก่า ซีด

“ไม่ไปหรอก ที่นี้ก็มีพ่อค้า แม่ค้าเอาของมาขาย ซื้อมันในบ้านเอา” พ่อเฒ่าจึงตอบคำถามนี้ ในขณะที่ลูกชายของแกเพียงแค่ส่ายหน้าและยิ้มให้แทนคำตอบจากเขา ในขณะที่นางยังคงนั่งก้มหน้ากินข้าวต่อไป หากแต่ยังคงระดับการฟังอย่างตั้งใจไว้ดังเดิม

“แล้วเทศกาลงานบุญล่ะ ได้หยุดไปเที่ยวบ้างมัย” เรายังคงอยากรู้จริงๆ ว่าสองสามีภรรยาคู่นี้จะมีเวลาพักผ่อนว่างเว้นจากงานกันตอนไหน อย่างไร

“งานบุญมีก็ไป ก็หยุดงาน” พ่อเฒ่ายังคงเป็นผู้ตอบคำถามนี้อยู่เช่นเดิม

“ถ้าไม่มีงานบุญก็ทำงานตลอดเลยหรือ ไปเที่ยวตลาดเองบ้างมัย”

“ทำงานทุกวันไม่หยุด” นี่คือเสียงของนางที่มาพร้อมสีหน้าบางอย่าง แม้เพียงเสี้ยววินาทีก็พอจับได้ว่าคำพูดประโยคนี้ของเธอไม่ใช่ความว่างเปล่าและดูเหมือนว่าเธอจะตั้งใจสื่อสารกับพ่อแม่สามีมามากกว่าเราผู้เป็นเจ้าของคำถาม เพราะเธอเลือกที่จะไม่เงิบอีกต่อไปเพื่อที่จะพูดประโยคนี้แค่สั้น ๆ “ทำงานทุกวันไม่หยุด” คำตอบนี้ของเธอแทบจะหักล้างทุกคำตอบของพ่อเฒ่าที่มีมาก่อนหน้านี้ และให้ความกระจ่างแก่เราในทุกข้อกังขาโดยที่ไม่ต้องคอยไล่เรียงถามทีละข้อ และดูจะสอดคล้องกับคำบอกเล่าของตำรวจ ทายานินในหนังสือของเขา “ผู้หญิงขมุกก็ต้องทำงานหนักเช่นเดียวกับผู้ชาย หรืออาจจะหนักกว่าด้วยซ้ำ โดยเฉพาะงานในไร่นา รวมทั้งงานบ้านที่ไม่มีจุดสิ้นสุด”

อาหารเข้าผ่านไป นางเตรียมตัวอาบน้ำเพื่อจะไปทำงานต่อ เราขอตามเธอไปทำงานด้วย ในเช้าวันนี้ เธอไม่ได้ตอบรับหรือปฏิเสธ

ถนนทอดยาวจากตัวหมู่บ้านมุ่งหน้าไปจนสุดลูกหูลูกตา นางและเพื่อนบ้านผู้หญิงอีกสองคน เดินคุยกันไปตามถนนที่จะพาพวกเธอไปสู่งานในไร่ น่าแปลกใจ.....ที่วันนี้ นางในชุดกางเกงยีนส์สีเทาเก่าซีดและเสื้อเชิ้ตสีครีมสภาพเดียวกับกางเกงยีนส์ เธอเดินพูดคุยกับเพื่อนบ้านอายุรุ่นราวคราวเดียวกับเธอไปอย่างสนุกสนานร่าเริง ผิดกับนางคนที่อยู่ในบ้านที่เราเคยเห็นมาก่อนหน้า

นี้ เพื่อนของเธออุ้มลูกน้อยวัยแบเบาะไปไว้ด้วย เราถามด้วยความแปลกใจที่เห็นเธออุ้มลูกน้อยไปไว้ ทั้งๆ ที่ไ้ยังต้องเดินเท้าขึ้นภูเขาไปอีกไกล คำตอบที่ได้ยินยิ่งเพิ่มความเหนื่อยล้าให้เราผู้ไม่เคยทำงานในไร่เข้าไปอีกเท่าทวีคูณ

“ไม่มีคนเลี้ยง ต้องเอาไปเลี้ยงด้วย” นางตอบแทนเพื่อนของเธอ ในขณะที่เราเบ้หน้าเป็นสัญญาณให้รู้ว่า “แย่จัง” นางยิ้มแทนคำตอบ และนี่อาจถือได้ว่าเป็นยิ้มแรกของเธอต่อมิตรใหม่ เช่นเรา รอยยิ้มมาพร้อมกับการยอมเล่าเรื่องราวในชีวิตของเธอให้เราฟังไประหว่างทาง ซึ่งเธอย้าอยู่ตลอดเวลาว่าแน่ใจหรือว่าจะตามเธอไปไว้ วันนี้เธอต้องไปเกี่ยวข้าวให้เพื่อนบ้าน เพราะก่อนหน้านี้เพื่อนบ้านได้มาเกี่ยวข้าวให้กับครอบครัวสามีเธอไปแล้ว เราถามถึงสามีเธอด้วยเพราะไม่เห็นว่ามีมาทำงานด้วยกัน เธอตอบมาว่ามีเพียงเธอที่มาในวันนี้ สามีเธอไปทำงานในไร่ของครอบครัว

“เราแต่งงานตั้งแต่อายุ 18 ปี แล้วก็มาอยู่บ้านพ่อปู่ แม่ย่าเลย”

“ไม่ได้รักกันก่อน ผู้ใหญ่ให้แต่งงาน”

“ไม่มีความสุขเหมือนอยู่บ้านตัวเอง” ประโยคนี้นำพร้อมความรู้สึกเศร้าที่ถูกส่งผ่านสีหน้าของเธอ

“อยากไปโละเล่นก่อน แต่ก็ไม่มีแล้ว อยากเห็นนั่น เห็นนี่ อยากได้เสื้อผ้าสวยๆ อยากได้อาณาเขตที่ดี” เธอบรรยายความอยากออกมายาวเหยียดพอๆ กับถนนที่เราสองคนกำลังเดินเพื่อมุ่งหน้าไปสู่งานในไร่

คนเราจะรู้สึกเช่นไรเมื่อต้องมารำพึงรำพันถึงความปรารถนาที่ไม่สามารถจะไขว่คว้าได้อีกแล้วในชั่วชีวิตนี้ แน่نون เราไม่ได้มองว่านั่นคือความอยากแบบหยาบๆ ที่ถูกก่อรูปขึ้นมาตามความทันสมัยเพียงโดดๆ หากแต่มันสัมพันธ์อย่างแนบแน่นทั้งกับ “บ้าน” ที่เธออยู่และจินตนาการร่วมสมัยในฐานะที่เป็นเรื่องทางการเมืองในการก่อรูปสิ่งที่เรียกว่า “ดี” หรือ “ไม่ดี” ในชีวิตให้ผู้คนเอามายึดถือไว้ด้วยเช่นกัน ประโยคบอกเล่าต่อมาของเธอช่วยเผยสัมผัสสภาพชุดนี้ได้เป็นอย่างดี

“อนาคตที่ดีคือได้โละเล่นก่อน ได้มีเงิน ได้ทำงานค้าขายหรืองานที่นึ่งทำ ทำไร่มันเหนื่อย”

“ตอนนี้ไม่มีอนาคตแล้ว ก็ต้องทำไร่ทำสวน เพื่อนอีกหลายๆ คนยังไม่แต่งงาน โละเล่นอยู่(ยิ้ม) อยู่เวียง อยู่โรงงาน อยู่ร้านอาหาร”

“เพื่อนๆ สวยมัย ไปอยู่เวียง”

“ไม่นะ ดูจ่อย (ผอม) เหลือง ซีด ไม่เหมือนเรา เราไม่จ่อย”

“พวกเขาไม่สบายหรือเปล่า” เราพยายามช่วยเดา นางเงิบไป ไม่ได้ตอบคำถามนี้ของเรา

“แล้วนางเคยคิดจะออกไปทำงานข้างนอกบ้างมัย”

“ตอนแรกเราก็ไปเรียนเสริมนะ หลังจากออกจากโรงเรียน อยากไปทำงาน แต่ทนคิดถึงแม่ไม่ไหว ไปไม่รอดก็เลยออกจากโรงเรียนมาอยู่กับแม่ แม่แก่แล้ว พ่อก็ไม่แข็งแรง มาอยู่กับแม่ได้ 3 -

4 เดือน ก็แต่งงาน ตอนแรกคิดว่าแต่งงานแล้วจะได้อยู่บ้าน ดูแลแม่ แต่ที่ไหนได้ แต่งแล้วต้องมาอยู่บ้านผัว เพราะทางนี้ก็อยู่กันเอง เขาอ้างฮึดคลอง พ่อแม่เราดีกว่าอีก (เธอมีสีหน้าบางอย่างออกมา) ตอนนี้ก็เลยมีแต่น้องชายดูแลแม่ น้องชายทำทุกอย่างเหมือนผู้หญิง (ต้องทำงานบ้านแทนแม่) วันธรรมดาเรียนหนังสือ เสาร์ - อาทิตย์ ก็ไปช่วยทำไร่ บ้านเราจนกว่าบ้านเขาอีก (บ้านสามี) เพราะไม่มีแรงงาน มีแต่แม่กับน้องชาย พี่ชายคนอื่นๆ ก็เรียน”

นางพริ้งพูดความรู้สึกออกมายาวเหยียดจนน้ำมูกจรรย เธอยังพูดต่อไป

“บ้านข้างๆ เรา (หมายถึงบ้านพ่อแม่สามี) เขาแต่งงานแล้วเอาผัวเข้าบ้าน ผัวเป็นคนอยู่เวียง” เธอบอกเล่าพร้อมสีหน้าบางอย่างที่แสดงให้เห็นว่าการแต่งงานแล้วเอาผัวเข้าบ้านดีกว่าแต่งงานแล้วต้องออกมาอยู่บ้านผัวเช่นเธอ “ความดีกว่า” ที่นางพยายามจะส่งความหมายออกมานั้นไม่ได้เรียบเรียงแค่ใครไปอยู่บ้านใคร หากแต่พลิกไปถึงเรื่องการเป็นแรงงาน การขยับฐานะของครอบครัวและอารมณ์ความรู้สึกของตัวผู้หญิงที่มีต่อครอบครัวเดิมและครอบครัวสามีด้วยเช่นเดียวกัน

ในขณะที่เธอรำพึงรำพันถึงการไม่มีแรงงานในครอบครัวของเธอเอง ซึ่งยังผลให้ฐานะทางครอบครัวของเธอทุกซีกว่าครอบครัวของสามี สภาวะการขาดแคลนแรงงานในครัวเรือนเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ครอบครัวขมหลายครอบครัวไม่สามารถดำรงอาชีพเกษตรกรรมต่อไปได้ ไม่ใช่เพียงแค่ไม่มีแรงงานในครอบครัวเท่านั้น หากแต่การไม่มีแรงงานในครอบครัวหมายถึงศักยภาพในการระดมแรงงานจากการเอาแรงกันกับเพื่อนบ้านก็พลไม่มีไปด้วย ถ้าครอบครัวไหนมีเงินก็สามารถจ้างแรงงานได้ แต่ถ้าไม่มีเงินก็อาจจำเป็นอย่างที่จะต้องเปลี่ยนอาชีพกันไปเลย สถานการณ์แบบนี้ยังไม่นับรวมการจัดสรรที่ดินของรัฐให้กับคนชนเผ่าที่เคลื่อนย้ายลงมาอยู่ติดถนนตามนโยบายการพัฒนา ที่แต่ละครอบครัวไม่จำเป็นต้องได้ที่ดินในระดับคุณภาพที่สามารถปลูกพืชเชิงรุกออกมาเหมือนๆ กันทุกครัวเรือน บางครอบครัวในหมู่บ้านแห่งนี้จึงต้องหันมาค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ริมถนนด้วยสินค้าเรียบง่ายจากป่าที่หามาได้เพื่อชดเชยการเกษตรที่หายไปจากครอบครัว เพราะดินที่ได้รับจัดสรรนั้นไม่ดีพอจะทำการเพาะปลูกได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน แค่ออกทำกินได้นิดๆ หน่อยๆ เท่านั้น

แต่ทั้งหมดนี้ดูจะเป็นโชคดีของครอบครัวสามีเธอที่ไม่ได้อยู่ในเงื่อนไขทั้งหมดที่กล่าวมาอย่างน้อยในวันนี้นางก็มาทำงานในฐานะ “แรงงานแลกเปลี่ยน” ให้กับครอบครัวของสามี ในขณะที่สามีของเธอก็ยังสามารถไปทำงานในที่ดินของครอบครัวตนเองได้ดังเดิม และเช่นกันในขณะที่ครอบครัวของเธอไม่มีแม้กระทั่งแรงงานเป็นของตัวเอง ไม่ต้องไปพูดถึงว่าจะเอาแรงงานไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านคนไหน เพราะนั่นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

นางเล่าให้ฟังถึงการแบ่งรายได้จากการทำงานทั้งหมดในครอบครัวสามีว่าแบ่งเป็นสองส่วนเท่าๆ กัน ครึ่งหนึ่งเป็นของเธอกับสามี อีกครึ่งหนึ่งเป็นของพ่อแม่สามี ถ้าจะมีการขายสัตว์เลี้ยงซึ่งถือเป็นรายได้ก้อนใหญ่ของครอบครัวจะต้องมีการปรึกษากันทั้งครอบครัวก่อน

เมื่อสภาพการทำงานในครอบครัวชาวขมุทั้งหญิงและชายจะต้องออกไปช่วยกันงานในไร่ด้วยกันทั้งคู่ มุมมองต่อเรื่องการแต่งงานของผู้หญิงขมุจะเป็นเช่นไร

“การแต่งงานคือต้องช่วยกันทำมาหากินและมีลูก ไม่ได้หวังว่าใครจะเลี้ยงใคร มันต้องช่วยกันเก็บเงิน”

“นางอยากได้ผ้าแบบไหน”

“ไม่ได้คิด แค่ว่ามีลูก....เก็บเงิน จะมีแบบไหนก็ได้ นี่ก็ผู้ใหญ่หาให้” เธอหมายถึงสามีของเธอ และคำตอบที่ดูไม่ได้สำคัญมากนักว่าสามีจะเป็นแบบไหน แต่ความสำคัญอยู่ที่ว่าจะช่วยกันทำมาหากินอย่างไร ในขณะที่ผู้หญิงในสังคมทันสมัยหลายคนกำลังรำพึงรำพันด้วย шумเสียงแห่งการพัฒนาถึง “เจ้าชายขี่ม้าขาว” ที่มาช่วยเลี้ยงดูอุ้มชูให้สุขสบาย และเธอทั้งหลายก็จะยอมปรนนิบัติพัดวีสามีไม่ให้บกพร่องในหน้าที่แม่ศรีเรือน อันเป็นวิถีเข้าใจตนเองของผู้หญิงสมัยใหม่ภายใต้กรอบการพัฒนา หากแต่นั่นดูจะไม่ใช่จินตนาการของผู้หญิงขมุเช่นเธอ เธอจินตนาการถึงอะไร?

“อยากเป็นพ่อเฒ่าแม่เฒ่า จะได้ไม่ต้องเฮ็ดหยัง” เธอทิ้งท้ายการสนทนาไว้เพียงเท่านั้น ก่อนเดินนำหน้ามุ่งสู่ยอดดอยที่สูงชันขึ้นเรื่อยๆ การเกี่ยวข้าวกำลังจะเริ่มต้นขึ้นแล้ว ความเหนื่อยล้าจากการทำงานที่ดูเหมือนว่าจะไม่ได้มีแค้นงานบ้านอีกต่อไปแล้วเท่านั้นที่ไม่มีจุดสิ้นสุด สำหรับผู้หญิงขมุที่เข้าสู่การแต่งงานในสถานะที่เงินถูกทำให้มีความหมายมากกว่าข้าวในแง่รูปธรรมภายใต้เงื่อนไขการขาดแคลนแรงงานในครัวเรือนที่บางส่วนต้องแบ่งไปเพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาซึ่งไม่แน่ว่าจะเอื้ออำนวยให้กับการมีชีวิตที่ดีขึ้นมากนักน้อยเพียงไร แต่เงื่อนไขทั้งหมดนี้ได้ทำให้การทำงานในไร่ได้ถูกทำให้กลายเป็นงานที่ไม่มีจุดสิ้นสุดไปด้วยอีกงานหนึ่ง เพราะครอบครัวชาวขมุต้อง “มีลูกและเก็บเงิน”

เรื่องเล่าของนางทำให้เห็นสถานะบีบคั้นของการพัฒนา ที่ไม่ใช่เพียงแค่ “ส่งเสียงเรียก” ให้ผู้หญิงออกเดินทางอย่างที่ถูกเสียงพยายามจะอธิบาย หากแต่สิ่งที่การพัฒนาทำคือ การเพิ่ม “ทางเลือก” ให้กับผู้หญิงขมุต่อจินตนาการเกี่ยวกับ “ชีวิตที่ดี” ซึ่งจะดีจริงหรือไม่ ไม่สำคัญ มากไปกว่าการมาถึงของ “ทางเลือก” อื่นๆ นั้นได้ขับเคลื่อนความอัดอั้นในวิถีชีวิตแบบเดิมว่าด้วยการแต่งงาน และการทำงานในไร่ให้ปะทุออกมา และพวยพุ่งเป็นปรากฏการณ์ “ผู้สาวสมัยนี้บู้ฮักเป็นหยัง บ่มักเฮ็ดไฮ้....มักโละเล่น” ตามคำตัดพ้อให้พอเจ็บช้ำน้ำใจของผู้เฒ่าชาวขมุทั้งหลาย

แต่ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ทั้งปรากฏการณ์ “เฮ็ดไฮ้” ภายใต้บริบทของทุนนิยมและการพัฒนาที่เน้นเรื่องการระดมเงิน หรือ “โละเล่น” ภายใต้เงื่อนไขของความทันสมัย ซึ่งดูจะเป็นจะเป็นน้ำเสียงที่

แตกต่างกัน ความคาดหวังต่างกัน หากแต่ทั้งสองปรากฏการณ์นี้กลับทำหน้าที่เดียวกันคือ การขูดรีดแรงงานของหญิงสาวชาวขมุเหล่านี้ภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนา ต่างกันเพียงแต่ว่าแรงงานของพวกเธอเหล่านี้จะถูกเอาไปใช้ในภาคการผลิตอะไร ให้กับคนกลุ่มไหนเท่านั้นเอง ด้วยเหตุนี้เสียงของเหล่าหญิงสาวและผู้เฒ่าชาวขมุที่ยกไว้ข้างต้น มองเพียงผิวเผินแม้เป็นเสียงแห่งความแตกต่างหากแต่ก็อยู่ภายใต้การกำกับบทสนทนาของการพัฒนาที่มุ่งไปสู่การระดมแรงงานภายใต้เงื่อนไขเพื่อการสะสมทุนเฉกเช่นเดียวกัน

ผู้สาวมักโลละเล่น การแต่งงาน และ “ของเสีย” ในพื้นที่ “วัฒนธรรมประเพณี”: แรงเสียดทานของการพัฒนาไปสู่การเดินทางเคลื่อนย้ายของหญิงสาว

“บ่เหมือนเจ้า ได้มาเห็นนั่นเห็นนี่ ซ้อยตั้งแต่แต่งงานบ่ได้เห็นอะยังเลย....แต่งแล้วกับได้ไปไหนแล้ว”

เจ้าของร้านฝ่อ เมืองน้ำบาก แขวงหลวงพระบาง อายุประมาณ 30 ปี

“อายุ 20 ปี ก็แต่งงานจะได้ทำงานเป็นเสียที่ บ่เหมือนเอื้อย (ผู้เขียน) เอื้อยมีงานทำ บ่ต้องแต่งงานก็ได้ แต่ซ้อยบ่มียังเฮ็ด ต้องแต่งงานแล้วไปเฮ็ดไร่ เฮ็ดนา แต่ตอนนี้โลละเล่นไปก่อน”
แฉ่ สาวขมุจากเมืองน้ำบาก ทำงานในร้านกินดื่มในแขวงหลวงน้ำทา อายุ 18 ปี

“ผู้สาวสมัยนี้บ่ฮู้เป็นหยัง บ่มีเฮ็ดไฮ่....มักโลละเล่น”
แม่เฒ่าชาวขมุ

“A wheel turns because of its encounter with the surface of the road; spinning in the air it goes nowhere”
Tsing, Anna. 2005

ร้านฝ่อเล็กๆ ริมหาดบนถนน ณ บ้านน้ำท่วมได้ เมืองน้ำบาก เขตปากมอญ แขวงหลวงพระบาง เมืองที่ได้ชื่อว่ามึสาวๆ เคลื่อนย้ายไปทำงานในร้านกินดื่มยังแขวงอื่นๆ มากอีกเมืองหนึ่ง เราพบพิมนั่งกินฝ่อและพูดคุยอยู่กับคนในร้านสองสามคน พิมเป็นสาวผมสีทองจากการทำสีผมรวมทั้งเล็บมือเล็บเท้าก็ถูกแต้มแต่งสีสันทันไว้อย่างสดใส เครื่องหน้าของเธอถูกขยับแน่นให้คมชัดด้วยอุปกรณ์แต่งหน้าครบครัน ปากสีแดงจัดของเธอขยับพูดคุยกับเพื่อนร่วมหมู่บ้านอย่างสบายใจ แม้หลายครั้งประโยคสนทนาลงเหล่านั้นจะคลาคล่ำไปด้วยถ้อยสนทนาอันเสียดสี และเจือปนด้วยสายตาอันคมกริบจากเพื่อนบ้านเวลาฟังเรื่องเล่าของเธอ.....ทั้งคนพูดและคนฟังต่างรู้ดีว่าอะไร

เป็นอะไร แต่ทุกคนก็พร้อมใจที่จะปล่อยให้สิ่งที่ “รู้” นั้นดำรงอยู่ของมันไป โดยไม่มีใครพูดอะไรออกมาตรงๆ

พิมเพิ่งกลับมาอยู่ที่หมู่บ้านของเธอได้ประมาณเดือนกว่าๆ หลังจากที่ยกหน้าเธอเล่าว่า เธอไปทำงานโรงงานในเวียงจันทน์ ได้สามปีกว่า ก่อนที่จะตัดสินใจกลับบ้าน

“มันเบื่อก็เลยกลับมาบ้าน”

ดูเหมือนว่าการทำงานในโรงงานที่เวียงจันทน์ได้ถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่แห่งความพรัมพรุ้งใจที่สามารถใช้เป็นคำตอบสำหรับคำถามว่า “ไปไหนมา” ได้ดีสำหรับผู้หญิงหลายคนที่ยกหน้าเธอเดินทางเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านและไม่ต้องการระบุชัดว่าตนเองอยู่ที่ไหน ณ เวลานี้ หญิงสาวในร้านกินดื่มหลายคนอาศัยคำตอบนี้เมื่อต้องตอบคำถามผู้คนในหมู่บ้านรวมทั้งพ่อแม่ของพวกเขาด้วย โรงงานในเมืองหลวงใหญ่ ในฐานะภาพตัวแทนของพื้นที่แห่งการพัฒนาได้กลายเป็นความชอบธรรมต่อคำถามถึงการเคลื่อนย้ายตัวเองของหญิงสาวชาวมุขในปัจจุบัน

“แต่คิดดูก่อนว่าเดือนหน้าจะอยู่บ้านมั๊ย” เธอเปรยขึ้นมา

“อยู่บ้านทำไม มันเป็นอย่างไง” เราถามกลับไป

“มันก็ดี แต่มันได้น้อย แล้วก็ไม่ใช่เงินของเราเอง อยากได้อะไรก็ขอพ่อแม่ เขาก็ให้ แต่มันไม่ใช่ของเรา”

ที่บ้านของพิม เธอมีพี่น้องทั้งหมด 5 คน พี่สาวและพี่ชายทำงานและแต่งงานแล้ว น้องชายคนเล็กยังเรียนหนังสืออยู่ ส่วนเธอเป็นคนที่สามและมีน้องสาวอีกหนึ่งคนถัดจากเธอ เธอและน้องสาวทำงานอยู่ที่เวียงจันทน์ด้วยกันทั้งคู่

“สาวๆ สมัยนี้ออกไปข้างนอก เราก็ไม่รู้ว่าจะไปไหน ไปเรียน ไปทำงาน ไปเป็นกะหรี่” เสียงเพื่อนบ้านคนหนึ่งในวงสนทนาดังขึ้นมา พร้อมรอยยิ้มเยาะ

“ก็ส่งเงินมาให้ที่บ้านนั่นแหละ ไม่ได้ไปเป็นกะหรี่” เสียงพิมแทรกขึ้นมาทันทีเช่นกัน หากแต่หน้ายังคงเจือรอยยิ้ม

“ถ้าลูกๆ จะไปทำงานที่อื่น เราห้ามไม่ได้หรอก ถ้าเราไม่ยอมให้ลูกไป” เราถามคนอื่นๆ ในวงสนทนา ทุกคนตอบแทบเป็นเสียงเดียวกันว่า

“ไม่ได้ สมัยนี้มันมีถนน มีรถ เขาจะไปไหนก็ได้”

“ถึงห้ามก็ไม่อยู่...จะไป” พิมเสริมขึ้นมาพร้อมรอยยิ้มมั่นใจ

“เราไม่ได้ต้องการให้ลูกสาวออกไปหาเงินมาให้ มีกินหรือไม่มีกิน มันก็เท่านั้นแหละที่เขาออกไป เขาอยากออกไปเห็น” เจ้าของร้านเผื่อพูดขึ้นมาด้วยสีหน้าจริงจัง รวากับว่าสังคมมุขก่อนหน้านี้คือสังคมแห่งความไม่รู้ไม่เห็น และมากไปกว่านั้น รวากับว่าความไม่รู้ไม่เห็นยิ่งตกหนักอยู่ที่ลูกสาว อีกครั้งที่การพูดถึงชีวิตแต่งงานจะถูกอ้างอิงกับความไม่รู้ไม่เห็นในสังคมวัฒนธรรมผู้หญิงมุข หากแต่การแต่งงานก็ยังเป็นสิ่ง “จำเป็น” สำหรับผู้หญิงมุขอยู่ดี

“อยากให้มีแฟน แต่ไม่มี อยากแต่งงานแล้ว อายุ 23 ปี แก่แล้ว ใครก็ได้ เอาหมด ไม่ดีก็เอา แต่ไม่มีใครเอา” พิมพูดขึ้นมาเมื่อถูกถามเรื่องแฟน

“สมัยก่อนผู้หญิงขมุ คิดเรื่องแต่งงานแค่ว่าได้คนดี คนหมั่นที่จะช่วยกันทำงาน ไม่ต้องมาเลี้ยงเรา เพราะเราต้องช่วยกันอยู่แล้ว” เจ้าของร้านเผออธิบายเพิ่ม

“แต่สมัยนี้ต้องคนรวยที่จะเลี้ยงเราได้” พิมเสริมมาอีกครั้งพร้อมรอยยิ้ม

“สมัยนั้นมันเปลี่ยนไปแล้ว คนรุ่นใหม่อยากได้คนที่เลี้ยงเราได้ คงเป็นเพราะคนสมัยนี้ไม่อยากทำอะไร มันเหนื่อย” เจ้าของร้านเผอแสดงความคิดเห็นต่อ

“อ้าว....อย่างนี้แล้วผู้หญิงสมัยก่อนอยากทำอะไรหรือ?” เราโยนคำถามกลับไปอีกครั้งในวงสนทนา วงสนทนากลับมาประสานเสียงพร้อมกันอีกครั้งว่า “ไม่อยากทำ”

“ไม่อยากทำหรือ แต่ไม่รู้จะทำอะไร ไม่รู้จะไปไหน พ่อแม่บอกให้ทำ ก็ทำไป ไม่เคยได้ไปเห็นอะไร ถนนก็ไม่ได้มอๆ อยู่ตรงนี้ จะไปไหนได้ ไม่เหมือนเจ้า ได้มาเห็นนั่น เห็นนี่ ขอยตั้งแต่งาน ไม่ได้เห็นอะไรเลย แต่งงานตั้งแต่อายุ 16 ปี แต่งแล้วก็ไม่ได้ไปไหนแล้ว”

หญิงสาวเจ้าของร้านเผออธิบายยาวเหยียด พร้อมไขข้อข้องใจต่อการแต่งงานเร็วของเธอให้เราฟัง

“ไม่รู้สิ พอมักกัน (ชอบกัน) พ่อแม่รู้ก็บอกให้แต่งก็แต่งเลย ไม่ทันคิดอะไร”

“อย่างเจ้านี้ถึงตายไปก็คุ้ม ได้มาโละเล่นแล้ว” พิมหันมาพูดกับเราเป็นการเฉพาะด้วยสีหน้าจริงจัง

“การได้โละเล่นสำคัญว่าการแต่งงานหรือการมีผัวอีกหรือ” เราถามกลับไปอย่างแปลกใจ คราวนี้ไม่มีคำตอบ มีแต่เสียงหัวเราะจากทุกคน หากแต่ก็เป็นการหัวเราะกันคนละความหมาย ภายใต้วงสนทนาเดียวกันอย่างแน่นอระหว่างผู้ที่เลือกแต่งงานตามชนบของชีวิตและวัฒนธรรม กับผู้ที่เลือกเดินฝ่าออกไปโละเล่นให้เย็นใจก่อนจะมานั่งร่อนร่อนว่าจะกลับเข้าสู่ชนบเดิมอย่างไรดี เช่นพิม

ในขณะที่พิม หญิงสาวที่อ้างว่าเคยไปทำงานยังเวียงจันทร์ แล หญิงสาวอีกคนหนึ่งที่เราพบเจอเธอเป็นเวลากว่า 2 ปี ที่ร้านกินดื่มเล็กๆ แห่งหนึ่งในแขวงหลวงน้ำทา เธอเองก็เป็นอีกคนหนึ่งเช่นกันที่มาจากเขตปากมอญ แขวงหลวงพระบาง และเคยไปทำงานในโรงงานที่เวียงจันทร์และยังคงใช้คำตอบนี้เพื่อตอบคำถามคนในหมู่บ้านของเธอมาจนถึงทุกวันนี้

“อาย ไม่อยากให้ใครรู้ ของแบบนี้ดูออก ดูแต่งตัวเซ็กซี่ แต่น้องแต่งตัวธรรมดา ผู้ชายที่หมู่บ้านก็ชอบน้องอยู่ เขาชอบผู้หญิงที่ออกไปข้างนอกมา ฉลาดกว่าผู้หญิงที่ไม่ได้ไปไหน”

มุมมองต่อผู้หญิงที่เดินทางเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านโดยลำพังของเธอแตกต่างจาก มุมมองของคนทั่วไปในวัฒนธรรมลาวเกี่ยวกับการเดินทางโดยลำพังของผู้หญิง และแน่นอน แตกต่างจากพิมพ์หญิงสาวที่หวนคืนกลับมายังหมู่บ้านและรำพึงรำพันถึงความยากเย็นในการจะมี คู่แต่งงาน การอธิบายของแลจึงทำหน้าที่เป็นยุทธวิธีหนึ่งในการจัดการเชิงอารมณ์ต่อการ เคลื่อนย้ายของตัวเองที่ขัดต่อวัฒนธรรมประเพณีเดิมของสังคมตนเอง หากแต่ก็สอดคล้องกับวิถี ของการพัฒนาที่กระหายจะดึงแรงงานออกจากวิถีการผลิตเดิมของตนเองให้เข้ามาสู่วิถีการผลิต แบบทุนนิยม

เราพบแลครั้งนี้เธอเพิ่งกลับมาจากบ้าน เธอเล่าว่าเวลากลับบ้านจะไม่ออกไปไหนเลย พ่อ แม่ของเธอไม่รู้ว่าเธอมาทำอะไร รู้แค่ว่าอยู่โรงงานเย็บกระเป๋าที่เวียงจันทร์ เพราะเธอเคยตามญาติ ไปทำงานร้านเผือกที่เวียงจันทร์ แต่ทนไม่ไหวก็เลยกลับบ้าน เคยทำงานโรงงานตัดเย็บ 2 เดือน ได้ เงินเดือน 3 แสนกีบ/เดือน⁷

“น้อยเกิน” แลบอก

“ไม่อยากจะให้พ่อแม่รู้ว่าทำงานแบบนี้....อายคน....เป็นแบบนี้ไม่ดีอาย”

แล้วหลังจากนั้นพอออกหักเธอเลยตัดสินใจตามเพื่อนมาที่แขวงหลวงน้ำทาแห่งนี้ แล้วก็มา อยู่กับแม่ที่ร้านกินดื่มเล็กๆ แห่งนี้ เธอเล่าว่าใช้เวลา 7-8 วันก่อน “ตัดสินใจ” นอนกับแขก

“น้องเคยมีอะไรกับแฟนมาแล้ว พอต้องเลิกกันรู้สึกผิดหวัง คิดว่านี่จะเป็นรักครั้งสุดท้ายไป ตลอด แต่มันก็ไม่ใช่แบบนั้น”

“อยู่ร้านอีแม่ตอนนี้ก็มีแฟน” เธอเล่าพร้อมรอยยิ้ม ต่อเมื่อเราถามเรื่องการแต่งงาน เธอจะ ยังคงมีความคิดอยู่เช่นเดิมหรือไม่

“ถ้าแฟนขอแต่งงาน ยังไม่แต่งหรอก จะแต่งงานอายุ 20 ปี เพราะแต่งแล้วก็ต้องอยู่บ้าน ทำไร่ ทำสวน ตอนนี้ยังอยากเที่ยวอยู่ ยังไม่อยากจะ” เธอตอบอย่างมั่นใจในการวางแผนชีวิตของเธอ นี่จะเป็นความแตกต่างระหว่างผู้หญิงที่อยู่ในระบบครอบครัวกับผู้หญิงที่เดินทางเคลื่อนย้าย เช่นเธอ เมื่อต้องพูดเรื่องการแต่งงาน

“ทำไมอายุ 20 ต้องแต่งงาน”

“20 ก็แต่งงานจะได้ทำงานเป็นเสียที่ บ่เหมือนเอื้อย (ผู้เขียน) เอื้อยมีงานทำ บ่ต้อง แต่งงานก็ได้ แต่ข้อยบ่มียังเฮ็ด ต้องแต่งงานแล้วไปเฮ็ดไร่ เฮ็ดนา แต่ตอนนี้โลละเล่นไปก่อน” เธอ อธิบายอย่างจริงจัง

เสียงของชายชาวขมุที่ประจำอยู่ควรถโดยสารหน้าตลาดในเมืองน้ำบักยามที่เราสนทนากันเรื่องการเดินทางของเราในฐานะที่เป็นผู้หญิง ดังก้องขึ้นมาอีกครั้ง รวากับกำลังสนทนาได้ตอบ กับแลและพิมพ์หญิงสาวที่ออกเดินทางเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้าน

⁷ ประมาณเดือนละ 1,095 บาท

“ผู้หญิงที่ไปเป็นกะหรี่ เราดูออก ก็แล้วแต่ใจเขา ถ้าเขาส่งเงินให้พ่อแม่ แต่ผู้หญิงที่ไปโละ เล่นข้างนอก ไม่ได้ เสียแล้ว ไม่มีใครเอา ผู้หญิงถ้าแต่งงานแล้วไปไหนไม่ได้....ไม่ใช่ไปไหนไม่ได้ แต่ ต้องเห็ดเวียก (ทำงาน) จะไปก็ไปไม่ได้ แต่ต้องเห็ดเวียก”

“แล้วเวียก (งาน) มีให้เห็ดทุกมือเลยใช่ไหม” เราถามกลับ คราวนี้เขาพยักหน้า เราถาม ต่อไปว่า

“แล้วผู้ชายไปโละเล่นได้มั้ย”

“ได้....(หยุดคิดไปวูบหนึ่ง).....ก็ต้องเห็ดเวียกเหมือนกัน ไม่ได้ไปหรอก”

“แอบลักไปได้” เสียงของผู้ชายขมุอีกคนหนึ่งที่นั่งฟังเราสนทนากัน ตอบแทรกขึ้นมา

“ถ้าผู้หญิงแอบลักไปบ้างล่ะจะว่าไง” เราถามกลับทันที

“กลับมาก็ไม่มีใครเอาแล้ว เขาคิดว่าไปกับผู้ชาย” ชายที่สนทนากับเรามาตั้งแต่แรกตอบ คำถามนี้กับเรา

“ก็ถ้าไม่ได้ไปกับผู้ชายล่ะ” เรายังถามต่อไป

“แต่ก็ไม่ควรทำ....ถ้าเจ้ามีผัว เจ้าจะเอาผัวมานำ (ด้วย) มั้ย” คราวนี้เขาหันมาถามเรา อย่างจริงจังด้วยสายตาคาดคั้นเอาคำตอบ

“ไม่รู้สิ....ไม่แน่ใจ.....อย่างนี้ถือว่าเป็นผู้หญิงไม่ดีมั้ย” เราถือโอกาสถามกลับอีกครั้ง

“ใช่...ถือว่าเสียแล้ว ไม่มีใครเอา” เขาตอบกลับมาด้วยสีหน้าเคร่งเครียดกับคำตอบที่ได้รับ จากเรา พร้อมย้ำถึงความ “เสียแล้ว” ของเราทิ้งท้าย

ปฏิเสธไม่ได้ว่าทั้งประโยชน์สนทนาและอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อการเคลื่อนย้ายของแล พิม และของชายผู้นี้ต่างก็ถูกสร้างขึ้นมายุได้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่พวกเขา สังกัดอยู่ ณ ขณะนี้ แม้ว่าจะมีเนื้อหาและห่วงอารมณ์ที่แตกต่างกันต่อการออกไป “โละเล่น” ของ หญิงสาวชาวขมุยุคใหม่ หากแต่ก็สะท้อนการมีชีวิตอยู่ภายใต้เงื่อนไขเดียวกันของการพัฒนา ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน เสียงหนึ่งของหญิงสาวอธิบายการโละเล่นในฐานะที่เป็นความ ฉลาดที่อิงตัวเองอยู่กับโลกแห่งการพัฒนาที่แม้ใครจะห้ามก็คงมีพักที่จะฟัง ในขณะที่เสียงหนึ่งอัน แข็งขันกลับมองว่าเป็นความเสียหาย ที่จะทำให้เธอไม่เป็นที่ต้องการของผู้ชายคนไหนอีกแล้วในแง่ การตีความตามโครงสร้างทาง “วัฒนธรรมดั้งเดิม” หากแต่ก็มีข้อยกเว้นว่า “ถ้าส่งเงินให้พ่อแม่....ก็ แล้วแต่ใจเขา”

นี่คือสะท้อนความอิหลักอิเลื่อทางอารมณ์ทั้งของผู้ชายและผู้หญิงชาวขมุภายใต้บริบท ของความทันสมัยและการพัฒนาได้เป็นอย่างดี ที่ในด้านหนึ่งก็ไม่มีใครต้องการให้ผู้หญิงออกไป “โละเล่น” หากแต่ในอีกด้านหนึ่งก็ปฏิเสธไม่ได้กับรายได้ที่ถูกส่งกลับมาภายใต้บริบทการไร้ที่ดินทำ กิน การขาดแคลนแรงงานในครัวเรือน ในขณะที่ฝั่งของผู้หญิงเอง ในด้านหนึ่งก็รู้ดีถึงการเป็น แรงงานในบ้านสามี่ และต้องการประวิงเวลาแห่งการแต่งงานให้ยาวนานออกไป หากแต่ในอีกด้าน

หนึ่งก็ต้องเผชิญหน้ากับทั้งน้ำเสียง แววตา และประโยคสนทนาอันเสียดแทงสถานภาพความเป็นผู้หญิงของตนเองด้วยเช่นกัน

หากจะอธิบายในอีกรูปแบบหนึ่ง การมาถึงของการพัฒนาเป็นดังแรงเสียดทานหนึ่งของการขับเคลื่อนการเดินทางเคลื่อนย้ายของเหล่าหญิงสาวชาวขมุให้ออกจากบ้านและเข้าสู่ร้านกินดื่ม เส้นทางซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจนระหว่างบ้านถึงร้านกินดื่ม ระหว่างแรงบีบคั้นทางวัฒนธรรมในฐานะสะใภ้ การขูดรีดแรงงานอย่างไม่มีจุดสิ้นสุดในบ้านของสามี การจำกัดการเสรีภาพในการเดินทางในฐานะของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว สิ่งเหล่านี้เมื่อต้องมาบรรจบกับแรงดึงดูดของกระบวนการพัฒนาที่ให้มากกว่าอารมณ์แห่งการเห่อกระแสนิยมหรือความซึ่เกียรติยศสบาย เราจึงเห็นภาพการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในธุรกิจบริการทางเพศท่ามกลางการขับเคลื่อนของธุรกิจประเภทอื่นๆ ในที่นี้การทำความเข้าใจการเดินทางเคลื่อนย้ายของเหล่าหญิงสาวเหล่านี้จึงต้องมองอย่างเป็นเรื่องทางการเมืองมากกว่าจะพิจารณาในฐานะที่เป็นเรื่องของปัจเจกโดยลำพัง แม้เรื่องนี้จะถูกอธิบายผ่านมิติทางอารมณ์ก็ตาม แต่มิติทางอารมณ์ก็เป็นผลผลิตทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างหนึ่งเช่นกัน (Scheper-Hughes, 1992)

โลกในร้านกินดื่ม: ฤาเราคือกะหรี่ ฤาเราคือลูกสาว

ถ้าเรื่องราวเกี่ยวกับการทำไร่ทำสวนถูกโยนโยอย่างสนิทแนบกับเรื่องการแต่งงานและการอยู่ติดพื้นที่ ในขณะที่การไล่เล่นกลายเป็นสัญลักษณ์ของการหลุดลอยออกจากพันธนาการทั้งปวงที่ฉายภาพไปข้างต้น การลอยละลิวของเหล่าหญิงสาวซึ่งมีนัยยะมากกว่าการได้เห็นโลกกว้างอย่างที่มักใช้เป็นคำตอบเพื่อตัวเองว่า “ไล่เล่น” หากแต่ยังมีความลึกซึ้งไปถึงการได้หลุดรอดจากอำนาจการตัดสินใจจากพ่อแม่ และมาใช้อำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเอง ในเรื่องที่ละเอียดอ่อนต่อความรู้สึกของพวกเธอ เช่น การแต่งงาน หรือการอยากทำอะไรและ/หรือไม่อยากทำอะไรในชีวิตของตนเอง มีหลายๆ ครั้งที่เรื่องราวของเหล่าหญิงสาวชาวขมุทั้งที่อยู่ในร้านกินดื่มและที่ไม่ได้เข้าสู่วงจรชีวิตของร้านกินดื่มมีโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน เช่น

แม่เฒ่าซึ่งขายของเล็กๆ น้อยๆ อยู่ในหมู่บ้านขมุ พูดถึงชีวิตครอบครัวของแกให้เราฟังว่า แกมีลูกสาว 1 คน ลูกชาย 3 คนซึ่งได้เรียนหนังสือทั้งหมด ส่วนลูกสาวให้ออกจากโรงเรียนตอนชั้น ป. 5

“มันร้องไห้ ไม่อยากออก แต่พ่อแม่บอกว่าลูกสาวไม่ต้องเรียน ตอนนั้นก็ช่วยเห็ดเหี้ยกอยู่บ้าน”

“ทำไมต้องให้ลูกสาวออกจากโรงเรียนล่ะ”

“ลูกชายมันเฮ็ดครัวเรือนไม่เก่ง แต่ตอนนี้ลูกชายก็ไม่มียานทำงานะ จบ ม. 6 มาคนนึง อีกคนเอาเมียไปแล้ว ลูกสาวอยากเรียน แต่ไม่มีเงินให้เรียน ไม่อยากแต่งงาน อยากโละเล่นอยู่ แต่ก็ไม่ได้โละ ต้องเฮ็ดเวียก”

หรือคำรำพึงรำพันของ นึก หญิงสาววัยรุ่นอีกคนหนึ่ง ที่ตอนนี้กลายเป็นคุณแม่ยังสาว และนั่งขายของอยู่ริมทางในหมู่บ้านชุมชนกัน เธอเล่าว่าเธอมีพี่น้อง 5 คน เป็นผู้ชาย 1 คน เธอเป็นคน ที่ 2 ของครอบครัว เธอเองก็ต้องออกจากโรงเรียนมาช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านเช่นกัน เพราะพ่อแม่ไม่มีเงินส่งให้เรียน

“ตอนออกจากโรงเรียน ร้องไห้มากเลย ไม่อยากออก แต่พ่อแม่มาอยู่บ้าน พ่อแม่ก็จะให้เอาผ้า ยาน (กล้วย) เอาผ้า เลยหนีไปเวียก (เวียกจันทร์) ทำงานโรงงาน แต่ทำไม่รอด ก็กลับมาบ้าน”

ในขณะที่สาว ๆ ในร้านกินดื่มอีกหลายๆ คนก็มีเรื่องเล่าทำนองนี้เช่นกัน หากแต่เมื่อถึงจุดแห่งการเปลี่ยนแปลง พวกเธอเหล่านี้เลือกที่จะเดินทางออกจากบ้าน ดังเช่นเรื่องเล่าของพร หญิงสาวชาวชุมชนอีกคนหนึ่ง ในร้านกินดื่ม

“ข้อยไปเวียกจันทร์ตั้งแต่ปี 2007 ไปทำงานโรงงานตัดเย็บ แต่เงินมันน้อย ไม่พอ แล้วก็อยากกลับบ้าน ก็กลับบ้านไปช่วยพ่อแม่ทำไร่ทำสวน แต่พอกลับบ้านพ่อแม่ก็จะให้แต่งงานกับคนอายุมากกว่า.....เผ่าแก่ ไม่อยากแต่ง ข้อยมีแฟนอยู่แล้ว พ่อบอกว่าถ้าไม่แต่งก็ไปไหนก็ไปเลย ข้อยก็เลยมาอยู่ที่ร้านอีแม่ เพื่อนชวนมา อยู่ได้ 7 วัน ถึงตัดสินใจขาย ไม่ได้เปิดสด เปิดสดมาตั้งแต่บ้านแล้ว เวลากลับบ้านก็บอกพ่อแม่ว่าอยู่โรงงาน สบายดี ไม่ต้องห่วง อยู่บ้านไม่ต้องใช้เงินก็อยู่ได้ แต่เราก็อยากได้ของ ตอนไปเวียกจันทร์ พ่อแม่ก็ไม่อยากให้ไป แต่ข้อยอยากไป” พรเล่ายาวถึงชีวิตของเธอ ซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างจากเรื่องเล่าของผู้หญิงก่อนหน้านี้ ต่างกันเพียงแค่การตัดสินใจ

หากแต่เมื่อเพียงสายตาละเลียดมองเข้าไปในร้านกินดื่ม เรากลับพบว่าโลกในร้านกินดื่มกับโลกของบ้านกลับมีความเหลื่อมซ้อนกันอยู่ บางคราแม่เจ้าของร้านก็อ้างความเป็น “แม่” ในการควบคุมพฤติกรรมของพวกเธอในฐานะ “ลูกสาว” ให้อยู่ “ในร่องในรอย” ของความเป็น “ผู้หญิงที่ดี” ซึ่งให้บังเอิญที่ความเป็น “ผู้หญิงที่ดี” ของสังคมก็สอดคล้องกันพอดีกับการเป็นหญิงขายบริการที่ดีในสายตาแม่ซึ่งเป็นเจ้าของร้านกินดื่ม หากแต่บางครา แม่ก็ผลักดันพวกเธอให้เข้าสู่ความเป็น “กะหรี” อย่างจงใจให้พวกเธอรู้สึกเจ็บแปลบ ซึ่งทุกครั้งก็จะมีปฏิกิริยาตอบโต้ทันควันจากพวกเธอเช่นกัน

ครั้งหนึ่งในระหว่างที่ทุกคนกำลังช่วยแม่ทำอาหารเย็นสำหรับพวกเธอทุกคน และในวงสนทนานั้นเองที่สาว ๆ พูดถึงชายหนุ่มคนหนึ่งซึ่งเป็นแฟนกับสาว ๆ ในร้านมาเกือบทุกคนแล้ว แม่เข้ามาร่วมวงด้วยประโยคสนทนาสั้น ๆ หลังจากฟังสาว ๆ พูดถึง “แฟนส่วนรวม” ของพวกเธอ

“กะหรีไม่มีคุณค่า” พูดจบแม่เดินออกจากวงไปพร้อมรอยยิ้มยั่วสะใจ เสียงตอบรับดังกระหึ่มหลังจากสิ้นเสียงของแม่ อึ้ง หนึ่งในหญิงสาวทั้งหมด พูดสวนขึ้นมาทันควัน

“คุณค่ากะหรืออยู่ที่ใจ”

เอาเข้าจริงๆ แล้ว สภาวะเช่นนี้ไม่ได้เกิดกับแม่เท่านั้น หากแต่หญิงสาวในร้านเองก็มีความรู้สึกสลับไปมาเกี่ยวกับความเป็นตัวของเธอเองเช่นกัน

ที่ร้านกินดื่มเล็กๆ แห่งนี้ แม่ซึ่งเป็นหญิงหม้ายอายุเลยวัยกลางคน ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ในฐานะเจ้าของร้านเท่านั้น หากแต่เพื่อให้การบริหารจัดการมีความเป็นไปได้อีก เธอใช้ความเป็นแม่เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการดังกล่าว

ที่ร้านแห่งนี้วงจรชีวิตดำเนินไปอย่างเรียบง่าย ในแต่ละวันแม่จะให้สาว ๆ แต่ละคนหมุนเวียนกันรับผิดชอบในการช่วยแม่ทำอาหารเย็นและรับผิดชอบในการล้างจาน ซึ่งก็เป็นอีกหน้าที่หนึ่งที่ถ้าใครทำได้ไม่ดี ก็จะได้รับทราบจากแม่เช่นกัน ในขณะที่คนอื่นๆ ที่ไม่มีหน้าที่ในวันดังกล่าว ต้องเตรียมตัวอาบน้ำ แต่งหน้าในช่วงเวลาตั้งแต่สี่ถึงห้าโมงเย็น เพื่อรอรับลูกค้าไปจนถึงดึกดื่น ก่อนที่จะเข้านอนและตื่นขึ้นมาอีกครั้งในช่วงเวลาประมาณ 10.00 – 11.00 น. ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับแต่ละคน ช่วงบ่ายสาว ๆ จะใช้เวลาว่างคุยกันอยู่ในร้าน หากมีลูกค้าก็ให้บริการหรือบางคนมีแฟนและแฟนมาอยู่ด้วยก็อาจจะใช้เวลาชิลอยู่กับแฟนในห้องเกือบทั้งวัน ซึ่งลักษณะนี้มักไม่เป็นที่พอใจของแม่ โดยเฉพาะถ้ามีลูกค้าเดินเข้าร้านมาแล้วแต่สาว ๆ ส่วนใหญ่ยังคงหมกตัวอยู่ในห้องกับแฟน

“นี่ออกมานั่งข้างนอกกัน ถ้าไม่ออกมาจะเก็บเงินคนละ 30,000 กีบ^๑เลย เอาเงินมา” แม่ตะโกนเสียงดังลั่นร้าน เราเข้าใจว่าแม่เองก็คงอึดอัดที่สาว ๆ ในร้านของแม่ซึ่งส่วนใหญ่ยังเป็นเด็กสาวอายุตั้งแต่ 13 – 18 ปี มักจะติดแฟนของตัวเองและไม่ค่อยออกมานั่งรับแขก ซึ่งเรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่แม่จัดการไม่ค่อยได้ ส่วนฝั่งสาว ๆ เองก็คงอึดอัดที่ต้องถูกแม่บังคับเช่นกัน

แเล หญิงสาวในร้านคนหนึ่งระบายเรื่องนี้ออกมาให้ผู้เขียนฟังในวันหนึ่งที่เธอออกไปนั่งกินข้าวด้วยกันข้างนอก

“ช่วงนี้แฟนมาอยู่บ่อยๆ มาอยู่ได้สัปดาห์แล้ว”

“แฟนเป็นใครหรอ” เราถาม

“เป็นเด็กนักเรียนชั้น ม. 6 (ยี่มอายุ) แม้ว่าทุกวันเลย ข้อยก็บ่ม่กคือกัน อยากย้ายร้าน แต่ไม่มีเพื่อนชวนไป ก็ต้องอยู่ที่นี้ไปก่อน” เธอบ่นออกมา

“แเลจะไปจริงๆ หรอ” เราถามอย่างแปลกใจ เพราะเรารู้จักเธอในร้านนี้มาเกือบสองปีแล้ว เธอพยักหน้ารับ พร้อมพูดว่า

“แม่ก็ไม่อยากให้อยู่เหมือนกัน ว่าทุกวัน” เธอมีสีหน้าบึ้งตึงเมื่อพูดถึงเรื่องนี้

^๑ เงิน 30,000 กีบ (ประมาณ 120 บาท) เป็นอัตราค่าห้องพักที่แม่ตั้งขึ้นมา ในกรณีที่สาว ๆ คนไหนไม่ทำงานรับแขกให้แม่ แม้ว่าเธอจะออกมานั่งดื่มกับแขก หากแต่ไม่นอนกับแขก หญิงสาวผู้นั้นจะอยู่ในร้านต่อไปได้ก็ต้องจ่ายค่าห้องพักให้แม่ด้วยเช่นกัน

นี่ดูจะไม่ใช่วินัยเดียวที่แม่ระเบิดอารมณ์ออกมากับสาว ๆ เพื่อให้ทุกคนอยู่ในระเบียบของแม่ เป็นเรื่องน่าสนใจที่ระเบียบวินัยของการเป็นผู้หญิงขายบริการที่ตึงกลับเป็นวินัยเดียวกันกับการเป็นลูกสาวที่ดี เพราะมีหลายครั้งที่สาว ๆ จะออกไปข้างนอกต้องบอกแม่ให้รู้ก่อน และถ้าหายไปนานมาก แม่ก็มักจะโทรตาม เฉากเช่นครั้งนี้ที่บัว หญิงสาวอีกคนหนึ่งในร้าน วันนี้เธอไม่อยู่ร้านและแม่โทรตามเธอตลอด เพราะใกล้จะถึงเวลาเริ่มงานอย่างจริงๆ ในตอนเย็นแล้ว แม่เริ่มเปิดเพลงเสียงดังในเวลา 4 โมงเย็นเพื่อปลุกสาว ๆ ให้ตื่นขึ้นมาอาบน้ำ แต่งตัว และเริ่มงานอีกครั้ง

บัวกลับมาแล้ว แม่บ่นเสียงดังทันทีที่เห็นเธอเดินเข้ามา

“เขาไม่มาสิ ก็ไล่ไปสิเขา ไม่คิดจะเก็บเงินไว้ให้พ่อแม่เลยหรือไง”

บัวดูไม่สนใจคำพูดของแม่ แต่เธอมีวิธีเบี่ยงเบนความสนใจของแม่ด้วยการพูดว่า เธออยากพาแฟน (ลูกค้าประจำ) ของเธอมาที่ร้าน แต่เขาไม่ยอมมา เธอจึงยื่นโทรศัพท์ให้แม่เป็นคนพูดให้ แม่ปรับอารมณ์จากที่กำลังโมโหบัว เปลี่ยนเป็นพูดเสียงหวานกับคนปลายสาย

“ตั๋ยอยู่ไหน ทำไมไม่มาที่ร้าน” ปลายสายตอบมาว่าอย่างไรไม่รู้ แต่แม่ตอบกลับไปว่า “กินเหล้าอะไรมากมาย” พร้อมจะยื่นคະยอให้มาที่ร้าน เพียงเท่านั้น ศีรษะของแม่กับบัวก็เป็นอันยุติภายใต้ความร่วมมือเดียวกันหากแต่ต่างผลประโยชน์กัน เย็นนี้แม่จะได้ลูกค้าเพิ่มอีกหนึ่งคนจากบัวแน่นอน ส่วนบัวเธอก็จะได้สบายใจที่แฟนเธอจะมาหาเธอในวันนี้

หรือในอีกเหตุการณ์หนึ่ง ที่แม่ระเบิดอารมณ์ใส่จัน สาวน้อยชาวขมุวัยเพียง 14 ปีที่เพิ่งเริ่มมาอยู่ที่นี่ได้ไม่ถึงเดือน แน่นอน เธอเคยนอนกับแขก 3 – 4 ครั้ง และหลังจากนั้นก็ไม่ได้นอนอีกเหมือนประสบการณ์ของรุ่นพี่คนอื่นๆ ที่อาจต้องใช้เวลาอยู่ร้านอีกหลายวันกว่าจะตัดสินใจนอนกับแขกอย่างจริงจัง

วันนี้เธอและเพื่อนๆ อีกสองคนซึ่งมาจากหมู่บ้านเดียวกัน ออกไปเที่ยวข้างนอกมาทั้งวัน จันกลับมาก่อน แต่เพื่อนเธออีกสองคนยังไม่กลับมา และนี่ก็ได้เวลาเริ่มงานแล้ว แม่คงอดทนมาทั้งวัน ก่อนที่จะเดินมาระเบิดอารมณ์ลงกลางวงสนทนาที่มีผู้เขียน จัน พร และศรีจันนั่งคุยกันอยู่หลังร้าน ในขณะที่ทุกคนกำลังแต่งหน้าเพื่อเตรียมตัวทำงาน

“อะไรก็ไม่ทำ เอาแต่โลละเล่น ถ้าเป็นอย่างนี้กูไม่เอาแล้ว กลับบ้านไปเลย จะไปไหนก็ไปเลย อีเพชร อีน้อย ไปไหน ยังไม่มาเธอ นั่นแหละ ไปกันทั้งหมด 3 คนเลย นึกว่าจะจ้อเธอ นิสัยแบบนี้เล่นหมดมือ (วัน) ไปหาผู้ชาย ไปเลย ไปตั้งแต่คืนนี้ แล้วไม่ต้องอาบน้ำด้วย ห้ามอาบน้ำ”

แม่เข้ามาต่อว่าชุดใหญ่ เสียงดังลั่น ก่อนที่จะเดินออกไป ทุกคนอยู่ในความเงิบ ผ่านไปเกือบชั่วโมง เพชรและน้อยกลับมาแล้ว และรีบเดินเข้าห้องปิดประตูทันที ใครไปเรียกก็ไม่เปิดประตู เราคิดว่าคงกลัวแม่ดูเรื่องที่กำลังตึง สักพักหนึ่งแม่เดินไปประตูแล้วพูดออกมาว่า

“ไปอาบน้ำไป ที่ดำนีก็ไม่ใช่อะไร เป็นห่วง ไปแบบนั้นมันก็จะรุ่มโรม เรียงคิวมันนั่นแหละขาดเลยนะ ไม่รู้อะไรเลย” เสียงแม่ดูนึ่งและอ่อนโยนขึ้น พร้อมพูดต่อไปว่า “ถ้าเกิดอะไรขึ้นมัน ก็ไม่พันแม่อยู่ดี ลูกสาวร้านแม่อาอื่นไปมีเรื่อง ก็ต้องไปจัดการอยู่ดี ไปๆ ไปอาบน้ำ”

สถานการณ์ดูดีขึ้นมาทันที จันรีบไปอาบน้ำ ในขณะที่เพชรออกมาหาอะไรในครัวกิน แต่ไม่มีอะไรให้เธอกิน (แน่นอนมีขายสำหรับลูกค้า) เธอคงหิว และคงไม่มีเงินซื้อ แม่จะไม่ได้สนใจอาการหิวข้าวของ “ลูกสาว” ตัวเองสักเท่าไร ถ้าเทียบกับความห่วงใยเวลาที่ “ลูกสาว” จะต้องออกไปข้างนอกแล้วอาจจะถูกรุ่มโรม หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ มีเพศสัมพันธ์นอกกรอบผลประโยชน์ของเธอ

หรือเราสามารถทำความเข้าใจได้อีกอย่างหนึ่งว่า แม่ใช้ความสัมพันธ์ระหว่าง “แม่-ลูกสาว” เพื่อผลักดันให้หญิงสาวเหล่านี้ตัดสินใจเข้าสู่การค้าบริการทางเพศอย่างเต็มตัวมากขึ้น เพราะหลังจากที่แม่ได้ต่อว่าจันเรื่องการออกไปข้างนอกมาทั้งวันและไล่เธอออกจากบ้าน ก่อนที่จะกลับมาพูดดีกับเธออีกครั้ง ทั้งหมดได้กลายเป็นเหมือนการกดดันให้เธอต้องตัดสินใจว่าจะอยู่ร้านนี้ต่อไปโดยไม่ต้องเริ่มรับแขกอย่างเป็นจริงเป็นจังเสียที หรือไม่ก็ต้องออกไปจากร้านนี้ แล้วจะไปไหน กลับบ้านไปคำตอบหรือไม่ แต่ไม่ว่าจะไปไหนก็แล้วแต่....จะไปอย่างไร และจะเอาเงินที่ไหนไป

ตั้งแต่เราพบจันในร้านนี้ เธอใส่เสื้อผ้าชุดเดียวกันทุกวัน

“มันไม่มีเงิน เสื้อผ้าที่ใส่ก็ยืมเขามา” พรตบข้อสงสัยของเรา

“จันอยากกลับบ้านมัย” ผู้เขียนถามเธอกลับไป

“อยากไอ้ แต่ไม่มีเงิน” จันและพรตอบพร้อมกัน

“ถ้าอยากก็กลับบ้านด้วยกัน เชื้อยไปส่ง” เราเสนอตัวด้วยสายตาของคนที่มีมองโลกด้านเดียว และดูราวกับว่าการกลับบ้านเป็นเรื่องที่ไม่ยาก พรกับจันคุยอะไรกันเบาๆ ก่อนที่พรจะหันมาบอกเราว่า

“จันมันจะนอนกับแขก เอาเงินก่อนแล้วค่อยกลับบ้าน” คำตอบของพรทำให้โลกอันเรียบแบนของเรายิ่งตีบตันเข้าไปอีก เพราะจันเป็นคนบอกเราเองว่าเหตุผลที่เธอไม่นอนกับแขกอีกเลยหลังจากนอนไป 3 – 4 ครั้งนั้นแล้ว เพราะเธอ “บ่มี”

หากแต่วันถัดไป ในช่วงเย็นสามสาวน้อยน้องใหม่อยู่กันพร้อมหน้าในร้านแม่ วันนี้พวกเธอเป็นเด็กดี ช่วยทำกับข้าว และพอถึงเวลาต้องแต่งตัวเพื่อรับแขก วันนี้เป็นวันแรกที่เราเห็นจันปฏิบัติภารกิจเยี่ยงรุ่นพี่คนอื่นๆ ในร้าน เธอตัดสินใจแล้วว่า จะรับแขก เธอหันมามองผู้เขียนหลายครั้งด้วยแววตาที่ผู้เขียนก็อ่านไม่ออก แต่ผู้เขียนยังเชื่อในคำตอบของเธอ “บ่มี” แต่อย่างไรก็ตาม แม่ก็คงไม่ปล่อยให้เธอเอือระเหเยอยู่อย่างนี้ได้อีกนานนัก ดังนั้น ทั้งการระเบิดอารมณ์และกลับไปพูดดีๆ ด้วยอีกครั้งจึงเป็นยุทธวิธีในการกดดันของแม่ เพื่อเร่งให้พวกเธอเข้าสู่กระบวนการค้าบริการทางเพศได้เร็วขึ้น

และถ้าหากเรานำสิ่งที่แลเล้าถึงประสบการณ์การกลับบ้าน หรือนึกถึงเรื่องของพิมที่
สนทนากับผู้คนในร้านค้าในหมู่บ้าน เสียงกระแฉะกระแฉะ หรือการจับจ้องต่อผู้หญิงที่ออก
เดินทางไปนอกหมู่บ้านเป็นสิ่งที่พวกเขาต้องเจอ และมากไปกว่านั้น อาจเป็นการถามตรงๆ แต่จั้น
ในวัยขนาดนี้ เธอพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับสถานการณ์นั้นหรือยัง

การกดดันทางวัฒนธรรมประเพณีที่มีต่อความเป็นหญิงในด้านหนึ่ง แม้ว่าจะเป็นเสียงที่
เหมือนจะต้อยตึงกับสภาวะโลเลเล่นและการเข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศของเหล่าหญิงสาวชาว
ขมุ หากแต่ในอีกทางหนึ่ง เสียงแห่งวัฒนธรรมดังกล่าวก็กลับทำงานสอดประสานได้ดีกับความ
ต้องการแรงงานในภาคธุรกิจทางเพศของการพัฒนา เพราะการกดดันทางวัฒนธรรมดังกล่าวกลับ
เป็นดังปราการที่คอยกั้นการเดินย้อนกลับของหญิงสาวเหล่านี้ในกรณีที่เปลี่ยนใจจากร้านกินดื่ม
แล้ว เพราะไม่ว่าผู้หญิงที่เดินทางเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านจะเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศ
หรือไม่ หากแต่พวกเขาก็ได้ต่างพร้อมหรือ “เสียแล้ว” ในการรับรู้ของสังคมหมู่บ้านอยู่ดี และไม่ว่า
จะเป็นพื้นที่บ้านหรือพื้นที่ร้านกินดื่ม เสรีภาพสำหรับพวกเขาก็จำกัดจำเขี่ยอยู่ดี หากแต่โลกในร้าน
กินดื่มยังสามารถให้พวกเขาได้มีโอกาสสื่อสารสมาคมกับประชาคมแห่งอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงผ่านมือ
ถือราคาถูกจากจีน และอาจพอบรรเทาเสียงแห่งวัฒนธรรมทั้งจากชุมชนและครอบครัวได้บ้างหาก
พวกเขาจะเดินทางกลับบ้านไปพร้อมของฝากและเงินให้พ่อกับแม่บ้าง

เสียงของเพ็ญ เด็กสาวชาวขมุที่ผู้เขียนพบในร้านอาหารริมโขง ณ ผังเชียงของ ประเทศ
ไทย เธอเพิ่งมาทำงานเป็นสาวเสิร์ฟในร้านนี้ได้ไม่ถึงหนึ่งเดือน หากแต่เธอมีเรื่องให้ต้องบ่นระบาย
ความคับข้องใจออกมามากมาย แม้กับลูกค้าแปลกหน้าเช่นผู้เขียน แต่นั่นก็แสดงให้เห็นว่า ที่ผ่าน
มาอาจไม่มีใครที่คอยรับฟังความรู้สึกนี้ของเธอ หากแต่ภายใต้วินัยอันเข้มงวดมากมายในการ
ทำงานในร้านอาหารดังกล่าว ต่อคำถามว่า “ถ้าอย่างนั้นก็กลับบ้านดีกว่ามัย” เพ็ญกลับปฏิเสธ
ออกมาด้วยสายตาดันเด็ดเดี่ยวเกินกว่าวัย 14 ปีของเธอกับการจากบ้านมาครั้งแรก

“ไม่กลับ กลับไม่ได้ ออกมาแล้วก็ต้องทำให้มันดีก่อนแล้วถึงค่อยกลับ”

ในยามนี้บ้านภายใต้บริบทการพัฒนาที่ผูกขาดนิยามความหมายเกี่ยวกับการมี “ชีวิตที่ดี
ขึ้น” ของผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงไว้ กลายเป็นพื้นที่ซึ่งไม่ง่ายที่จะหวนกลับ หรือพูดในอีกทาง
หนึ่ง ภายใต้เงื่อนไขของ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ที่มาในนามการพัฒนาได้สะท้อนความสัมพันธ์ชุดเดิมระหว่าง
ผู้หญิงเหล่านี้กับบ้านลง และสร้างความสัมพันธ์ชุดใหม่ขึ้นมา ซึ่งทำให้บ้านไม่ใช่พื้นที่ซึ่งสามารถ
จะกลับได้โดยพลการอีกต่อไป หากแต่ต้องกลับไปภายใต้เกณฑ์การมีชีวิตตามแบบมาตรฐานการ
พัฒนา ด้วยเหตุนี้ หลายชีวิตจึงยังมีชีวิตโลดแล่นในฐานะแรงงานของการพัฒนา ที่ต่อให้แม้อยาก
หันหลังและวิ่งกลับบ้านมากเพียงใด ก็ไม่สามารถทำได้

หญิงสาวและความเช็กซี: ชีวิตในร้านกินดื่มของเด็กน้อย

ถ้าเรื่องเล่าก่อนหน้านี้ได้ทำให้เห็นความร่วมมือระหว่างความเป็นแม่และลูกสาวที่มาช่วยผลักดันให้ผู้หญิงเข้าสู่การค้าบริการทางเพศมากขึ้น ในขณะที่อุดมการณ์ความเป็นผู้หญิงตามแบบสังคมวัฒนธรรมประเพณีที่นิยามความดีของผู้หญิงไว้กับการอยู่ติดพื้นที่ที่ไม่เคลื่อนย้ายไปไหน ก็ทำหน้าที่ป้องกันไม่ให้ผู้หญิงที่เคลื่อนย้ายได้หวนกลับเข้าสู่พื้นที่ของครอบครัวและชุมชนได้ตามอำเภอใจของพวกเธอ ซึ่งทั้งหมดนี้ ถือเป็นความร่วมมือที่ดีสำหรับการพัฒนาทั้งในแง่ทางเศรษฐกิจที่จะได้แรงงานเพิ่มขึ้น เพื่อส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจ และในอีกทางหนึ่ง การมีอยู่ของการค้าประเวณีก็เป็นหัวข้อที่จะทำให้ทั้งนักสุขภาวะที่รณรงค์เรื่องโรคเอดส์และโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์อื่น นักสิทธิมนุษยชน และฯลฯ ได้มีหลักฐานยืนยันถึงเหตุผลที่ดินแดนแถบนี้จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาต่อไป

ในขณะที่ผู้หญิงสาวเองก็กลับต้องเผชิญกับสภาวะอิหลักอิเหลื่อระหว่างการเป็น “ผู้หญิงที่ดี” และ “ผู้หญิงไม่ดี” ในบริบทของพื้นที่ที่ต่างกันออกไป การตัดสินใจก้าวออกจากบ้านของพวกเธอ ทำให้พวกเธอต้องยอมรับสถานภาพของการเป็นผู้หญิงไม่ดีไปโดยปริยาย หากแต่ภายใต้กรอบของการเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” ที่หาญกล้าเดินทางออกจากหมู่บ้าน มีหน้าซำก็ยังทำงานในร้านกินดื่มเพื่อขายบริการทางเพศ กลับไม่ได้ทำให้เธอปลดปล่อยพันธนาการที่ “ผู้หญิงดี” ต้องแบกรับเอาไว้ได้ พวกเธอยังคงต้องแบกรับ “ความเป็นผู้หญิงดี” ไว้ภายใต้กรอบของ “ผู้หญิงไม่ดี” ในการรับรู้ของสังคมไปด้วยในเวลาเดียวกัน

นอกจากความอิหลักอิเหลื่อในระหว่างการเป็น “ผู้หญิงดี” และ “ผู้หญิงไม่ดี” แล้ว การโลดแล่นอยู่ในธุรกิจการค้าบริการทางเพศของพวกเธอตั้งแต่เยาว์วัยก็ทำให้เด็กสาวเหล่านี้ต้องสวมบทบาทของการเป็นหญิงสาวตั้งแต่เนิ่นๆ สภาวะอิหลักอิเหลื่อระหว่างความเป็นเด็กน้อยและความเป็นผู้หญิงสาวมีให้เห็นอยู่เนื่องในชีวิตประจำวันของพวกเธอ ทั้งในและนอกเวลาทำงานในร้านกินดื่ม

หลังอาหารมื้อเย็นหลังจากวันที่แม่ได้ระเบิดอารมณ์ใส่สามสาวน้องใหม่ของร้าน จัน เพชรน้อย ไปแล้ว และนำไปสู่บทสรุปว่าจันตัดสินใจรับแขก ตามเพื่อนร่วมรุ่นของเธอ เพชรและน้อยเย็นวันนั้น ในระหว่างที่ยังไม่มีแขกเข้ามาในร้าน สาวๆ ส่วนใหญ่จับกลุ่มนั่งคุยกันอยู่ที่โซฟา น้อยเดินเข้ามาด้วยท่าทางที่ใจเช็กซี เธอพยายามดัดแปลงท่าเช็กซีของเธออยู่หลายท่า ซึ่งแต่ละท่าก็เป็นภาพคุ้นตาที่พบเห็นได้ในทีวีหรือมิวสิกวิดีโอ เธอเริ่มเปลี่ยนจากการเดินด้วยท่าทางเช็กซีไปสู่การเดินพร้อมทั้งทำเสียงเช็กซีประกอบตามไปด้วย การพยายามเช็กซีของเธอเป็นที่สนุกสนานของสาวๆ คนอื่นในร้าน รวมถึงตัวเธอเองด้วย

ในระหว่างที่เหล่าสาว ๆ กำลังสนุกกับการดัดแปลงท่าทางเท็กซี่ต่างๆ อยู่ นั่น จังหวะนั่นเอง ที่มีชายคนหนึ่งเข้ามาในร้าน เขาเป็นลูกค้าคนแรกของเย็นวันนี้ น้อยมีอาการเปลี่ยนไปทันที จากที่ ร่าเริงและดูกำก้น สังเกตได้ว่าเธอเริ่มทำตัวไม่ถูก ผู้ชายคนนั้นตั้งใจมาหาเธอ หากแต่พอเธอต้อง เผชิญหน้ากับแขกของเธอจริงๆ ความกำก้นของเธอหายไปสิ้น เธอไม่ได้พูดอะไร ไม่เหลือแม้ท่าทาง เท็กซี่ ไม่มีแม้แต่เสียงเล็ดลอดออกมาจากเธอ สิ่งเดียวที่เธอทำคือ เธอได้แต่ไล่หุบผู้ชายคนนั้นด้วยความ เินอาย ไม่ว่าเขาจะพูดอะไรด้วยก็ตาม และน้อยพยายามลากเขาออกมาจากบริเวณที่พวก สาว ๆ นั่งกันอยู่

เธอออกมานั่งคุยกับแม่ที่หน้าร้าน แม่บอกว่าผู้ชายคนนี้เป็นครูอยู่เมืองสิงห์

“ถ้าใครได้เป็นพวกโซคดี” เราคิดว่าความโชคดีที่แม่พูดถึงคงหมายถึงการที่เธอเป็นครู มีหน้าที่การงานมั่นคง แต่ดูท่าทางว่า “ความโชคดี” จะมาเร็วเกินไปสำหรับน้อยในวัย 14 ปี ด้วย เหตุผลว่าเธอยังไม่โตเป็นสาวมากพอที่จะเรียนรู้การเจรจาพากับชายหนุ่ม เมื่อเราหันกลับไปมอง ที่น้อยอีกครั้ง ภาพจึงยังเป็นอย่างเดิม คือ น้อยยังคงไล่หุบผู้ชายคนนั้นด้วยความเินอาย ซึ่งก็ สามารถเข้าใจได้ว่าสถานการณ์เช่นนี้เป็นสถานการณ์ที่เธอก็ไม่รู้จะจัดการอย่างไร ไม่ใช่จัดการ ผู้ชายคนนั้น หากแต่เป็นการจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกของเธอเองเมื่อต้องเผชิญหน้ากับเพศตรง ข้ามที่เธอก็มีความสนใจให้เจนนามาสู่ความรู้สึกเินอาย

ผู้ชายคนนั้นผละจากน้อยและเดินมาหาแม่ พร้อมกับพูดอย่างมีอารมณ์ว่า “ไม่ไหวแล้ว เอาแต่ตีเขา จนร้อนแล้วก็เจ็บไปหมด” ว่าแล้วก็เดินไปที่รถมอเตอร์ไซด์ น้อยวิ่งไปที่รถและดึง กุญแจออก เธอไม่ได้สังเกตว่าผู้ชายคนนั้นเริ่มหงุดหงิด อารมณ์เสียจริงๆ แล้ว เมื่อเห็นน้อยดึง กุญแจรถออก เขาก็พูดออกมาด้วยเสียงอันแข็งกร้าวว่า

“ขนาดพ่อแม่มันยังไม่ตีขนาดนี้เลย นี่อะไรเอาแต่ตี”

ได้ผล น้อยหยุดชะงักไป และเขาดึงกุญแจรถไปจากมือเธอและชื้อออกไป แน่นอนว่า สถานการณ์เช่นนี้จะไม่เกิดกับรุ่นพี่ของเธอซึ่งชำนาญในการประเมินสถานการณ์และรู้ทางหนีทีไล่

เจกเช่นเดียวกันกับจัน ในคืนวันหนึ่งที่เรากับจันเดินอยู่บนถนนเพื่อที่จะไปดูหน้าหนุ่มน้อย ที่เธอแอบชอบที่บ้านของเขา แต่ระหว่างทางที่เราสองคนเดินกันอยู่นั้น กลุ่มวัยรุ่นที่ชอบไป รวมกลุ่มกันอยู่ที่ร้านแม่มาก็อบล้อมหน้าล้อมหลังเธอจนเต็มไปหมด สิ่งที่จันตอบโต้กลับไปได้คือ “จะ ฟ้องอីพ่อ” ซึ่งอืพ่อที่จันพูดถึงนั้นก็คือพันโทเทพ ซึ่งเป็นนายตำรวจที่ชอบมานั่งคุยกับแม่ที่ร้านและ คอยให้ความช่วยเหลือแม่และทุกคนในร้านอยู่เสมอ แต่ดูเหมือนว่าความต้องการของจันจะไม่ ได้ผล เด็กวัยรุ่นผู้ชายยังตามเธอและยื่นมือมาป่วนเปื้อนให้เธอต้องปิดป้องอยู่ตลอดเวลา ในที่สุด เราจึงบอกเธอว่ากลับร้านก่อนดีกว่า คงไม่ไหวแล้ว จันเห็นด้วย ว่าแล้วเธอก็หันหลังวิ่งอย่างสุดชีวิต โดยมีเด็กวัยรุ่นที่ทั้งวิ่งตามและปั่นจักรยานตามเธอไปด้วยอีกหนึ่งขบวน.....หวังว่าเธอคงวิ่งได้เร็ว พอ

จากสถานการณ์ที่ยกมา ทำให้เห็นว่าจันและน้อยยังเด็กเกินไปสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชายหนุ่มหญิงสาว หากแต่พวกเขากลับต้องเข้ามาเผชิญหน้ากับสถานการณ์ดังกล่าวแน่นอนว่า บางคราวพวกเขาก็รู้สึกถึงอิสรภาพของเธอในการปฏิสัมพันธ์กับชายหนุ่ม เฉกเช่นที่จันชวนผู้เขียนเดินไปยังบ้านชายหนุ่มที่เธอหมายปอง หากแต่ในอีกด้านหนึ่ง พวกเธอก็ยังไม่พร้อมกับการรับมือในปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว เฉกเช่นที่เกิดขึ้นกับทั้งจันและน้อย พวกเธอก็ยังไม่แพรวพราวเท่ากับรุ่นพี่ของเธอ หากแต่ความอิหฺลัทธิเหลือเหล่านี้ก็ไม่ได้ทำให้พวกเขาคัดสินใจกลับบ้านตรงกันข้าม พวกเธอกลับตัดสินใจที่จะเผชิญหน้ากับความอิหฺลัทธิเหลือนานาประการเหล่านี้ต่อไป ทั้งจากเสียงก่นด่าของแม่ที่เรียกร้องความเป็นผู้หญิงที่ดีจากพวกเธอ เพื่อให้พวกเธออยู่ในวินัยของร้านกินดื่มแห่งนี้ หรือจากความรู้สึกภายในของพวกเธอเองที่ด้านหนึ่งเปิดรับการมาเยือนของชายหนุ่ม หากแต่ในอีกด้านหนึ่งก็ยากที่จะรู้วิธีรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว

บทสนทนาระหว่าง “โสภณ” และ “ผัว”: เสน่ห์และความน่ารังเกียจ

เราเจอบัวครั้งแรกที่ร้านแม่ หลังจากที่เรารู้ว่าบัวย้ายออกจากร้านแม่ไปแล้ว วันนี้บัวกลับเข้ามาที่นี้ในตอนหัวค่ำ แต่เมื่อเห็นว่าวันนี้ที่ร้านแม่ก็เงียบไม่ค่อยมีลูกค้า บัวเลยตัดสินใจกลับ เราเดินออกมากับบัวด้วย จึงได้รู้ว่าตอนนี้บัวไปเช่าห้องอยู่กับแฟนและเปิดรับลูกค้าเอง ห้องพักที่เธอเช่าเดือนละสองแสนกิบ ตกวันละ 35,000 กิบ เธอรับแขกทุกวันโดยให้แขกจ่ายค่าห้องด้วย โดยทั้งหมดนี้ เธอเรียกเก็บค่าตัวเธอ 135,000 กิบ การที่มาที่ร้านแม่บ่อยๆ ของบัวก็คือการไปหาลูกค้าด้วยอย่างหนึ่ง เพราะบางวันที่ร้านแม่ไม่มีลูกค้า บัวจะไม่เข้าไป หากแต่นั่งอยู่หน้าร้าน และบางทีมีลูกค้าจะเข้าไปร้านแม่ก็จะเจอกับเธอก่อน ถ้าตกลงราคากันได้ก็ไป ถ้าไม่ได้ลูกค้าก็จะเข้าไปในร้านแม่ แต่เธอจะทำแบบนี้ตรงๆ ไม่ได้ ต้องทำให้เหมือนมานั่งรอใครสักคนในร้านไม่เช่นนั้น ถ้าแม่รู้ เธอก็อาจจะถูกแม่ต่อว่าได้ฐานที่มานั่งรับลูกค้าตัดหน้าแม่ และนี่คือเหตุผลที่แม่ไม่ชอบให้สาวๆ มาอยู่นอกร้าน เพราะจะกลายเป็นการเจรจากันนอกเหนือการได้ประโยชน์ของแม่

วันนี้เราชวนบัวไปทานอาหารกลางวันด้วยกัน บัวให้เราไปรับเธอที่หอพัก เพื่อให้แฟนวัยรุ่นของเธอได้มั่นใจด้วยว่าเธอมากับเราจริงๆ ไม่ได้ออกไปกับผู้ชายที่ไหน แต่พอไปถึงที่ร้านหลังจากบัวให้เราสั่งอาหารให้ ลูกค้าประจำของเธอก็โทรเข้ามา และเธอพยายามชวนให้มานั่งดื่มเบียร์ด้วยกัน

“มาเลี้ยงเบียร์มา นั่งอยู่กับเอ้อย 2 คน”

สักพัก สุข ลูกค้าประจำหรือแฟนของบัวก็มา สุขเป็นผู้ชายร่างเล็ก และเป็นครูสอนชั้น ม.

1 – ม. 3 เมียของสุขขายของอยู่ที่ตลาดในเมืองน้ำทา ห่างออกไปจากตัวแขวงที่เราอยู่กันหลายกิโล

ตอนแรกที่ยังไม่ได้ดื่มเบียร์ สุขดูเป็นคนเงียบๆ ติดจะเรียบร้อย แต่พอเริ่มเมา เสี่ยงก็เริ่มดังขึ้นไป ด้วยเช่นกัน และความตึงเครียดก็กลายเป็นสถานการณ์ที่ปกคลุมโต๊ะอาหารของเราในมือนั้นไปในท้ายที่สุด หากแต่ตัวเองก็แสดงให้เห็นถึงขั้นเชิงของเธอในการจัดการกับสถานการณ์ตึงเครียดตรงหน้าได้ ภาพที่เห็นตรงหน้าเราจึงเป็นภาพตัดกลับไปมาระหว่างการความโรแมนติก ความเสนาหา ความหึงหวง การชิงไหวชิงพริบ และความน่ารังเกียจ หัวข้อต่างๆ เหล่านี้ได้กลายเป็นบทสนทนาในโต๊ะอาหารวันนั้น

เมื่อสุขมาถึง สุขไม่รอเวลาที่จะพูดจาจับบัวพร้อมกับส่งสายตามีความหมายถึงบัวอยู่ตลอดเวลา เราในฐานะผู้ชม อดรู้สึกไปกับสายตาของสุขไม่ได้ สายตาของสุขทำให้เราเดาไปเองว่า บัวคงรู้สึกภูมิใจในความรักของสุขและความสวยงามของตัวเอง – อันนี้เราคิดไปเอง

“บัวนี่งามสุด รักบัวที่สุด” สุขพรั่นพูดอยู่แต่ประโยคนี้ ในขณะที่บัวพยายามให้สุขสั่งเบียร์อยู่ตลอดเวลาแต่ไม่ได้พูดตรงๆ สุขตอบคำถามเราเกี่ยวกับการพบบัว

“ไปเยือนอีแม่แล้วเอาบัวมานั่งนำ กินเบียร์หมดไป 8 แก้ว (ขวด) ลม (คุย) กันถูกคอดีก็เลยติดต่อกันมา แต่ก่อนหน้านี้คบคนนี้ (สุขชี้ที่ตัวเอง) แล้วแฟนบัวน้อยคนนี่ (คนที่อยู่หอบของบัว) ก็มาทำให้แตกกัน” สุขเริ่มเข้าสู่ความหึงหวง

“อ้ายสุขมีเมีย มีลูก 2 คนแล้ว” บัวดูไม่ยอมแพ้เช่นกัน สุขเองก็พยายามรักษาหัวข้อสนทนาเรื่องแฟนบัวน้อยของบัวอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน และบางครั้งก็พยายามจะโทรหาผู้ชายคนนั้น ในขณะที่บัวต้องใช้ความพยายามในการหว่านล้อม

“มือนี้มาเจอกัน มีความสุขก็ดีแล้วไม่ต้องเอาคนอื่นเข้ามาทำให้เสียบรรยากาศ” หรือบางครั้งสุขดูจะไม่ยอมหยุดความพยายามในการที่จะโทรหาแฟนของเธอ บัวจะพูดว่า

“ถ้าขอย่อยากเจอใคร ข้อยจะโทรหาคนนั้นเอง ถ้าข้อย่อยากเจอใคร ข้อยกับโทร เจ้าอย่ามาทำให้บรรยากาศดีๆ มันเสียไปเลย” ได้ผล สุขลดระดับความเครียดลง บัวสามารถจัดการกับสถานการณ์ได้ตลอดการสนทนา และบัวกับสุขก็เริ่มใกล้ชิดกันมากขึ้น เริ่มจากส่งสายตา จับมือกัน ป้อนอาหารกัน บัวเข็ดปากให้สุข และสุดท้าย บัวหอมแก้มและจูบกับสุขในร้านอาหาร ซึ่งสุขมีท่าทีเกร็งเล็กน้อย หากแต่ก็ทำให้สถานการณ์ตึงเครียดดูดีขึ้นมาได้ ในขณะที่บัว ยังคงคล่องแคล่วไม่มีทีท่าเก้อเขิน

“อย่างนี้บัวทำได้ (จูบกันในร้านอาหาร) ไม่อาย ไม่สนใจ บางคนไม่กล้าทำอย่างบัว บางคนทำมากกว่านี้” บัวอธิบายการกระทำของตัวเองหลังจากได้ลงมือทำไปแล้ว

“บัวหลายใจ เขามีแฟนแล้ว” สุขบ่นออกมาอีกครั้ง

“สุขเองก็มีลูกมีเมียแล้วไม่ใช่เหรอ ยิ่งกว่าแฟนของบัวอีก” เราพูดออกไป บัวพยักหน้า ทำให้สุขเงียบไป มีบางครั้งที่บัวขอตัวไปห้องน้ำ สุขก็หันมาพูดกับเรา

“อย่าบอกบัวนะ เขาเป็นอย่างนี้...โสเภณี น่าเสียดาย เขามีความสามารถมาก พูดได้หลายภาษา” บัวพูดภาษาจีนได้ด้วย เพราะพ่อเธอเป็นคนจีนฮ่อ และแม่เป็นคนลาว-ไทญ้อย

“อ้าว แล้วไม่ดีเหรอ สุขไม่รักบัวเหรอ” เราถามกลับ

“คนเป็นโสเภณีนะ” สุขขึ้นเสียงแสดงความประหลาดใจกับเราและพูดต่อว่า

“บ้านแม่ไปบ่อยก็อันตรายนะ มันไม่ปลอดภัย ที่แบบนั้น”

“ก็ไม่เห็นมีอะไรนี่ สุขเองก็ไปไม่ใช่เหรอ” เราถามกลับไป

“บ้านแม่ไปได้ แต่ที่อื่นไม่รู้ มันไม่ปลอดภัย” สุขยังคงยืนยัน และทั้งหมดนี้ก็ทำให้เราเห็นความคิดของสุขที่มีต่อผู้หญิงในร้านกินดื่มและความรู้สึกต่อร้านกินดื่มด้วยเช่นกัน เหมือนจะรักแต่ไม่ใช่ เหมือนจะไม่รังเกียจ แต่ก็มี

“ระหว่างบัวกับเมีย....สุขเลือกใคร” เราถามสุขไปเล่นๆ

“ให้ทั้งบัวก็ได้ ให้ทั้งเมียก็ได้” สุขตอบกลับมา ในระหว่างนั้น บัวกลับมาพอดี สุขเปลี่ยนเรื่องมาถามเราถึงเมืองไทย

“จะพาบัวไปเที่ยวหาเอ๊ย” พูดพร้อมส่งสายตาให้บัว

“แต่ไปเมืองสิงคโปร์แล้ว ชวนบัวไป บัวยังไม่ไปเลย” สุขวกกลับมาที่การตัดพ้ออีกครั้ง บัวไม่ได้ตอบอะไร ได้แต่ยิ้มหวาน สุขยังคงพูดต่อไป

“รวมมอเตอร์ไซด์คันนี้ (คันที่สุขขี่มา) ก็ให้บัว ขายเอาเงินพาบัวไปเมืองไทย” สุขยังคงปากหวานไปเรื่อยตามฤทธิ์แอลกอฮอล์ที่เพิ่มมากขึ้น ก่อนที่จะขอตัวไปห้องน้ำ

เมื่อเราอยู่กับบัวสองคน เรื่องที่บัวเลือกพูดกับเราไม่ใช่เรื่องสุข แต่เป็นเรื่องชีวิตครอบครัวของเธอเอง

“อยู่บ้านบัวทำอะไรทุกอย่าง ทำนา ขุดดินเพื่อทำนา เอาดินมาทำนา บัวก็ทำ เอาข้าวไปขายไปกับแม่ เหนื่อยมาก ผ่านมาหมด ตอนนี้ก็ยังคงให้ที่บ้าน ปลูกสวนยาง ให้แม่ 2 – 3 ล้านกีบแล้ว บัวน้อยนี้ได้ 10 – 20 ล้านแล้ว เราจ่ายทุกอย่าง ตอนนี้ไม่ทุกข์กายแต่ทุกข์ใจ เมื่อคืนบัวได้เงินเจ็ดแสนกีบ คนจีนสองคน คนละ 3.5 แสนกีบ (1,500 บาท) กลับมาตอนตีหนึ่ง” เธอเล่าด้วยความภูมิใจในการหาเงินได้ในช่วงท้าย

“บัวมีพี่น้อง 5 คน บัวเป็นคนที่ 3 พ่อแม่แยกทางกัน น้องชายบวดยังเรียนอยู่ ที่เหลือแต่งงานกันหมดแล้ว เหลือบัว บัวอายุ 18 ปี ถ้าแต่งงานก็ต้องหยุดทำงานนี้ แต่ตอนนี้บวดยังอยากทำอยู่” เธอหยุดเล่า เมื่อสุขกลับมา

ยิ่งดื่มมาก สุขเริ่มหยุดไม่ได้และพยายามสั่งเบียร์มาเพิ่มตลอด และยิ่งสุขเมามากขึ้น บัวยิ่งเอาใจสุขมากขึ้น เช่น เทเบียร์จากแก้วของสุขมาใส่ในแก้วของตัวเอง

“ไม่อยากให้ผิวเมา” หรือ “ป้อนผิว อยากให้ผิวได้กิน” เธอเริ่มเปลี่ยนสรรพนามในการเรียก สุข แต่ไม่ว่าเธอจะเรียกว่าอะไร แต่สิ่งหนึ่งที่เธอไม่ยอมคือ เธอไม่ยอมไปต่อกับสุขตามที่สุขชวนเธอ และบัวไม่ยอมให้สุขไปส่งที่หอ และบัวมีวิธีการจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าวได้ดี

“บัวมากับเอ้อย บัวจะกลับกับเอ้อย ละกันไม่ได้”

“อย่าขัดใจบัว บัวเครียด” ซึ่งสุดท้าย สุขก็ยอมแพ้ไปในที่สุด

เมื่อเวลาจ่ายเงินมาถึง บัวบีบมือเราเพื่อส่งสัญญาณว่าให้สุขเป็นคนจ่ายทั้งหมด และพยายามพูดให้สุขจ่ายทั้งหมด สุขมีสีหน้าไม่เต็มใจนัก เราบอกออกไปว่าเราจะจ่ายค่าอาหารให้สุข จ่ายค่าเบียร์ตามที่บัวชวนมา ดูบัวไม่ค่อยพอใจและหยิบเงินจากมือเราไป 50,000 กีบ ยื่นให้สุข และบอกว่าที่เหลือให้สุขเป็นคนจ่าย ในระหว่างนั้น เพื่อนของบัวโทรมา บัวรีบอธิบายว่าคนโทรมา เป็นผู้หญิงที่อยู่หอพักเดียวกันกับเธอ

“ไม่มีเงินก็โทรเข้ามา ให้บัวโทรกลับ” พูดพร้อมกับหันไปหาสุข

“ซื้อบัตรเติมเงินให้หน่อย จะโทรหาเพื่อน ไม่มีเงินในเครื่อง” สุขไม่เต็มใจ ด้วยการส่ายหน้ากลับมา เมื่อบัวไม่ไปกับสุข สุขก็ไม่ทำอะไรเธอเพิ่มอีก

ระหว่างทางที่เรากับบัวเดินกลับไปด้วยกัน บัวก็อธิบายเหตุผลที่ไม่กลับกับสุขให้เราฟัง

“ไม่อยากกลับกับสุข ไม่อยากมีเรื่องกับแฟนที่หอ ถึงจะไม่เห็นก็ตาม มากับเอ้อยก็กลับกับเอ้อย แล้วบอกมันอย่างนี้ดีกว่า ไม่ต้องเล่าว่ามีคนดื่มกับเรา มีเราแค่สองคน มันรู้แหละ มันซุ่ม กลัวมันเคยซุ่ม เราก็ต้องเจียบไว้”

ระหว่างนั้นสุขโทรเข้ามาตัดพ้อเรื่องบัวไม่ให้ไปส่ง แต่เธอไม่สนใจ วางสายไปและให้เราขึ้นไปส่งเธอบนห้อง ซึ่งในเวลานั้น แฟนของเธอกำลังนั่งเล่นไฟอยู่กับเพื่อน บัวเข้าไปถึงก็เล่าให้แฟน เธอฟังว่าเธอนั่งดื่มกับเราสองคน คุยกันสนุกยิ่งง และก่อนที่เราจะขอตัวกลับ บัวถามเราเรื่องห้องนอนที่หอของเธอเป็นยังไง ดีกว่าที่บ้านแม่หรือเปล่า เราบอกเธอกลับไปว่าดีกว่าสิ แค่นั้นบัวก็ยิ้มด้วยความดีใจและเดินกลับขึ้นห้องไป

มันต้องดีกว่าสิ นี่เป็นห้องที่มีความแข็งแรงอยู่ในบ้านหลังใหญ่ถึงแม้จะเก่าไปหน่อย ในขณะที่ห้องพักของแม่มีลักษณะเป็นเพิงมากกว่า เพียงแค่เอาไม้ไผ่สานมากั้นห้องไว้พอนอนได้ แต่ไม่มีอะไรเป็นส่วนตัว เพียงแค่เดินก็สะเทือนถึงกันหมด ไม่ต้องคิดว่าจะพูดหรือทำกิจกรรมอย่างอื่น

บัวคงรู้สึกดีถึง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ของเธอ อย่างน้อยเธอก็มีความสามารถเข้าหออยู่ได้ แม้มันจะแลกมาด้วยปฏิภาณไหวพริบของเธออยู่ตลอดเวลาในการคุยกับแขก ในการต้องออกไปหาแขก ทุกคืนโดยอาศัยร้านแม่เป็นที่เปิดตัวเพื่อหาลูกค้า

ถึงตอนนี้เรายังคงไม่รู้ว่าบัวทุกข์ใจเรื่องอะไร แต่สำหรับเรา เราคิดว่าสิ่งที่เธอกำลังเผชิญหน้าอยู่ตอนนี้ค่อนข้างหนักและละเอียดอ่อนต่ออารมณ์ความรู้สึกแห่งความเป็นมนุษย์เสีย

เหลือเกิน จนกระทั่งเราอยากกลับไปลบความเข้าใจแรกที่เราคิดว่าบัวอาจุมิใจ/ดีใจต่อความรักที่สุข มีต่อเธอ และภูมิใจต่อความงามที่เธอมี

เธอต้องทำความเข้าใจโลก อารมณ์ ความรู้สึกของเธอมากแค่ไหน อย่างไรก็ตาม ภายใต้พื้นที่ การค้าบริการทางเพศ พื้นที่ซึ่งเรียกร้องเสน่ห์ อารมณ์แห่งความรัก ที่ทั้งเธอและลูกค้าต่างพัว ประเคนใส่กันและกัน หากแต่ภายใต้ร่าเริงคำหวานเหล่านั้นก็กลับดำเนินควบคู่ไปกับอารมณ์ เหยียดหยามแห่งความเป็นโสเภณีจากฝ่ายลูกค้า และการพยายามดิ้นเงินออกจากกระเป๋าลูกค้า ให้ได้มากที่สุดโดยเปลืองพลังให้น้อยที่สุดจากฝ่ายหญิงสาว ในขณะที่เมื่อกลับเข้าไปในโลก ส่วนตัวที่ห่อหุ้มของเธอ เธอก็กลับต้องพยายามอยู่ในกรอบของการเป็น “คู่รักที่ดี” หรือ “เมียที่ดี” ที่ ย่อมต้อง “ซื่อสัตย์” ต่อ “สามี”/“คนรัก” ในขณะที่ “ความซื่อสัตย์” ก็เป็นปฏิปักษ์กับ “ความเป็น โสเภณี” ของเธอ อาชีพซึ่งต้องเอาไว้ใช้ทำมาหาเลี้ยง “สามี” ที่เธอต้องจ่ายเงินเพื่อ “ซื้อ” มาอีกทาง หนึ่งด้วยเช่นกัน

ในยามนี้ ดูเหมือนความสุขของเธอจะมาจากการมีที่อยู่ที่ดี “ดีขึ้น” ไม่ใช่เพียงไม้ไผ่ของแม่ที่ ต้องอยู่รวมกันในร้านกินดื่มชอมช่อแห่งนั้นพร้อมไปกับต้องทนอยู่ใต้เสียงบ่นของแม่อีกต่อไป แต่ อย่างไม่เสีย เพื่อที่จะมีชีวิตที่ “ดีขึ้น” การขายบริการทางเพศก็ยังเป็นคำตอบสำหรับเธออยู่เช่นเดิม

โสเภณีสื่ออาชีพ: “ชีวิตที่ดีขึ้น” ภายใต้การแข่งขันของหญิงสาวในร้านกินดื่ม

วันนี้แม่พยายามให้แวง หญิงสาวในร้านคนหนึ่งโทรหาพร หญิงสาวที่เคยทำงานที่นี่ แต่ ตอนนี้ออกไปแล้ว แวงโทรไปหลายครั้งกว่าพรจะรับสาย

“อีพรอยู่เมืองสิงห์ มันได้เงินล้านปลาย” แวงรายงานแม่ทันที

“เธออะ...อยู่ที่นี่มันก็ได้เจ็ดแสนกับแล้ว ไปอยู่โน้นก็ได้อีกสามแสนกับแค่นั้นแหละ โอ้ ที่โน้น จะสู้ที่นี่ได้ไง เมืองน้อย” แม่เถียงกลับไป

“มันบอกว่าอยู่ที่โน้นที่เดียวมันได้ล้านกับปลาย” แวงเถียงกลับ แม่ได้ยิ้มนับนิ้วพูดว่า

“มันโกหก เป็นไปไม่ได้”

ไม่ว่าจะโกหกหรือไม่โกหก แต่ก็ทำให้เห็นสภาวะดิ้นรนของผู้หญิงเหล่านี้เพื่อการไปสู่ชีวิต “ที่ดีขึ้น” ของพวกเธอ โดยมีพวกเธอตนเองเป็นดั่งคู่แข่ง ตัวเปรียบเทียบ หรือแรงกดดันอีกทาง หนึ่งว่าในจำนวนพวกเธอทั้งหมด ใครจะมีชีวิตที่ดีกว่ากัน

มอญเดินเข้ามาและเล่าให้เราฟังถึงเรื่องของเธอเมื่อคืนนี้

“เมื่อคืนนี้ไปนอนเฝ้ากับแขก กลับมาตี 2 ได้เงิน 260,000 กีบ (ประมาณ 1,000 บาท) นอนชั่วคราวกับเสี้ยที่ร้านนี้ก่อน เสี้ยให้ 160,000 กีบ แล้วออกไปกับแขกอีกคนได้แสนกีบ⁹”

“ได้เยอะมากเลยนะ” เราพูดกลับไป เธอยิ้มอารมณ์ดี

“บางครั้งถ้าแขกแปลกหน้ามาจากที่ไกลๆ เราก็ตี (โกหก) แขกไปว่าเราเป็นสาวบ้าน ไม่ใช่สาวร้าน เราก็จะได้ราคาสูงขึ้น เพราะแขกชอบสาวบ้านมากกว่า” เธอหันมาบอกเทคนิคการโกงราคาอย่างอารมณ์ดี

ในขณะที่อื่น หญิงม่ายที่หวนคืนสู่ร้านกินดื่มอีกครั้งตามคำชักชวนของแม่

“ผู้สาวที่อยู่บ้านเดียวกันกับมัน บอกว่ามันกลับไปอยู่บ้านแล้ว ก็เลยไปชวนมันมา พ่อแม่มันอยากให้มา อยู่แน่ๆไม่รู้ทำไมมาหาทำอะไร “ นี่คือการตอบจากแม่

อินก็เช่นเดียวกับมอญ ตื่นขึ้นมาก็พูดเรื่องการรับลูกค้าของเธอเมื่อคืนนี้ ซึ่งเธอได้เงิน 150,000 กีบ ดูสีหน้าเธอพอใจ หากแต่พอคล้อยหลังเธอไป แวงก็เริ่มนิทราเธอ

“ลูกค้าบ่อยมากลาว (อิน) เพราะลาวเฒ่าแล้ว”

“แต่อินบอกว่า อายุ 19 ปี” เราพูดกลับไป

“เชื่อเธอ ดูหน้าก็รู้แล้วว่าอายุสามสิบปี ดูสิมีรอยที่ตา” เธอยิ้มเยาะและทำท่าประกอบรอยตีนกาบนใบหน้าของอิน หากแต่แวงก็เฝ้าดูอินอายุเท่าไรแน่ อินคงไม่ยอมบอกใครเรื่องนี้

แต่ไม่ว่าการมีลูกค้าตลอดซึ่งหมายถึงการได้เงิน จะทำให้หญิงสาวเหล่านี้รับลูกค้าอย่างไม่เลือก ในกรณีที่บางคนทำงานได้เงินมากแล้วในคืนนั้น อาจทำให้ในช่วงกลางวันของวันถัดไป เธอไม่รับลูกค้าเลยก็ได้ ขึ้นอยู่กับเทคนิคของเธอ เช่น เรียกราคาสูง ถ้าประเมินแล้วลูกค้ากลุ่มนี้ถูกจัดอยู่ในกลุ่มไม่มีเงินมาก หรือเป็นกลุ่มคนที่ไม่น่าสนใจสำหรับพวกเธอ เช่น ไทรม หน้าตาไม่ดี ฯลฯ

นอกจากการได้เงินที่จะเป็นตัววัดความสำเร็จของพวกแล้ว การขยับขยายไปอยู่ในพื้นที่ซึ่ง “ดีกว่า” ก็เป็นอีกหนึ่งความสำเร็จที่พวกเธอต้องการจะไปให้ถึง อย่างเช่นที่เกิดขึ้นกับบัว ในการย้ายออกจากร้านแม่ และไปเปิดรับลูกค้าเอง จนล่าสุดที่ผู้เขียนกลับไปอีกครั้ง แม่บอกว่า

“อ๊บบัวไม่อยู่ที่หอพักนั้นแล้วนะ มันบอกว่ามันไปอยู่เวียงจันทร์” สิ้นเสียงของแม่ หญิงสาวคนหนึ่งจากร้าน เบะปากออกมา ก่อนจะสวนกลับไปด้วยน้ำเสียงประชดแถมเหยียดหยามว่า

“เวียงจันทร์หรือ.....เมืองสิงห์มากกว่า ไม่เชื่อไปดูสิ พุดมาได้ว่าไปเวียงจันทร์”

ไม่ว่าบัวจะไปเวียงจันทร์จริงหรือไม่ แต่การอ้างอิงเวียงจันทร์และการทนฟังไม่ได้ของหญิงสาวอีกคนในร้าน ก็ให้ภาพความเข้าใจเกี่ยวกับการขยับสถานภาพของหญิงสาวเหล่านี้ ที่ยิ่งเธอรู้สึกกดดันมากเท่าไรกับสถานภาพการเป็นสาวบริการในร้านขนาดเล็ก ค่าตัวถูก รายได้น้อย ยิ่ง

⁹ สำหรับร้านนี้ สนนราคาชั่วคราวอยู่ที่ 70,000 – แล้วแต่ความสามารถในการต่อรองของหญิงสาวแต่ละคน แต่ต้องหักให้แม่ 20,000 กีบ (80 บาท) ถ้าค้างคืน ต้องจ่ายให้แม่ 30,000 กีบ (120 บาท)

กลายเป็นแรงเสียดทานให้เธอต้องขยับไปสู่จุดที่ดีกว่า เช่น เลือกรับลูกค้าที่คาดว่าจะมีรายได้สูงๆ หากร้านที่จะสังกัดให้ใหญ่โตมากขึ้นไปอีก หรือการออกไปรับแขกเอง หาแฟนหรือลูกค้าประจำที่มีฐานะดี ฯลฯ ทั้งหมดทั้งสิ้นเหล่านี้ ในด้านหนึ่ง ยิ่งกลายเป็นแรงผลักดันให้เธอกลายเป็นแรงงานที่ดีของการพัฒนาในการส่งเสริมการค้าและการลงทุน แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็ทำให้เธอข้ามพ้นการต้องเผชิญหน้ากับลูกค้า “กระจอก” ทั้งหลายที่บางคนอาจไม่มีแม้แต่เงินที่จะมาจ่ายค่าตัวพวกเธอ

หลายวันมาแล้วที่พอตื่นมา สิ่งแรกที่เธอเห็นสาว ๆ ในร้านชอบทำกันก็คือ การล้อมวงให้ศรีดูวงจากไฟป๊อปให้พวกเธอ เธอไม่รู้ว่าพวกเธอดูวงไปทำไมทุกวัน จนวันหนึ่งที่เธอขอให้ศรีดูวงให้เราด้วย อึ้งพูดออกมาว่า “ดูไม่ได้หรอก” เธอยืนยันว่าดูได้ ศรีถามความมั่นใจอีกครั้งว่าเราจะดูวงกับเธอแน่ใช่ไหม เธอพยักหน้ารับ และการดูวงก็เริ่มขึ้น เมื่อถึงช่วงคำทำนาย ศรีไขปริศนาไฟแต่ละใบให้เรา

“วันนี้ดินะ จะได้เงินแสนก๊ีบ” ศรีหันมามองหน้าเรา ซึ่งจริงจังกับทำนายของเธออยู่

“แล้วยังไงต่อ” เธออยากให้เราพูดออกมาให้หมด

“วันนี้จะได้ลูกค้านะ ดีด้วย เป็นวัยรุ่นน” ศรียิ้มออกมา เราเข้าใจได้ ว่าถ้าได้วัยรุ่นจะเป็นที่ถูกใจของพวกเธอมากกว่าได้คนแก่ แต่เรามีข้อสงสัย

“วัยรุ่นแล้วจะมีเงินจ่ายถึงแสนก๊ีบเธอ” เราถามกลับไป ศรีเริ่มคิด และตอบมาว่า

“ไม่รู้เหมือนกัน อาจจะมีก็ได้ แต่ได้เงินแสนก๊ีบ” เธอยืนยัน

ดูเหมือนว่าไฟและคำทำนายจากศรีจะทำหน้าที่เป็นเครื่องการันตีรายได้และความพึงพอใจให้กับพวกเธอ ในขณะที่เมื่อมองไปรอบๆ ตัวเธอ แทบจะหาหลักประกันความมั่นคงไม่ค่อยได้ เริ่มจากราคาค่าตัวก็ต้องมาจากความสามารถในการต่อรองเองว่าจะได้มากหรือน้อย ในขณะที่แม้แต่ตารางระบบรับประกันรายได้ให้กับตัวเองไปแล้วเรียบร้อย หรือแม้แต่แขกที่จะต้องเจอในแต่ละวันก็ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไร จะมีหรือไม่ ทั้งหมดนี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของพวกเธอทั้งสิ้น และกลายเป็นโจทย์ที่ทำทนายให้พวกเธอต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าการสามารถตั้งเงื่อนไขไว้เพื่อป้องกันก่อน จึงไม่แปลกที่บางครั้งเสี่ยงตะโกนด้วยความเหนื่อยล้าของพวกเธอบางคนในช่วงที่ไม่มีลูกค้าติดต่อกันเป็นเวลาหลายวันก็ดังขึ้นแทรกเสียงดนตรีที่กระหึ่มอยู่ในร้านออกมา

“โอ๊ย.... ไม่มีแขกมาให้สิเลย ไม่มีเงินแล้ว”

“ชีวิตที่ดีขึ้น” สำหรับเหล่าหญิงสาวในร้านกินดื่มภายใต้บริบทการพัฒนา ดูจะหมายถึงการผันตัวเองไปสู่การเป็น “โสเภณีมืออาชีพ” ที่สามารถสร้างรายได้จำนวนมากให้กับพวกเธอได้ และดูเหมือนว่าจะไม่มีใครสามารถบอกได้ว่ารายได้จำนวนมากนั้นจะมาจากทางใดและจะมาเมื่อไหร่ ไฟป๊อปสำหรับเก่าของศรียังคงต้องทำหน้าที่ตอบคำถามนี้ให้กับสาว ๆ ในร้านต่อไป

จริยธรรมทางเพศกับ “ผู้หญิงคนชั่ว”

ครั้งแรกๆ ที่ผู้เขียนเดินทางไปแขวงหลวงน้ำทาและพูดคุยกับเตงซึ่งเป็นผู้จัดการเรือนพักที่ผู้เขียนพักอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงขายบริการ เตงเริ่มต้นด้วยการบอกว่าไม่รู้เรื่องราวเหล่านี้ราวกับว่าเป็นเรื่องที่ไกลตัวเธอเหลือเกิน ต่อมาจนเมื่อผู้เขียนเริ่มคุ้นชินและเห็นภาพมากขึ้นว่างานที่เธอรับผิดชอบก็เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ด้วยเช่นกัน เธอจึงยอมเปิดปากพูดกับผู้เขียนบ้าง แต่แน่นอนผู้เขียนไม่มั่นใจว่าเธอได้เปิดใจคุยกับผู้เขียนแล้ว

“ทำไมต้องมาทำเรื่องนี้ด้วยล่ะ” เธอถามผู้เขียนก่อน ต่อเมื่อเธอแน่ใจว่าจะไม่นำความเสื่อมเสียมาสู่เธอ ที่ทำงานของเธอและประเทศของเธอ เธอจึงยอมคุยเรื่องนี้กับผู้เขียนบ้าง

“บางที่แขกมาพัก แขกถามว่ามีมียี้ เราก็ต้องหาให้ แต่ไม่อยากรุง ให้แอมันจัดการ ไม่รู้มันไปหามาจากไหน”

“คนบ้านเราไม่มีหรรอก ส่วนใหญ่เป็นคนที่นี่”

“ก็ไม่ว่านะ ไม่รู้จะพูดยังไง ผู้หญิงบางคนมันก็ชอบเรื่องแบบนี้ ก็แล้วแต่ใจเขา”

ทั้งหมดนี้คือคำตอบของเตง ที่ดูเหมือนจะกันตัวเองออกจากเรื่องราวดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา หากแต่ในด้านหนึ่ง การดูแลกิจการเรือนพักให้ดำเนินไปด้วยความราบรื่นและได้ผลกำไรงดงามก็เป็นภารกิจสำคัญของเตงในฐานะผู้จัดการ

ครั้งหนึ่งที่แอดยอมบอกผู้เขียนว่าจริงๆ แล้วที่เรือนพักแห่งนี้ก็มีผู้หญิงมาบริการแขกเช่นกัน เพียงแค่เราอยู่ดีๆ ก็จะเห็นเอง คืนหนึ่งผู้เขียนจึงเลือกที่จะนั่งคุยกับแอดจนดึก และคืนนั้นเองที่เตงก็ไม่ยอมเข้านอนเช่นกัน เตงอยู่คุยสัพเพเหระกับผู้เขียนไปตลอดทั้งคืน ทำให้ผู้เขียนเริ่มทบทวนคำพูดที่ผ่านๆ มาของเตงกับพฤติกรรมของเตงในคืนนี้

“เรื่องนี้ผู้หญิงเขาอาย เราไม่ควรไปทำให้เขาลำบากใจ และเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องน่าอาย”

แต่การอยู่ดึกของเตงในคืนนั้น ผู้เขียนไม่ได้เข้าใจว่าเตงจะอยู่เป็นเพื่อนผู้เขียนหรืออยู่เพื่อปกป้องความรู้สึกอายให้กับผู้หญิงเหล่านั้นมากไปกว่าอยู่เพื่อปกป้องแขกของเรือนพักไม่ให้ได้รับความระคายเคืองทางสายตา (ในกรณีที่ผู้เขียนเกิดไม่สามารถเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ได้ตามธรรมเนียมปฏิบัติของที่เรือนพักแห่งนี้) จนเป็นเหตุให้ผู้หญิงที่มากับแขกรู้สึกอายและไม่ยอมจะเข้ามาพักที่นี่

เรือนพักแห่งนี้ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจจีนที่เดินทางเข้ามาดูทำเลเพื่อหาช่องทางทำธุรกิจ ลูกค้าต่างชาติที่เป็นชาวตะวันตกนั้นเข้ามาพักน้อยมาก โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวประเภทแบกเป้ แต่ช่วงปีหลังๆ เรือนพักแห่งนี้ได้มีการติดต่อกับทัวร์ต่างประเทศมากขึ้น และรับนักท่องเที่ยวจากบริษัททัวร์เข้าพักเป็นระยะๆ แต่ลูกค้าเหล่านี้ก็ไม่ได้เรียกหาบริการจากผู้หญิง

“ส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่ชอบให้พาไปเที่ยวหรือให้หาผู้หญิงมาให้” แอเล่า

“เมื่อคืนนี้ก็มีผู้หญิงมาอีก 2 คน”

“ผู้หญิงบางคนทำงานอย่างอื่น แล้วกลางคืนขายบริการก็มี บางคนก็บอกว่าถ้ามีแขกก็เรียก ก็บอกบ้างนะ” แอเล่าไปเรื่อย ๆ รอยยิ้มเจือความรู้สึกบางอย่าง

“น้องคิดว่าผู้หญิงพวกนี้ชอบเที่ยว ใช้เงินเปลือง ก็เลยมาทำงานแบบนี้”

“จริงๆ เรื่องนี้เป็นเรื่องน่าอายนะ ไม่มีใครเขาอยากพูดกัน ไม่อยากให้ใครรู้ แล้วรัฐก็ออกเตือนว่าห้ามขายตัวด้วย”

ช่วงแรกๆ ของการรู้จักกัน แอพยายามพูดกับผู้เขียนหลายครั้งว่า “เรื่องของคนอื่นไม่อยากจะรู้ ไม่อยากถาม” ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณกับผู้เขียนทางอ้อมว่าผู้เขียนก็ไม่ควรจะไปอยากรู้ “เรื่องนี้” ของคนอื่นเขา ซึ่งคนอื่นในที่นี้ก็รวมถึงแอและแดงด้วย ผู้เขียนไม่ควรจะถามเรื่องนี้กับเขาสองคน เพราะเป็นเรื่องที่ไม่มีใครอยากพูด แม้มันจะเป็นภารกิจหนึ่งของพวกเขาก็ตาม

นอกจากเรื่องนี้จะเป็นเรื่องของ “คนอื่น” ที่ไม่สมควรที่คนนอกจะไปรู้เรื่องด้วยแล้ว คนที่ประพฤติดีปฏิบัติเยี่ยงนี้ “เป็น” และ “กลายเป็น” คนอื่นของสังคมด้วยเช่นกัน กล่าวคือ แม้ในมุมหนึ่งแอจะพูดว่าลูกค้าคนจีนหรือคนไทยที่มาลาวก็อยากมีประสบการณ์กับผู้หญิงลาว แต่เมื่อเพ่งมองให้ลึกถึงผู้หญิงที่มาในนามของผู้หญิงลาวนั้นกลับเป็นผู้หญิงชาติพันธุ์เสียเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะผู้หญิงขมุ เหมือนที่แดงบอกผู้เขียนว่า “ไม่ใช่คนบ้านเราหรอก” เพราะคำว่าคนบ้านเราในความหมายของแดงคือคนไทดำ หรือบางครั้งก็แอบบอกว่าผู้หญิงเป็นคนแถวนี้ คำว่าแถวนี้ของแอ หากถามลึกลงไปว่าเป็นคนบ้านไหน ก็จะพบคำตอบทางชาติพันธุ์ทันทีเช่นกัน

ครั้งหนึ่งที่ผู้เขียนวิ่งตามผู้หญิงคนหนึ่งออกไปจากเรือนพัก เมื่อได้ยินเสียงเธอปิดประตูห้องพักหลังปฏิบัติหน้าที่ของเธอเสร็จสิ้นแล้ว ขณะนั้นเป็นช่วงเวลาใกล้สว่าง เมื่อผู้เขียนวิ่งออกไปยืนอยู่ที่หน้าเรือนพักเพื่อดูว่าเธอไปทางไหน ผู้เขียนพบเพียงถนนว่างโล่งที่มีผู้หญิงคนหนึ่งเดินถือกระติกน้ำใบใหญ่อยู่ริมถนนและเดินหายไปยังบ้านหลังหนึ่งไม่ไกลจากที่ผู้เขียนยืนอยู่เท่าใดนัก แต่ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าจะเป็นผู้หญิงคนหนึ่งที่เพิ่งออกมาจากเรือนพัก ผู้เขียนจึงตัดสินใจเดินไปถามเด็กหนุ่มคนหนึ่งซึ่งคอยมาทำงานที่เรือนพักแห่งนี้สลับกับแอในการเฝ้ายาม

“เห็นผู้หญิงคนที่เพิ่งออกไปจากเรือนพักมั๊ย” ผู้เขียนถาม

“เห็น ทำไมเหร” เขาถามกลับมาด้วยน้ำเสียงเข้ม

“ไม่มีอะไร ไซ้คนที่เดินอยู่ริมถนนเมื่อก็มั๊ย”

“ไม่ใช่”

ผู้เขียนยังไม่จบเรื่องนี้เพราะยังไม่ปักใจเชื่อคำตอบห้วนๆ จากเด็กหนุ่มคนนั้น ผู้เขียนถามไปอีกครั้งเมื่อมีโอกาส

“คนที่พี่เห็นเขาเดินไปไหนล่ะ”

“เดินกลับบ้านมั้ง บ้านเขาลงนั้น” ผู้เขียนชี้มือไปให้แอดู

“โอ้ย.... ไม่ใช่ ไม่ใช่แน่นอน”

“ทำไมล่ะ”

“เขาไม่ทำแบบนี้กันแถวบ้านหรอก คนอื่นก็รู้หมดสิ เขาอายุกัน มันต้องเป็นคนจากบ้านอื่น คนนั้นนะเขามาจากบ้านน้ำดี” คำตอบของแตรงนี้ทำให้ผู้เขียนเข้าใจคำว่า “คนบ้านอื่น” ได้ชัดเจนขึ้น เพราะที่หมู่บ้านน้ำดีซึ่งอยู่ห่างจากตัวแขวงหลวงน้ำทาออกไปเป็นที่ตั้งหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุและแลนแต

“เมื่อวันก่อน ตอนตีสี่นะ มีผู้หญิงมาเคาะห้องน้องบอกให้ไปเปิดประตูให้น้องจะกลับบ้าน” แอเริ่มต้นเล่าเรื่องใหม่ให้ผู้เขียนฟัง

“น้องบอกเค้าว่าจะรีบกลับไปไหน ยังมีดอยู่เลย นอนที่นี้ก่อนก็ได้ เข้าแล้วค่อยกลับ แต่เขาไม่ยอม เขาบอกว่ามีดๆ สิสิ คนจะได้ไม่เห็น ต้องรีบไปก่อนจะเข้า”

“ไม่รู้เดินไปได้ไง มีดก็มีด หนาวก็หนาว”

“แล้วแอทำไงล่ะ” ผู้เขียนถามกลับ เพราะรู้ดีถึงความหนาวเย็นของที่นี่ ที่แม้แต่ผู้เขียนเองหลายๆ ครั้งก็รู้ว่าผู้หญิงที่เสร็จภารกิจกับแขกแล้วมานั่งรอให้แอเปิดประตูเฝ้าเข้าตีให้พวกเธอออกไป พวกเธอจะนั่งคุยกันเงียบๆ พร้อมกับเคาะประตูห้องนอนของแอเป็นระยะๆ หลายครั้งที่แอไม่ตื่น แต่ผู้เขียนกลับตื่นจากเสียงเรียกนั้น แต่อากาศที่เย็นยะเยียบก็เกินความสามารถของผู้เขียนที่จะตัดใจสละผ้าห่มและลุกขึ้นออกไปคุยกับพวกเธอในเวลาตีสี่ ตีห้าเช่นนี้ และนั่นก็คงไม่ใช่ความปรารถนาของพวกเธอเหล่านั้นด้วยที่จะให้คนอื่นมาพบเห็นเธอในสถานที่และเวลาเช่นนั้น ไม่เช่นนั้นเธอคงไม่เลือกที่จะกลับในเวลาก่อนสว่างแบบนี้เช่นกัน

“น้องก็ไปเปิดประตูให้เขา แล้วก็กลับมานอนต่อ” ถึงตรงนี้แอก็หัวเราะให้กับตัวเองที่ตอนตื่นพูดเหมือนจะเป็นห่วง แต่สุดท้ายก็ปล่อยให้ผู้หญิงคนนั้นเดินฝ่าความมืดไปคนเดียว โดยไม่ได้คิดว่าจะไปส่งเธอให้เหมือนกับตอนมาที่เธอต้องถูกรับมาจากที่ใดที่หนึ่งโดยใครคนใดคนหนึ่งอย่างแน่นอน

คำตอบนี้ของแอทำให้เห็นว่าการสวมทับความเป็นผู้หญิงลาวให้กับผู้หญิงชาติพันธุ์ในกรณีขายบริการทางเพศเป็นการเลือกสวมทับลงบนความเป็นอื่น และในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความเป็นอื่นให้กับผู้หญิงเหล่านี้ไปอีกชั้นหนึ่ง ด้วยเหตุผลว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ก็ไม่จำเป็นที่สังคมต้องสนใจไยดี ในขณะที่ฝั่งผู้หญิงเองก็ดูจะรู้ถึงจริยธรรมข้อนี้ดี จึงพยายามที่จะไม่ให้สังคมรู้ว่าตนเองไม่ได้ปฏิบัติตามกรอบจริยธรรม การเดินฝ่าความมืดท่ามกลางความหนาวเหน็บจึงเป็นทางเลือกที่น่าจะอบอุ่นกว่าสำหรับเธอ ถ้าเทียบกับการจะต้องได้รับความหนาวเหน็บทางสังคม

ผู้หญิงชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงยามนี้จึงกำลังเผชิญหน้ากับสภาวะยุ่งเหยิงปนเปทางจริยธรรมในเรื่องเพศที่ด้านหนึ่งก็มีสถานการณ์และเงื่อนไขทำให้เกิดบรรยากาศการค้าขายทางเพศที่ดูราวกับว่ามันก็เป็นเรื่องทั่วไป เมื่อมองผ่านอากัปกิริยาของสังคมที่ปิดปากเงียบกับ

เรื่องราวแบบนี้ ประกอบกับการส่งเสริมการรณรงค์โรคเอดส์ ในด้านหนึ่งมันก็คือเสียงที่เปล่งมาว่า พฤติกรรมทางเพศมีได้แต่ต้องปลอดภัย และที่นี่ “ปลอดภัย” โดยการรับรองจากรัฐและองค์กรที่ดูแลเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ท่ามกลางความเจียบงันของผู้คนก็กลับเต็มไปด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ ความคาดหวังมากมายเกี่ยวกับการเป็น “ผู้หญิงที่ดี” และดูว่าทุกคนก็อยากเข้าไปอยู่ใน อาณาบริเวณแห่งนี้ ไม่เว้นแม้แต่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับธุรกิจนี้โดยตรงอย่างเช่น แดง รวมถึงแม่และสาว ๆ ที่ร้านกินดื่มด้วย

“มอญ ตากสลิปี่ต่ำๆ หน่อย อย่าตากสูง” แม่ตะโกนบอกมอญ หญิงสาวในร้านกินดื่มของ แดง หลังจากที่แกนั่งดูมอญตากผ้าอยู่ และเห็นว่ามอญกำลังวางพาดชุดชั้นในของตัวเองลงบนราว ไม้ที่อยู่ด้านบนสุด

“ตากสูงมันเป็นอะไร มันก็ซักสะอาดแล้ว” ลีซึ่งนั่งฟังอยู่ด้วย ถียงแทนเพื่อนของเธอ เพราะเธอเห็นว่ามอญหันรีหันขวางหาที่ว่างเพื่อจะตากผ้าของเธอบนราวไม้ที่เต็มไปด้วยเสื้อผ้าของ คนอื่นที่ตากไว้ก่อนหน้านี้

“รู้แล้วว่าซักสะอาดแล้ว แต่มันห่ออะไรล่ะ” แม่เถียงกลับไปและสามารถยุติสงครามย่อยๆ ครั้งนี้ได้

ในอีกเหตุการณ์หนึ่ง ในระหว่างที่มอญและลีนั่งคุยกันอยู่ มอญก็พูดขึ้นมาว่า

“กูไปตัดผมตี๋มัย?” มอญถามขึ้นพร้อมกับแก้มที่มดไฉ้ออกมา

“มึงจะตัดไปทำไม ไฉอย่างนี้ก็ดีอยู่แล้ว” ลีให้ความเห็น

“ตัดแล้วเผื่อมันจะดูดีบ้าง อย่างนี้อะไรก็ไมรู้ ไม่รู้จะทำยังไงกับมันก็มดไฉ้”

“ตัดแล้วไม่ดีหรอก ตัดแล้วมันจะดูเป็นกะหรี เราเป็นกะหรีอยู่แล้วไม่ควรตัดผมแบบนั้น เดินไปไหนมาไหน คนเขาก็อึด” ลีให้เหตุผล และดูท่าทางว่ามอญจะเห็นด้วย

การต้องมีชีวิตอยู่ท่ามกลางการค้าบริการทางเพศทั้งของ แดง แม่และสาว ๆ ร้านกินดื่ม ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง ก็อยากเป็นส่วนหนึ่งของจริยธรรมทางสังคมว่าด้วยการเป็น “ผู้หญิงที่ดี” ชีวิตที่อยู่ท่ามกลางการเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรมในเรื่องเพศบนฐานของการค้าและบนฐานของ จริยธรรม ที่ด้านหนึ่งก็ต้องยอมรับกับสถานการณ์การค้าทางเพศ ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง ก็อยาก ได้รับการยอมรับจากสังคมว่าพวกเธอเป็นส่วนหนึ่งของ “ผู้หญิงที่ดี”

เพื่อการคงไว้ซึ่งการเป็น “ผู้หญิงที่ดี” ผู้หญิงไทดำ ซึ่งมีสถานะทางสังคมเป็นถึงผู้จัดการ ดูแลเรือนพักที่หรูที่สุดในแขวงหลวงน้ำทา แดงใช้วิธีเอาหูไปนาเอาตาไปไร่กับเรื่องดังกล่าวและพูด ถึงผู้หญิงเหล่านี้ว่าเป็นปัญหาส่วนบุคคลที่รักใคร่ชอบพอกับพฤติกรรมดังกล่าวเป็นพิเศษเอง ไม่ เกี่ยวอะไรกับเธอและธุรกิจเรือนพักที่เธอดูแล และปล่อยเรื่องนี้ให้เป็นภารกิจของ แอ การตำหนิ หญิงสาวเหล่านี้จึงเป็นการจัดวางตัวเองของ แดง ไว้ตรงข้ามกับเรื่องราวทำนองนี้ทั้งหมด เหมือนที่

คนอื่น ๆ ในสังคมกระทำกัน ไม่ต้องพูดถึงเอี้ยมแรมเจ้าของเรือนพักที่วางตัวได้ห่างไกลจากเรื่องราวเหล่านี้เสียยิ่งกว่าแดง

ในขณะที่แม่และสาว ๆ ร้านกินดื่มซึ่งเป็นชาวขมุกลับเผชิญกับภาวะยุ่งยากมากกว่า ไม่ใช่ในการเลือกข้างระหว่างการเป็น “ผู้หญิงที่ดี” กับ “ผู้หญิงไม่ดี” เพราะพวกเธอจำเป็นต้องมีชีวิตอยู่ให้ได้ในทั้งสองโลก แต่เป็นความยุ่งยากมากกว่าในการที่จะเอาหูไปนาเอาตาไปไว้กับข้างใดข้างหนึ่ง นั่นคือ บางขณะก็ตอบโต้กับความเรียงมากของจริยธรรมดังกล่าว ดังเช่นที่ลิเกียงแม่เรื่องการตากชุดชั้นใน หากแต่ในบางขณะก็ยอมรับว่าตัวเองอยู่ในอาณาบริเวณของผู้หญิงที่ไม่ดีตามการให้ความหมายของสังคม¹⁰ และจำเป็นต้องหาช่องทางอะไรบางอย่างเพื่อให้ตัวเองได้เบียดแทรกเข้าไปอยู่ “ในร่องในรอยอันดีงาม” บ้าง การไม่ตัดผมเพื่อให้ตัวเองมีภาพลักษณ์ที่ไม่ต่างจากผู้หญิงคนอื่น ๆ หรือการพูดถึงความช่วยเหลือที่พวกเธอมีให้กับครอบครัวด้วยความภาคภูมิใจ จึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่พวกเธอเลือกทำเพื่อขยายเส้นพรมแดนของการเป็นผู้หญิงที่ดีให้กว้างพอที่พวกเธอจะแทรกตัวเข้าไปได้

การไม่รู้ตัวของตัวเองกำลังยืนอยู่บนวัฒนธรรมชุดไหน คุณค่าชุดใดในสังคมกันแน่ของผู้หญิงร้านกินดื่มเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นการเผชิญหน้าข้ามวัฒนธรรมในเรื่องเพศ ที่ด้านหนึ่งก็เหมือนรัฐและสังคมรณรงค์และเปิดทางต่อเรื่องนี้ ดังที่แม่เคยพูดว่า

“เมื่อก่อนลูกค้าไม่เยอะเท่าสมัยนี้ เพราะทางการไม่อนุญาต แล้วคนก็ไม่เยอะด้วย สมัยนี้ดีถูกกฎหมาย”

คำพูดของแม่สอดคล้องกับคำพูดของเจ้าของร้านดาวน้อยที่พูดเรื่องการเสียภาษีของร้านเธอให้ฟัง

“ที่ร้านเสียภาษีเดือนละ 550,000 กีบ (ประมาณ 2,000 บาท)”

ในขณะที่น้อย หญิงสาวในร้านดาวน้อยแสดงให้เห็นความร่วมมือของรัฐต่อเรื่องดังกล่าว

“อายุก็ปีก็ขายได้ แต่ตำรวจมาจับไม่ได้” นี่เป็นคำพูดของน้อย หญิงสาวในร้านดาวน้อยที่ตอบคำถามผู้เขียนเรื่องอายุในการทำงานอาชีพนี้

ในขณะที่คำพูดเล่น ๆ ของแอสสะท้อนถึงความเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งและแนบเนียนของรัฐต่อการมีอยู่ของกิจการร้านกินดื่ม

“ผู้หญิงสวยก็กินเบียร์แซบ” แอพูดประโยคนี้ขึ้นมาเมื่อพาผู้เขียนไปยังร้านที่ตนเองถูกใจ ในขณะที่สาว ๆ ในร้านซึ่งมานั่งดื่มเบียร์กับเรา พวกเธอมีหน้าที่กระตุ้นการดื่มเบียร์ของเราให้มากที่สุด ด้วยการพยายามชวนเราชนแก้วบ่อย ๆ และเติมเบียร์ให้ ๆ ทั้งหมดเหล่านี้ มีผลต่อกิจการ

¹⁰ บางครั้งลี้ก็เรียกตัวเองว่า “ผู้หญิงคนชั่ว” ในขณะที่การเล่าชีวิตของมอญ ซึ่งเธอเล่าว่า “ไปเรียนตัดผ้า 3 เดือนก็เลิก มันยุ่ง” ลี้ก็เปรียบเปรยให้ผู้เขียนฟังว่า “คนมันใจแตก มอญคือสาวกระโปรงเหียน กลางคืนแต่งเชือกที่ออกไปข้างนอก” เพื่อช่วยอธิบายการเรียนตัดผ้าไม่สำเร็จของมอญด้วยการอิงเกณฑ์ “ผู้หญิงไม่ดี”

ผูกขาดเบียร์ในลาวอย่างตรงไปตรงมาที่สุด เพราะเป็นที่รู้กันว่าคนในประเทศถูกทำให้ภูมิไจกับ
รสชาติเบียร์ลาวซึ่งมีอยู่ยี่ห้อเดียวมานาน ร้านกินดื่มและสาว ๆ ในร้านจึงเป็นส่วนหนึ่งในธุรกิจเบียร์
ลาว เบียร์ประจำชาติลาวไปอย่างแนบเนียน

และความแนบเนียนนี้เองที่ทำให้รัฐและสังคมชอบธรรมพอ (กล้าพอ) ที่จะมองเรื่องนี้ด้วย
สายตาของคนนอกที่พร้อมจะส่งแหวตาคำหิเดียนและรังเกียจเด็ดจันท์ออกมาอยู่ตลอดเวลา
เชกเช่นที่แดงและแอ ซึ่งรู้ดีอยู่แก็ใจว่าผู้หญิงเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในผลกำไรอันงดงามของเรือนพัก
แห่งนี้ นายทุนรัฐชาติที่มากตกลผลประโยชน์กันทางธุรกิจก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าการเจรจาธุรกิจหนึ่งก็มี
ผลผูกพันต่อการเกิดขึ้นและคงอยู่ของอีกธุรกิจหนึ่งหรือธุรกิจอื่นๆ อีกมากมาย

สภาวะที่เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงว่าด้วยเรื่องเพศในยามนี้จึงคลุมเครือและชี้ชัด
ไม่ได้ว่าควรเป็นไปตามวิถีใดกันแน่ แต่ที่แน่ๆ คือมันมีสภาวะขัดแย้งที่จำต้องดำเนินไปด้วยกัน
ระหว่างการเฟื่องฟูขึ้นของธุรกิจการค้าทางเพศ ซึ่งการรณรงค์การมีเพศสัมพันธ์ที่ปลอดภัยของ
องค์กรต่างๆ เป็นเครื่องชี้วัดการแพร่หลายของพฤติกรรมทางเพศได้เป็นอย่างดี ในขณะที่อีกด้าน
หนึ่ง การประณามหยามหมิ่นคนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวก็เกิดขึ้นควบคู่กันไป และดูว่าแม้แต่
การประณามหยามหมิ่นทางสังคมต่อพฤติกรรมทางเพศอัน “ไม่เหมาะสม” นี่ก็เป็นเรื่องทางชนชั้น
ด้วยเช่นกัน นั่นคือ เป้าของการประณามไม่ได้เหมารวมเอานายทุนรัฐชาติซึ่งเป็นเจ้าธุรกิจเครื่องดื่ม
ที่ต้องอาศัยแรงกายของเหล่าผู้หญิงชาติพันธุ์ในการส่งเสริมยอดขาย นายทุนท้องถิ่นอย่างเอื้อย
แรม หรือชนชั้นกลางอย่างแดงที่ประกอบธุรกิจอยู่ได้ส่วนหนึ่งก็มาจากบริการจัดหาหญิงสาวให้กับ
แขกที่เข้าพัก ไม่ต้องพูดถึงเหล่าลูกค้ากิตติมศักดิ์ทั้งหลายตั้งแต่เจ้าแขวงจนถึงเหล่านายทุนข้าม
ชาติที่ตบเท้ากันเข้ามาเยือนแขวงหลวงน้ำทาด้วยเหตุผลอันทรงจริยธรรมว่าด้วยการค้า การลงทุน
และความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อพัฒนา “ชีวิตที่ดีขึ้น” ร่วมกันของผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง
ทั้งหมดเหล่านี้แทบไม่เป็นเป้าหมายจริยธรรมในเรื่องเพศ ทั้งที่ในหลายๆ ครั้งคนประณามกับคนที่
ควรถูกประณามก็คือคนกลุ่มเดียวกัน

ผู้หญิงชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงจึงไม่เพียงเผชิญหน้ากับการร่วมมือทางเศรษฐกิจ
ที่มีผลดีให้เรื่องทางเพศเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างแนบเนียน
เชื่องช้าและแผ่วเบามากกว่าที่เราคาดคิด หากแต่พวกเขายังต้องเผชิญหน้ากับความตึงเครียดของ
จริยธรรมสองชุดที่มีเงื่อนไขขัดแย้งกันระหว่างการส่งเสริมการค้าทางเพศกับการประณามการค้า
ทางเพศ ที่ซึ่งพวกเขาท้งขัดขึ้น (กรณีทีลี้เถียงกับแม่เรื่องตากชุดชั้นใน) และทั้งประนีประนอม
(กรณีการดัดผม) ท่ามกลางความตึงเครียดและขัดกันของจริยธรรมสองชุดนี้ และทั้งหมดนี้เป็น
เพราะพวกเขเองก็หวังที่จะมี “ชีวิตที่ดีขึ้น” ในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ด้วยเช่นกัน

สภาวะบีบคั้นของการพัฒนาและความอิทธิพลเหลือของความทันสมัย: ชีวิตของผู้หญิง ชาติพันธุ์ชายขอบในธุรกิจการค้าทางเพศ

ถ้าผู้หญิงอีสานในงานศึกษาของ Mill (1962) ที่ผันตัวเองไปเป็นสาวโรงงานในกรุงเทพฯ ได้ให้เหตุผลต่อการเคลื่อนย้ายของพวกเธอครั้งนั้นว่า “ต้องการจะหาเงินมาเพื่อช่วยครอบครัว” ของพวกเธอ คำถามที่ตามมาจากเหตุผลลักษณะนี้ก็คือว่า “ทำไมการทํานานมันจึงไม่สามารถ – ช่วยครอบครัว- ได้อีกต่อไป?” หรือว่าในอีกทางหนึ่ง คำตอบจากเหล่าหญิงสาวอีสานที่เคลื่อนย้ายตัวเองออกจากหมู่บ้านด้วยเหตุผลดังกล่าว กำลังคลี่คลายให้เห็นกระบวนการหรือสร้าง “อนาคตที่ดี” ภายใต้วาทกรรมของการพัฒนาและความทันสมัย

ในงานศึกษาเรื่อง Thai Women in the Global Labor Force: Consuming Desires, Contested Selves. ของ Mary Beth Mills ได้แสดงให้เห็นว่า การเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านเพื่อไปเป็นสาวโรงงานของผู้หญิงอีสานนั้น เป็นไปภายใต้เหตุผลของการเป็นลูกสาวที่ดีที่ต้องรับผิดชอบครอบครัวและในทางหนึ่งก็เป็นโอกาสที่ทำให้พวกเธอได้เดินเข้าไปสู่ความทันสมัย หากแต่งานของ Mill ก็ไม่ได้จบลงเพียงแค่ว่าคำตอบเท่านั้น มากไปกว่านั้น งานชิ้นนี้กำลังพยายามให้ภาพของความทันสมัยที่มากกว่าแค่การติดอยู่ในกระแสแห่งบริโภคนิยม หากแต่การพยายามวิ่งเข้าหาความทันสมัย ในด้านหนึ่งก็คือการพยายามวิ่งเข้าหาเสรีภาพไปด้วยในคราวเดียวกัน ผู้หญิงในงานของ Mill วิ่งเข้าเสรีภาพในเรื่องอะไร? ตลอดทั้งงานศึกษาชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงใช้ความทันสมัยเป็นประตูเปิดสู่เสรีภาพจากอำนาจของครอบครัว อำนาจของสังคมที่กำกับควบคุมการกระทำของพวกเธออยู่ ทั้งต่อความเป็นลูกสาวและต่อความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย หากแต่เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งเสรีภาพเหล่านี้ ผู้หญิงอีสานเหล่านี้ต้องแลกมาด้วยอะไรบ้าง?

แน่นอนว่าไม่ใช่แค่แลกกับการต้องออกจากบ้านมาอยู่ในเมือง หากแต่การมาใช้ชีวิตในเมืองซึ่งให้ภาพประหนึ่งตัวแทนของความทันสมัยและการพัฒนา หญิงสาวเหล่านี้กลับต้องแลกมันมาด้วยความตึงเครียดจากการทำงานอันน่าเบื่อและที่ต้องมีชีวิตอยู่ในหอพักซึ่งเขาเข้าจริงๆ แล้วทั้งร้อนและแออัด และมากไปกว่านั้นพวกเธอยังต้องเผชิญหน้ากับความอิทธิพลเหลือจากทางสองแพร่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของพวกเธอ อาทิ พวกเธอก็ต้องการมีรูปแบบชีวิตเหมือนแม่ของพวกเธอ คือ แต่งงานและมีลูก แต่...ถ้าถูกสามีทิ้งจะทำอย่างไร? หรือในอีกทางหนึ่ง คือ ไม่แต่งงาน แต่ถ้าแก่เกินไปแล้วใครจะดูแล?

เหล่านี้คือสิ่งที่ผู้หญิงอีสานเผชิญหน้ากับความทันสมัยในงานของ Mill ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความทันสมัยและประสบการณ์ของความทันสมัยเป็นพื้นที่ซึ่งไม่ได้ดำรงอยู่อย่างเรียบแบนเพียงแค่ทำความเข้าใจผ่านรูปแบบการบริโภคของคนก็จะสามารถเข้าใจความทันสมัยได้ ตรงกันข้าม

ประสบการณ์ความทันสมัยกลับคลาไคลไปด้วยความตึงเครียด ความอิทธิพลเหลือ ทางสองแพร่ง ที่เรียกร้องความเข้มข้นในการปฏิสัมพันธ์ด้วยยิ่งยวด¹¹

งานศึกษาชิ้นนี้กำลังจะทำให้เห็นว่าความทันสมัยเป็นเรื่องที่ต้องใช้มุมมองอันซับซ้อน มันไม่ใช่เพียงแค่การพิจารณาว่าเป็นเรื่องของโครงสร้างหรืออุดมการณ์ที่ถูกกำหนดจากเบื้องบนหรือจากข้างนอก หากแต่มันคือกระบวนการของการผูกมัดและการต่อรองของท้องถิ่นที่ซึ่งในทุกๆ ที่มีความเปราะบางทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอยู่ในตัวเอง

สอดคล้องกับงานของปราณี วงษ์เทศ ที่พูดถึงเหตุการณ์ความไม่สงบอันเนื่องมาจากสงครามและการปฏิวัติที่เกิดขึ้นในลาวในช่วงปี ค.ศ. 1960 และ 1970 ได้นำมาสู่ภาพการเดินทางเคลื่อนย้ายในการนามการอพยพของผู้คนจำนวนมาก ซึ่งรวมทั้งผู้หญิงด้วย เหตุการณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นจุดกำเนิดของความระส่ำระสายของโครงสร้างทางอาชีพตามประเพณีของผู้หญิงในแถบลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะในลาว เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่พักเธอถูกดึงเข้าสู่ระบบการค้าหลากหลายรูปแบบจากที่ช่วงก่อนหน้านั้นไม่เคยปรากฏมาก่อน

การค้าทางไกลได้กลายเป็นพื้นที่เปิดใหม่สำหรับผู้หญิงลาวในสภาวะหลังสงคราม ด้านหนึ่งอาจจะเป็นสิ่งดีสำหรับผู้หญิงภายใต้โอกาสดังกล่าวในการได้ขยายเครือข่ายทางสังคม สะสมความรู้และแน่นอนโอกาสทางเศรษฐกิจและศักยภาพในการเลี้ยงดูครอบครัวที่เพิ่มมากขึ้น หากแต่ในอีกด้านหนึ่ง การเดินทางค้าขายของผู้หญิงก็เต็มไปด้วยความตึงเครียด ความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมาน กลัดกลุ้ม ที่ต้องแสดงบทบาทระหว่างการค้าขายกับการเป็นแม่ ที่ต้องทิ้งลูกให้อยู่กับคนอื่น แม้จะเป็นญาติพี่น้องก็ตามที หรือการประสบกับความตึงเครียดทางวัฒนธรรมและโอกาสในการหาประสบการณ์ในการเดินทาง การเผชิญหน้ากับอิสรภาพทางเพศที่มาภายใต้เงื่อนไขของการเจรจาการค้า และการพยายามรักษาสมดุลของความสัมพันธ์ทางเพศให้ยังคงอยู่ในขอบเขตที่สามารถควบคุมอำนาจ ฯลฯ¹²

แม้แต่ความผันแปรของโครงสร้างทางอาชีพตามประเพณีของผู้หญิงในยุคสงครามและการปฏิวัติยังนำมาซึ่งหลากหลายอารมณ์ความรู้สึกที่ทั้งตึงเครียด เจ็บปวด กลัดกลุ้มอันเนื่องมาจากความขัดกันของการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ซึ่งมีลักษณะขัดแย้งกันเองในตัว หากแต่จำต้องดำเนินควบคู่กันไป เช่น การเป็นแม่กับการเป็นแม่ค้าทางไกล อิสรภาพทางเพศกับการเจรจาต่อรองทางการค้า เป็นต้น

11 สอดคล้องกับงานของ Tong Shijun (2000) *The Dialectics of Modernization: Habermas and the Chinese Discourse of Modernization*. ซึ่งอธิบายความทันสมัย (modernity) ไว้ว่าหมายถึง การมีอยู่ของสภาวะบางอย่างทางสังคม เช่น ความตึงเครียด ความขัดแย้ง ความเข้มข้น ฯลฯ

12 อ่านเพิ่มเติมใน ปราณี วงษ์เทศ (2549) “ผู้หญิง ช่องว่าง และประวัติศาสตร์: การค้าทางไกลในตะวันตกเฉียงเหนือของลาว” ใน *เพศภาวะในสุวรรณภูมิ* (อุษาคเนย์) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 203 – 222.

เมื่อเข้าใจความทันสมัยนี้แล้ว และหันกลับมาพิจารณาการเคลื่อนย้ายของผู้หญิงขมุที่เข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศในร้านกินดื่ม เราจะสามารถเข้าใจการเดินทางเคลื่อนย้ายของผู้หญิงเหล่านี้ได้อย่างไร?

เมื่อหันมามองสถานการณ์การค้าบริการทางเพศของบรรดาผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบภายใต้บริบทการพัฒนา ยิ่งสะท้อนให้เห็นสภาวะบีบคั้นของการพัฒนาอันมีผลต่อการผลักดันเธอให้เข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางวัฒนธรรมประเพณีต่อการเป็นลูกสาวที่ห้ามเคลื่อนย้ายโดยลำพัง การแต่งงานที่กลายเป็นการปิดโอกาสการเดินทางเพื่อเรียนรู้โลกการเป็นสะใภ้ในฐานะแรงงานหลักของครอบครัวสามีที่ต้องรับผิดชอบงานอื่นไม่มีจุดสิ้นสุดทั้งที่เป็นงานในบ้านและงานในไร่ ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง คุณค่าของการทำงานในไร่ นา ก็จะไม่ใช่ว่าคุณค่าของยุคสมัยแห่งการพัฒนา ประกอบกับการขูดรีดแรงงานในฐานะที่เป็นสะใภ้ซึ่งได้มาผ่านการแต่งงานก็จะเป็นสิ่งที่ผู้หญิงขมุรู้ซึ่งดีและต้องการยืดเวลาในการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ดังกล่าวออกไป ในขณะที่สถานการณ์ในชุมชนชาวขมุเอง ก็ถูกปรับเปลี่ยนไถ่ถอนไม่เพียงแต่ทำเลที่ตั้งหากแต่เป็นการไถ่ถอนวิถีชีวิต วิธีการผลิตจากเดิมที่เคยมีมาให้เข้ามาสัมพันธ์กับตลาด เงินทุน และผู้คนมากขึ้น การทำงานในไร่สำหรับครอบครัวที่ได้รับการจัดสรรที่ดินไม่เพียงพอและไม่ดีพอต่อการเพาะปลูกดูจะมองไม่เห็นความหวังอะไรต่อการไปสู่ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ในดินแดนที่ทุนเคลื่อนผ่านเข้ามาในนามการพัฒนา การทำงานในไร่ที่กลายเป็นทั้งความเหนื่อยยากและความล่าช้าไปในคราเดียวกัน ประกอบกับความกดดันในฐานะเมียและสะใภ้ที่ยังถูกจำกัดควบคุมการเคลื่อนย้ายอย่างหนักหน่วงเข้าไปอีก สภาวะบีบคั้นที่ประเดประดังเข้ามาดังนี้ ได้นำไปสู่ห้วงเสี่ยงของการอยากก้าวทะยานออกจากสังคมแห่งวัฒนธรรมประเพณี และมุ่งหน้าไปสู่แหล่งพักพิงอันใหม่ที่เรียกว่าการพัฒนา ซึ่งก็กระหายแรงงานทุกรูปแบบที่จะเข้ามาหนุนนำการเติบโตและชุบชีวิตของตลาดให้มีความเป็นไปได้ ภายใต้ข้ออ้างว่า “ถ้าตลาดดี ชีวิตของผู้คนจะดีตามไปด้วย”

หรือสรุปสั้นๆ ได้ว่า ถ้าการเคลื่อนย้ายของผู้หญิงอีสานในงานศึกษาของ Mill เป็นไปภายใต้กำกับเหตุผลว่าด้วยความจำเป็นลูกสาวที่ดีและความทันสมัย การเคลื่อนย้ายของผู้หญิงขมุในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนเพื่อเข้าสู่ธุรกิจการค้าบริการทางเพศก็ดำเนินไปท่ามกลางความกดดันจากครอบครัวภายใต้บริบทการพัฒนาที่เน้นการระดมทุนและขูดรีดแรงงานมากขึ้น ท่ามกลางการกำกับดูแลอย่างเข้มข้นของรัฐบาลผ่านการบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน การจัดสรรที่ดินใหม่ (หรือการไม่จัดสรรที่ดินให้) การกำกับดูแลการปลูกพืชเศรษฐกิจฯ และความทันสมัยเป็นอีกผลหนึ่งด้วยเช่นกันที่สัมพันธ์กับการเดินทางเคลื่อนย้ายของพวกเขา

หากแต่ในขณะเดียวกัน การก้าวออกจากสังคมวัฒนธรรมประเพณีในฐานะความมั่นคงอันแสนคุ้นเคยและกระโจนเข้าสู่วิถีชีวิตแบบตลาดที่ทุกอย่างเป็นไปภายใต้กำกับของทุน ชีวิตของ

ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบภายใต้ความร่วมมือเพื่อสุขชีวิตของตลาดให้สามารถทำงานได้ก็กลับต้องเผชิญหน้ากับสถานะทางสองแพร่งนานาประการ ที่ทำงานควบคู่กันเหนือชีวิตของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นการเผชิญหน้ากับทางสองแพร่งทางศีลธรรมระหว่างการยังต้องประคบประหงมและประคับประคอง “ความเป็นผู้หญิงดี” ตามแบบจารีตไปภายใต้ร่างกายอันถูกประเมินไปแล้วจากสังคมว่า “ไร้ค่า” และ “เป็นอื่น” ในนามการเรียกขานว่า “โสเภณี” และ “กะหรี” หรือการต้องเผชิญชีวิตอยู่ในสถานะแห่งการไปต่อเพื่อ “ให้ดีขึ้น” หากแต่เพื่อให้ “ดีขึ้น” เส้นทางกลับถูกบีบให้เหลือเพียงการกระโจนเข้าสู่ตลาดการค้าบริการทางเพศที่ใหญ่โตขึ้นเรื่อยๆ สถานะแห่งความ “ดีขึ้น” ที่พวกเขาสามารถยั่วคว้าได้ดูจะสวนทางกับการให้คุณค่าจากสังคม หรือการค้นพบว่าโลกในร้านกินดื่มก็จำกัดจำเขี่ยอิสรภาพและแผ่เงาด้วยการขูดรีดแรงงานของพวกเขาเช่นเดียวกับโลกในบ้าน หรือชีวิตการเป็นผู้หญิงขายบริการทางเพศ ถ้าจะให้ “ขายดี” ก็ต้องขายกันบนท้องเรื่องของอุดมการณ์ว่าด้วยความเป็นผู้หญิงที่ดี เช่น เป็นสาวบ้าน (บริสุทธิ์อยู่) หรือถ้าจะป้องกันตัวเองจากลูกค้าอันไม่พึงประสงค์ก็ลากอุดมการณ์ผัวเมียมาเป็นฉากกั้น ทั้งที่ในชีวิตจริง การมีผัวกับการประกอบอาชีพนั้นมันไม่ได้ไปด้วยกัน และในชีวิตที่จริงกว่านั้นคือ คนที่พวกเขาเรียกว่าผัวกลับไม่ได้ทำหน้าที่เป็นปราการป้องกันภัยอันตรายใดๆ ให้กับพวกเขา ตรงกันข้าม กลับเป็นแหล่งแสวงหาประโยชน์จากตัวเธอมากกว่า และสถานะทางสองแพร่งอันตลกร้ายกว่านั้นคือ การต้องเป็น “อาสาสมัครด้านเอดส์” ในクラブของ “โสเภณี” หรือในทางกลับกัน คือ ต้องเป็น “โสเภณีที่ด้านเอดส์” ได้ด้วย

อย่างไรก็ตาม สถานะทางสองแพร่งและความไม่ลงตัวทางอารมณ์เหล่านี้ก็ได้ขบขันให้กับการสร้างสรรค์ผลประโยชน์ใหม่ที่ด้านหนึ่งก็เรียกร้องยืมจากมุมปากของเหล่าบรรดานักทุนนิยมการเมืองทั้งหลายแหล่ได้ให้เห็นเหล่าหญิงสาวมุ่งหน้าขยันเอาการเอางานเพื่อหมายมุ่งไปสู่ “ชีวิตที่ดีขึ้น” จากน้ำมือการประดิษฐ์สร้างของเหล่าบรรดานักทุนนิยมการเมืองทั้งหลาย ด้วยการพยายามขยับไปสู่การเป็นมืออาชีพในธุรกิจนี้มากขึ้นของเหล่าหญิงสาว

ในทางตรงกันข้าม หญิงสาวเหล่านี้ก็เรียนรู้การเอาผลประโยชน์จากสถานะบีบคั้นและความไม่ลงตัวทางอารมณ์เหล่านี้เช่นกัน ผ่านการเลือกใช้อุดมการณ์การเป็นผู้หญิงดีมาโก่งค่าตัวหรืออุดมการณ์ผัวเมียมาช่วยเสริมอำนาจในการเลือกรับหรือปฏิเสธลูกค้าของพวกเขา รวมไปถึงการพยายามไต่เต้าไปสู่จุดที่ดีขึ้นในฐานะมืออาชีพ ซึ่งภายใต้กระบวนการเหล่านี้ ในทางหนึ่งคือการวิ่งหาเสรีภาพในการกำหนดชีวิตของตัวเองได้มากขึ้น จากหญิงสาวในร้านกินดื่มที่ต้องอยู่ใต้อำนาจของแม่เจ้าของร้านไปสู่หญิงสาวที่ให้บริการแซ่ดด้วยตนเอง และบางรายอาจมีพัฒนาการไปสู่การเปิดร้านกินดื่มของตัวเองได้ต่อไป¹³ ซึ่งในนัยยะหนึ่งมันคือแรงเสียดทานที่จะฉีกพาตัวเอง

13 อ่านเพิ่มใน Chris Lyttleton (อ้างแล้ว)

ไปสู่การเป็นนายของตัวเอง หากแต่ในอีกด้านหนึ่ง กระบวนการผลักดันทั้งหมดนี้ก็ยังอยู่ในวงจรของการพัฒนา และช่วยคลี่คลายให้เห็นถึงสถานะ “ความร่วมมือ” ที่เกิดขึ้น ซึ่งไม่มีลักษณะที่ร่วมกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แม้แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในปัจเจกคนเดียวกันก็ยังเป็นสถานะของความไม่ลงตัวทางอารมณ์ว่าจะไปในทิศทางใด หากแต่ทั้งหมดนี้พุ่งทะยานไปบนถนนสายการพัฒนาอยู่เช่นเดิม

บทสรุป

ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบ การค้าบริการทางเพศ และระบบความผิดของนักทุนนิยม:

“ความร่วมมือ” ที่ไม่ปรากฏ

“ทำไมถึงไม่ออกไปกับลูกค้าคนจีนกลุ่มนี้ล่ะ เขาก็ไม่ได้ต่อราคาอะไร”

“ไม่ไปหรอก ถ้านอนในร้าน จะนอน แต่ไปข้างนอกไม่เอา กลัวโดนเรียงคิว เคยเจอมาแล้ว หนีออกมาได้ ไทโรให้ตำรวจที่เป็นลูกค้าประจำไปรับ บอกพวกนั้นว่าจะไปห้องน้ำ แล้วก็หนีออกมาเลย เรือนพักเกือบจะปิดประตูแล้วนะ ต้องบอกให้เขาเปิด บอกว่าห้องจะออก”

บัว หญิงสาวในร้านกินดื่ม

ถ้าเรื่องเล่าในบทที่ผ่านมา มา จะเป็นการฉายภาพให้เห็นถึงชีวิตของผู้คนสามัญกรรมดา และหญิงสาวชาติพันธุ์ในธุรกิจการค้าบริการทางเพศภายใต้การรณรงค์ “ความร่วมมือ” เพื่อนำพาประเทศชาติและชีวิตของพลเมืองให้เข้าสู่ความทันสมัยและการพัฒนาแล้วนั้น หากแต่ภาพชีวิตเหล่านั้นกลับตกอยู่ภายใต้สภาวะแห่งความตึงเครียด อิทธิพลเหลือ ชีวิตภายใต้ทางสองแพร่งที่ไม่รู้แน่ชัดว่าจะเอาอย่างไร จนดูราวกับว่าการมาเยือนของการพัฒนานำพามาซึ่งสภาวะไร้ทางสู้ของผู้คนเหล่านี้ และความทันสมัยดูจะชักจูงใจให้คนเหล่านี้เห่อเหิมไปอย่างไร้ร่องรอยแห่งการตั้งคำถาม ตอบโต้ ทำทนาย หรือแม้แต่กระทั่งต่อกรได้

ประโยคสนทนาข้างต้นระหว่างผู้เขียนและบัว หญิงสาวในร้านกินดื่มแห่งหนึ่งในแขวงหลวงน้ำทา น่าจะช่วยส่งสัญญาณบางอย่างแห่งการตอบโต้ ต่อรอง หรือแม้กระทั่งต่อกรกับการเผชิญหน้ากับความทันสมัยของคนที่ถูกเข้าใจว่า “ไร้หนทางต่อสู้” มากที่สุดคนหนึ่ง เจกเช่นหญิงสาวในธุรกิจการค้าบริการทางเพศ เช่น บัว ได้บ้าง

ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในธุรกิจการค้าบริการทางเพศ: “ผืนหวาน” และ “ความร่วมมือ” ในวิถีการพัฒนา

การปรากฏตัวขึ้นของ “ความหวังใหม่” ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนว่าด้วย “ความอยู่ดีกินดี” และ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ดูจะกลายเป็นความหวัง ความฝันร่วมกันของผู้คนที่ถูกทำให้กลายเป็น “พลเมืองร่วมกัน” ในดินแดนแห่งนี้ ต่างกันก็เพียงแต่โอกาสในการเข้าถึง “ผืนหวาน” ครั้งนี้ของคนแต่ละคนไม่เท่าเทียมกัน ทั้งในแง่ชาติพันธุ์ เพศ และเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมอื่นๆ แต่

ความไม่เท่าเทียมกันนี้เองก็กลายเป็นแรงเสียดทานให้เกิด “ความร่วมมือ” ในการผลักดันระบบตลาดและทุนให้เกิดและเติบโตขึ้นมาในนามของการพัฒนา มากกว่าที่ “ความร่วมมือ” ระหว่างตลาดและทุนจะผลักดันการพัฒนาให้เกิดและเติบโตและนำมาซึ่ง “ความอยู่ดีกินดี” และ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ของผู้คนที่ถูกทำให้เข้าใจ

“ฝันหวาน” ของการพัฒนาได้ถูกโยกผู้คนหลากหลายกลุ่มให้เข้ามาเผชิญหน้ากันภายใต้การมุ่งหมายจะไปสู่ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ซึ่งแต่ละคนมีศักยภาพในการจินตนาการถึง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ไม่เหมือนกัน และในทางกลับกัน แต่ละคนก็มีจินตนาการต่อศักยภาพของตนเองในการที่จะก้าวลงไปร่วมคว่ำฝันต่างกัน

ในขณะที่เอื้อยแรม นายทุนท้องถิ่นซึ่งมีเส้นสายอยู่ในระบบราชการมากมายเพราะมีพ่อเป็นอดีตเจ้าแขวงเก่า สามารถที่จะกระโจนคว้าฝันได้อย่างเต็มที่ และในขณะเดียวกัน ความฝัน ความหวังของเอื้อยแรมนั้นก็ครบทุกกระเปาะนิ้วของนิยามความหมายแห่งการพัฒนาที่อ้างอิง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ด้วยการมีศึกษาที่สูง เพื่อนำพาตัวเองไปสู่อาชีพการงานที่ก้าวหน้ามากกว่าเพียงแค่การทำไร่ ทำสวน การขยายกิจการของเอื้อยแรมซึ่งเป็นไปควบคู่กับสัมพันธภาพอันดีระหว่างนายทุนรัฐชาติและนายทุนข้ามชาติ ยังผลให้ลูกชายของแกลได้รับทุนรัฐบาลซึ่งเป็นความโหยหาของอีกหลายครอบครัวในลาวที่อยากส่งลูกให้เรียนสูงๆ เพื่ออนาคตที่ดี หากแต่หนึ่งในสัมพันธภาพอันดีระหว่างนายทุนท้องถิ่นเช่นเอื้อยแรมกับนายทุนรัฐชาติ เช่น เจ้าแขวงต่างๆ และนายทุนข้ามชาติ เช่น นักธุรกิจจากจีน กลับเกิดขึ้นและเป็นไปได้ด้วยบริการระดับประทับใจจากเหล่าหญิงสาวชาติพันธุ์ชายขอบ

ดูจะไม่แตกต่างจากครอบครัวของพ่อและแม่ ซึ่งเป็นเจ้าของร้านดาวน้อย ที่ก็มีความฝันและความหวังในระดับเดียวกับเอื้อยแรม คือ ต้องการส่งลูกไปเรียนต่อเมืองนอก หรือเรียนสูงๆ ในระดับมหาวิทยาลัย หากแต่เพื่อที่จะไปให้ถึงฝันดังกล่าว ชาวไร่ชาวนาสามัญธรรมดา เจกเช่นสามีภรรยาคนนี้ คงไม่มีทางที่จะมีเส้นสายที่จะทำให้ลูกๆ ของแกลได้รับทุนการศึกษาหรือมีการศึกษาที่สูงได้ แม้แกลจะมีศักยภาพในการฝันถึง “ชีวิตที่ดี” ได้เหมือนๆ กับเอื้อยแรม หากแต่แกลก็รู้ว่าแกลไม่สามารถทำได้อย่างที่เอื้อยแรมทำ สิ่งที่แกลทำได้เพื่อไล่ตามความฝันแห่งการพัฒนาก็คือ ทำงานให้มากขึ้น ซึ่งงานที่จะทำเพิ่มขึ้นก็ต้องอยู่ในขอบเขตความมั่นใจในความรู้ของแกลว่าจะสามารถ “เอาอยู่” กับสิ่งที่ตัวเองทำ และการเปิดร้านกินดื่มหรือร้านบันเทิงที่มีสาวๆ มาคอยพูดคุยและโน้มน้าวแขกให้ดื่มเบียร์ให้มากที่สุดและนานที่สุดก็กลายเป็นคำตอบสำหรับแกล หรือรวมถึงเจ้าของร้านเบียร์คนอื่นด้วย

ในแง่นี้ ทั้งเจ้าของร้านบันเทิงและนายทุนท้องถิ่นเจ้าของเรือนพักสุดหรูที่คอยต้อนรับ “เจ้านายระดับสูง” และแขกบ้านแขกเมือง ต่างก็พยายามที่จะผลักดันความฝันถึงการศึกษาที่ดีของลูกตนเองให้เป็นจริงให้ได้ โดยที่ต่างก็พึ่งพแรงกายจากหญิงสาวชาติพันธุ์ชายขอบด้วยกันทั้ง

คู่ และในอีกทางหนึ่ง ธุรกิจเรือนพักและธุรกิจร้านบันเทิงก็เป็นสิ่งที่เอื้อกันในการค้าข้ามชาติ ที่ซึ่งนักธุรกิจจีน ซึ่งเป็นแขกของเรือนพักก็มักเรียกร่องให้เรือนพักบริการจัดหาหญิงสาวและแหล่ง บันเทิงให้กับตนเองเมื่อยามต้องเข้ามาดูตลาดเลากการลงทุนและเข้าพักในเรือนพักแห่งนี้

ในขณะที่เมื่อมองไกลออกไปนอกเมือง มองเข้าไปยังหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ซมูและม้ง ซึ่งถูกย้ายให้มาอยู่รวมกัน ถูกทำให้กลายเป็นคนหมู่บ้านเดียวกันโดยมี “รากเหง้า” มาจากการอยู่ ภายใต้การปกครองของรัฐบาลซึ่งกระโดดเข้าร่วมกับอุดมการณ์พัฒนา ในที่นี้ การโยกย้ายผู้คนให้ มาตั้งถิ่นฐานใหม่ (resettlement) จึงเกิดขึ้นมาในนาม (ความสะดวก) ของการพัฒนา ในที่นี้ การ ตั้งถิ่นฐานใหม่มาพร้อมกับการจัดสรรปันส่วนที่ดินใหม่ ซึ่งขนาดและคุณภาพของดินที่ได้รับก็จะ แตกต่างไปจากเดิม รวมถึงพืชที่จะเพาะปลูก ก็กลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่ถูกประเมินและตัดสินใจ โดยหน่วยงานของรัฐ และในท้ายที่สุด การต้องมาเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งอาจไม่เคยต้องมาอยู่ใกล้ชิดกันขนาดนี้มาก่อนในประวัติศาสตร์ในฐานะของ “คนหมู่บ้านเดียวกัน” ก็ เกิดขึ้น

การมาเผชิญหน้ากันของกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ในระยะประชิด ภายใต้เงื่อนไขการขาด แคลนที่ดิน ที่ดินด้อยคุณภาพ และการรณรงค์ปลูกยางพาราในฐานะลู่ทางสู่ความฝันที่เป็นจริง ภายใต้เกณฑ์การมี “ชีวิตที่ดี” ถูกกักขังไว้ภายใต้นิยามความหมายว่าคือ การมีทั้งความมั่งคั่ง (รวย) และความทันสมัย (การครอบครองได้วัตถุแห่งยุคสมัย อาทิ มือถือ มอเตอร์ไซด์ หรือ “ความรู้”) เงื่อนไขเหล่านี้ได้ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีประวัติศาสตร์แตกต่างกันและมีทักษะความรู้ ในวิธีการผลิตต่างกัน รั้งมือกับเงื่อนไขนี้ได้แตกต่างกัน และในท้ายที่สุด การมาเผชิญหน้ากัน ภายใต้การรับมือต่อเงื่อนไขการพัฒนาได้แตกต่างกัน ได้นำไปสู่ภาพการถ่ายโอนที่ดินจากกลุ่ม ชาติพันธุ์ซมูไปสู่กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง นำไปสู่การเปลี่ยนวิถีชีวิตในกลุ่มชาติพันธุ์ซมูให้ต้องมา เผชิญหน้ากับการค้าขายในระบบตลาดอย่างตรงไปตรงมา ต่างจากเดิมที่กลุ่มชาติพันธุ์ซมูจะผลิต และรอพ่อค้าคนกลางมารับซื้อผลผลิตในหมู่บ้าน มากกว่าที่จะกระโดดลงไปรับพ่อค้าแม่ค้า เติบโต เจกเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

และหากลองมองเข้าไปในบ้านของครอบครัวชาวซมูหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เราจะเข้าใจ การต้องกระโดดเข้ามาร่วมค้าขายในตลาดแทนที่จะอยู่ในภาคการผลิตเช่นเดิม ก็เนื่องเพราะใน บริบทของการพัฒนาที่อุตสาหกรรมย้ายแต่ละหมู่บ้านลงจากภูและดอยแล้วเอามา “โปะ” ไว้ รวมกัน เหตุผลหนึ่งก็เพื่อให้ใกล้โรงเรียนและคุ่มทุนพอที่จะสร้างโรงเรียน การเกิดขึ้นของระบบ โรงเรียนด้านหนึ่งก็คือการดึงแรงงานออกจากครัวเรือนที่เป็นผู้ผลิตเดิม และในอีกด้านหนึ่งก็คือ การแปลงสถานภาพผู้ผลิตซึ่งไม่สามารถรักษาสถานภาพผู้ผลิตของตนเองเอาไว้ได้ให้เข้าสู่การเป็น แรงงานรูปแบบต่างๆ เพื่อรองรับระบบตลาด

ในครอบครัวชาวขมุเราจะพบภาพคุ้นชินของการให้ลูกสาวต้องหยุดเรียนเพื่อมาช่วยครอบครัว ในขณะที่ลูกชายมักจะได้รับโอกาสในการเรียนต่อ ยกเว้นครอบครัวที่มีฐานะดีก็อาจจะส่งให้ลูกสาวเรียนหนังสือในตัวเมืองได้ หากแต่ความฝันของการส่งลูกเรียนหนังสือของครอบครัวชาวขมุก็ไม่ได้ไปไกลเท่าความฝันของนายทุนท้องถิ่นที่ฝันให้ลูกได้ไปเรียนต่อเมืองนอกโดยได้รับทุนการศึกษาเพื่อกลับมาเป็นชนชั้นนำสมัยใหม่ของสังคมต่อไป ในขณะที่ครอบครัวชาวขมุฝันถึงการศึกษาของลูกๆ ที่จะได้กลับมาเป็นครูหรือรัฐกรในหน่วยงานต่างๆ ก็เป็นที่ปลื้มปิติมากแล้ว

สภาวะการขาดแคลนแรงงานในครอบครัวประกอบกับบทบาทการทำงานในไร่ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายไม่มีความแตกต่างกัน ในขณะที่งานบ้านยังคงเป็นของผู้หญิง รวมถึงวัฒนธรรมการแต่งงานที่เป็นรูปแบบลูกชายแต่งงานเข้าบ้าน ผู้หญิงในฐานะสะใภ้จึงกลายเป็นแรงงานหลักอันมีค่าของครอบครัวสามีโดยเฉพาะภายใต้บริบทการขาดแคลนแรงงานในไร่ฯ พร้อมกับไปกับเกณฑ์การมี “ชีวิตที่ดี” ถูกเอาไปผูกไว้กับทุนหรือเงินตรา ระบบการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จึงต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องประสานกับการทำงานของตลาด หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ ต้องทำงานหนักมากขึ้น

การทำงานซึ่งไม่มีจุดสิ้นสุดในฐานะสะใภ้ของหญิงสาวชาวขมุภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับครอบครัวสามีซึ่งจำต้องระดมแรงงานภายใต้สภาวะขาดแคลนแรงงานและต้องอยู่รอดให้ได้ภายใต้เงื่อนไขการเผชิญหน้าระหว่างชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ย้ายมาประชิดตัวภายใต้ทักษะความรู้ในวิถีการผลิตที่สอดคล้องกับระบบตลาดและทุนแตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้ สัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับปรากฏการณ์ “ผู้สาวมักโลเลเล่น บ่มักเฮ็ดไฮ่” ของเหล่าหญิงสาวชาวขมุ ที่มักจะซื้อเวลาการเข้าไปเป็นสะใภ้ในบ้านใดบ้านหนึ่งด้วยการออกไปเดินทางและกระโดดเข้าร่วมวง “ฝันหวาน” ของการพัฒนาเช่นเดียวกับคนอื่นๆ¹ แต่เธอจะทำอะไรได้บ้าง เมื่อต้องออกมาท่องโลกสำหรับลูกสาวที่ไม่ได้ถูกคาดหวังให้เรียนหนังสือ และเพื่อที่จะช่วงชิงพื้นที่เล็กๆ ของ “ฝันหวาน” แห่งการพัฒนาแม้เพียงพื้นที่เท่าโทรศัพท์มือถือจากจีน รูปถ่ายสุดหรูหลังการจากเวียดนาม รูปลักษณะอันทันสมัยด้วยแฟชั่นจากเมืองไทย หรือประสบการณ์ความทันสมัยอื่นๆ นอกเหนือจากประสบการณ์ชีวิตในไร่ และในทางกลับกัน หากเธอเปลี่ยนใจอยากถอยหลังและกลับเข้าบ้านดังเดิม แน่ใจได้อย่างไรว่าภายใต้อุดมการณ์อันแตกต่างกันระหว่างบ้านและตลาด² จะไม่สามารถทำงานร่วมกันได้ ในที่นี้

¹ ปฏิเสธไม่ได้ว่าคนทุกคนก็ฝันถึงชีวิตที่ดีขึ้นและพยายามทำให้ “ชีวิตดีขึ้น” ตามความฝันนั้นด้วยกันทุกคน ไม่เว้นแม้แต่การขูดรีดแรงงานสะใภ้ของครอบครัวชาวขมุ นั่นก็เป็นเพราะ “ฝันหวาน” แห่งการพัฒนาที่กลายเป็นดังแรงเสียดทานให้เกิดการขับเคลื่อนไปในทิศทางดังกล่าว หญิงสาวชาวขมุเองก็เช่นกัน ไม่มีเหตุผลที่พวกเขาจะถูกเว้นวรรคจากการรูดรดลงมาของ “ฝันหวาน” แห่งการพัฒนา

² “บ้าน” ไม่ชอบให้ลูกสาวออกเดินทางไปไหนไกลโดยลำพัง ในขณะที่ตลาดกลับเรียกร้องแรงงานในภาคบริการอย่างไม่จำกัดปริมาณ ซึ่งลักษณะงานแบบนี้ต้องเกิดขึ้น “นอกบ้าน”

“ฝันหวาน” แห่งการพัฒนาเปิดพื้นที่ตรงไหนไว้ให้แก่วงกอบบ้าง? และบ้านได้ปิดประตูถอย
สำหรับพวกเธอไว้อย่างไร เมื่อมาถึงจุดนี้ก็ทำให้ผู้เขียนต้องเดินย้อนกลับไปที่นายทุนท้องถิ่นอย่าง
เอื้อยแรมอีกครั้ง!!!

มายาคติของตลาดและการค้าบริการทางเพศ

David Harvey (2000) ตั้งคำถามกับตรรกะที่ว่าด้วย “เมื่อระบบตลาดดี ชีวิตย่อมจะดี
ตามไปด้วย” ว่าเขาเข้าจริง ๆ แล้วเรากำลังมองโลกแง่ดี (โรแมนติค) อยู่กับสิ่งใดกันแน่ระหว่าง
ระบบตลาดกับกระบวนการของมัน นั่นคือ ทำไมผลลัพธ์ที่เป็นโคกนาฏกรรมจึงยังถูกเข้าใจ
(ทีกัก) ว่ามาจากกระบวนการอันหวังดี ทำไมเรายังโรแมนติคหรือมองโลกแง่ดีกับกระบวนการที่
อ้างว่านำไปสู่สภาวะยูโทเปีย ทำไมเรายังมองระบบตลาดในแง่ดี (the utopianism of the market)
ทั้งที่ระบบตลาดนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไม่น่าชื่นชมสักเท่าไร เช่น ความไม่เท่าเทียมเพิ่มสูงมากขึ้น หรือ
นั่นเป็นเพราะเราโรแมนติคกับกระบวนการหรือขั้นตอนการทำงานของมันมากกว่า (utopianism of
process) กันแน่

คำถามนี้ แม้ในด้านหนึ่งจะเป็นการพยายามวิพากษ์กระบวนการทำงานของระบบตลาด
เหนือชีวิตผู้คน หากแต่ในอีกด้านหนึ่งก็ไม่ต่างจากการยอมรับในพลานุภาพของระบบตลาดเหนือ
ชีวิตผู้คนไปด้วยในคราวเดียวกัน

ในขณะที่เมื่อหันไปมองสิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิตผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในธุรกิจการค้าบริการ
ทางเพศในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์หนึ่งภายใต้ “ความร่วมมือ” กับตลาดและทุน ในแง่นี้ ตลาด
และทุนไม่ใช่ตัวผลักดันการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวิถีการผลิตโดยตรง หากแต่เป็น “ฝันหวาน” ที่
ถูกสร้างขึ้นมานักตุนิยมเพื่อใช้ในการผลักดันการเกิดขึ้นและเติบโตของตลาดและทุนเสีย
มากกว่า ซึ่ง “ฝันหวาน” ในที่นี้ได้แก่ ความมั่งคั่ง การหมดไปของความยากจน และชีวิตที่ดีขึ้น
ภายใต้ความทันสมัย ทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นตัวเชื่อมโยงให้ความแตกต่างนานาประการมาทำงาน
ร่วมกัน แม้มีเป้าหมายที่ต่างกัน เช่น นายทุนท้องถิ่นกับผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบที่ต่างก็มีฝันกันคน
ละชุด หากแต่ก็พบพานและทำงานร่วมกันภายใต้การค้าข้ามชาติ หรือแม่เจ้าของร้านกินดื่มกับ
เจ้าหน้าที่รณรงค์ป้องกันการติดเชื้อทางเพศสัมพันธ์ เป็นต้น หากแต่ทั้งหมดแห่งการพบพานนี้ก็
เป็นไปเพื่อผลักดันให้ตลาดและทุนได้เกิดและเติบโตอีกขั้นหนึ่งนั่นเอง

ในที่นี้จะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในกระบวนการค้า
บริการทางเพศ นอกจากจะไม่ได้เป็นไปภายใต้หัวข้อเดียวที่เรียกว่าตลาดและทุนแล้ว ในทาง
ตรงกันข้ามยังเป็นเพียงส่วนเดียวในอีกหลายๆ ส่วนในการผลักดันให้ตลาดและทุนได้เกิดและ

เติบโตอีกต่างหาก พุดง่าย ๆ ว่าตลาดไม่สามารถนำพาทุกอย่างให้ดีขึ้นได้เพียงลำพัง และลำพังระบบตลาดเองแล้วก็ไม่สามารถเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ได้โดยไม่อาศัยสิ่งอื่นๆ เข้ามาร่วม

การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์การค้าบริการทางเพศเกิดขึ้นภายใต้การพบพานกันระหว่างหลายสิ่งหลายอย่าง อาทิ การพบพานกันระหว่างบ้านและตลาด สภาวะขาดแคลนแรงงานในไร่ของบ้านและสภาวะโหยหาแรงงานในภาคบริการและภาคการผลิตอื่นๆ ของตลาด ทรรศนะต่อบทบาทหญิงชายในสังคมชาวมุขภายใต้การมาเยือนของความทันสมัย ฯลฯ โดยที่ความแตกต่างในหัวข้อเหล่านี้ถูกร้อยโยงเข้าด้วยกันอย่างแผ่วเบา แนบเนียนและเชื่อมโยง ที่เมื่อพินิจมองอีกครั้งก็พบความกลมกลืนที่กลายเป็นเนื้อเดียวกันไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงที่ปรากฏตัวขึ้นในธุรกิจการค้าบริการทางเพศในร้านกินดื่มพร้อมกับการกลับไปทำไร่ทำสวนให้กับครอบครัว หรือการมุ่งหน้าไต่ระดับไปสู่การเป็น “มืออาชีพ” ในการขายบริการทางเพศ หรือผู้หญิงที่ปรากฏตัวท่ามกลางการเจรจาระหว่างนายทุนรัฐชาติกับนายทุนข้ามชาติ (เจ้าแขวงกับนักลงทุนจีน) ผู้หญิงที่ต้องเดินฝ่าความมืดไปก่อนที่ความสว่างจะเปิดเผยเธอออกสู่สังคมว่าเป็นส่วนหนึ่งในการค้าขายธุรกิจของนายทุนท้องถิ่น (ผู้หญิงที่มาบริการลูกค้าในเรือนพักของเอื้อยแรม) ผู้หญิงที่มีส่วนส่งเสริมธุรกิจผูกขาดของรัฐชาติ (การเชียร์แขกให้ดื่มเบียร์ประจำชาติมากๆ) ผู้หญิงที่ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ (ผู้หญิงในร้านกินดื่มของแม่กับเหล่าลูกค้าแรงงานข้ามชาติราคาถูกราคาถูกจากจีน) ฯลฯ

ผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบในร้านกินดื่ม: การดิ้นรนของคนตัวเล็กในโลกใบใหญ่ (ที่ทั้งทันสมัยและพัฒนา)

ถ้าความหวังและความตึงเครียดของเจ้าของร้านกินดื่มคือการได้ส่งลูกเรียนสูงๆ เพื่อจะได้มีงานทำดีๆ ช่องทางหนึ่งในการเข้าถึงความหวังของพวกเขาเหล่านี้ก็คือ ธุรกิจร้านกินดื่ม นอกเหนือจากการทำไร่ ทำสวนอย่างที่เคยทำมา ในที่นี้ ความรู้เพื่อเปิดกิจการร้านกินดื่มอย่างเช่นร้านกินดื่มจึงเป็นความรู้ที่กระจุกอยู่ในคนบางชนชั้น และกลายเป็นความรู้ที่สามารถทำเงินได้มากสำหรับชนชั้นดังกล่าว

ในขณะที่หญิงสาวในร้านกินดื่มเองก็มีความหวังที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้นเช่นกัน เพียงแต่เป้าหมายในการมีชีวิตที่ดีขึ้นของพวกเธอคงไปไม่ถึงการเรียนสูงๆ เพื่อให้ตัวเองได้เข้าไปอยู่ในอาณาบริเวณความหวังทางสังคมได้ มือถือและเหล่าเครื่องประดับต่างๆ เป็นคำตอบที่ไม่ยากเกินไปนักสำหรับพวกเธอ ในการที่จะเบียดแทรกตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในอาณาบริเวณของความหวังที่ว่าด้วย “ชีวิตที่ดีขึ้น” ไม่ใช่เพียงแค่ชาวม้งที่บ้านหาดยาวเท่านั้นที่จะมีมือถือได้ และไม่ใช่เพียงแค่เอื้อยแรมเจ้าของเรือนพักสุตหฺรู่เท่านั้นที่จะครอบครองอาณาบริเวณแห่งความหวังได้

แต่เพียงผู้เดียว หญิงสาวร้านกินดื่มอย่างพวกเธอก็สามารถจ่ายเพื่อเข้าไปร่วมในพื้นที่ของ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ได้ด้วยเช่นกัน แม้จะได้พื้นที่มาเพียงเศษเสี้ยวเล็กๆ เท้ามือถือ (จากเงิน) ก็ตามที

การทำความเข้าใจความอยากได้ใคร่มีมือถือในฐานะที่เป็นเรื่องของความหวังถึง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ของสาว ๆ ร้านกินดื่มที่ยังคงต้องกลับไปทำไร่ ทำสวนให้กับครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ โดยเทียบเคียงกับการอยากส่งลูกเรียนสูง ๆ (ซึ่งผูกพันกับการมีชีวิตที่ดีขึ้น) ของเหล่าเจ้าของกิจการน้อยใหญ่ไล่ตั้งแต่นายทุนท้องถิ่นที่ผันตัวเองให้กลายเป็นนายทุนข้ามชาติอย่างเอื้อยแรม

ข้าราชการประจำกับการเป็นแม่ค้ารายย่อย เกษตรกรชาวไร่ ชาวนาสวนกับการควบตำแหน่งแรงงานรับจ้าง หรือชาวนา ชาวไร่กับการเป็นนายทุนรายย่อยในธุรกิจร้านกินดื่ม ทั้งหมดเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นสภาพพื้นที่ทางกายภาพที่เรียกว่า ความหวังในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้เป็นอย่างดี “ชีวิตที่ดี” ถูกตีกรอบเงื่อนไขให้สำเร็จได้ด้วยพลังของตลาดและเงินทุน ทุกคนจึงมุ่งหน้าเข้าหาเงินทุนผ่านการผันตัวเองไปทำงานที่หลากหลายประเภทมากขึ้น และอุดช่องว่างของเวลาให้กลายเป็นงานและเงินให้มากที่สุด เพียงแต่ว่าคนแต่ละกลุ่มมีเงื่อนไขในการเข้าถึงซึ่งความหวังแตกต่างกัน ช่องทางของแต่ละคนมีไม่เท่ากันตั้งแต่แรก การเข้าไปในอาณาบริเวณความหวังของแต่ละคนจึงเข้าไปได้ลึก-ตื้นในระดับที่แตกต่างกัน ตั้งแต่เรียนหนังสือให้สูง เพื่อปรับชนชั้นใหม่ของตนเองจนถึงบางคนทำได้เพียงแค่ซื้อมือถือสักเครื่องเพื่อยืนยันความเป็นส่วนหนึ่งในอาณาบริเวณความหวังดังกล่าว ความแตกต่างที่ทำให้แต่ละคนมีพื้นที่ยืนในอาณาบริเวณแห่งความหวังไม่เท่ากันนั้น เป็นเรื่องความแตกต่างมาตั้งแต่ในแง่ทางประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ ชนชั้น เพศ อาชีพ ความเกี่ยวพันทางการเมือง ฯลฯ

การอธิบายการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคของผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงด้วยคำอธิบายเข้าคู่ว่าด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจที่ด้านหนึ่งก็ทำให้คนหลงติดอยู่กับวัฒนธรรมบริโภคนิยมมากขึ้นนั้น ก็เป็นคำอธิบายที่เป็นไปได้ แต่ไม่น่าจะเกิดประโยชน์ในการทำความเข้าใจชีวิตของผู้คนหลากหลายกลุ่มที่กำลังเผชิญหน้ากับเงื่อนไข “ชีวิตที่ดีขึ้น” ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงภายใต้บริบทการพัฒนาและการสร้างความทันสมัยได้ และที่สำคัญกว่านั้น วิธีพูดถึงผลกระทบของสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เป็นภาพสะท้อนอย่างหนึ่งว่าเรารู้จักหรือไม่รู้จักสิ่งนั้นกันแน่ ซึ่งในที่นี้ การอธิบายผลกระทบจากการพัฒนาด้วยวัฒนธรรมบริโภคนิยมก็ไม่ต่างจากการที่เราไม่รู้จักการพัฒนาไปด้วยเช่นกัน

เกษียร (2539) ได้พูดถึงการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภคของผู้คนด้วยแนวพินิจแบบบริโภคนิยมและวัฒนธรรมการบริโภคที่ถูกครอบงำว่าที่สุดแล้วแนวพินิจดังกล่าวทำอะไรไม่ได้มากไปกว่าการ “ประณามให้รู้ว่ลัทธิบริโภคนิยมข้ามชาติเป็นสิ่งเลวร้ายต่อชนในชาติที่แพร่ระบาดมาจากภายนอก” ในขณะที่เดียวกันก็เสนอแนวพินิจจากวัฒนธรรมการบริโภคไปสู่การบริโภควัฒนธรรม ซึ่งหมายความว่า สิ่งที่คุณบริโภคนั้นไม่ใช่วัตถุที่เป็นสินค้าทางกายภาพ หากแต่เป็น

ความหมายนามธรรมที่ตัววัตถุนั้นถูกเสกสรรปั้นแต่งให้มีขึ้น ซึ่งการจะเข้าสู่การบริโภคนั้นได้ ต้องเข้าใจความหมายนามธรรมนั้นเสียก่อน ด้วยเหตุนี้ “ผู้ที่ทำการบริโภคเช่นนั้นได้จึงมีโชขุนยนต์สมองว่างเปล่าที่ถูกเชิดชักโดยโฆษณา หากเป็นคนที่คิดเป็น รับสารและสื่อสารความหมายเป็น และเพราะความเป็นคน เป็นผู้คิดเป็น รับสารและสื่อสารความหมายเป็นนี้เองต่างหาก พวกเขาจึงเข้าร่วมการบริโภคความหมายภายใต้ลัทธิบริโภคนิยมได้” ซึ่งในทางหนึ่งอาจมีการแย้งว่านั่นเป็นอาการตกหลุมพรางทางการตลาดอย่างหนึ่ง ซึ่งเกซีเยร์ได้เสนอให้มองมุกกลับว่า “ในปริณทลของตลาดอันเป็นภาคส่วนหนึ่งของประชาสังคมนี้แหละที่พวกเรามีเสรีที่จะตัดสินใจเลือกและสื่อสารสมาคมกับผู้บริโภคคนอื่นๆ ผ่านช่องทางของสินค้าและการบริโภคแบบหลุดพ้นจากการเฝ้าระวังเพ่งเล็งตรวจตราของรัฐ”

ในขณะที่ Tsing (2005)³ พยายามชี้ให้เห็นถึงความไม่สมส่วนของความคาดหวังกับโชคชะตา (unevenness of expectations and fortunes) ที่เกิดขึ้นในท่ามกลางเศรษฐกิจการเมืองของการพัฒนา (political economy of development) ความรุนแรง (violence) การปฏิรูป (reform) ความสิ้นหวัง (despair) และความมั่งคั่ง (prosperity) สิ่งเหล่านี้ให้ภาพของช่องว่างและความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนอันมีผลต่อช่องทางในการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของความคาดหวังที่เกิดขึ้นภายใต้การพัฒนาและความทันสมัยที่แตกต่างกันออกไป

พูดอีกอย่างหนึ่งคือ แทนที่จะลดทอนและตีความความทันสมัยเป็นแค่เพียงกระแสของการเห่อบริโภควัตถุอย่างไม่มีขีดจำกัด เราน่าที่จะหันมาพิจารณาพื้นที่ของความทันสมัยซึ่งมีความไม่สมส่วนระหว่างสิ่งที่ถูกคาดหวังกับศักยภาพในการเข้าถึงความคาดหวังที่ไม่เท่าเทียมกันของแต่ละคน สิ่งที่เราควรทำความเข้าใจคือ ช่องทางในการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความทันสมัยนั้นแต่ละคนทำอย่างไรภายใต้ความไม่สมส่วนที่เกิดขึ้น

ด้วยเหตุนี้ การพยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ซึ่งเป็นพื้นที่นามธรรมที่ผู้คนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงต่างก็อ่านออกและตีความหมายได้ว่าต้องเป็นกิจกรรมที่กระทำผ่านปริณทลของตลาด และคิดว่าตลาดจะเป็นปริณทลที่ให้ “เสรีภาพ” แก่คนทุกชนชั้นได้เข้าไปสื่อสารกัน ตั้งแต่ในระดับนายทุนข้ามชาติจนถึงผู้หญิงชาติพันธุ์ในกระบวนการค้าบริการทางเพศ อย่างไรก็ตาม “เสรีภาพ” ที่ว่านี้เป็นเสรีภาพที่จะ “พยายาม” “ดิ้นรน” “ตะเกียกตะกาย” หรือ “ไขว่คว้า” ของแต่ละปัจเจกบุคคล มากกว่าจะเป็นเสรีภาพในมุมมองแบบอธิปไตย (view of liberal sovereignty) ที่สามารถกระทำการใดๆ ได้ราวปราศจากเงื่อนไข คำถามต่อเรื่องนี้จึงไม่ได้อยู่ที่ว่าทำไมผู้หญิงชาติพันธุ์ต้องไปอยากได้ใคร่มีกับมือถือหรือวัตถุชิ้นอื่นๆ หากแต่เป็นคำถามว่าการเอา “ชีวิตที่ดีขึ้น” ไปผูกติดกับเงื่อนไขของตลาด ผู้คนแต่ละกลุ่มมีช่องทางในการเข้าถึง “ความ

³ Tsing, Anna Lowenhaupt, “Better you had brought me a bomb, so I could blow this place up” in Friction: An Ethnography of Global Connection, (ข้างแล้ว) p.21-26

ดีขึ้น” นั้นต่างกันอย่างไร สิ่งที่ผู้หญิงชาติพันธุ์จะทำได้เพื่อ “สื่อสมาคม” กับคนอื่นๆ ในสังคมจึงปรากฏผ่านการบริโภคมือถือ ซึ่งแลกมาด้วยการทำงานหลากหลายประเภทมากขึ้น ซึ่งก็เป็นวิธีการเดียวกับคนอื่นๆ ที่ใช้กัน ต่างกันก็เพียงแต่ประเภทของงานที่ทำ ซึ่งช่วยชี้ชัดถึงความไม่สมส่วนของความคาดหวังในกระบวนการพัฒนากับโชคชะตา⁴ของแต่ละคน

สรุป

เอาเข้าจริงๆ แล้วถ้าหากไม่มีความแตกต่างหลากหลายมากมายทั้งทางชาติพันธุ์ จุดยืน ผลประโยชน์ อัตลักษณ์ เพศ ประวัติศาสตร์ ระหว่างผู้คนกลุ่มต่างๆ ในกระบวนการพัฒนาซึ่งเป็นดั่งแรงเสียดทาน ในการผลักดันระบบตลาดและทุนให้เกิดและเติบโตขึ้น “ความร่วมมือ” ที่เกิดขึ้นอาจไม่มากมายขนาดนี้ และเช่นเดียวกัน สภาวะ “ความร่วมมือ” ที่ดำเนินไปภายใต้การเผชิญหน้าระหว่างความไม่เท่าเทียมของความแตกต่างหลากหลายนี้ จึงอยู่ห่างไกลจากความเข้าใจถึง “ผลประโยชน์ร่วมกัน” ของผู้คนหลากหลายกลุ่มอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในแง่นี้ “ความร่วมมือ” จึงไม่ใช่เรื่องของผลประโยชน์สำหรับทุกคน หากแต่ “ความร่วมมือ” เป็นพื้นที่ซึ่งแสดงให้เห็นการสร้างสรรค์ผลประโยชน์ใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ภายใต้การร้อยโยงความแตกต่างไว้ได้ด้วยกัน ภายใต้หัวข้อสากลร่วมกันชุดหนึ่ง ซึ่งสำหรับในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน “ความหวัง” ถึง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ได้กลายเป็น “ฝันหวาน” ซึ่งร้อยโยงผู้คนและหัวข้อแห่งความแตกต่างหลากหลายให้มานั่งสนทนา ร่วมกันได้ แม้จะมีผลประโยชน์และจุดยืนที่แตกต่างกันก็ตามที ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงเข้าใจได้ว่าเหตุใดนักทุนนิยมการเมืองข้ามชาติกับผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบจึงมาพบกันบนเวทีเจรจาการค้าการลงทุนเรื่องยางพารา หรือ ทำไมผู้หญิงชาติพันธุ์ชายขอบต้องเป็นทั้งโสเภณีและอาสาสมัครด้านเอดส์ไปในคราวเดียวกัน

และคงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายมากหากเราเพียงแครับรู้ว่าการค้าบริการทางเพศเป็น “ปัญหาสังคม” แต่กลับลดทอนปัญหานี้ไว้ภายใต้หัวข้อเฉพาะอันมีขอบเขตของวัตถุประสงค์อันจำกัดจำเขี่ยในการแก้ปัญหา ในขณะที่สภาวะซึ่งถูกเรียกว่า “ปัญหา” กลับมีที่มาที่ไปอันซับซ้อนและผูกโยงอยู่กับหัวข้ออื่นๆ อย่างมากมายและแนบเนียน

⁴ ผู้เขียนเข้าใจว่าโชคชะตาในที่นี้หมายถึงพื้นฐานและที่มาที่ไปซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละคนอันนำไปสู่การเข้าถึงความคาดหวังได้แตกต่างกัน เพื่อการเข้าถึง “ชีวิตที่ดีขึ้น” ลูกสาวอดีตเจ้าแขวงอย่างเอื้อยเริ่มกับผู้หญิงชาติพันธุ์ขมุลงมีเส้นทางในการเข้าถึงต่างกัน และคงมีศักยภาพในการกอบโกย/ไขว่คว้าประเภทต่างๆ ของ “ชีวิตที่ดีขึ้น” ได้ต่างกันไปด้วย สำหรับผู้หญิงชาติพันธุ์แล้ว ย่อมว่าแต่ละมีการศึกษาที่ดี เพื่อนำไปสู่การทำงานที่ดี เพียงแค่การจะมีมือถือสักเครื่องเอาไว้ “สื่อสมาคม” กับคนอื่นๆ ในสังคมแห่งการพัฒนา ก็ยังต้องแลกมาทั้งชีวิต ประเด็นที่น่าตั้งคำถามคือ ทำไมการพัฒนาต้องกำหนด “ชีวิตที่ดีขึ้น” มาเพียงรูปแบบเดียว โดยพันไว้กับระบบตลาดและเงินตรา การสร้างโมเดลแบบนี้ต่างหากที่มีผลผูกพันกับการเข้าสู่การค้าทางเพศของเหล่าผู้หญิงชาติพันธุ์ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนกวรรณ จงเจริญยิ่ง 2549 “ทางสายใหม่ ในแดนลาว ได้แก่มังกร” ใน ลาวภิวัฒน์: มุมมองจากอดีตสู่

ปัจจุบัน เชียงใหม่: หลักสูตรเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หน้า 69

เกษียร เตชะพีระ 2539 “บริโภครูปความเป็นไทย” ใน จินตนาการสู่ปี 2000 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

(บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

จามะรี เชียงทอง 2549 สังคมวิทยาการพัฒนา กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์

จำปาทองโพธิ์จันทร์ราช 2551 “ตลาด” ใน การปรับเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาและความสัมพันธ์เชิง

อำนาจระหว่างหญิงชายชนเผ่ากัมพูคริสต์: กรณีศึกษาย่านทุ่งนารี เมืองปากกะดิ่ง

แขวงบอลิคำไซ ส.ป.ป.ลาว วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หน้า 54 - 56

ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2542 วาทกรรมการพัฒนา กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา

----- 2549 รัฐ-ชาติกับ (ความรู้) ระบียบโลกชุดใหม่ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา

ชนวนดี ทำเงินและเพ็ญศิริ ตระกูลสัจจาวัตร 2527 ปัญหาการค้าหญิงและยุทธศาสตร์การแก้ปัญหา

กรุงเทพฯ: โครงการสตรีศึกษา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นพพร ประชากุล 2552 “ทุนนิยมปริทัศน์” ใน ขอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 2 ว่าด้วยสังคมศาสตร์และ

มนุษยศาสตร์ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่านและวิภาษา หน้า 523 - 534

นิพัทธเวช สืบแสง 2541 รายงานการวิจัย วัฒนธรรมกับพฤติกรรมทางเพศและสถานการณ์การแพร่ระบาด

ของโรคเอดส์ในชุมชนชาวเขาเผ่าลั่นและเผ่าขมุ เชียงใหม่: สถาบันวิจัยชาวเขา

กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

----- 2539 สังคมและวัฒนธรรมกับการพัฒนา เชียงใหม่:สถาบันวิจัยชาวเขา

กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

บันทึก ลำคำ 2548. Open Dragon No.3: China and East Asia Journal. วิทยุ โทรศุริยธรรมา

(บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Openbooks.

ปรานี วงษ์เทศ2549 “ผู้หญิง ช่องว่าง และประวัติศาสตร์: การค้าทางไกลในตะวันตกเฉียงเหนือของลาว”
ใน เพศภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 203 – 222.

ปารวี ไพบูลย์ยิ่งและคณะ 2545 “เส้นทางไทยเชื่อมต่อประเทศเพื่อนบ้าน: เชียงของ-หลวงน้ำทา-เมืองสิง-
เชียงรุ้ง” โครงการศึกษาค้นคว้าเพื่อจัดทำหนังสือสารคดีและวีดิทัศน์

ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ 2543 หวย ช่อง บ่อน ยาบ้า: เศรษฐกิจนอกกฎหมายกับนโยบายสาธารณะใน
ประเทศไทย กรุงเทพฯ: โอ เอส พรินติ้ง เฮาส์

ภูวดล ทรงประเสริฐ 2545 The Oversea Chinese: ลอดลายมังกรโพ้นทะเล กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
Thaicoon book.

ม.ล. ค้อย ชุมสาย (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) กิจกรรมโสเภณี กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ

มัลลิกา พงศ์ปริตร 2544 ลาวและกัมพูชา กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลกกว้าง หน้า 17 - 39

ยศ สันตสมบัติ 2535 แม่หญิงสิขาตัว: ชุมชน และการค้าประเวณีในสังคมไทย กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา

สรวิศ ชัยนาม 2552 จักรวรรดินิยมอเมริกา: ประวัติศาสตร์แบบทวนกระแสอัตลักษณ์ ชีวอำนาจ โครงการ
หนังสือชุด ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศศึกษา ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยการสนับสนุนของกองทุนสอแดง วัฒนานันท์

สราวุธ รูปิน 2549 ถาวภวฒน: มุมมองจากอดีตสู่ปัจจุบัน เชียงใหม่:หลักสูตรเอเชียศึกษา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หน้า 5

สุนทรีย์ เรือนมูล 2550 ประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงไทใหญ่: แรงงานข้ามชาติ เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

องค์กรศูนย์ข้อมูลธนาคารและเอ็นจีโอเพื่อการวิพากษ์เอดีบี 2549 กะทะอะเปลือกเอดีบี: คู่มือเพื่อทำความเข้าใจธนาคารพัฒนาเอเชีย กรุงเทพฯ:องค์กรศูนย์ข้อมูลธนาคารและเอ็นจีโอเพื่อการวิพากษ์เอดีบี

เข้าใจธนาคารพัฒนาเอเชีย กรุงเทพฯ:องค์กรศูนย์ข้อมูลธนาคารและเอ็นจีโอเพื่อการวิพากษ์เอดีบี

อภิญา เพื่องฟูสกุล 2551 “มานุษยวิทยากับอารมณ์” เอกสารประกอบการสัมมนาเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์

ไทยครั้งที่ 4 อารมณ์ อำนาจ ความรู้สึก มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี วันที่ 31 มกราคม 2551

ภาษาอังกฤษ

Alton, Charles and Rattanaong, Houmphanh. 2004. A2004 UNDP/ECHO report, Service

Delivery and Resettlement: Options for Development Planning.

Clifford, James. 1997. “Museums as Contact Zones”, in Routes: Travel and Translation in the

Late Twentieth Century. London: Harvard University Press.

Harvey, David. 2005. A Brief History of Neoliberalism. Oxford: Oxford University Press.

----- 2000. “The Space of Utopia”, Spaces of Hope. Berkeley Los Angeles: University
of California Press.

Levitt Peggy (2001) “Introduction” in *The Transnational Villagers*. University of California Press:

Berkeley & Los Angeles & London:1- 28

Lyttleton, Chris. 2008. Build It and They Will Come: The Construction of Lao Route3: Lessons for mitigating exploitation, HIV and other diseases. Manila: Asian Development Bank.

Mills, Mary Beth. 1962. Thai Women in the Global Labor Force: Consuming Desires, Contested Selves. New Brunswick, New Jersey, and London: Rutgers University Press.

Osborne, Milton. 2006. The Paramount Power: China and the Countries of Southeast Asia. Australia: Lowy Institute for International Policy.

Romagny, Laurent and Daviau, Steeve. 2003. Mission in Lao P.D.R.: Synthesis of Report On Resettlement In Long District, LuangNamtha Province, Lao PRD.

Shijun, Tong. 2000. The Dialectics of Modernization: Habermas and the Chinese Discourse of Modernization. Sydney: University of Sydney.

Tsing, Anna. 2005. Friction: An Ethnography of Global Connection. Princeton and Oxford: Princeton University.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

“จีนขึ้นเป็นเจ้าหนี้เบอร์หนึ่งของสหรัฐฯ” <http://www.bsnnews.com>

ผู้จัดการออนไลน์ ประจำวันที่ 5 มิถุนายน 2551 “จีนลุยชุดทองในไร่นาต่างแดนไร้ข้อเป.

<http://www.nhrc.or.th>

----- ประจำวันที่ 28 มีนาคม 2550 ที่มา <http://neroc.kku.ac.th>

ส่วนวิเคราะห์ธุรกิจ ฝ่ายวิชาการ ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย 2549 “บางพาราพิช

เศรษฐกิจของสปป.ลาว” <http://www.exim.go.th>

กองส่งเสริมเศรษฐกิจสัมพันธ์และความร่วมมือ กรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ

ความเป็นมาของโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ <http://www.pantown.com>

ข้อแก้ตัว ประสงค์สม“ช่องทางปลูกยางพาราในเมืองลาว” <http://www.boi.go.th>

ทรงฤทธิ์ โพนเงิน“การค้านุ้ยข้ามชาติในลุ่มน้ำโขง”, Mekong Corridor. <http://www.oknation.net>

แผนงานเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยคณะกรรมการแม่น้ำโขง <http://www.mrcmekong.org>

โพกัส: น้ำขึ้นน้ำลงกับกระแสการพัฒนาในแม่น้ำโขงแห่งล้านนา <http://www.mekonglover.com>

ศิริพร โคตะวินนทร์และคณะ2550 <http://www.vijai.org>.

อนรรฆ พิทักษ์ธานิน <http://www.prachatai.com>

เอ็ดปีกับบทบาทในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง <http://www.thaico.net>

หนังสือพิมพ์

ผู้จัดการรายวัน ฉบับประจำวันที 11 กรกฎาคม 2548 “ไทยฮั้วร่วมสวนยางในลาว ลงทุนปลูก 6 หมื่นไร่

ส่งออก”

ผู้จัดการรายสัปดาห์วันที่ 26 มีนาคม 2550